

Anti Kidron

uurija käsiraamat

Mis ja milleks? Kuidas?

Mis meetodil?

*Teadus- ja rakendusühtluse
psühholoogias*

Anti Kidron

UURIJA KÄSIRAAMAT

*Mis ja milleks? Kuidas?
Mis meetodil?*

**Teadus- ja rakendusuringuist
psühholoogias**

mondo

Keeletoimetaja: Piret Joalaid

Tehniline teostus: kirjastus Erko trükk

Autoriõigus: Mondo ja Anti Kidron

Kõik õigused on kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud teose ühtki osa paljundada ei elektroonilisel, mehaanilisel ega muul viisil.

ISBN 978-9985-9710-0-0

Mondo

Sisukord

Saateks

1. TEADUS- JA RAKENDUSUURINGU SIHID	6
2. MÕISTE, TEOORIA, MUDEL JA MEETOD	11
3. UURINGU KAVANDAMISELT SELLE TEOSTAMISELE	39
4. KVANTITATIIVSED UURIMISMEETODID	74
5. KVALITATIIVSED UURIMISMEETODID	95
6. PSÜHHODIAGNOSTIKA VAHENDID	127
7. SOTSIAAL- JA ORGANISATSIOONIPSÜHHOLOOGIA UURIMISVAHENDID	147
8. TEABE HANKIMINE JA LÄBITÖÖTAMINE.....	166
9. UURINGUARUANDE KOOSTAMINE	221
10. PSÜHHOLOOGI PILK.....	237
Lisad.....	248
LÜSCHERI VÄRVITEST.....	295
Kirjandus.....	342

Saateks

Psühholoogia iseseisvus omaette teaduseks sedamööda, kuidas see hakkas alates W Wundtist toetuma eksperimentaalsetele uurimustele. Tänapäeval kogutakse kümnetes psühholoogiasuundades tohutul hulgal empiirilist materjali, millest murdosa leiab kajastust ka erialaseis artiklreis ja veel palju väiksem osa viib meta-uuringute kaudu uusi paradigmasid initsieerivate üldistusteni. Enamik psühholoogiaeriala valinuist seisab bakalaureuse- või magistritöö tegemisel vastastikku vajadusega viia üsna lühikese aja jooksul läbi iseseisev teaduslikele kriteeriumidele vastav uurimistöö. Enamasti kujuneb sellest ettevõtmisest stuudiumi raskeim, paljude jaoks samas ka põnevaim etapp.

Uurimistöös algajale on suur väljakutse vajadus õppida lisaks teatud meetodi(te) omandamisele kiiresti selgeks teoreetiliste üldistuste tegemine, refereerimise ja viitamise reeglistik, uuringuetappide ja protseduuride kirjeldamine aruandes ning kümned teised uurimistehnilised elementaaroskused. Ehkki eesti keeles on viimasel ajal ilmunud mitu sotsiaal- ja humanitaarteaduse uuringuid juhendavat käsiraamatut, pole üheski neist kuigi ulatuslikult käsitletud uurija pädevusi n-ö mikrotasandil: mitte üksnes seda, mida tuleks teha või osata, vaid ka seda, kuidas teatud pädevuseni võiks jõuda. Samas puudub meil ka üllitis, kus kirjeldataks seinast seina põhilisi teadustöös rakendatud psühholoogilisi teste. Selles kirjatöös on ülaltoodust lähtuvalt seatud viis keskset sihti.

Esiteks püüame kirjeldada ükshaaval kõiki põhilisi uurimistöös tarvilikke pädevusi, lisades oskuste või kogemuste omandamiseks igal konkreetsel juhul elust toodud näiteid ja soovitusi. Lähtudes põhimõttest, et inimene õpib kõige kiiremini

kujuka EESKUJU abil, on raamatus toodud suurel hulgal lihtsaid mudeleid, uurimistöödest nopitud näiteid ja otseselt järgitavaid tekstimalle, mis kõik võiksid olla abiks uurimistöö köögipoolega tutvumisel.

Teiseks tutvustame üksikasjalikult mitutkümnet sotsiaalteadustes laiemalt kasutatud uurimistöö meetodit. Enam ruumi on eraldatud nn kvalitatiivseile meetodeile. Lisade osas on toodud mõned tuntud mõõdikud koos võtmega.

Kolmandaks kirjeldame üksiktunnuste tasemel mitutkümnet psühhodiagnostika vahendit (testi) ja sotsiaalpsühholoogia uurimismeetodit (küsimustikku). Esitame ka näiteid ja soovitusi kahe või enama uurimisvahendi (küsimustiku, testi) kooskasutamiseks.

Neljandaks võtame vaatluse alla uurimisaruande vormistamise ja tekstilooma problemaatika. Selleski osas võiksid konkreetSED näited, võtmemõistete loendid, pakutud tekstimallid jt ainevalla „mikrotasandil käsitlused“ olla algajale uurijale toeks.

Viiendaks anname uurijale nõu selles, kuidas teritada „psühholoogi pilku“ – vaadelda elunähtusi psühholoogi silmade läbi.

Loodetavasti pakub käesolev psühholoogilise uurimistöö käsitus peale sotsiaal- ja ehk ka humanitaaralade tudengite huvi samuti empiirilisi uurimusi korraldavatele kutselestele psühholoogidele ja sotsioloogidele. Raamatu koostamisel on kasutatud Akadeemia Nord jt psühholoogiat õpetavate Eesti kõrgkoolide lõputöid ning tehtud intervjuud nelja õppejõuga. Kõigile neile, aga samuti Akadeemia Nord rektorile prof Ene Graubergile suur tänu abi eest selle õppevahendi koostamisel.

1. TEADUS- JA RAKENDUS- UURINGU SIHID

Ehkki teadus- ja rakendusuuringud kasutavad tihti samu meetodeid, on neil olulisi erinevusi. Teaduses on kaua olnud oma mängureeglid, mis küll ajapikku muutuvad. Näiteks on psühholoogia väitekirjades aastakümneid välditud probleeme, mida pole võimalik selgelt sõnastada ning mille uurimisel pole võimalik teostada üheselt tõlgendatavaid mõõtmisi. Tänapäeval on seoses kvalitatiivsete uurimismeetodite üha laiemas kasutuselevõtuga see tendents taandumas. Üldiselt annab psühholoogias täppisteadusi eeskujustav metodoloogia ajapikku teed alternatiivsele hermeneutilisele lähenemisele, kus keskne pole enam eksaktne *mõõdistus*, vaid andmestiku varasemast märksa subjektiivsem *tõlgendus*.

Hermeneutiline ring on tõestamisel või määratlemisel tekkiv ring, mida käsitletakse hermeneutilisest aspektist positiivseks. Hermeneutilise ringi tunnistamine on tekstide tõlgendamise puhul eelduseks nende terviklikuna käsitlemisele, arvestades nende ajaloolist, tekstiloolist, mõisteloolist jne horisonti, st laiemat konteksti. Tekstide tõlgendamise puhul pole võimalik määratleda teksti seoseid selle horisondiga lõplikult, vaid alati jäävad tõlgendusse sisse teatud isendastmõistetavused, millele on omane, et need on määratletud ringmääratluste kaudu. Ringlemine ei pruugi objekti uuringus olla halb, sest ringi sisenedes ja seda läbi käies fookustub nähtuse selgem ja sügavam mõistmine. Hermeneutilise ringi vältimatust tõlgendamisel põhjendatakse sellega, et meil on tõlgendatavast alati olemas eelteadmine

või eelarvamus, mille pinnalt me midagi tõlgendama asume. Seda eelarvamust pole võimalik kõrvale jätta või mõne positiivse määratlusega tühistada, vaid pigem on tõlgendamise protsess selline, mille käigus uued teadmised põimitakse juba olemasolevatesse, millega toimub eelarvamuste ja väärvaadete revideerimine. See on aga tsükliline protsess, eelarvamused tühistatakse või kinnitatakse tõlgendamise mitmendal ringil hermeneutilise struktuuri selginemise tõttu, aga mitte ühemõttelise deduktsiooni kaudu. Hans-Georg Gadameri filosoofia kaudu on hermeneutilise ringi mõiste saanud humanitaarteadustes üldaktsepteerituks. (Wikipedia järgi)

Teadustöös läheb vaja erialal spetsiifilisi teadmisi, valdkonna mõistete tundmist, sobivaid meetodeid ja uurimisviise. Teoreetilise uurimuse eesmärgid on E. Graubergi järgi:

- olemasolevate uuringute alusel välja töötada uus lähenemine uuritavale probleemile
- kriitiliselt analüüsida olemasolevaid teooriaid
- kontrollida, kas teooria teoreetiline osa on vastavuses empiirilise osaga
- vastata, milles seisneb uuringu uudsus (uute teadmiste otsingul, süstematiseerimisel, hindamisel jms)
- kasutada teoreetilise tunnetustasandi meetodeid (formaliseerimine, abstraherimine, idealiseerimine jms).

Uuringu uudsus ei tarvitse kaugeltki piirduda originaalse teema või probleemi ülesotsimisega; tegelikult ongi sageli perspektiivsem leida uus rakurss, uus mõõde juba olemasolevate teadmiste tõlgendamiseks, uurida varem püstitatud küsimust uute meetoditega, seada senised teadmised

kahtluse alla, püstitada uusi hüpoteese, võtta eri uuringutega hangitud teabekillud kokku jne. Psühholoog Toivo Kitvel leiab, et uuringu uudsus on üsna suhteline: algajale uudne võib staažikale paista ammu läbikäidud etapina, ka „vanas“ asjas annab lõputult leida uusi tahke ja lähenemisnurki, miski moestlainu võib ajapikku jälle värskest uus paista jne.

Rakendusuuringu eesmärgid võtab prof Grauberg kokku järgnevas: suunatud mingile kliendile, tema probleemi lahendamine; rahastaja algatab teema; ajaliselt täpselt limiteeritud ja finantseeritud, projektide, teenuste jms arendamine ja testimine: mõjude ennustamine; kasutatakse erinevaid meetodeid; akadeemiliselt veidi kahtlane.

Rakendusuuringu erijooned

1. Rakendusuuring lubab mitut teadusuuringus obligatoorseks peetavat asjaolu – nagu uurimisobjekti täpne piiritlemine, uurimisprobleemi seadmine, hüpoteesidelt nende tõestamisele või ümberlükkamisele siirdumine – lõdvemalt järgida. Samal ajal aitab uuringu võtmeküsimuste lahtimõtestamine tõsta oluliselt ka selle kvaliteeti.
2. Nõuded valimi teadusliku põhjenduse, uuringu valideerimise ja reliaabluse suhtes on palju leebemad kui teadusuuringus või isegi olematud.
3. Uurimistöö tuleks küll kavandada selgelt eristuvateks ülesanneteks, ent uuringu etappidel ette võetav võib jääda kirjeldamata ehk n-ö protokollimata; meetodi valiku jt küsimuste põhjendused saab ära jätta.
4. Uuringuandmete töötamise võib jätta mis tahes selle tellijat rahuldavale tasemele, nt piirduda hinnangukeskmiste rehkendamise või probleemide pingeridade moodustamisega. Samal ajal püütakse rakendus-

uuringute tulemused teha näitlikuks ja üldarusaadavaks.

5. Uuringust võib teha mis tahes leppelises vormis kirjaliku või suulise kokkuvõtte.
6. Uuringut ei sobitata enamasti kokku konkreetse teema või problemaatika varasemate käsitlustega teistes asutustes. (Samal ajal on kindlasti soovitatav võrrelda sama asutuse analoogsete uuringute tulemusi.)
7. Uuringu teaduslik-teoreetiline taust võib (kirjalikus aruandes) jääda avamata.
8. Uuringu tellija ei lase end enamasti eklektikast (nt psühhoanalüüsi, biheiviorismi ja nüüdisaja sotsiaalpsühholoogia mõistete kooskasutamisest) häirida.
9. Uuringu protseduuris pole sääraseid rangeid ettekirjutusi, mis on nõutavad teadusuuringus. Samal ajal peab ka rakendusuuringus tingimata järgima eetikanoodeid, nt vastajate anonüümsust.
10. Uuring peab seonduma organisatsiooni akuutsete vajaduste ja probleemidega ning viima konkreetsetele rakenduslikele järeldustele, prognoosidele ja soovitusitele.
11. Uuring püütakse siduda organisatsiooni mingi teise sellega haakuva ettevõtmisega, nt koolitusprogrammiga, juhtimise tõhustamise meetmete otsinguga, uuenduskavaga jne.

Tegeliku elu probleemistik on tihti otsekui pusle

Teaduspõhise uuringu mõistesse võib mahtuda väga erineva mastaapsusega ettevõtmisi, alates lihtsate küsitluslehtedega tehtavaist hoiaku-, rahulolu- või ootuseuuringutest ning lõpetades süvaintervjuud, fookusrühmi, ankeetküsitlusi, dokumendianalüüsi jt meetodeid koos kasutatavate kompleksuuringutega. Rakendusuuring pole nii mahukas ega kulukas kui tõsiteaduslik uurimus, ent sellegi maksumus spetsialisti tööajas ja rahas on märkimisväärne.

Puhast teadusuuringut pole ka mingit põhjust rakendusuuringust paremaks pidada. Küsimuses on pigem see, kuivõrd uuring vastab seatud sihtidele ja kui kvaliteetseks see kujuneb. Rakendusuuring võib seda tellinud organisatsioonile anda mitmesugust kasulikku teavet inimeste parema motiveerimise, töörühmade komplekteerimise, muudatuste kavandamise, kollektiivi õpivõime suurendamise, emotsionaalse kliima parandamise, struktuuriüksuste töö parema korraldamise kohta jne. Teaduslikult range ja täpne uuring aga ei anna samas ilma eriala asjatundjate hulgas eeldatavat resonantsi tekitamata ja publikatsioonidesse jõudmata pahatihti peagu mingit arvestatavat kasumit.

2. MÕISTE, TEOORIA, MUDEL JA MEETOD

Mõiste

Kui teadustööd võrrelda ehitamisega, siis selle tellisteks on terminid. Teaduslikud mõisted on küll tegelikkuse abstraktsioonid, ent samas seovad just need loodavad mudelid ja teooriad empiiriliste andmetega. Nii nagu kehvadest ehitusklotsidest ei püstita korralikku hoonet, ei võimalda ka kohatud, laialivalguvad, vääralt kasutatud mõisted saavutada head uurimistulemust. Teaduslike mudelite struktuuri kujundavad mõistetevahelised suhted. Mõisted üldistavad vahetuid (meelelisi) kogemusi ja on asendamatud mõtle-misel, ent samas need oma abstraktsusega ka eraldavad teadlasest uurija konkreetsest fenomenoloogilisest reaalsusest. Et teadusmõisted ei esine isoleeritult, vaid teistega seotult, pakub juba ainuüksi mingi mõiste paigutamine teoreetilisse mudelisse võimaluse mõista oma kontseptsiooni elunähtuste teatud ringis ning konkreetsetes vaatenurgas. Iga eraldi mõiste laseb otsustada selle üle, millisesse laiemasse klassi või kategooriasse see kuulub. Näiteks kuulub *viha* tunnete ehk emotsioonide laiemasse klassi, kus sisalduvad ka *rõõm*, *armastus*, *uudishimu* ja hulk teisi mõisteid. Mõiste sisu avamine näitab lähemalt selle sisu ja koostist.

Ehkki *rõõm* on küll kõige soovitumaid emotsioone, tekib see ennemini teatud sündmuste või tingimuste *kõrvalsaadusena* kui selle seisundi otsese püüdlamise tulemusena. Rõõmu iseloomustavad enesekindlus ja enese tähtsuse tundmine, aga ka iseäralik *armastusest osasaamise* tunne. Rõõmu allikad võivad olla üsnagi erinevad. Hedonistlik elunautimine ühelt ja eneseületamise rahuldus ning loomeekstaas teiselt poolt kujutavad endast üsna erinevaid rõõmuallikaid. Näiteks teravate elamuste otsijad naudivad rõõmu kiirest kihutamisest, ohutajust (nt langevarjuhüppe või mägironimise ajal), aga ka seksuaalpartnerite vahetamisest.

M. Argyle (1974) kirjeldab kolme keskset rõõmu tekkepõhjust järgmiselt: innustus võib viia hasardi ja ekstaasini, pinge langemisega kaasnevad rahulolu, lõdvestus ja mugavustunne, sügavate tundeelamuste rõõmu saadakse näiteks teiste inimestega ühtekuulumise ülendavast tundest, lugemiselamusest, loodusega omavahel olekust või muusika kuulamisest. Rõõmu tekkes mängib kaasa närvipingeline langus. Rõõmu *tipphetki* iseloomustavad tähelepanu teravnenemine, toimuvast jäägitu kaasahaaratus, eneseunustamine, spontaansus, õnnetunne, oma jõuvarude ja piiritute võimaluste tajumine.

Leides mõistetele tegelikust elust vasteid, muutub nende sisu laiemaks, konkreetsemaks. Nõnda võib mõistete üle mõtiskleminegi avardada meie mõistmist. Mõistete sisu, laiemasse klassi kuuluvuse ja teiste terminitega suhestamise uuring on teadusliku mudeli loomise üks tõhusamaid mooduseid. Teisisõnu aitab uuringut ja selle etappe kavandada asjakohaste mõistete ning nende seoste uuring. Et terminite tähenduse lahtimõtestamine ehk nende tõlgendamine avardab tundeust, tasub mingis teoorias või teadusmudelisis toodud võtmesõnu uurida iseseisvalt, väljudes konkreetse kontseptsiooni piirest. Mõistete valik

määrab selle, kuidas kogutud ainekogust liigitada, ja samas on mõisted ka otsekui viidad, mis näitavad probleemi käsitlemise suunda, haaret ja tasandit. Filosoofias ja psühholoogias on teaduslik mõte sageli teinud järsu hüppe pärast teatud produktiivsete, tunnetust avardavate mõistete leidmist. Näiteks võib tänapäeva sotsiaalpsühholoogiast tuua kümneid seal aastakümnete eest puudunud mõisted *sotsiaalsed representatsioonid*, *isetahtlikud ennustused*, *kognitiivne dissonants jt.*

Ehkki teadustöös tuleb eelistada täpse tähendusega sõnu, on sõnade mitmetähenduslike sõnade nagu *mina*, *stress*, *vaimuhaigus* või *heaoluline* üle arutamine viljakas selle poolest, et avab nähtuse või probleemi laiemal alal. Iseenesest pole mingi uue mõiste loome teab kui keerukas, selle määratlemine teadustermiinina aga palju vaevarikkam. Mõned algajad uurijad lüüakse oma aruandes uusi mõisteid meelega selleks, et kirjatöösse tuua vaheldust. Teaduslikust aspektist pole see korrektne, kuna hägustab nähtuste täpset tähistamist.

Mõistete defineerimisel on kaks teed. Me saame üksikmõisteid seletada teiste abil. Näide: frustratsioon on psüühilise pinge seisund, mis tekib akuutse vajaduse rahuldamisele suunatud tegevuse takistamisel enne eesmärgi saavutamist. Antud juhul vajaksid mõisted *akuutne vajadus*, *psüühiline pinge*, *tegevus* ja *eesmärk* ju põhimõtteliselt samuti selgemat määratlemist. Et täpse definitsiooni vältimine nõuab pingsat tööd, kasutatakse teadusuuringus mõistagi eriala-

sõnastikest nopitud määratlusi, milles sageli määratletakse ühtesid mõisteid teiste kaudu, nii et kokkuvõttes tekib ikkagi midagi tsirkulaarse e ringleva definitsiooni laadset. Teiseks võib püüda mõisteid operationaliseerida. See tähendab määratleda nende protseduuride komplekt, kirjeldamaks tegevusi, mis on tarvilikud mõistega kirjeldatava nähtuse olemasolu empiiriliseks kindlakstegemiseks (Ghauri, Grønhaug, 2004: 43). See tähendab tee kättejuhatamist mõistete mõõtmiseks. Psühholoogias leidub paraku hulk mõisteid, mida igas teoorias ja mudelis on püütud ise viisil operatsionaliseerida, ilma et oleks saavutatud üksmeelt; teiselt poolt leidub kümneid kujundlikus seletuses kirkaid sisukaid mõisteid, mida äsjamainitud viisil polegi võimalik määratleda. Mainitagu siin kas või C. G. Jungi mõisteid *arhetüüp*, *persona*, *Vari*, *Anima* ja *Animus*.

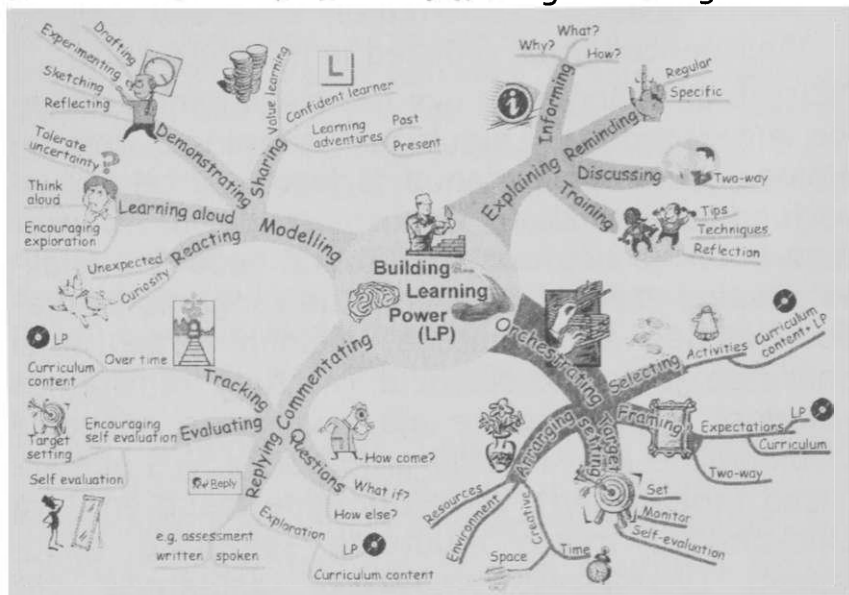
Paljud terminid nagu „õpikäitumine“, „üksindus“ „motivatsioon“, „kontekst“ või „diskursus“ on igas teadusalas isemoodi määratletud. Suurimaid vigu mõistete määratlemisel on ülal osutatud *ringjas* defineerimine *à la* „grupidünaamika on grupi dünaamiline areng“ Teine aps on tavakeele sõnade kasutamine teadusmõistete pähe ja igapäevakeeles kodunenud teadusterminite tarvita mine põhjendamatult laial tähendusväljal. Rangelt võttes ei saagi eksaktsete teoreetiliste mõistete abil kujundatud teaduskeelt invariantset mitmetähenduslikku, konkreetset, vihjelisse, konnotatiivsesse (kaastähendusi kaasavasse) argikeelde mugandada. Uurimisaruande kirjutajal tekib õigustatud küsimus: millised mõisted määratleda, missugused mitte. Siin võiks anda kolm kirvereeglit:

- vali ja defineeri võtmemõisted (neid ei tarvitse olla rohkem kui 5–8)
- määratle selliste mitmetimõistetavate terminite nagu *stress* või *heaolu* spetsiifiline tähendus antud töös
- seleta pikemalt lahti nimelt selle töö tarbeks lansseeritud uued mõisted ja mõisteühendid.

Mõistetega mängimise üks tee oleks nende tekkeloo meenutamine. Leidub hulk termineid, mis on ajaloo jooksul omandanud järjest uusi tähendusvarjundeid, mõnikord aga (nagu juhtus mõistetega *hoiak* ja *neuroos*) muutunud sedavõrd laiali-valguvaks, et need on asendatud rangemates teadustekstides täpsematega. Leidub praegusajal unarusse jäetud keelendeid (nt *tung* tähistamas *vajadust* ja nõukogude aja tava anda sõnadele *ideoloogiline kasvatustöö* ja *klassiteadvus* spetsiifilised tähendused), mille uurimine tasub end ära ühiskondliku mõtte muutuste seiramise seisukohalt. Ülemääraste mõistete kasutamise oht tekib siis, kui uurija kompileerib eri kontseptsioonidest võetud tekstijuppe või esitab analoogilisel viisil eklektilisi mõisteteloendeid. Lisagem etteruttavalt, et nõuded mõistete selgeks defineerimiseks on kvalitatiivseis uuringuis vähem ranged kui kvantitatiivseis.

Mõistekaardi väljajoonistamine on lihtsamaid kontseptsiooniloome heuristikaid. Tuleks lähtuda ühest (võtme)mõistest, millega suhestatakse teised vaatlusalused terminid ja mille ümber kirjutatakse üles ideid (tähelepanekuid, fakte, tõl-

gendusi, uurimismeetodeid, klassikute tsitaate jm). Sel teel õpime kiiresti tundma mõiste sisu ja terminite kuuluvust lähedaste mõistete pesakonda ning oma teemat või probleemi avardades suhestada abstraktsed terminid elu tegelikkusega.

Mõistekaart võib hargneda otsekui kaheksajalg, mille haarmete tipus esitatakse küsimusi, tuuakse näiteid, leitakse uuringu avardamise suundi.

([http://www.george-spencer.notts.sch.uk/LeadingEdge Website/L2L/images/LeadingPower_MindMap.gif](http://www.george-spencer.notts.sch.uk/LeadingEdge%20Website/L2L/images/LeadingPower_MindMap.gif))

Mõiste sugulasterminite otsinguks sobib hästi
Esteri seotud märksõnade loend
 (<http://ester.nlib.ee/>)

Tarbijakäitumine

- 1 -- Vaata ka laiem termin **individuaalne käitumine**
- 2 -- Vaata ka **kasulikkusteooria**
- 3 -- Vaata ka **konsumerism**
- 4 -- Vaata ka **majanduspsühholoogia**
- 5 -- Vaata ka **tarbijad**
- 6 -- Vaata ka **tarbijahuvid**
- 7 -- Vaata ka **tarbijakaitse**
- 8 -- Vaata ka **tarbijakoolitus**
- 9 -- Vaata ka **tarbijauuringud**
- 10 -- Vaata ka laiem termin **tarbimine**
- 11 -- Vaata ka **tarbimiskalduvus**
- 12 -- Vaata ka **tootmisstrateegiad**

Konsumerism

- 1 -- Vaata ka laiem termin **huvigrupid**
- 2 -- Vaata ka **tarbijahuvid**
- 3 -- Vaata ka **tarbijakaitse**
- 4 -- Vaata ka **tarbijakoolitus**
- 5 -- Vaata ka **tarbijakäitumine**
- 6 -- Vaata ka **tarbijaühistud**

Tarbijahuvid

- 1 -- Vaata ka laiem termin **huvid**
- 2 -- Vaata ka **huvide konfliktid**
- 3 -- Vaata ka **huvigrupid**
- 4 -- Vaata ka **konsumerism**
- 5 -- Vaata ka **tarbijad**
- 6 -- Vaata ka **tarbijakoolitus**
- 7 -- Vaata ka **tarbijakäitumine**
- 8 -- Vaata ka **tarbijanõudlus**
- 9 -- Vaata ka **tarbimine**

Huvid

- 1 -- Vaata ka **harrastused**
- 2 -- Vaata ka **hoiakud**
- 3 -- Vaata ka **huvide konfliktid**

- 4 -- Vaata ka laiem termin **isiksuseomadused**
 - 5 -- Vaata ka **motivatsioon**
 - 6 -- Vaata ka kitsam termin **tarbijahuvid**
 - 7 -- Vaata ka **vajadused**
-

Harrastused

- 1 -- Vaata ka **huvid**
- 2 -- Vaata ka kitsam termin
kunstiarrastused
- 3 -- Vaata ka **vaba aeg**

Empiirilise ainekogu kogumisel võib uuringu „töömudelisse“ hõlmata uuritava objekti konkreetseid seigad ja ilmingute varieeruvuse; uurimise lõpparuande kirjutamisel tuleks aga esitada mudel säärase üldistusena, kus järgitakse invariantseuse põhimõtet: uuritavate ilmingute variatiivsus on mudeli abstraktsete mõistete kasutamisega minimeeritud. Lisagem, et modelleerimist kasutatakse laialdaselt ka ettevõtluses (Rühka 2003. 88–98).

Teooria

Teooriate põhitüübid on E. Graubergi järgi

1. kvantitatiivsed, matematiseeritud teooriad. Kogu teoreetiline loodusteadus, nt Newtoni mehaanika;
2. kvalitatiivsed, kirjeldavad teooriad. Toetuvad ajaloolisuse ideele. Tuuakse sisse aja mõõde: olevik, minevik, tulevik. Nt Darwini evolutsiooniteooria,
3. sotsiaalteooriad.

Teoreetilises uuringus peaks järgitama järgmisi sihte.

- Kirjanduse põhjal selgitatakse välja piiritletud nähtusteklassi, probleemi (konstrukti) käsitlemise, tõlgendamise ajaloolised etapid ehk paradigmaatilised muutused.
- Tutvustatakse mingil alal teadusilmas enim vaidlusi põhjustanud probleeme (teese, paradigmasid).
- Esitatakse nähtuse käsitlemise uusimad laiemad tuntuse saanud seisukohad.
- Kirjeldatakse kindlas valdkonnas tehtud enim viidatud empiirilisi uuringuid.
- Tutvustatud teooriatele antakse oma hinnang nende rakendusliku väärtuse, empiirilise valideerituse jms põhjal.
- Tutvustatakse teadlaskonnas jätkuvaid diskussioone põhjustanud probleeme.
- Kirjeldatakse nähtuse või problemaatika ees-
seisva uurimise perspektiivi.
- Arutletakse selle üle, mis tingimustel üks või teine võistlevatest paradigmadest või probleemitõlgendustest edaspidi maksvusele võiksid pääseda.
- Teoreetiline ainekäsitus võetakse kokku umbes poole lehekülje pikkuses tekstis.
- Teoreetilisi käsitlusi võrreldakse kokkuvõtvas tabelis.
- Ideaalsel juhul esitatakse eri teoreetilisi käsitlusi sünteesides oma originaalne mudel.

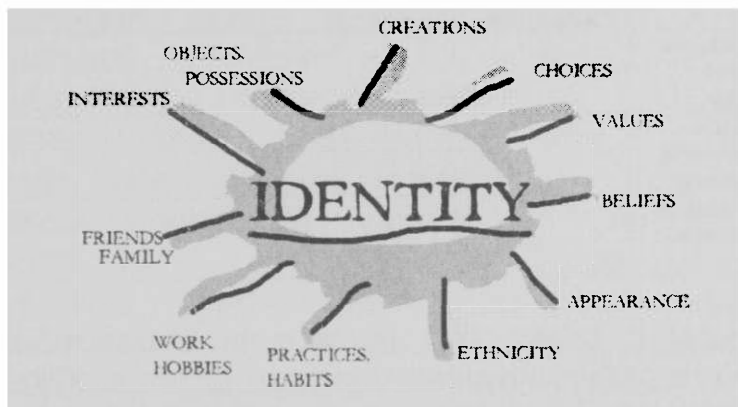
Kõiki neid suundi suudetakse korruga järgida ehk vaid doktoritöodes ja monograafiates. Samas

peaks ka bakalaureuse- ja magistritöös pidama hoolt selle eest, et

- teoreetiline materjal esitatakse võimaluse korral kronoloogilises järjekorras...
- tuues järk-järgult esile paradigmaatilised muutused mingi nähtuse tõlgendamises
- igale loogiliselt kokkukuuluvale osale eraldataks omaette lõik
- teooriate tutvustamine oleks lakooniline ja mõistetav
- teadlaste sisult lähedased ja kattuvad seisukohad võetaks (soovitavalt samas lõigus) kokku või viidatakse mingit teooriat laiemalt tutvustavas osas sellele lähedasele käsitlusele, nt „Analoogilisel viisil mõistab konstrukti P õpetlane O“
- raskesti või mitut moodi tõlgitav mõiste esitatakse sulgudes ka originaalis
- pikemalt kirjeldatava teooria ees toodaks põhjendus, miks just sellele teaduslikule käsitlusele on enam ruumi eraldatud.

Teoreetilises uuringus oleks ilmselt arukas võtta vaatluse alla ühelt poolt Wikipedia laadis lihtsad ülevaated ja entsüklopeedia märksõnad (need näitavad, mis on teemas olulisim), teiselt poolt probleemi käsitlused õpikutekstides, edasi viidatuimate klassikute põhiteosed ning viimaseil aastail mingist teemast kirjutatud teadusartiklid (kus üldjuhul tehakse viiteid ainevalla tunnustatud asjatundjaile). Seega oleks hea, kui uurimistöö aruandes refereeritav aines leiaks autori enda jaoks koha ainevalda mitmest aspektist avaval

„suurel tahvilil“. Orientatsiooni loomiseks iseendale, tarbe korral ka lugejaile võib kasutada *Mind Map*’i laadis ideeskeeme. Neid on soovitatav visandada vaba käega, tuues nõnda esile iseloomulikud seosed, teesid, arengud jms.

Identiteedi sisu avav mõistekaart

(<http://brainstorm-services.com/wcu-2005/art/IDENTITY-MIND-MAP.jpg>)

Lai kontseptuaalne skeem on hindamatuks abiks ka empiirilise uuringu tulemuste suhestamisel teooriaga (valdkond, kus paljud uurijad jänni jäävad). Teoorias orienteerumiseks on teisigi teid. Eri teaduslikud koolkonnad, ainekäsitlused, keskastmetooriad, autorid saab trükkida üksteise alla, nende järele tabelisse aga märkida, mida autorid rõhutasid, milliseid käsitusviise nad eirasid vmt. Järgnevalt on teaduslikku põhjalikkust taotlemata esitatud Imbi Mihhailovi (2005) magistritööle toetudes *empaatiakäsitluse skeem* koolkondade ja autorite lõikes. (Tabel on orienteeriva väärtusega, selle lahtrid on seepärast täitmata). Ütlema tagi on

selge, et säärane aineesitlus on suureks abiks teooriate tutvustamisel dataprojektoriga.

Koolkonnad, autorid	Teiste inimeste <u>mõistmise</u> rõhutamine	Kaasaelamise rõhutamine <u>tunnete tasandil</u>	<u>Samastumine</u> teise inimesega	Empaatia puudumise põhjused
Psühhoanalüütiline käsitlus				
Kognitiivkäitumuslik vaatenurk				
Humanistlik psühholoogia				

Ettevaatlik tuleks olla lihtsate ja endastmõistevate asjade väitmisel. Vaatame järgmist lõiku.

Mehed ja naised on erinevad. Neid ühendab asjaolu, et nad kuuluvad samasse liiki. Nad elavad erinevates maailmades, järgivad erinevaid reegleid ja väärtushinnanguid. See tuleneb sellest, et mehed ja naised arenesid erinevalt. Mehed kaitsesid peret, naised hoolitsesid pere eest. Seetõttu arenesid nende kehad ja aju erinevalt. Keha ja mõistus muutusid, et ülesannetega paremini toime tulla.

Toodud psühholoogia lõputööst laenatud tsitaadis on kõik õige, ent tekst ise tundub põhikooli õpiku lõiguna.

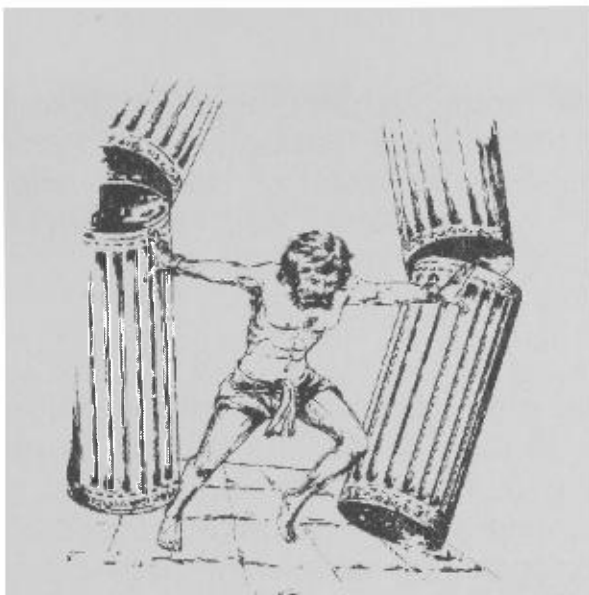
Kuidas teoreetilisele taustale toetuda?

Teooria on mitut moodi defineeritav. See on seaduspärasuste esiletoomine ja põhjendamine, samas ka mõistetevaheliste seoste lahtiseletamine probleemist arusaamist hõlbustaval viisil. Teooria korrastab ja süstematiseerib empiirilist andmes-

tikku ning virgutab välmima uusi tegelikkust lahtimõtestavaid hüpoteese. Teooria fookustab arutleva teatud konstrukte ja kategooriaid eelistaval viisil. Teooria omaksvõtt võib tähendada isegi mingile maailmavaatelisele positsioonile asumist (meenutame Stalini „teooriat“ klassivõitluse järkjärgulisest teravnemisest.) Psühholoogias on arvutul hulgal teooriaks nimetatud õpetusi ja kontseptsioone, samas puudub selgus piiridest mudeli, seletusskeemi, teaduslikult põhjendatud klassifikatsiooni või väidete ja postulaatide kogumi vahel (vt nt suhtluse seaduspärasusi kirjeldavat viie postulaadi kontseptsiooni aadressil [http://pr.kolhoos.ee/discuss/msgReader\\$15?mode=to pic&print-friendly=true](http://pr.kolhoos.ee/discuss/msgReader$15?mode=to pic&print-friendly=true)). Kummatigi on paljud teooriad verifitseerimatud ning kümnete pseudoteooriate tõesus on äärmiselt kahtlane. (Teooria- laadseid seletusskeeme ja liigitusi pakutakse oht- rasti eneseasbiraamatuis ja ka populaarsete tes- tide kogumikes).

Sõnastuselt selge nõue siduda empiiriline uuring teooriaga on tegelikult keerukas ettevõtmine. Tihtipeale minnakse uuringus seda teed, et teo- reetilises osas mainitakse mitmeid õpetusi ja kontseptsioone, uuringu empiirilises osas talita- takse aga suvaliselt, sildamata oma otsinguid käsitletud kontseptsioonidega. Selguse huvides oleks otstarbekas uurimisaruandes osutada, kui- das teema *teoreetiline taust* (tekstis mainitud teooriad), mitut teooriat ühendav *teoreetiline vaa- tenurk* või *varasemad uuringud* on andmete otsin- gut ja töötlust suunanud. Taas näiteid.

- Teooriale toetutakse teema valikul. Õppiva organisatsiooni problemaatika käsitlemisel on asjakohane viidata P. Senge koostatud „Viie distsipliini käsiraamatu“ autoreile.
- Uuringu põhiskeem toetub kindlale teooriale või teoreetilisele vaatenurgale. Paljudes kitsamates valdkondades on oma klassikud või tunnustatuimad ning viidatuimad autoriteedid, kelle õpetusi hõlmav paradigma (vaateviis) annab orientatsiooni nii probleemide tõstatamiseks, hüpoteeside püstitamiseks, uurimisstrateegia valikuks kui ka käepäraste mõõdikute kasutuselevõtuks. Paljud ülikoolides kaitstud lõputööd toetuvad mingi kindla (vähetuntud või suhteliselt uudse) õpetuse raames lansseeritud konstrukti analüüsile ning väljatöötatud mõõdiku kasutamisele.
- Teooriale osundatakse terminite valikul. *Identiteedi* käsitlusel annab viidata E. Eriksoni klassikalistele töödele, *õpitud abituse* ja *oman-datud* (õpitud) *optimismi* mõisted pärinevad M. Seligmani teooriast, *flow* M. Csikszentmihalyilt jne.
- Probleemiasetus toetub kindlale teoreetilisele vaatenurgale. Organisatsiooni patoloogiast räägivad teistest enam psühhoanalüütikuist autorid.

Uuringus tuleb maadelda paljude probleemidega
(<http://www.fortjacksonmwr.com/boss/SamsonPillars.jpg>)

- Uurimismeetod seondub kindla õpetlasega. Sotsiomeetrilise küsitluse korraldamisel võib toetuda ka J. Moreno väga sügavale psühholoogilisele õpetusele, Torrance'i või Raudsepa loovustesti valimisel aga sellele, kuidas need autorid on liigitanud loomevõimeid. Testide taustteooriale osundamisel on ülikoolide lõputöodes palju arenguruumi.
- Hüpoteeside esitamisel viidatakse konkreetsele autorile või tema uuringule umbes nii: lähtudes psühholoog P uuringuist, võime oletada, et...
- Andmete analüüsil osundatakse analoogilisele uuringule. Nt: tüpiseerimise võtet kasutasid tarbijarühmade analüüsil ka uurijad M ja N.
- Eriti oluline on teooriaile või varasemaile uuringuile osundada andmestiku psühholoogilisel tõlgendamisel. Oletame näiteks, et asutakse

uurima enda väljatöötatud mõõdikuga ning seda täiendavate intervjuudega juhtimisstiili. Tulemuste kokkuvõtul on võimalik viidata hulgale juhtimisstiilide klassifikatsioonidele (vt lähemalt Kidron 2007: 135–141)

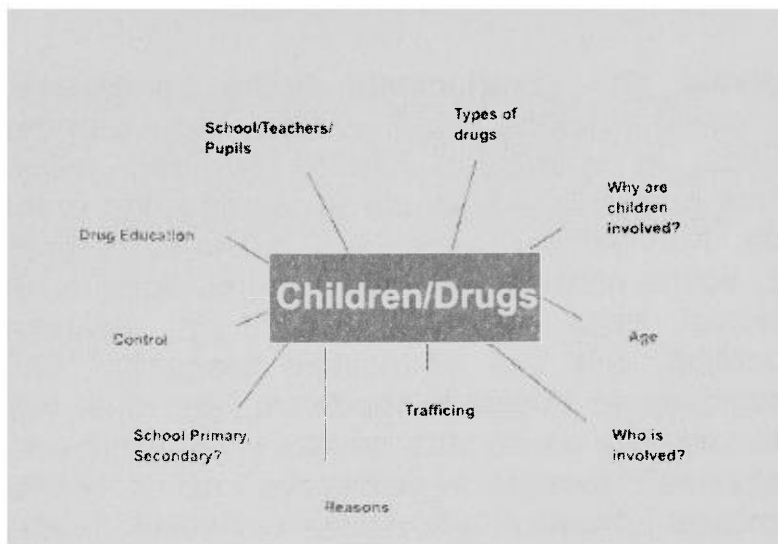
Mudel

Kõige üldisemalt on mudel uuritava objekti, protsessi või nähtuse taastekitamine või loomine. See on mingi olukorra lihtsustatud väljendus. Mudeleid loovad klotsidest losse ehitavad lapsed, autokoolide liiklusõpetajad, armeekindralid ja tuumafüüsikud. Mudelite kasutamine ehk situatsiooni modelleerimine lubab keeruka olukorra arusaadavaks muuta, valdkonda kiiresti sisse elada, hoiab kokku aega ja mõttetööd ning teeb teemakäsitluse ka probleemiga esmatutvujale mõistetavaks. Iga mudel kujutab, kirjeldab või jäljendab mingit nähtust, võttes arvesse selle olulised elemendid ja suhted. Kui *isomorfseid* mudelid hõlmavad objekti (originaali) kõiki iseärasusi, olles selle täpne koopia, siis *homomorfseid* mudelid on uuritava objektiga vaid osaliselt sarnased. Empiirilise uurimuse mudel on mingi tõelisust kujutava pildi või skeemina esitsa vaid uurija meeles, varem või hiljem tuleb see aga paberile panna või arvutisse kanda. Võimalik on kasutada nii üht objekti või juhtumit kui ka objektide ja juhtumite kogumit kirjeldavat mudelit. Mudeliga ei püüta hõlmata kõiki kirjeldatava objekti tunnuseid, vaid üksnes enim huvi pakkuva valiku nendest. On veel teine piirang: mudel kirjeldab suhteliselt

püsivaid ehk invariantseid (vähe varieeruvaid) tunnuseid objektis. Mudel avardab meie tunnetust sellega, et võimaldab nähtusi paremini mõista, nende kulgemisse sekkuda ja nende teket ennustada. Kuivõrd see peegeldab objektist teadaolevat, võime nähtusi paremini tundma õppides luua edaspidi neist ka täiuslikumaid ja täpsemaid mudeleid. Siit üks võimalikke teadustöö sihte: parandada ja täiustada mudeleid, mis meil tegelikkuse kohta on olemas, selleks et edaspidi adekvaatsemalt toimida tegelikkuses, nt õpetamisel, inimeste juhtimisel või nende ravimisel. Mudelid võivad olla keelelised, matemaatilised, sümbolilised, piltlikud, topoloogilised (nt mööbli paigutamine tubades) ja analoogial põhinevad.

Mudelite näiteid:

- maakaart ja gloobus
- linna liiklusskeem
- organisatsioonistruktuuri plokk skeem
- protseduurireeglite tabel
- mõjude diagramm
- seostevõrk
- mõistete kaart
- otsustamispuu
- otsinguülesannete rada

Mõistete kaardistamine kui mudeliloomine

(<http://www.ufh.ac.za/library/InfoLit/Graphics/mindmap4.gif>)

Mudel võib olla: 1) kujutlus või tegelikkuse abstraksioon; 2) terviku lihtsustus; 3) teooria sünonüüm; 4) kontseptuaalne skeem; 5) teoreetia esitus; 6) mehhanismi tööpõhimõtte kirjeldus; 7) arvjoonis; 8) matemaatiline valem. Neid saab kasutada mitmeti: 1) teooriate loomisel ja täiendamisel; 2) keeruka süsteemi osade omavaheliste suhete kujutamisel; 3) tervikpildi esitamisel. Erinevalt mõistete defineerimisest ei tarvitse mudelid olla tegelikkuse täpsed kujutajad (see polegi mõeldav!). Just mudelite visandlikkus ja avatus täiendustele võibki teadust edasi viia. On üsna sage, et mingi teooria arendamisel tullakse uurimistöö ajal aina uuesti algul loodud mudeli juurde, parandades, avardades, lihtsustades või laiendades seda. Eespool kirjeldatud mõisteskeem (*Mind Map*) on just säärase mudeli näide.

Meetod

Psühholoogias on kasutusel suur sellele teadusele omaseid meetodeid. Samas tuleb uuringute korraldamisel arvestada ka teadustöö metodoloogia üldisi seisukohti. Teadusülesande täpsustamisel otsustatakse ka meetodite valik. Meetod on teatud reegleid järgiv toimimisviis või võttestik, millega püütakse lahendada probleemi, avaldada toimet, avastada olulist infot jne. Võime rääkida ravi-, õpetamis-, küsitlemis-, juhtimis- leiutamismeetodeist jne. Teaduslik uurimismeetod tähendab kõige laiemas mõttes teabe kogumise (mitte veel andmetöötlemise!) viisi.

Meetodite valdamiseks tuleb nende olemuse ja otstarbe selgekestegemiselt siirduda konkreetse võttestiku praktilise kasutamiseni. Parim moodus oleks omandada kogemusi vilunud praktiku käe all. Abi on aga sellestki, kui kirjanduse abil uuritakse meetodi rakendamise samme, eeldusi, tingimusi, aga ka meetodite plusse ja miinuseid ning nende modifitseerimise võimalusi.

Meetodi (nt küsitluslehe, juhtumianalüüsi) valik seab uurijale ülesande: vaja on valida, modifitseerida või välja töötada konkreetne uurimisevahend.

Uurimismeetodid

Neid aitab valida küsimus: MILLISE INSTRUMENDI, VAHENDIGA MA MÕÕDETAVAID NÄITAJAID UURIN? Kasutamisetstarbe järgi tulevad arvesse meetodid...

- andmekogumiseks (ankeet, vaatlus, eksperiment)
- andmetöötuseks (keskmiste arvutamine, usaldusväärtus, korrelatsioonid jms)
- tulemuste tõlgendamiseks (võrdlemine, reastamine, analüüs, süntees, üldistamine)
- tulemuste esitamiseks (suuline, kirjalik, tabel, diagramm, joonis).

Meetodeid võib liigitada veel mitmelt aluselt:

- **teoreetilised**
- **empiirilised**: vaatlus, eksperiment, mõõtmine
- **loogilised**: võrdlus, analüüs jt
- **kogemuslikud**: põhinevad ilma teooriata tekkinud kogemustel
- **kronoloogilised**: protsesse kirjeldatakse ajalise toimumise järjekorras
- **süsteemsed**: probleeme vaadeldakse omavahel seostatult, ühes kompleksis
- **deduktiivsed**: ainekogu käsitlus üldiselt üksikule
- **induktiivsed**: üksikult siirdutakse üldisele
- **kvantitatiivsed**

Uurimismeetodite (vaatlus, juhtumianalüüs, testid, ankeedid jne) valiku kriteeriumiks on nende valdamine, nendega töötamise oskus. Konkreetsete mõõtevahendite (nt testid) kasutuselevõtul kerkib küsimus, kas see on kellegi omand, kui

õiguspärane on selle tasuta kasutamine ja mis kasutamiseõigus maksab. Olulised küsimused on ka empiirilise materjali arvutil töötlemise võimalus, lähteandmete kogumisele eraldatavad raha- ja ajaressursid, võimalus rakendada tehnilist abitööjõudu jms.

Nagu psühhoterapias, juhtub ka teadustöös sageli nõnda, et kindla meetodi või instrumendi valdaja kasutab seda igal võimalikul juhul, ka siis, kui märksa tõhusam oleks tarvitusele võtta mingi teine meetod või instrument.

Näide. Eestis on küllalt palju psühholooge, kes valdavad testi 16 PF, samas on selle mõõtevahendi adaptatsiooni omanik ebaselge, ehkki on teada isikud, kes nägid testi eestindamisega vaeva. Sestap on seda testi kasutatud üpris laialt sealgi, kus adekvaatsem oleks mingi teine isiksusküsimustik.

Võib liialdamata öelda, et arvutu hulk meie ja välismaa ülikoolides kaitstud psühholoogia lõputöid on enamini instrumendi- kui probleemikesksed – need on fokuseeritud hulga käepäraste instrumentidega konstruktidevaheliste seoste fikseerimisele, kusjuures uuritava probleemi akuutsus, haakuvus teiste teadussuuna küsimustega või uurimise tulemuse kasutatavus teaduse arendamisel on kaduvväikese tähendusega.

Rangelt teaduslikes töodes, nt väitekirjades, vormistatakse asjatundlikult seatud uurimisülesanded, -probleemid jm sellest lähtudes pahatihti alles töö valmimise etapil. Uurimisülesannete lahendamisel on algajale teadurile heidutavalt

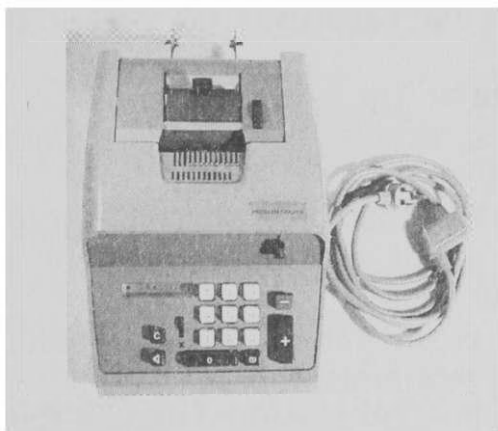
palju rutiinitööd, põhirõhk on sipelga usinusel, mitte leidlikkusel. Teisest küljest saab enamiku teadustöö standardsete ülesannete lahendamisel kaasata ka tagasihoidliku teadmispagasiga inimesi ja tehnilisi töötajaid.

Kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed uurimismeetodid

Andmekogumisel tuleb otsustada, mis on tähtsam, kas võtta vaatluse alla piiratud arv juhtumeid, mida uuritaks tervikuna ja sügavuti, või suurem hulk objekte, mida uuritakse mingis kitsamas aspektis, kasutades andmetöötluks matemaatilisi meetodeid. Esimesel juhul räägime kvalitatiivseist, teisel kvantitatiivseist meetodeist. Kvalitatiivsete meetodite kasutamisel on esiplaanil andmete sisuline tõlgendamine, andmestiku kvantifitseerimisprotseduure ei kasutata või on need teisejärgulised. Kvantitatiivsed meetodid on oma kohal nt ankeetide, arvandmeid esile toovate testide kasutamisel, kvalitatiivsed meetodid on aga juhtumiuuring, struktureerimata intervjuu jt. Samas pole vastandus kahe mainitud meetodi vahel jäik. Juhul kui me kodeerimine intervjuu või vaatluse andmed statistiliselt analüüsitavaks, on võimalik sisult kvalitatiivseid andmeid kvantifitseerida. Teisest küljest on paljud kvantitatiivsete meetodite statistiliselt analüüsitud andmete sügavam tõlgendamine ju sisuliselt kvalitatiivne. Enamgi veel kui seirame statistilistes andmetes vaid üldisi tendentse ja püüame neist kau-

geleulatuvaid üldistusi teha, suundume (pinna-
pealse) kvalitatiivse uuringu tee. Rusikareegel
mainitud meetodite valikuks on järgmine:

- uue tundmatu objekti uurimisel oleks perspektiivsem rakendada kvalitatiivset meetodit, mis võimaldab esile tuua hüpoteese objekti kirjeldamiseks
- järgmisel etapil tasuks hüpoteeside kontrollimiseks rakendada kvantitatiivset uuringut
- kolmandal etapil tuleks kasutada kombineeritult mõlemat meetodit koos.

Probleemilahenduse masin võtaks leiva tuhandeilt
uurijailt

(http://www.vintagecalculators.com/ProblemSolver_1.jpg)

Ühe või teise meetodi eelistamine oleneb paljuski ka uurimisteemast, -objektist, käepärasteist mõõtevahendest jne. Järgnevas loendis esitame kriteeriume, mis aitavad otsustada, missugust meetodit eelistada.

Kvantitatiivne uuring on otstarbekas siis, kui

- teadustöös võib toetuda kindlale teooriale, mudelile
- uurija valduses on küll usaldusväärne mõõdik (nt test), ent tal endal pole arvestatavaid kogemused teadustöö vallas
- soovitakse uurida ennemini mingi nähtuse konkreetset *aspekti* (nt stressikindlust, juhtimisstiili) kui laiemat nähtust või probleemi (nt suhtlemistreeningu kommunikatsioon, õpitud abituse teke) *tervikuna*
- uurija valdab statistilise andmetöötamise meetodeid ja tema käsutuses on vastav programm (nt SPSS)
- ühte näitajat (nt enesehinnang) on otstarbekohane suhestada mingi teise näitajaga (nt enesetõhusus)
- soovitakse teha statistiliselt arvestatavaid üldistusi mingi demograafilise või sotsiaalse kategooria kohta
- uurija on pigem ratsionaalse ja analüütilise kui intuitsiivse mõtlemistüübiga
- uuringu sihiks on ennemini midagi tõestada kui uut avastada
- püütakse esile tuua põhjus-tagajärje laadiseid seoseid
- uuring on fookustatud selgelt eristatud probleemide uurimisele ja hüpoteeside kontrollimisele
- uurija soovib ja oskab olla oma materjali suhtes erapooletult objektiivne
- uurija leiab statistiliseks analüüsiks piisavalt suure valimi.

Kvantitatiivset ehk jäika (kõva) ja mingis mõttes külma uuringut võiks võrrelda lääne meditsiiniga patsient otsekui jaotatakse suure hulga kitsa eriala tohtrite vahel analüüsimiseks. Kvalitatiivne ehk pehme ja soe (empaatilisem) uuring meenutab oma holistlikus lähenemises ennemini idamaist arstiteadust, nt Hiina nõelravi või India ayurvedat. Kui kvantitatiivne uuring võtab loodusteade eeskujul fookusesse sageli üsna meelevaldselt eristatud tõelisuse killu või selgelt eristatava lõigu elust, siis kvalitatiivset uurimust huvitab märksa enam elu ise, mis numbrite ja terminite keeles üleantuna minetab midagi olulist oma konkreetsusest ja rikkusest. (Meenutagem, et mõned postmodernsed mõtlejad peavad isegi argikeelt vägivallaks tegelikkuse kallal, rääkimata abstraktsest teaduskeelest, milles elu varjundirikkust on võimatu väljendada.)

Osa kvalitatiivse uuringu eripärast ilmnes eelnevast loendist. Lisagem veel järgmist:

- uurimisobjekt on raskesti struktureeritav – esialgu on teada küll nähtus, juhtum või probleemiala, kuid veel mitte selgelt fookustatav probleem või mingi mõõdiku rakendamise võimalikkus
- uurija valduses pole esialgu selgeid mõisteid, kategooriaid, millega nähtust kirjeldada
- uurija soovib nähtust selle tervikus ja detailides ennemini subjektiivselt ja sügavalt mõista kui midagi statistiliselt tõestada
- andmetöötlusel siirdutakse eelistatult üksikult üldisele (induktiivne analüüs)

- uurija usaldab oma kogemusi asjade ja nähtuste intuitsiivsel tundmaõppimisel
- vaatlusi ja küsitlusi eelistatakse teha objekti loomulikus keskkonnas
- objekti on raske uurida käepäraste kvantitatiivsete mõõdikutega
- uurija püüab olla küll objektiivne, ent samas ei püüa ta oma töös olla erapooletu – ta hindab kindlaid väärtusi, millest ta andmetekogumisel teadlikult lähtub
- uurija opereerib andmetöötlusel ulatuslikult oma subjektiivsete tõlgendustega
- hüpoteesid esitatakse andmetöötluse lõpul, mitte algul
- uuringu täpsem kava selgub töö käigus
- uurimisobjektid valitakse sihipäraselt, mitte juhusliku valimi põhimõttel
- igas juhtumises hinnatakse sellele ainulaadset
- valim võib piirduda isegi kuni ühe objektiga
- uuringust ei tehta mingil juhul populatsioonile või selle osale laienevat üldisust
- aruande protsessiisel (!) kirjutamisel on uuringu kandev osa, kuivõrd just teksti läbikirjutamine võimaldab analüüsitava sisse süveneda ja seda paremini mõista
- uuring peädib tegelikkusest paremini selgitava mudeliga (parimal juhul teooriaga) ning võimaldab seada selged sihid objekti edaspidiseks tundmaõppimiseks.

Alltoodud tabelis kirjeldab üks tsiteeritumaid nn pehmete uurimismeetodite asjatundjaid Renata Tesch (Hirsijärvi jt 2005: 157) üksikasjalikult

kvalitatiivseid uurimismeetodeid selle järgi, mis on uurimises esiplaanil kas keeletunnuste otsing, seaduspärasuste avastamine, tähenduste leidmine tegevustele ja tekstidele või toimuva refleksioon.

Delphi uurimus	Intensiivne hindamine	Struktureaalne etnograafia
Deskriptiivne uurimus	Paneeluurimus	Sisuanalüüs
Dialoogi uurimus	Kasvatuse etnograafia	Suuline ajalugu
Diskursuse analüüs	Väliuurimus	Sümboliline interaktsionism
Dokumentide analüüs	Vestluse analüüs	Juhtumiuurimus
Ökoloogiline psühholoogia	Kirjanduse representatsiooni-uurimus	Kasvatuslik pädevus ja krititsism
Eluloouurimus	Kliiniline uurimus	Transformatiivne uurimus
Eluviisi-uurimus	Kognitiivne antropoloogia	Transtsendentaalne uurimus
Etnograafiline sisu-uurimus	Kvalitatiivne evalvatsioon	Tõlgendav inimteadus
Etnograafia	Geštaltpsühholoogia	Tõlgendav interaktsionism
Etnoteadus	Naturalistlik infohankimine	Kommunikatsiooni etnograafia
Fenomenograafia	Osalusvaatlus	Kooperatsiooni-uurimus
Fenomenoloogia	Osalusuurimus	Tegevusuurimus
Põhistatud teooria	Holistiline etnograafia	Hermeneutiline uurimus
Hermeneutika		

Psühholoogilises uurimuses aitavad kõik mainitud uuringuaspektid objekti mõista, aga paljudel juh-

tudel tuleks arvestada ka objekti selle konkreet-ses olukorras ja kontekstis. Lihtne näide. Kui uurida nt sensitiivsustreeningu või psühhoanalüüsi seansi suhtlust, peaks tingimata arvestama ka treeningu või psühhoteraapia varasemat kulgu.

Järgnevalt on Eesti kolme psühholooge ette valmistava ülikooli psühholoogia lõputöid üldistades välja toodud küm-mekond (n.ö. virtuaalset) kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete uuringute pealkirja. Konstruktide suhestatuse ja seoste uuringuid on hõlpsam teha kvantifitseeritavaid andmeid andvate meetoditega (testid, ankeedid), struktuuride ja toimetegurite uuringuid struktureerimata intervjuude jt kvalitatiivmeetoditega.

1. Kunstiteraapia toimetegurid.
2. Noorukite suitsidaalset käitumist mõjutavad tegurid.
3. Kompulsiivse ostmise seosed enesekehtestamise ja ärevusega.
4. Ego kaitsemehhanismide ja isiksuse kontrollikeskme vahelised seosed.
5. Üksilduse ja eneseaktualiseerimise vahelisest seosest kooliealistel lastel.
6. Ärevuse ja depressiooni seosest liigsöömisega eakatel inimestel.
7. Töötajate rahulolu seosest organisatsiooni väärtuste hindamisega.
8. Subjektiivse heaolu seosed internetisõltuvusega.
9. Elamusteotsingu seos riskikäitumisega.
10. Sotsiaalse kompetentsuse struktuuri uuring.
11. Tavaarusaamad intelligentsusest ja loovusest.

3. UURINGU KAVANDAMISELT SELLE TEOSTAMISELE

Uurimisstrateegia, eesmärgid ja ülesanded

Uurimisstrateegia määrab kõige üldisemalt selle viisi, kuidas me asume püstitatud küsimust uurima. C. Robson (Hirsijärvi, Remes, Sajavaara 2005: 40) jaotab traditsioonilised uurimisstrateegiad kolme rühma.

Katseline uurimus: mõõdetakse ühe muutuja mõju teisele muutujale. Katsete käigus varieeritakse üht või mitut muutujat, mõõtes nende manipulatsioonide mõju teis(t)ele muutuja(te)le. Muutujad mõõdetakse arvuliselt väljendatuna. Kasutatakse kontrollgruppi. Sedalaadi uurimus lähtub harilikult hüpoteesidest, mida katse tulemusena kinnitatakse või lükatakse ümber. Iseloomulik uurimismeetod: eksperiment.

Ülevaate- ehk *survey*-uurimus: inimrühmast koostatakse valim, millelt kogutakse andmeid standardiseeritud (struktureeritud) viisil. Andmekogumisel on täpselt paika pandud teatud reeglid, protseduurid. Iseloomulikud meetodid: ankeet ja standardiseeritud intervjuu.

Juhtumiuurimus: ühe või mitme analoogilise juhtumi põhjalik uurimine. Teadusülesanne on tihe-
dalt seotud uurimistöös püstitatud probleemidega,

nendest lähtudes võtab see sihikule mingi teaduse valge laigu kõrvaldamise.

Eesmärgid määravad soovitud tulemuse, nende saavutamiseks tuleb aga astuda hulk samme. Eesmäärke täpsustatakse uurimisülesannetes. Uuringuaruande kirjutamisel kujuneb sageli probleemiks eesmärkide eristamine ülesannetest, kui-võrd viimasedki taotlevad kindalt resultaati. Toome taas võrdluse ehitusest. Perekond otsustab elamistingimuste parandamiseks ehitada maja, mis on vaadeldav omaette suure *eesmärgina*, hoone ehitamisel tekib aga suur hulk *ülesandeid*: tuleb soetada krunt, taotleda pangalaenu, pidada nõu ekspertidega, tellida hoonestusprojekt, leida tööde teostajad, rajada kommunikatsioonid ja vundament, püstitada hoone karkass ja paigaldada majale katus, pidada nõu ruumikujundajatega, valida-osta värvid ja tapeedid, teha elektri- ja siseviimistluse tööd, paigaldada vannitoa ja köögi sisustus jne.

Uurimisülesandeid on mitut liiki, näiteks määratletakse nendega,

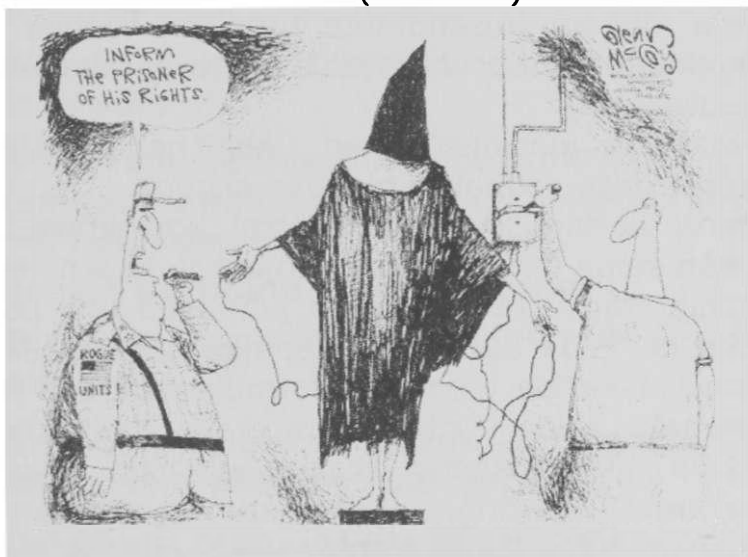
- kuidas ja millist infot koguda
- missuguseid konkreetseid uurimismeetodeid (nt test, intervjuu) valida, modifitseerida, välja töötada, kontrollida
- milliseid andmekogumise protseduure rakendada.

Uurimisülesanded konkretiseerivad seda, kuidas ühe või teise uuringuetapi eesmäärke saavutada ja need on seotud tihedalt uuringu teema ja probleemidega. Ülesanded tuleks seada nõnda, et

need kataksid tervikuna kogu uurimisöö ala ning üksikülesanded moodustaksid loogilise terviku. Kõiki loetletuid toiminguid võime vaadelda ühe suure eesmärgi saavutamiseks vajalike ülesannetena.

Nagu ehituses, on ka teaduslikus uurimistöös paarkümmend korduvate ülesannete liiki:

- kavandada uurimistöö kulg ja ajakava
- töötada läbi allikmaterjalid ja erialakirjandus
- kaasata uuringusse tarbe korral nõustajaid, eksperte
- täpsustada uuringu teema, objekt, probleem ja hüpoteesid
- valida ja ette valmistada (modifitseerida, luua) uurimisinstrumendid (nt testid)

Katseisikut ei tohi iialgi asetada niisugusesse olukorda (http://www.gatorlog.com/images/informatheprisoner_1.gif)

- kavandada meetmed uuringu valiidsuse ja reliaabluse kontrollimiseks
- katsetada instrumentide sobivust (teha nt prooviküsitlus)
- täiustada uurimisvahendeid või need tarbe korral välja vahetada
- otsustada vaatlusaluste (katseisikute) valim
- kaasata (nt testide läbiviimiseks) uuringul abistavad isikud ja juhendada neid
- valmistada ette uurimiseks tarvilikud materjalid (nt vaatlusskeemid, küsimustikud)
- viia läbi vahetu empiiriline uurimus
- korrastada uurimisandmed nende analüüsivaks töötlemiseks (nt litereerida intervjuud, kodeerida küsimustikud, skoorida testid)
- viia läbi uurimisandmete tehniline töötlus (nt andmetöötlus arvutil, juhtumit valgustava info läbivaatus)
- vaadata uurimisandmed läbi nende süvatöötlemise võimalusi hindava pilguga
- teha uuringusse tarbe korral korrektiive, nt mõtestada ümber uuringuobjekt ja keskne eesmärk, täpsustada uuringu juhtideed ehk põhi-teesid, leida uurimisprobleemile uusi aspekte, modifitseerida teemat ja formuleerida see täpsemaks, leida kontrollrühm, kavandada täiendava mõõtevahendi kasutuselevõtt, taustateooriate uuring, statistiliste taustandmete hankimine ja läbitöötamine jne
- teha tarbe korral andmestiku täiendav tehniline süvatöötlus (arvutil nt faktor- või regressioonanalüüs)

- jätkata uurimisandmete süvenevat, täiendavat psühholoogilist analüüsi
- tuua esile andmeanalüüsi tulemused ja anda neile esmane psühholoogiline tõlgendus
- võrrelda oma uuringu tulemusi selle objekti/ probleemi varasemate uuringute tulemustega
- vaadelda empiirilise uuringu tulemusi psühholoogiliste teooriate ja mudelite taustal (raames)

Uurimistöö eesmärkide seadmine

Abiküsimus: MILLISELE TULEMUSELE SOOVIN JÕUDA, MIDA TAOTLEN, MIDA PÜÜAN SAAVUTADA?

Eesmärk selgub teemast ja probleemist, selleks võib olla

- probleemi teoreetiline või praktiline käsitlemine: analüüsimine, lahtimõtestamine või lahendamine
- seoste uurimine nähtuste vahel
- teaduse ja praktika probleemide avastamine.

Eesmärgiga tuleks seostada tööhüpoteesid – tõestamisele võetavad väited, teesid.

Abiküsimus: MIDA ASUN TÕESTAMA?

Tööhüpoteesidest kasvavad välja uurimistöö ülesanded, mis näitavad, MIDA TULEKS TEHA

Uurimisülesandeist tulenevad omakorda

analüüsitavad näitajad, objekti uuritavad parameetrid.

Abiküsimus: MILLISEID NÄITAJAID ARVESTAN, MÕÖDAN, JÄLGIN?

Mitmeid toodud ülesandeid – kirjanduse läbitöötamist, mõõtevahendi ettevalmistamist jm – võib teha korraga ning eri ülesannete käigus hangitud teave ning omandatud kogemused aitavad teisi ülesandeid tarmukamalt ja kiiremini teostada.

Uurimise üksikud sammud kujutavad endast enamasti otsinguülesandeid, mille lahendamine jätab mõnegi küsimuse esiotsa lahtiseks. Just säärase vastuseta küsimuste sage lisandumine näitabki, et uuring on jõudnud loova otsingu staadiumisse. Säärase otsekui iseendast esilekerkivate küsimuste fikseerimine ja neile lahenduste otsimine viib uurimistöö rutiinsest allikmaterjali läbitöötamisest ja andmetöötlusest eheda loomingulise protsessini, milles teatavasti on ummikusse jõudmise tunne (küsimusele ei leia vastust), uue teabe kogumise ja selle settidalaskmise periood ning ahaa-elamus – asja olemuse taipamine.

Null-hüpotees (vt joonis allpool)

(<http://www.setsquared>

partnership.co.uk/assets/library/images/Null_Professor.jpg)

Uurimistöö etapid võiks nende sisulise järgnevuse alusel reastada järgmiselt: uuringu esialgse kava koostamine – uurimisobjekti valik – kirjandusega tutvumine – teoreetilised kaalutlused – hüpoteeside esitamine

(tulemuste prognoos) – uurimistööde kava täpsustamine – uurimismeetodite valik või väljatöötamine ja aprobeerimine – empiiriliste andmete kogumine – kogutud andmestiku analüüs – esialgsete järelduste tegemine – teiste uurimistulemuste ja kirjanduse andmetega tutvumine – uurimisaruande kirjutamine – uurimistulemuste avaldamine.

Ülaltoodud uurimisprotsessi etappide järjekord ei tarvitse praktikas kaugeltki esitatule vastata. Etapid on omavahel keerukalt läbi põimunud, vastavalt objekti uurimisel lisanduvatele teadmistele tehakse eelnevate etappide põhijäreldustes korrektiive. Kui uurimisprotsess mingis osas takerdub, võib üht-teist – nt kirjanduse läbitöötamist – ette võtta ka järgmises etapis.

Uuringu programm täpsustab püstitatud ülesandeid.

Töö kava näidis:

- uuringu teema
- juhendaja
- valiku kahelauseline põhjendus
- töö valdkond, objekt, aine
- lahendamisejärge ootavate probleemide loend või pingerida
- töö põhi- ja lisaeesmärk
- hüpoteesid
- oodatavad tulemused
- uurimismeetodid
- lähteandmed
- kirjandus jt teabeallikad
- kalenderplaani tööde etapid + tähtajad.

Teema valik

Keegi ei kahtle, et huvipakkuva ja jõukohase teema valik on uurimistöö õnnestumise võtmeküsimus. Nagu iga valik, tähendab see alternatiivsete võimaluste hülgamist ja riski oma eelistustes mööda panna. Valiku lähtepunktiks on mitu võimalust.

Huvist lähtudes tuleks endale tunnistada, mis on kõrgenenud huvi põhjustanud: uudishimu ja soov mingisse ainevalda süveneda; vaistlik äratundmine, et teemas on midagi endale, nt oma isiklike probleemide lahendamiseks olulist; teema köidab massimeedia tähelepanu tõttu; loetud raamatust või kuulnud loengust tekkinud kõrgenenud huvi asja vastu; teemas leidub mingi eksootiline erilisus. Huvi on oluline motiveeriv jõud, kuid samas tuleks endale tunnistada, et esmahuvi võib raskuste ilmnemisel ja rohke rutiintöö korral kiiresti langeda. Valvas tuleks olla kõrgenenud huvist tekkinud impulsiivsete otsuste korral.

Mõni uurija on kui kalamees, kes õngitseb vales kohas (<http://www.weiady.org/images/art/humor.1.jpg>)

Juhtum. Magistrant tundis huvi emotsioonide psühholoogia vastu. Juhendaja abiga täpsustati teema empiiriliselt uuritavaks. Töö käigus hakkasid magistranti huvitama aga aina uued tunnetega seotud küsimused. Aasta möödudes jõudis uurija viiel korral oma teemat muuta, aga empiirilise materjali kogumine ei tahtnud kuidagi edeneda. Suurivaevu õnnestus lõputöö tähtajaks kaante vahele saada, ent kaitsmisel heideti sellele ette laialivalguvust ja pinnapealsust, sest autor ei olnud suutnud oma innustust ja uudishimu fookustada ühe kitsama ala uurimiseks.

Juhtum. Üliõpilane oli läbinud vabahingamise koolituse ja tundis huvi selle akadeemilise psühholoogia piirialal oleva alternatiivravi tehnika vastu. Mainitud valdkonna teoreetiline kirjandus oli väga napp ja ei tudeng ega tema juhendaja suutnud nuputada viisi, kuidas empiirilist materjali koguda. Probleem lahendati nõnda, et tudeng tegi ülevaatelise uurimuse kehateraapiatest, mille raames sai ta mõne lehekülje kirjutada ka vabahingamise meetodist.

Mingi uurimismeetodi valdamine annab uurimisteema valikuks suurema vabaduse. Tuleks leida vaid uurimisinstrumendi rakendamiseks sobiv valim (katseisikud) ning aktuaalne probleem.

Juhtum. Aastaid tegevpsühholoogina töötanud magistrant oli läbinud Soomes Warteggi testi põhikursuse ning jätkukoolituse, mis andis talle võimaluse valida ühe kahest täpsustatud teemast: projektiivtest nõustamise abivahendina ja Warteggi testi rakendamine meeskonnaõppes.

Juhendaja etteantud teema korral on ühest küljest küll kindlam, et uurimisobjekt on õigesti fookusesse võetud ja töö kirjutamisel saadakse tarvilikku abi, teisest küljest ei tarvitse nõnda seatud uurimisülesanne tingimata töö tegijat innustada.

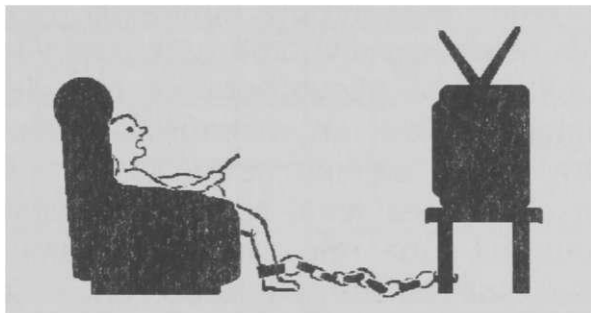
Juhtum. Üliõpilane ei osanud ise kuidagi endale teemat välja mõelda ning juhendaja pakkus talle iseenda uurimissuunaga haakuva üsna keeruka teema. Kuivõrd see teema ei innustanud tudengit, täitis ta töö kirjutamisel loiult õppejõu ettekirjutused, ilmutama vähimatki leidlikkust probleemi käsitlemisel ja uurimistulemuste tõlgendamisel.

Koolitus- või teadusasutuse uurimissuunaga haakuvat teemat on mõistagi kõige hõlpsam siduda varasemate uuringutega, ent samas peaks töö eriti teoreetilises osas pakkuma tingimata ka midagi avastuslikku, uut, mis üldjuhul tähendab uurimissuuna mingisse aspekti süvenemist. Vastupidisel korral võib uuringu tegijal kujuneda tunne, et tal pole varem tehtule midagi lisada, ja ta püüab oma töö vormitäiteks kaelast saada.

Teema kasvab loomulikult välja uurija igapäevasest tegevusalast. Enamikus tõise tegevuse liikides võib esile tuua psühholoogilise aspekti. Kui ametikohal on psühholoogiline teave ja selle kogumine esmatähtis, pole uurimisteema kokkubotamine asutuse vajadustega mingi kunst.

Juhtum. Suures ehitusfirmas personalikoolitajana töötanud doktorant leidis teemaringi, mis hõlmaks tema igapäevase töö, pakuks huvi asutuse juhtkonnale ja aitaks rakendada õpitud teadmisi; selleks oli õppiv organisatsioon.

Uurijal on juurdepääs olulisele andmebaasile.
Mõnel juhul võib seegi teema valiku määrata.

Tõsine uurimistöö pole mõeldav sellise eluviisi juures
(<http://www.salvationinc.org/archives/tv-chains.gif>)

Juhtum. Uuno oli aastaid teinud koostööd rahva tervishoiu alast statistikat koguvate asutustega. Sellest ainealast sai hankida bakalaureusetööks hinnalist materjali, mis määras ka teema valiku.

Uurija tunneb lähemalt mõnd teist kultuuri. Leitud palju kultuurierinevuste psühholoogia temaatikal kirjutatud bakalaureuse- ja magistritöid, mille autorid on meil õppivad välismaa tudengid või välismaalastega abielus eestlased.

Teadustöö autoril on eeldatavad materiaalsed ressursid ulatusliku uuringu korraldamiseks.

Juhtum. Härra Palm leidis asutuse, kes investeeris tema küsitluse andmetöötluseks 100 000 krooni, mis oli autorile suur abi doktoritöö kirjutamisel.

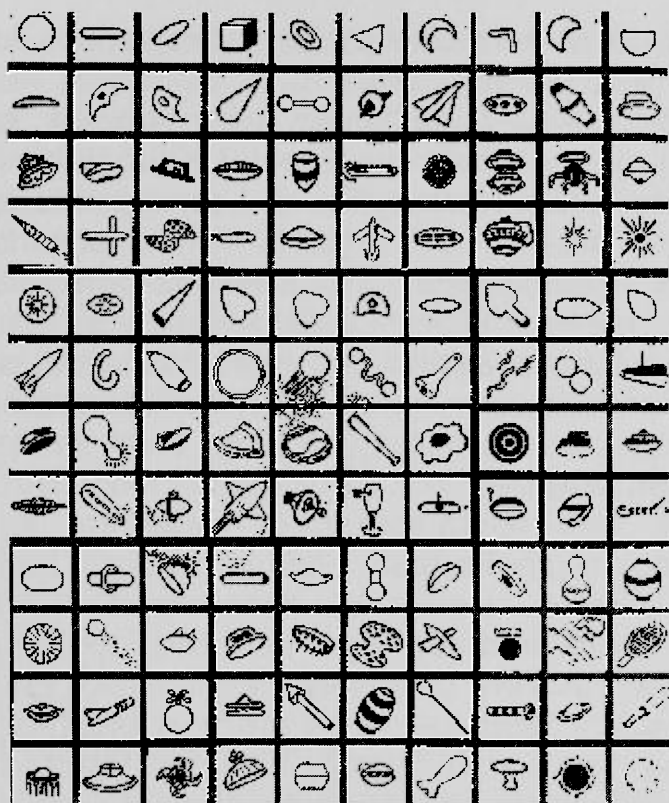
Uurijate käsutuses on psühholoogiliste katsete tarbeks sobiv aparatuur. Nt on Turu ülikooli psühholoogidel ajakohane aparatuur aju biovoolude uurimiseks, mis võimaldab ka teadustöid teha.

Uurija saab loota ulatuslikule ekspertabile. Leidub hulk uuemaid või kitsamaid rakendusteaduse alasid, kus ilma asjatundjate abita on raske end tänapäeva teaduse saavutustega kurssi viia.

Teemaks valitakse päevateemaks olev (sotsiaalne) probleem. See on riskantne valik. Ühest küljest on sageli selleks hetkeks, kui probleem saab üldiseks kõneaineks, see teaduslikus mõttes oma akuutsust juba minetamas. Teiseks kujutavad paljud sotsiaalsed püsiprobleemid (tööpuudus, koduvägivald, koolikius, narkomaania, madal liikluskultuur jt) endast kompleksküsimusi, mille käsitlemine nt bakalaureusetöös teeb töö paratamatult liiga laiaks ja pealiskaudseks.

Uurimisobjekti valikul lähtutakse teadusilmas parajasti moekast alateemast või meetodist. Järjekordne riskantne valik, mis võib kaasa tuua ränga töö oma ebakompetentsuse ületamiseks ja moodsasse uurimissuunda sisse elamiseks, millele järgneb pettumus nii iseendas kui ka haibitud teadusalas.

Juhtum. Ilma igasuguste uurijakogemusteta Kertu otsustas kliinilise psühholoogia alases uurimistöös rakendada põhistatud teooriat. Paraku tegi ta selle nimetuse all vaid poolstruktureeritud intervjuu pinnapealse kokkuvõtte, millele oli kunstlikult lisatud meelevaldne „teooria“

Tuhandete asjade hulgas, mida harrastajad uurivad, on ka lendavad taldrikud. Ameerika ufoloogi James McCampbelli andmete põhjal võib juba ligi 50 ufo erikuju arvata kettakujuliste kategooriasse.

(<http://www.hiiumaa.ee/~tarmisto/ufo/pilt/ufvorm1.gif>)

Ja veel üks juhtum tegelikust elust. Magistrant töötas teaduskollektiivis, mis uuris eri asutustes töömotivatsiooni ja tööga rahulolu. Et mitte varasemaid uuringuid korrata, valis ta teemaks tööle pühendumise. Paraku selgus, et selle moeka konstrukti eristamine motivatsioonist ja rahulolust osutus arvatust hulga raskemaks, mis tõi täien-

TARTU ÜLIKOOLI

RAAMATUKOGU

davaid probleeme nii uuringu teoreetilise kui ka empiirilise osa tegemisel.

Missioonitundest tekkinud soov teatud teema valida pole samuti riskivaba. Leidub pikk loend akuutseid psühholoogilisi ja sotsiaalseid probleeme, mis võiksid madala valulävega isikule paista esmaolulistena, et neid nt oma magistritöös uurida. Tegelikult kujunevad sääraselt valitud tööd pahatihti propagandistlikeks: endale märkamatuks on uurija asendanud objektiivse andmekogumise mingi väärtuse, teesi varieeritud rõhutamisega.

Näide. Pika õpetajastaažiga magistrant kirjutas lõputöö tugiõpilastest. Psühholoogilisi teooriaid selle teema tarbeks ei õnnestunud tal leida, empiirilised andmed aga piirdusid õpetajate ja õpilaste hoiakute uurimisega tugiõpilaste staatuse suhtes. Töö läbis kaitsmise suurte raskustega.

Teema kordusuuringuna. Põhimõtteliselt tuleks arvesse ka see, et lähtutakse mingist varasemast uuringust ja tehakse sel alal kordusuuring. Kui varasem uuring tehti aastaid tagasi, võimaldab selline teemaseade kriitiliselt ümber hinnata varasema uuringu teoreetilist tausta.

Uurimisobjekti täpsustamine

Kui teema kujuneb mingi teemaringi või valdkonna täpsustamiseks, siis uurimisobjekt omakorda teema täpsustamiseks. Enne testi, ankeedi või mingi teise lähteandmete kogumise meetodi rakendamist tuleks selgemalt määratleda oma uurimisaine. See võib piirduda ühe kitsama probleemiga, hõlmata kaht või enamat konstrukti või

kujuneda interdistsiplinaarseks. Uurimisobjekt eraldab lähemaks vaatluseks mingi laiemal valdkonnal piiratud ala, mis peaks olema kas siis empiirilisel või teoreetilisel tundmaõpitav, ühemõtteliselt ja teaduslikult formuleeritav. Sellest vaatenurgast on nt meeltevälise taju või voolusliku käitumise teemad nii empiiriliseks kui ka teoreetiliseks uuringuks liiga ebamäärased ja laialivalguvad objektid. (Kõne alla tuleks muidugi mainitud küsimuste esseistlik käsitus.)

Uurimistöö kvaliteedi kriteeriumeid

- 1. Uudsus**
- 2. Süsteemsus**
- 3. Täpsus**
- 4. Selgus**
- 5. Kriitilisus**
- 6. Objektiivsus e tõele vastavus**
- 7. Uuringutulemuste tõestatavus ja kontrollitavus**

Hästi fookustatud uurimisobjekt on parajal laisega (hõlmab just sel määral teaduse naaberalasid kui vaja) ning tarviliku sügavusega ehk ainessesüvenemise ulatusega. Teaduses tehakse vahet laiuti ja sügavuti siirduvate uurimisteede vahel. Nn **plaatuuringud** vaatlevad nähtusi laiuti, **poltuuringud** aga süvenevalt (nt ajaloo aspektide väljatoomise, koolkondade poleemika tutvustamise, erinevate uuringute andmete esitamisega

jne). Kummalgi lähenemisel on eeliseid ja puudusi.

Plaat- ja poltuuringute näiteid

1. *Mobbing* (tagakiusamine töö) Eesti riigiorganisatsioonides.
2. Empaatia osast sotsiaalse sensitiivsuse kujunemisel.
3. Toimetulekustrateegiad ja nende tundmine perenõustajate klientuuris.
4. Soorollide eristamine linna- ja maaelanike hulgas.
5. Aleksitüümia tekke seos autismiga.
6. Perefirma liikmete koolitusvajaduste uuring.
7. Skisofreenikute stigmatiseerimine (sotsiaalne märgistamine).
8. Tõrjutuse ja eneseisolatsiooni seos põhikooli vanemate klasside õpilaste staatusega klassis.

Kontrollküsimusi uurimisobjekti fookusse võtmiseks

- **Mida ma asun uurima?**
- **Kuidas seda formuleerida ranges teaduskeeles?**
- **Kuidas teemat avardada? Koomale tõmmata?**
- **Kuidas valdkonnas süveneda?**
- **Millised teooriad, autorid võimaldaksid teemas süvenemist?**
- **Milliseid piirnevaid küsimusi, valdkondi uuringuga valgustada?**
- **Kas objekti võiks tundma õppida analoogia põhjal – mingi sellele lähedase hästi läbiuuritud ala vahendusel?**

Liiga lai objekt ähvardab uuringuhaardest libiseda ning on karta, et me ei paku oma teadustööga midagi avastuslikku, väga piiratult valitud objekt tekitab üldiselt suurt huvi vaid kitsa ala asjatundjates ning selle tundmaõppimine on eriti algajale spetsiifilise info raskesti kättesaadavuse tõttu sageli üle jõu käiv ülesanne.

Teema sõnastamine kuulub ühe olulise elemendina uurija pädevuste hulka ning seda tasuks harjutada.

Algajate vigu

- Uuringut alustatakse uisapäisa, ilma selle objekti piiritlemiseta.
- Uuringuobjekt valitakse kompensatoorsest üliagarusest liiga lai.
- Uuringut alustatakse täiesti tundmatul alal.
- Teema jääb segaseks, laialivalguvaks.
- Uuritakse niigi teada olevat ja varasemates teadustöodes korrektselt kirjeldatud.

Viimase punkti võib näiteks nooremate kursuste puhtalt õppeotstarbelistes uuringutes mõistagi arvestamata jätta. (Mõnikord on algajale isegi õpetlik mingi küsimus ise läbi uurida ja seejärel jälgida, kuidas sama küsimust on uurinud vilunum asjatundja.)

Juhtmõte

Uuringut aitab kindlale objektile fookustada selle põhiteesi ehk juhtmõtte sõnastamine. See peaks kahes-kolmes lauses kokku võtma uuringu ees-

märgi, põhiidee, piiritlema temaatika ning osutama objekti uurimise aspektidele.

Juhtmõte peaks esile tooma ka selle, millised on empiirilise uurimise funktsioonid (vt allpool).

Põhiteesis pole põhjust käsitleda uurimismeetodeid, näidata valimit, osutada mõõdiku valiidsuse kontrollile jne. Ennekõike näitab juhtmõte autori seisukohavõttu käsitletava probleemi suhtes. Sageli annab just juhtmõte edasi selle püüdluse või väärtushinnangu, mis on motiveerinud autorit vastavat teemat uurima. Juhtmõttes võib anda suunise millegi saavutamiseks, väärtustada teatud ideid või asju, sedastada mingeid seaduspärasusi, tõiku või seoseid nähtuste vahel, rõhutada ühiskondlikult olulist probleemi või mainida ka põhihüpoteesi, mida uuringuga asutakse kontrollima. Juhtmõte ei peaks olema küsimuse vormis (nt „Mis mõju on koolivägivallal selle ohvreile?“), vaid otsekui vastus uuringut initsieerinud põhiküsimusele. Kuivõrd juhtmõtte formuleerimine pole eraldi elemendina nt ülikooli lõputöodes kohustuslik, puuduvad ka normeerivad suunised, kuidas seda teha. Produktiivseks teeks juhtmõtete sõnastamisel on konverentsiteesidega tutvumine. Järgnevalt on toodud uuringu põhiteesi kohta paar näidet.

Põhikoolis kogetud koolikiusu järelmõju 30ndail eluaastail.

Koolikiusu ohvriks langeb hinnanguliselt 7–25% õpilastest. Põhikoolis kogetud koolikiusul võib olla psüühikahäiretes väljenduv järeltoime ka täiskasvanueas. Häirete teadvustamine võimaldab neid kõrvaldada.

Empiirilise uurimise funktsioonid

Avastamine

kasutatakse hüpoteesi esitamiseks
uurija toimib ennemini intuiitiivselt kui loogiliselt

Demonstreerimine

osutab hüpoteesi kehtivusele

Märkus: uurimus tõestab tulemuste kooskõla (või lahkuminekut) hüpoteesiga, mitte hüpoteesi kehtivust tõelevastavuse tähenduses

Segregatsioon

uurimus tõestab nähtuste eraldiseismist, seose puudumist nende vahel

Nt: koolihinded pole seotud loovusega, usuühingusse kuuluvus pole seotud inimeste avatuse või häbelikkusega, subjektiivne heaolu pole seotud sooga

Ümberlükkamine

uurija kummutab mingi hüpoteesi
tõestab mingi oletuse paikapidamatust

Nt: irratsionaalsed uskumused pole seotud inimese tähtkujudesse kuuluvusega

Kordamine

Uuring kordab varem korraldatut, kinnitades või vaidlustades selle tulemusi

Nt: eestlaste õnneuuringud on korduvalt näidanud, et meie rahvas ei oska end ka jõukalt õnnelikuna tunda

Viimasel kümnendil toimunud muutused eestlaste ja Eestimaa venelaste rahvusliku identiteedi määramisel.

Eestlastele on rahvuslikul samastumisel tähtsaim rahvuskeeled ja omariikluse säilitamine, venelastel aga mentaliteet, mille märksõnadeks on (taanduva nähtusena) messianism, vene hinge erilise manifesteerimine, Isamaasõja nostalgia jt tunnused. Eesti iseseisvumise järel hakkas nii eestlaste kui ka siinsete venelaste samastumisviisis tekki-ma järk-järgult muutusi, mis Euroopa Liitu astumise järel hakkasid sarnastuma, pronkssõduri teisaldamisega kaasnenud mässu järel aga taas lahknema.

Probleemi püstitamine

Teaduslik, aga ka rakendusueuringu probleem on ennekõike *teadmine mitteteadmistest*, vastuseta küsimus, teadmiste vajakajäämise teadvustamine. Probleeme püstitades seame sihid uuele tunnetusele jõudmiseks. Sealjuures pole kõik mitteteadmiste juhtumid mõistagi veel probleemsed. (Hiina mõttetarga Zhuangzi järgi võib mitteamine tihti isegi kasulikuks osutuda.) Psühholoogilise uuringu kavandamisel on tähtis täpselt ja selgelt kindlaks määrata ja erialamõistetes kirja panna oma *probleemse* mitteteadmiste ulatus. Teadmiste probleemsest nappusest, kaheldavusest annavad tunnistust

- teadmiste puudumine või nappus
- teadmiste vasturääkivus

- teadmiste haakumatus, nende ühe nimetaja alla viimise võimatus
- teadmiste madal süstematiseeritus
- olemasolevatele teadmistele rajatud praktiliste ettevõtmiste nurjumine.

Tegelikus elus ei ole teadmise käsitlus täpne. Teadmistena võetud tõdemustest – arusaamadest, uskumustest, oletustest, statistilistest andmetest – tuletatavad järeldused on sageli desorienteerivad. Need näitavad, et teatud asja kohta on küll osaliselt faktidele toetuvaid järeldusi, hinnanguid, tõlgendusi ja käibetõdesid, kuid andmestik on lünklik, ebapiisav, kontrollimata. Kognitiivse teraapia esindajate meelest orienteeruvad inimesed elus alatasa irratsionaalsetest mõttejäreldustest, pidades neid ise teadmisteks.

Probleeme võib määratleda ka nende struktureerituse ehk mõistetavuse astme järgi (Ghuri, Grønhaug 59). Kui erakonna populaarsuse kasvu või kahanemise uuring on hästi struktureeritud (täpselt fookustatav) probleem, siis sama küsimuse põhjuste jälile saamine märksa keerukam ülesanne.

Probleemi püstitamise vead

- Tõsisema teadustöö probleemide üldine viga näib seisnevat nende haigutamaajavalt igavas sõnastuses, küsimusi ei taibata intrigeerivalt, teravdatult esitada.
- Sageli asendab probleemse ala täpsustamist abstraktse valdkonna pelk *mainimine* (nt räägi-

takse pedagoogilisest, kõlbelisest, poliitilisest probleemist)

- Probleemina ei esitata tihtipeale mitte vastuseta küsimus, vaid uurimisobjekt, mis kätkeb endas hulga erinevate küsimuste esitamise võimalust.
- Algajate uurijate tavalisi vigu on seegi, et teadusprobleemina esitatakse sotsiaalne valupunkt (alkoholismi leviku, lastekodulaste sotsiaalse kohanemise probleemid jne).
- Probleemina esitatakse laiem küsimusring, mille uurimine ei ole antud töös mõeldav; on juhtunud seda, et bakalaureusetöö algvariandis seatakse uurimiseks säärane megaprobleem, mille lahendamine eeldab instituudi aasta tööd.

Probleemi selgemaks esiletoomiseks tasuks arutleda, mida konkreetset selle küsimuse kohta pole teada. Jällegi pakub abi eelpool toodud *Mind Map*. Uurijale uudne ja ebaselge võib paljude teiste poolt osutuda ammu läbikäidud etapiks. Seepärast pole muidugi vale probleeme esitades mainida, et need on vähe tähelepanu leidnud, ebaapiisavalt uuritud, autorile teadaolevalt puudulikult lahti mõtestatud jne. Kui sedalaadi küsimustele pole teaduskirjanduse alusel vastuseid leida, on tegemist arvestatava uurimisprobleemiga. (Paraku on säärase väljendid muutunud klišeeks, mis lisatud kohustusliku elemendina ka siis, kui need ei vasta tõele.)

Peame silmas pidama sedagi, et halvasti struktureeritud probleemi korral, aga ka kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamisel jõuame probleemi

olemuse mõistmiseni alles uuringu lõpul. Seega ei oleks teadusuuringus õige enamasti rääkida probleemi *lahendamisest*, vaid enamini selle mõistmisele, struktureerimisele, tunnetamisele lähenemisest. See ei kehti küll rakendusuuringu kohta, kus uuringuküsimusele vastuse saamine ongi enamasti seatud probleemi lahendamine. Nt kinnisvara arenduse klientuuri segmenteerimine või juhikandidaatide stressikindluse ja meeskonnatöoks sobivuse võib uuringul kindlaks määrata säärase usaldatavusega, et probleemile on leitud ammendav vastus.

Teaduse vaatevinklist võime rääkida teoreetilistest, tunnetuslikest või meetoodilistest probleemidest, samal ajal kui majandusmeestele võivad muret teha investeerimis- või turustamisküsimused, õpetajad on kimbus noorukite narkosõltuvuse, koolifoobia ja -vägivalla keerdsõlmedega.

Paljudel nn teadusprobleemidel on üks või mitu rakenduslikku aspekti, teisisõnu heidab tõsise teadusliku küsimuse lahendamine valgust sellega seotud praktilistele asjadele. Lühiauuringu läbiviimisel pole kuigi tark hakata kirvega kurge püüdma. Piisab sellest, kui püstitatud probleem on mõistetav, piiritletud ning mingis aredalt eraldatavas aspektis seni ebapiisava läbiuurituse astmega. Siit lähtudes võiks paljudel elualadel leida tuhandeid praktilist huvi pakkuvaid probleeme, mida ealeski ei suudeta isegi kõige üldisema kaardistava uuringuga struktureerida ja lahendada.

Teadustöö teevad viljakamaks üksikprobleemide ehk vastuseta küsimuste omavaheline seostamine

ning probleemide käsitlemine kindlas hierarhias. Paljud psühholoogiaprobleemid on kompleksed – suhtlemisel on nt seotud inimeste vastastikune mõjustamine, isikutaju, keelekasutus, kultuuri-kontekst. Samal viisil on kompleksed ka rakenduslikku huvi pakkuvad probleemid: alkoholi liig-tarvitamine, tööhõive, tervis, kodukultuur, alkoholismi profülaktika, joodikute sundravi, seaduse-rikkujate karistamine, kriminaalhooldus jne.

Nagu öeldud, on sotsiaalsetele ja igapäevaelu probleemidele omane asjaolu, et me tajume küll teravalt oma teadmiste vajakut, ent meil pole selge, kuidas tarvilike teadmiseni jõuda – tarvilikud konkreetset sammud, protseduurid, meetmed tuleb alles välja töötada. Teadustöös on need sammud uuringukavale vastavad andmekogumise, -töötlemise ja tõlgendamise meetmed.

Nagu elus laiemalt, kehtib ka uurimises printsiip: õigesti püstitatud küsimus annab pool vastust. Kui püüda uurimistöös tarvilikke pädevusi raskuse järgi reastada, siis on probleemide eristamine ja püstitamine kahtlemata üks raskemaid asju. Tõnts probleemitaju ja oskamatus adutavaid probleeme selgelt ja täpselt sõnastada on seotud sageli ka eelnimetatud puudusega: uuringuprobleemi pähe asetatakse mingi piiritletud teema või akuutne eluprobleem. Paljudes uuringutes, eriti kvalitaatiivsete meetodite kasutamisel, jõuame selgemini struktureeritud probleemitajuni ehk tegelikult vajaliku teabe sisulise määratluseni alles uuringu käigus või kogutud materjali läbitöötamise lõpp-järgus. Olles samas ka üks loovamaid teadusliku

otsingu etappe, võimaldab probleemipüstitus appi võtta ka mitu avastust hõlbustavat heuristikat. Probleemipüstitus kas või esialgsel, ebamäärasel kujul aitab selgemini teadvustada, mida me otsime. Ilma selleta võib uuring kujuneda vaid kogutava andmestiku sorteerimiseks või liigitamiseks. Eriti oluline on probleemide püstitamine uurimistulemuste eduka tõlgendamise võimaldamiseks.

Kontrollküsimusi probleemi püstitamiseks

- **Mida ma asun uurima? Mis huvitab mind antud teemas kõige enam? Mida püüan välja selgitada?**
- **Kas antud probleem kätkeb endas ka teisi aspekte, allküsimusi?**
- **Kuidas annaks seda probleemiringi allküsimusteks jaotada?**
- **Kuidas, mille toimetel miski (nähtus, seos, trend, tendents) tekib?**
Milliseid üksikuid elemente, tunnuseid, osi võib uuritavas nähtuses struktureerida (eristada)?
- **Millised näitajad (tegurid, tunnused, nähtused) on omavahel tihedas seoses? Nõrgalt seotud?**
- **Mil viisil võiks ühe tunnuse (nt sugu või vanus) muutumine mõjutada teist näitajat või nähtust (nt stressitaluvust või telesaadete vaadatavust)?**
- **Millal, mis tingimustel, missuguste tegu-**

rite koostoimel teatud nähtus (nt agressiivsus, suitsidaalne käitumine) tekib?

- **Mis annab tunnistust teatud nähtuse (nt kehv stressiga toimetulek) olemasolust?**
 - **Mis lubab teatud nähtust prognoosida?**
 - **Millised tegurid mõjutavad mingi psüühilise või sotsiaalse protsessi kulgu, mis (psüühilist, sotsiaalset...) protsessi käivitab, aeglustab, kiirendab, pärsib, seiskab?**
- Missuguseid edasisi küsimusi, probleeme uuringu lõpus tõenäoliselt tekib?**

Neid küsimusi tuleks nii uurigu alguses, andmekogumismeetodite valikul kui ka kogutud materjali tõlgendamise etapil endale esitada järjepanu ja suurel hulgal.

Probleemid ei teki intellektuaalses vaakumis, need kasvavad välja uurijate seniste teadustöö kogemuste pinnalt, need tulenevad teaduse arengu loogikast ning toetuvad teaduse saavutustele. Tõsisel teadustöös on lahendamist ootavate põhiprobleemide esikümme (või -sada) üldiselt teada. Probleeme ei tuleks püstitada ja vaadelda neid lahti mõtestavast taustast lahus. Metafoorselt väljendatult pole probleem mingi saareke ookeanis, küll võib seda kujutleda laia ala katva võrgu sõlmena. Teaduri asjatundlikkust näitab oskus püstitada probleeme nii, et need haakuksid teiste, lähedastega. Nagu uurimisteema formuleerimisel, kummitab ka probleemide püstitamisel oht eirata üksiknähtusi eraldi uurides süsteemsuse põhimõtet ja vastupidi, püüdes nähtusi

mõista omavahel seotult ja süsteemselt, valguda otsingus laiali. Rangelt võttes on sajad psühholoogias kasutusel keskastmeteooriad ja mudelid fragmentaarsed, puudulikult seotud teiste nähtustega. Taustteooriad ja -andmed võimaldavad mõistagi mingi konkreetse probleemikäsitlemise süsteemsemaks muuta. Probleemide lahendamiseks võtmisel ei tule unustada ka uurimismetodite olemasolu, mõõtevahendite taset ja omaenda teadmiste-oskuste astet.

Uuringule pealkirja nuputamine

Lõputöö kirjutamist hõlbustab selle ülesehituse eelpool toodud orientiiride (teema, probleem jt) ärakasutamine ehk nende kui selgitavate ja suunavate viitade lahtimõtestamine. Tsiteerime siinkohal Akadeemia Nord rektorit prof Ene Graubergi „Akadeemilise teksti kirjutamine nõuab häid teadmisi teadusfilosoofiast ja -metodoloogias, aga ka tekstiloome loogikast. Tuleks koostada märksõnastik põhimõistest, mida akadeemilise teksti kirjutamisel tuleb paratamatult kasutada (probleem, eesmärk, hüpotees, teooria, paradigma, uurimus, uurimisstrateegia, metodoloogia, meetodid, metoodika jms) Lõputööd kavandades tuleks kokku leppida, milline on psühholoogiaalase akadeemilise teksti põhistruktuur. Osale lõpetajaist käib üle jõu sissejuhatuse ja kokkuvõtte kirjutamine. Suuri raskusi on olnud teema valikul ja töö pealkirjastamisel. Hulk töid ei kuulugi oma probleemiasetuselt psühholoogia

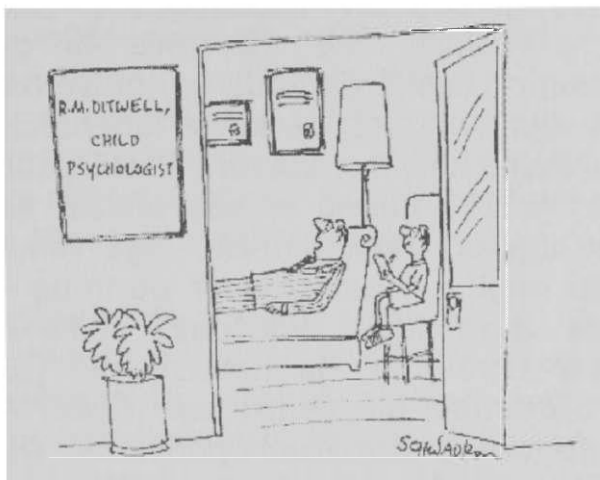
alla. Ja lõpuks on nii mõnigi ülikooli lõpetaja kimpus tööle korrektse pealkirja nuputamisel."

Nagu tsitaadist nähtub, on oma pikki kuid väldanud uuringu selge korrektne pealkirjastamine paljudele ränk ülesanne. Endastki mõista peaks pealkiri olema võimalikult täpne, selge, ülevaatlik, aga samas ka lakooniline. Tuleb tunnistada, et akadeemilises traditsioonis on teadustööde pealkirjastamisel ajapikku suundunud keerukalt kõige olulise üleslugemiselt põhilise reljeefse väljatoomise suunas. Näiteks oli selle raamatu autori TÜ-s kaitstud diplomitööl säärane lohisev pealkiri: „Kommunikaatori prestiiži tähendusest massikommunikatsiooni efektiivsust tagavate tegurite keskmes" Praegusajal võiks leida ehk sellise sõnastuse: „Massimeedia kommunikaatori prestiiži teke ja tähendus"

Esitame mõned Eesti ülikoolide lähimineviku pedagoogika õppesuuna lõputööde lohisevad ja paiguti ka kohmakalt sõnastatud pealkirjad.

- Lapse väärkohtlemise liikide esinemisesageduse võrdlus kiusajatel, ohvritel ja kontrollgrupil.
- Hariduslike erivajadustega lapsed tavaklassis: klassiõpetaja valmisolek nende laste õpetamiseks ja kasvatamiseks.
- Koolieelses eas lapse mäng ja mänguasjad lähtuvalt lapsevanemate hinnangutest.
- Kuritegelikult käituvate noorukite ja koolikiusamise ohvrite pere lähisuhete iseloom mõõdetuna figuuride asetamise meetodikaga.

- Antisotsiaalse käitumisega ja kontrollgruppi kuuluvate gümnaasiumi- ning kutsekoolinoorukite kineetilise perekonna joonistamise testi võrdlus.

Lastepsühholoog tööhoos

(<http://lib.lbcc.edu/handouts/images/psychology/ChildPsychologist.gif>)

- Muusika lapse arendajana koduses keskkonnas: vanemate nägemus muusikast lapse arengus ning osalemine muusikalistes tegevustes koos lapsega.
- Õpetajate erialase informeerituse uuring fookusgrupi meetodil.

Järgnevalt mõned teadustööde pealkirjastamisega seotud mõtted. Esiteks leian, et teadustöö lugejat huvitab enimalt küsimus, MIDA on uuritud, seega ei tarvitse kontingent *à la* „Tartu koolides“ pealkirjas tingimata kajastamist leida. Teiseks tuleks sõna „uurimus“ püüda vältida, kuivõrd eranditult kõik lõputööd on ju (peaksid olema!) uurimised. Kolmandaks ei tarvitseks pealkirjas üles lugeda kõiki nähtuse uurimise aspekte (nt kasutatud

testide järgi), vaid tõsta esile põhiline. Neljandaks võiks polemiseerida ka ikka ja jälle pakutud sõnastuste „mõnedest aspektidest“, „tähen-
dusest“, „osakaalust“ jne üle, mis ju püüavad (tagasihoidlikkusest) rõhutada uurimuse fragmen-
taarsust, lõpetamatust, valikulist lähenemist min-
gile tervikobjektile. Ent kuivõrd ükski psühholoo-
gia vallas tehtav uuring ei saa endast kujutada
küsimuse lõplikku lahendamist – iga viimane kui
teadustöö ongi n-ö aspektidest uurimus –, näib
seestütlev vorm liigne. Viieandaks võiks vaidlus-
tada sõna „struktuur“ ja funktsioonid (toimete-
gurid) kasutamise üle pealkirjas. Näide. *Antisot-
siaalse käitumise struktuur põhikooli, gümnaa-
siumi ja kutsekeskkooli õpilastel*. Küsimus on taas
selles, et eranditult kõigi fenomenide korral võime
kõnelda struktuurist ja funktsioonidest. Kuuen-
daks on kontrollgrupile osutamine (nagu ühes
ülaltoodud töös) täiesti tarbetu. Ning seitsmen-
daks oleks uurimistöö meetodi osutamine mingi
uue vähetuntud meetodi tutvustamise aspektist
küll huvipakkuv, aga samas... kõigis lõputöodes ju
kasutatakse mingit meetodit. Teadustööde peal-
kirjastamise apsude ja tüüpvigade väljaselgita-
mine vääriks omaette uuringut, ent piirdume oma
kriitikas praegu ülaltooduga.

Samas ei tule kõne allagi, et teadustööle preten-
deeriv uuring üritaks saavutada essee elegantset
löövust või raamatuna ilmunud üllitise selgust ja
kompaktsust. Üks eesti paremaid keeletarku, Eda-
si ja Postimehe kauaaegne keeleteimetaja Helju
Vals on öelnud, et oma kirjatüki tabav pealkirjas-

tamine käib üle jõu isegi paljudele professionaalsetele ajakirjanikele. Nagu uurimistöö muudel etappidel, võib ka artikli või väitekirja pealkirjastamise kohta pakkuda mõned mallid ehk sõnatarindid. Toodud tarindid vastavad õppevahendi autori subjektiivsetele arusaamadele ega põhine pealkirjastamisprobleemi põhjalikul uuringul. Esitatud näidiste kõrval tuleb kõne alla kindlasti ka hulk alternatiivseid tarindeid.

- **Konstruktide seoste uuring.** Nt *Teismeliste Interneti-sõltuvuse seos püsiärevusega.*
- **Konstruktide seoste uuring katseisikute grupi näitamisega.** Nt *Enesehinnangu ja isik-suslike omaduste seosed akadeemilise edukusega Tartu abiturientide näitel.*
- **Ühe konstrukti uuring kindlas kontingendis.** Nt *Professionaalse identiteedi tajutamine Pärnu kutseõpetajatel.*
- **Kahe konstrukti seoste uurimus kahes rühmas.** Nt *Tööraahulolu ja organisatsiooni väärtuste seosed eestlastel ja venelastel.*
- **Nähtuste struktuuri ja toimetegurite tõlgenduste uuring.** Nt *Üksilduse tõlgendusest eksistentsiaalteraapias.*
- **Konstrukti võrdlusuuring eri valimeis.** Nt *Koolikiusu erinevus põhikooli kuuendates ja keskkooli kümnendates klassides.*
- **Nähtuse võrdlev uuring eri kultuurides.** Nt *Üliõpilaste mobiilsus Soomes ja Eestis.*
- **Võimalustele, perspektiividele jms osutamise.** Nt *Kooli kvaliteedi hindamise võimalusi või Üliõpilasesseede hindamise võimalusi.*

Toodud pealkirjamall näib sobivat hästi rakendusliku kallakuga uuringuis.

- **Mõõdiku väljatöötamisele osutamine.** Nt *Ohustatud autoriteedi kompleksi küsimustiku aprobeerimine*. (Pealkiri on omal kohal vaid siis, kui lõputöö kandvaimaks osaks ongi mõõdiku väljatöötamine või tõlkimine, standardiseerimine, küsimustiku valiidsuse kontroll jts ülesanded.)
- **Nähtuse tõlgenduse ajaloolised muutused.** Nt *Loovuse mõiste tõlgendamise muutuvus XX sajandil*.
- **Mis tahes teooria ajaloolis-kriitiline uuring.** Nt *Wilhem Reichi psühhoanalüütilise õpetuse kriitika*.
- **Metauuring.** Nt *Elulaadi käsitlused Eesti sotsiaalteadustes*.

Võttes ülaltoodu kokku, võiksid pealkirjastamise kirvereeglid olla järgmised.

- Määratle konstruktid ja probleemid, mida asud uurima.
- Tee kindlaks, kas uurid nähtuste struktuuri, funktsioone, seoseid teiste nähtustega või ennekõike fenomeni (nt kiusamisjuhtumite sagedust) võrdlevalt eri rühmades (kultuurides).
- Pane kirja oma pealkirja pikk, uuringu kõiki aspekte hõlmav variant.
- Lühenda pealkiri kompaktseks, selgeks ja kaasa haaravaks, kõrvalda sellest kõik liigne.

Hüpoteesi esitamine

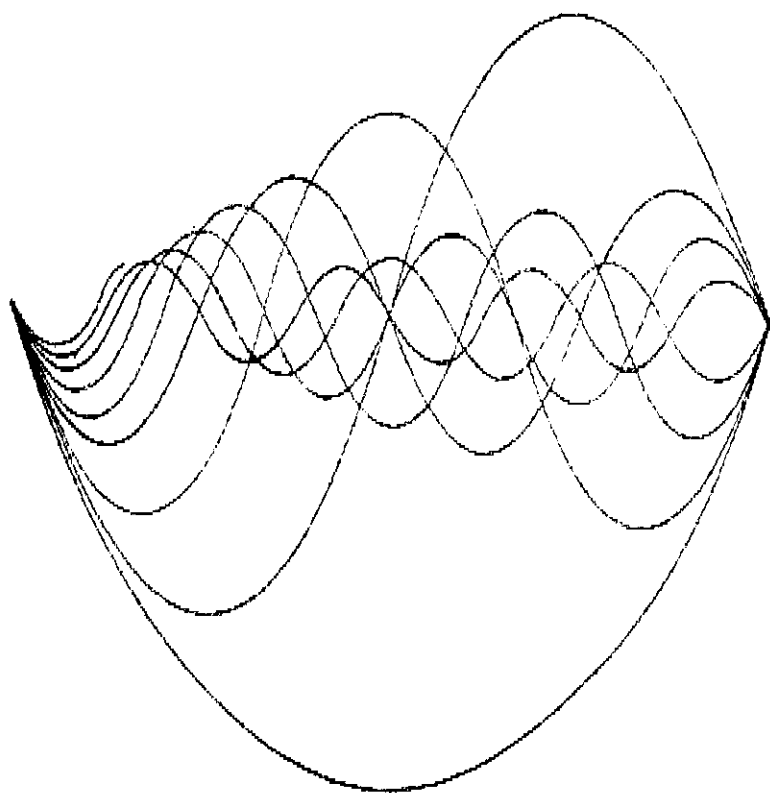
Sageli juhtub nii, et uuringut aruandeks või artikliks vormistav teadur konstrueerib juhtiva teadusliku oletuse ehk hüpoteesi alles kõige lõpuks. Hüpoteesi ehk seadustel ja faktidel rajaneva orienteeriva oletuse sõnastamine on küllaltki keerukas – see ei taha õnnestuda isegi paljudel kutselistel uurijatel. Ent hüpoteesi püstitamine, täpsustamine, arendamine ja kontrollimine viib valitud alal teadust edasi produktiivne ja originaalne oletus suunab meid teadmiste valgeid laiike täitma. Hüpoteesi tähtsus tuleneb sellest, et juhtiva oletuse varal võime vältida *teaduse soostumist* ehk empiirika tarbetut kuhjumist. Möödaminnes tasub meenutada, et hajus massiivne empiirika ei esita suurt väljakutset mitte üksnes seda korrastavate hüpoteeside leidmiseks, vaid ka seda seletava teooria väljatöötamiseks.

L. Valdi järgi pole teaduses kindlat mehhanismi, mis töötleks toored faktid teooriateks. Paljudel kordadel ei jõuta isegi veenvate hüpoteesideni, rääkimata tõsiste teooriate formuleerimisest. Hüpoteeside aset võivad muide edukalt täita teadaolevate faktide (seoste, sõltuvuste, nähtuste kulgemise seaduspärasuste) esialgsed tõlgendused. Samas peegeldab teaduslik fakt probleemide, hüpoteeside ja teooriate olemasolu. Hüpotees on tõenäolise oletamine, mitte kalju-kindel teadmine. Hüpoteesi eriline tähendus seisnebki selle oletuslikkuses, uurija õiguses täita

teadmatuse tühik edasiviivate tõlgenduste, prognoosidega. Kui hüpotees osutub uurimuse käigus vääraks, ei heida see teadurile varju. Hüpoteesi võib käsitada probleemi ühe võimaliku lahenduseks. Mitu võistlevat hüpoteesi pakuvad seega probleemile divergentseid (hargmõtlemisel põhinevaid) lahendeid. Hüpoteesid erinevad oma haarde, üldistusjõu, täpsuse, detailsuse poolest. Hea hüpotees ei piirdu faktide korrastamisega, see pakub neile ka seletuse. Hüpoteesid aitavad ennustada uusi fakte, seoseid, nähtuste tekke asjaolusid ja sel viisil liikuda uute kontseptsioonide esitamisele. Hüpoteeside vajadus on ilmne olukorras, kus nähtuse tunnused ja kulg on küll teada, selle tekkepõhjused aga mitte. Teine juhtum: teada on tegurite toime, ent mitte nende intensiivsus. Kolmas juhtum: teaduslik oletus eitab tegurite näivat seost.

Tööhüpoteesiks on otsinguline, vähenõudlik oletus, mis aitab empiirilises materjalis või fikseeritud faktides orienteeruda. Tegelikult meenutavad meie igapäevased oletused inimeste taotluste, nähtuste põhjuste, valuutakursside, hinnamuutuste jm kohta paljuski teadusuuringute tööhüpoteese. Eriti innukad tööhüpoteeside kasutajad on detektiivid ja uurivad ajakirjanikud. Tööhüpoteesi praktiline kasu seisneb selles, et need ei kohusta meid millekski, tõsiste vastuarargumentide korral võib need kahetsuseta kõrvale jätta. Teaduses juhtub sageli, et just ummikteele sattumine juhatab kätte suuna, kust kindlamat edasimineku rada otsida. Sellest lähtudes pole

ekslikke tööhüpoteese olemas. Lisagem lõpuks, et head hüpoteesid kasvavad mõnigi kord välja teooriateks, mõned ülitugevad hüpoteesid (nt Freudi teooria) elavad aastakümneid, ilma et keegi suudaks neid tõestada või ümber lükata.

Hüpoteeside välmimist virgutab joonis: kujundit kurseriga muutes häälestume oma probleemile uuel viisil lähenema.
<http://www.futurehi.net/archives/harmonic%20waveforms.JPG>

4. KVANTITATIIVSED UURIMISMEETODID

Ankeetküsitlus

Ankeet on käepärane meetod, millega saab uurida inimeste hoiakuid, uskumusi, eelarvamusi, aga ka nende veendumuste tugevust, kindlust ja mõjutatavust, katseisikute teadmisi, käitumismotiive, materiaalsel olukorda jm. Ankeediga saadud andmestikku võib vaadelda uuritavate soo, vanuserühmade, elukoha jt objektiivsete näitajate lõikes. Nii nagu intervjuu läbiviimisel, tuleb ka sotsioloogilise ankeedi koostamisel ja kasutamisel silmas pidada seda, et katsealusele esitatav (toor)küsimus pole veel selle vastuste otsest tõlgendamist võimaldav uurimisküsimus. Enamasti võetakse uuringu tulemuste tõlgendamisel kaks või enam küsimust üheks tunnuseks või indeksiks. Näiteks küsimused samasooliste abielu kohta

Kas teile tundub põhjendatud idee vormistada samasooliste kooselu abieluks?

Kas suhtuksite mõistvalt sellesse, kui keegi teie hea tuttav elaks koos omasoolisega?

Kas teie meelest peaks ühiskond olema samasooliste seksuaalsuhete küsimuses tolerantsem?

Küsimustiku koostamiseks:

- Määratle vabas sõnastuses need küsimused, millele soovid vastust saada.
- Mõtle läbi, mida üks või teine küsimus peaks mõõtma, ja tarbe korral lisa uusi küsimusi, sõnasta küsimused ümber või võta mõni liigne küsimus välja.
- Pane küsimused kirja võimalikult arusaadavalt ja ühemõtteliselt.
- Kontrolli, kas küsimustes pole väljendusi, mis kallutaks neile kindlal viisil vastama.
- Määra kindlaks viis, kuidas asud küsimustikku töötlemas, ning sellele sobivad skaalad.
- Kirjuta küsimustiku ette paari lausega, millise eesmärgiga küsitlust korraldada, ning lisa tarbe korral, et vastused jäävad anonüümseks.

Ankeedis on inimeste siiraste tõekspidamiste ja informeerituse paremaks esiletoomiseks lisatud hulk *taktikalisi küsimusi*:

kontaktiloomise ehk jäämurdmise küsimused
eneseusku suurendavad küsimused
põnevust lisavad küsimused (usutletava huvi
ülalhoidmiseks)
püünisküsimused tegelike teadmiste kontrollimiseks
puhverküsimused uuele teemale üleminekuks
provotseerivad küsimused (vastuste spontaansuse
suurendamiseks)

mälu parandavad küsimused
fantaasiat virgutavad küsimused.

Küsimustesse tuleks nagu igapäevases kõneski tuua vaheldust. Ühelt küsimuselt teisele siirdumiseks oleks soovitatav lähtuda loomulikult tekkinud assotsiatsioonidest. Monotoonsemat laadi küsimused tuleks paigutada intervjuu keskele, isiklikku laadi usutluse – näiteks küsimuse selle kohta, miks keegi pole abiellunud – lükata aga kohtumise lõppu. E. Noelle (1967) soovitab kasutada ankeedi või intervjuu lõpus pateetilist laadi pöördumisi ja vältida banaalseid küsimusi.

Vaatlus

Vaatlus võimaldab jälgida uuritavat objekti selle loomulikus keskkonnas. Vaatlusega registreeritakse meeltega tajutav, seega inimeste käitumisilmingud, mitte oletatav suhtumine või sisemaailma seigad. Vaatlus toimub enamasti käitumisühikuid registreeriva vaatluskaardi või -skeemi abil, mida tänapäeval täiendatakse aina sagedamini videoga.

Kaugvaatlus

(<http://www.loodusajakiri.ee/uudistaja/vaatlus.jpg>)

Vaatlus võib olla süstemaatiline või süsteemitu, ühekordne, pidev, episoodiline või longituudne, loomulikus keskkonnas, laboris või instseneeritud (provotseeritud) olukorras; konstateeriv, tõlgendav või hinnanguline; avatud või varjatud, kõrvalejääv või osalev.

Osalusvaatluse korral võtab uurija jälgitavast tegevusest, nt grupitööst ise vahetult osa, reetmata oma positsiooni. See vaatlusliik võimaldab mõista uuritavaid nähtusi sügavamalt, teisest küljest tekib nüüd subjektiivsuse suurenemise oht.

Vaatluse tingimatu eeldus on asjade kulgeda laskmine, ilma et uurija jälgitavat protsessi kuidagi mõjutaks. Sellest hetkest, kui me vaadeldavat olukorda varieerime või ümber kujundame, hakkame vaatlust asendama eksperimendiga.

Vaatluse rakendusi suhtlemine, juhtimisstiilid, probleemarutelud, laste mängud...

Kuidas vaatlust korraldada?

- 1. Sea endale selge eesmärk.**
- 2. Vali välja vaatlusalune objekt.**
- 3. Määratle käitumisühikud vm nähtused, mida asud fikseerima.**
- 4. Tööta välja vaatluskaart või -skeem.**
- 5. Teosta vaatlusteseeria.**
- 6. Võta tulemused kokku.**
- 7 Tõlgenda saadud tulemusi, võrreldes neid hüpoteesidega ja püstitades uusi hüpoteese.**

Vaatlusaluseid ühikuid suhtlemisel

- motorika (žestid, asukoha vahetamine ruumis)
- kõnetlused, nende sisu, järgnevus, ekspressiivsus, sagedus, kestus, suundus, leksika, grammatika ja foneetika eripära
- väljendusliigutused
- paralingvistilised vahendid
- distantsivalik inimeste vahe
- füüsilised toimingud
- emotsioonid
- teiste katkestamine
- keelekomistused
- keelelised stambid.

Juhi käitumise kategooriad (Hemphill & Coons, 1957) on järgmised

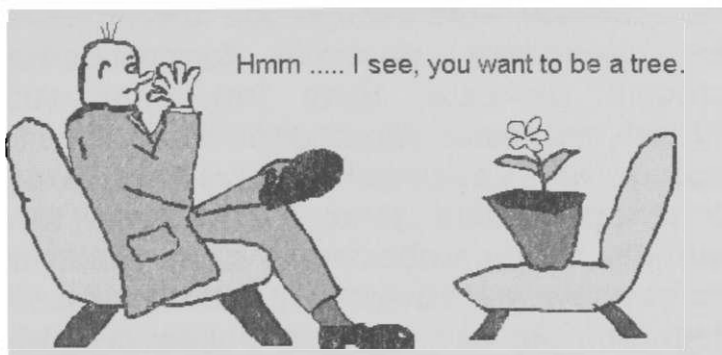
- integreeriv, inimesi ühendav käitumine
- selgituste andmine
- produktiivsus – kindla tulemi loomine
- enese esitlemine
- käitumine rühma reaalkmena
- teiste tegevuste organiseerimine
- hinnangute andmine
- tegevuste ümberkujundamine
- domineeriv käitumine – ettepanekute eiramine jne.

Sümpaatia skaala (Newstetter, 1938):

- suure sümpaatia otsene väljendamine
- heasoovliku suhtumise otsene väljendamine
- sõbraliku poolehoiu väljendamine
- jutuaamine juhuslikel kohtumistel
- viisakalt neutraalne suhtumine

- ükskõiksuse ilmutamine teise inimese ootuste vastu
- avalik vastandumine, konflikt
- vimm ja vihapidamine
- raevukas ja solvav käitumine.

Rühmatöö põhimõtete alusel (vt Kidron 2007 "Ärijuhtimise psühholoogia", lk 215) on hõlbus kokku seada ka probleemiarutelu vaatluslehte.

Lähivaatlus

(<http://www.kent.ac.uk/careers/pics/psychologist.gif>)

Vaatluse kolm põhiviga:

- haloefekt – lähtutakse ühest eredast asjast või tunnusest,
- masinlik-loogiliste järelduste tegemine asjades, mis tegelikult polegi lihtsad,
- kontrastiefekt – tendents rõhutada endale kontrastset teiste käitumises.

Vaatlustel on soovitatav registreerida ka *tausta näitajad*, näiteks see, mis asjaoludel häält kõrgendati, mis initsieeris vaidlusi jne. Vaatlusskeemis võiks eraldi lahtri eraldada ettearvestamata fenomenide tarbeks. Objektiivsemate tulemuste

saamiseks tasuks vaatlusi korrata varieeruvatel tingimustel, vältida rutakaid järeldusi, kontrollida kahtlasi fenomene. Osalusvaatluse rakendamisel tuleks jääda kiretuks jälgijaks, mitte tuliselt kaasaelavaks rühmaliikmeks.

Intervjuu

Suuline küsitlus on ajakulukas ja seda kasutatakse enamasti uurimisobjektiga tutvumiseks, et hiljem rakendada paremini formaliseeritavaid meetodeid (ankeete, teste jm). Kuid suulisel küsitlusel on teiste meetodite ees ka eeliseid: intervjuus võib vastustest olenevalt valida paindlikult alternatiivseid jätke, kõrvaldada täpsustavate küsimustega ebaselgus, süveneda lisaküsimustega huvi pakkuvaisse probleemidesse jne. Pealegi suhtub osa inimesi ankeetidesse-testidesse tõrksalt ja ainus viis neile subjektiivselt omast, näiteks nende hoiakuid või informeeritust uurida ongi intervjuu. Intervjuu võib olla standardiseeritud (toetuda kindlale küsitluskavale) või standardiseerimata; selles võib kasutada avatud või suletud (valikvastustega) küsimusi. Esimesel korral küsitakse näiteks, millist erakonda keegi etteantuist kõige enam usaldab, teisel korral küsitakse lihtsalt: millist erakonda te kõige enam usaldate? Otseste, ilmselge huvisuunaga küsimuste kõrval kasutatakse ka tagamõttega, kaudseid ja projektiivseid küsimusi, mille sihiks on saada teada midagi säärast, millele küsimus otseõnu ei viita. Näiteks kui küsida kelleltki otse, mida ta arvab teatud avaliku elu tegelasest, võib vastus olla põiklev või diplomaatiline. Ent kui

küsida, mida sellele avaliku elu tegelasele rahva hulgas ette heidetakse, võib usutletav vastusesse üle kanda paljugi ka omaenda subjektiivsest hoiakust. Küsimiskunsti aluseks on võime küsida lihtsalt, üht asja korraga.

Kuidas inimesi usutleda? Saksa sotsioloog E. Noelle (1967) alltoodud soovitusel väärivad arvestamist nii suulisel intervjuul kui ka kirjalikul anketeerimisel – küsitluslehe koostamisel.

1. Väldi küsitluses vähetuntud mõisteid ja vöörsõnu.
2. Ära looda, et kohe asjast kõneldes saad soovitavaid vastuseid, valmista enne otsustava küsimuse esitamist selleks sobiv pind ette.
3. Arvesta, et osa vastajaid on mures oma prestiiži pärast, ja väldi selliste asjade otse küsimist, mis kõigutaks inimese enesehinnangut.
4. Arvesta küsimusi esitades inimeste arukuse erinevust: vähem haritute tekstitaju on aeglasem.
5. Püüa ühe küsimusega välja selgitada vaid üht asja (konkreetselt asja hinnangut, kaubamärgi tundmist, lemmikraamatut, abikaasade tutvumiskohta vm).
6. Eelista küsida üksikjuhtumite (valikute, eelistuste, hoiakute), mitte abstraktsete arusaamade ja üldiste asjade kohta.
7. Eelista pikkadele keerukatele küsimustele lühikesi ja selgeid.
8. Keerukama asja uurimise eel anna lisaselgitus, miks see asi huvitab sind või kuidas tuleneb selle kõne alla võtmine intervjuu loogikast.

9. Väldi sisendava sõnastusega küsimusi ("Olete ju nõus sellega, et...").
10. Esimene küsimus peaks kujunema huvi äratavaks lassoheiteks.
11. Keerukamate küsimuste järel esita lihtsamad.
12. Jutu jätkuks võib inimestelt pärida ka nende lemmikvärve jm, mida pärast ei arvestata.
13. Kui küsimuse õiges mõistmises või vastuse siiruses kaheldakse, võib sama asja varieeritud sõnastuses kontrollküsimusega üle küsida.
14. Intervjuu läbiviimisel tuleb vältida ülekuulaja või eksamineeri suhtumist.

Küsitlus võimaldab saada teada inimeste subjektiivseid suhtumisi (hoiakud, hinnangud) objektiivsete faktide (informeeritus) kohta. Intervjuu läbiviimisel tuleb usaldamatuse jää murdmise järel luua usutletavaga kindel kontakt, äratada temas asja vastu huvi ning suurendada tema avatust ja eneseusaldust.

Intervjuu kui paindliku uurimisvahendi näiteks on E. Vainiku (2001) magistritöö, kus küsitlusega uuriti eestlaste emotsioonisõnavara. Toome uurimisaruandest selle meetodi kirjelduse.

Uuring viidi läbi suuliste anonüümsete intervjuudena, mille käigus tuli küsitletavatel (100 inimest) täita emotsioonide nimetamise ülesandeid.

- A. Nimetada pähe tulemise järjekorras kõik sõnad, mis seostuvad neile mõistega "emotsioonid/tunded"
- B. Nimetada vastandsõnu esimese ülesande sõnadele.
- C. Koostada emotsioonide pingerida.
- D. Nimetada, millist emotsiooni nad hetkel kogevad.

E. Nimetada emotsioone, mida nad mäletavad end lähiminevikus kogenuvat.

F. Nimetada tegusõnu, mis nende jaoks seostuvad emotsioonidega.

G. Nimetada enda jaoks positiivsed, negatiivsed ja neutraalsed emotsioonid.

Keelejuhtide üldandmed (sugu, vanus, haridus, amet jm) ning nende poolt öeldu koos ütleamise järjekorranumbriga kirjutatakse läbiviija üles ja sisestatakse hiljem arvutusteks Exceli lameandmebaasi.

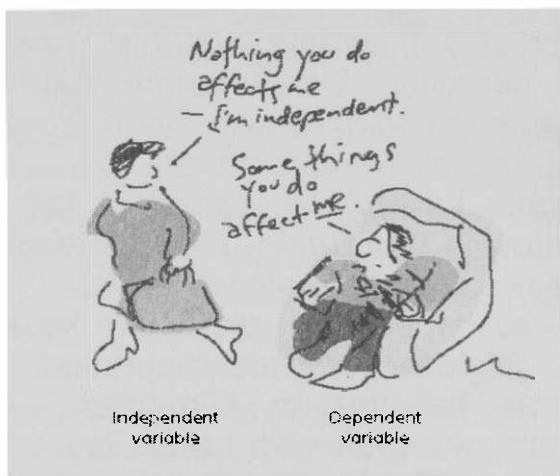
Eksperiment

Tänapäeva psühholoogia üks põhilisi uurimismetodeid on eksperiment. Selle eelisvaatluse, ankeetmeetodi või intervjuu ees on uuritava nähtuse täpne fookusse võtmine ja sügavam tundmaõppimine. Psühholoogiline katse võimaldab vajalike tingimuste täpse kujundamisega tekitada testolukorra, mis laseb inimkäitumist uurida huvipakkuvais näitajais. Eksperimendi tuumaks on see, et seades nn *sõltumatute muutujatega* katse tingimused kindlaks raamidesse, võib suure täpsusega uurida katsealuste käitumise teisenemist ehk nn *sõltuvaid muutujaid*. Eksperimendi tunnetust avardav tähendus tuleneb sellest, et katse tingimusi saab suures ulatuses kavakindlalt varieerida, jälgides seepeale muutunud olukorra peegeldumist katseisikute käitumises. Eksperimendi laadist olenevalt võib uurida kas ühe muutuja toimet eraldi või eri muutujate koostoimet katsealustele.

Psühholoogilise katse põhimõiste on *eksperimendi muutuja* (ingl k *variable*), mida võib käsitada mis

tahes laadi muutuva või muudetava realiteedina. Muutuja võib varieeruda minimaalselt kahel, põhimõtteliselt aga piiramatul hulgal viisidel. Inimeste jõukuse üle võib otsustada nt selle alusel, kui kalleid rõivaid ta kannab, millise aastakäigu autoga sõidab, kas tal on nõudepesumasin jne.

Sõltumatu muutuja seab katse korraldaja vähe- malt kahele või enamale tasandile (seisundile, näidule, tasemele...). Sõltumatud muutujad võivad olla temperatuur, valgustus, müranivoo, eri laadi ja intensiivsusega stressorite toime, ühe või mitme kõrvalise isiku juuresolek, hea või halva eksamihinde toime tähelepanu omadustele, mingi sõnaline stiimul (ähvardus, kompliment), päeva- aeg (hommik, lõuna, õhtu), terav ajapuudus või suure ajavaruga kindlustamine, mõjuainete (kofeiin, marihuaana) manustamine jne.

Sõltumatu ja sõltuv muutuja

(<http://img.sparknotes.com/figures/C/c05d37b4c63d3dee2924a962a23da29f/01.3.variables.gif>)

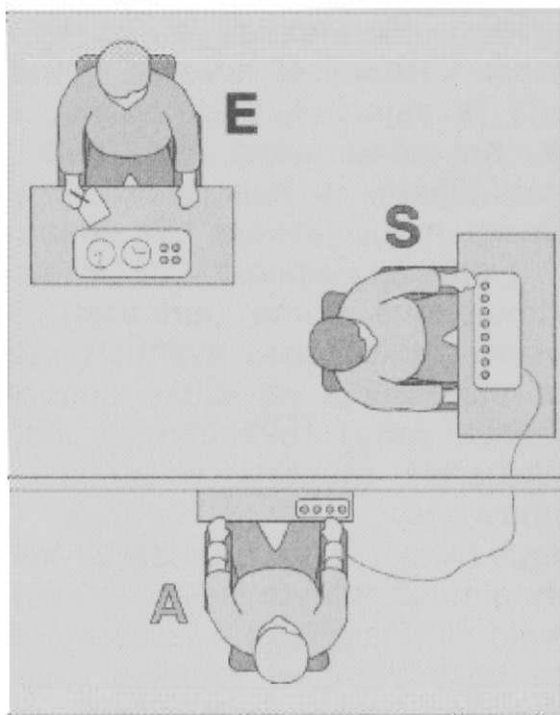
Kõrvalise ehk *segava muutuja* lisandumine kahan-dab eksperimendi usaldusväärsust. Uurimistööle tuleb kasuks, kui segavaid asjaolusid ei eirataks ega salataks maha, vaid need toodaks eksperimen-di raportis esile. Kõrvalise tegurina arvesta-takse eksperimendis sagedamini ajategurit (ingl k *time variable*), katseisikute raskesti arvesse võetavaid individuaalseid iseärasusi (ingl k *subject variable*) ja testülesande iseloomu muutuvat tähendust ning katseisikute erinevaid tõlgendusi (*task variable*). Täiendavad muutujad on need eksperimendi kordamisel arvesse võtmist vääri-vad tegurid ja asjaolud, mida esialgu ei osatud arvestada. Kui sõltumatuid muutujaid on mitu, määratleme tähtsaima neist *juhtiva muutujana*. Kui sõltumatu muutuja kaks või enam seisundit erinevad kvaliteedi poolest (nt erinevat laadi piltide stimuleeriva toime uurimisel), kõneleme kvalitatiivseist muutujaist; kvantitatiivsete muu-tujate (nt ajaressursi või katse edukal soorita-misel saadava raha) rakendamisel on võimalik täpselt fikseerida muutuja seisundite kvantita-tiivsed erinevused.

Katse käigus fikseeritakse ettenähtud hulk sõltuva (st katsetingimuste muutmisele oleneva) muutuja mõõdetavaid näitajaid (ingl k *assessment*).

Tulemuste kokkuvõtmisel tuuakse esile eksperimen-di põhiefekt (ingl k *main effect*), arutletakse valimi esinduslikkuse ehk *representatiivsuse* üle ning hinnatakse katse kehtivust ehk *valiidsust* (ld *validus* – tugevus; testisobivu, testi omadus mõõta seda, mida ta mõõtma peab) ja usalda-

tavust ehk *reliaablust* (ingl *reability* – statistikas usaldatavus, sõltumatus juhuslikkusest).

Teadusuuringuis tehakse vahet sisemise ja välise valiidsuse vahel. *Sisemine valiidsus* näitab seda, kuivõrd usaldusväärne on ühe (sõltumatu) muutuja mõju teisele. *Väline valiidsus* osutab aga, kuivõrd piiratud hulga inimestega korraldatud katse tulemused on üle kantavad laiemale populatsioonile või mõnda teise olukorda.

Milgrami eksperimendi skeem. Üks katsealustest võis teisele anda karistavaid elektrilööke, kui see ei täitnud tema käsked rahuldaval tasemel

(http://wilderdom.com/images/Milgram_experiment.gif)

Teaduslikel eksperimentidel ei puudu analoogiad igapäevaelus. Kui katsetame pöördumisviiside, maitse- või lõhnaainete, autohooldusvahendite, päevituskreemide, õpитеhnikatega, teeme juba eksperimentidilaadseid uuringuid: meil on uuritava nähtuse kohta teatud oletusi ning me asume neid praktikas kontrollima.

Mõned lihtsad katsed

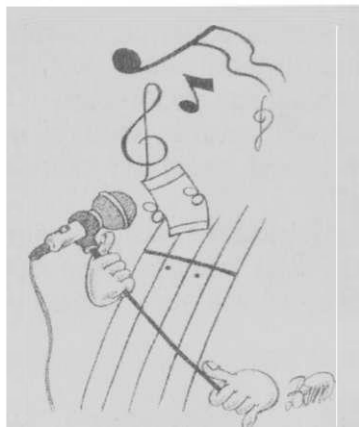
- Katseta väikese koguse aniisi toimet keedukartulite maitsele.
- Testi inimeste huumorimeelt absurdialjaga.
- Vaata, kuidas toimib inimestele rõhutatud aupaklikkus või ülihelde viisakus (täna ja palun igal sammul).
- Üllata tuttavat sellega, et tsiteerid sõna-sõnalt tema nädal tagasi poetatud väljendit või mõttekildu.
- Veendu kiireksperimenti varal, kuidas juba 100 g šampanjat aeglustab ideede voolavust.
- Mana ette kuri või nutune nägu ja koge, kas see toob kaasa (Jamesi-Lange teooriast lähtudes) ka sinu meeleolu muutuse.
- Katseta emotsioonidega: kurda inimestele, et sul on ootamatult vaja raha laenata, ning nende pikaks vajuvat nägu nähes lisa, et sul jääb vajaliku ostmiseks puudu viis krooni.

Legendaarse vanglaeksperimenti üks kavandajaid prof Ph. Zimbardo (<http://news-service.stanford.edu/news/2007/february28/gifs/zimbardo.jpg>)

Teadusliku eksperimendi plaan

- Uurimisobjekti määratlemine.
- Uurimisprobleemi – teadusliku või rakendusliku – püstitamine.
- Hüpoteeside ülesseadmine. Eksperimendi põhihüpoteesiks on oletus sõltumatu ja sõltuva muutuja seostest katse konkreetsetel tingimustel. Alternatiivne hüpotees võib mainitud seoste iseloomu kohta teha põhihüpoteesile mingis suhtes vastanduvaid oletusi. Nullhüpotees on oletus sõltumatu muutuja toime puudumise kohta sõltuvale muutujale.

Andmete tõlgendamine pole alati nii lihtne
(http://www.pianomundo.com.ar/images/musica_humor.jpg)

- Uuringu eesmärgi täpsustamine. Mõõtmisuurimustes võib taotleda erinevaid tulemusi. Kõige innustavam on mõistagi mingi fenomeni avastamine (ingl k *discovery*). Praktikas kasutatakse avastamist sellele järgnevale

hüpoteeside püstitamiseks. Katse sihiks võib olla ka ettearvatud fenomeni demonstreerimine. Teaduslikult range olles näidatakse sel kombel hüpoteesi praktikas: uurimuse tulemused võivad olla hüpoteesiga kooskõlas, mitte aga seda "tõestada" Segregatsiooniga näitame kahe nähtuse eraldi seismist, nende vahelise korrelatsiooni puudumist. Näiteks pole matemaatikahinnetel seost koolilaste fantaasiaga. Kordava uuringu (*replication*) varal saame oma katsega kinnitust varasema eksperimendi usaldusväärsuses. Ent uuring võib viia ka (võistleva) hüpoteesi ümberlukkamisele (*refutation*).

- Uurimismetoodika väljatöötamine – katseisikute valimi koostamine, eksperimendi korralduse ja tulemuste mõõtmisviisi otsustamine.
- Uuringu ajakava kinnitamine, katseteseeria läbiviimine, tulemuste töötlemine ja tõlgendamine ning aruande kirjutamine.

Enamasti püüavad eksperimendi korraldajad katseisikute eest varjul hoida, mida nad tegelikult soovivad tundma õppida, jättes katsealustele mulje mingi teise fenomeni uurimisest. Näiteks lasti mõne aja eest Tartu ülikooli psühholoogia eriala lõpetanute vilistlaspäeval reklaamipsühholoogia töötoas katseisikuil degusteerida ja kümnepallisel skaalal hinnata kahest eri pudelist valatavat eri liiki kokakoolat. Pudelite disaini ja kuju erinevused kujundasid katseisikuis arvamuse, et eksperimendi korraldajaid huvitab pakendi mõju lähedaste maitseomadustega toodetele. Umbes

pool katseisikuist eelistaski üht koolasorti teisele. Eksperimendi lõppedes selgus, et eri disainiga pudeleis oli tegelikult üks ja sama karastusjook ning katse korraldanud psühholooge huvitas oma kolleegide (üllatavalt kõrgeks osutunud!) mõjutatus, mitte see, kuidas pakendi esteetika mõjutab nende maitse-eelistusi.

Sisuanalüüs

Sisu- ehk kontentanalüüsi kasutatakse reklaamis ja meedias mitmesuguse materjali sisu ja vormi hindamiseks valitud karakteristikute alusel. Psühholoogias võib see meetod rakendamist leida kas või neil juhtumel, kui mis tahes dokumentide (inimeste kirjade, e-posti saadetiste, Interneti jututubade sõnumite, Interneti-nõustamise juhtumite jm) sisu analüüsitakse fikseeritud "psühholoogiliste" näitajate alusel.

Näide sisuanalüüsi kasutamisest meediatekstide uuringul

„Meediatekstide puhul võime neis sisalduva info, faktid, arvamused jooksvalt teadmiseks võtta ja loota, et kujunenud mulje on objektiivne. Kuna sageli on meediasõnumeid palju ja erinevaid, siis on raske tervikpilti hoomata. Selleks kasutatakse lehtede sisu või uudiste monitooringu võtteid. Talletatud tekstide sisuanalüüs võimaldab süstematiseerida ühe või teise valdkonna, tootja ja/või turundaja meediapilti, millises kontekstis konkreetseid teemasid käsitletakse, milliseid omadusi eri tegijatega seostatakse, milliseid hoiakuid kirjutised või sõnavõttud sisaldavad ning kes on sõna võtnud. Teades meediakanali lugejaskonna suu-

rust ja struktuuri, võib hinnata ka uudise kõlapinda ja seda, kas see jõudis teie jaoks olulise sihtrühmani või mitte." (Esta Kaal, Mari-Liis Eensalu. Meediamonitoring ja analüüs turundusinfo allikana. <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=582>)

Selle meetodi aluseks on mingi teksti *kvantifitseerimine*, selle avamine numbrilistes näitajates. Olenevalt uurija suvast võib tähelepanu alla võtta teksti kolme aspekti. struktuuri, vormi või sisu. Sisu mõiste hõlmab nii selle, millest tekst pajatab (prominentide eraelust, seksist, majanduskriisi ohust, terrorismist, poliitikast jne), kui ka selle, millist meelsust, hoiakut, suhtumist see kannab. Struktuurielementideks on näiteks ajalehtede uurimisel teksti suurus (formaad), kiri, illustreeritus, paigutus (esilehel või mujal).

Sisuanalüüsi kaheldamatuks eeliseks on võimalus teha mastaapseid uuringuid juba valmis materjali kasutamisel. Lisaks sellele saab kord hoolikalt väljatöötatud sisuelementide struktuuri kasutada palju kordi edaspidi. Meetod lubab välja selgitada pika aja jooksul ilmnevad tendentsid (nt kuidas on aastate jooksul muutunud Eesti massimeedia suhtumine Venemaasse). Paljudel puhkudel lubab meetod teha ilma erilise ettevalmistuseta rahvusvahelisi uuringuid. Pealegi saab sisuanalüüsi abil teha korraka nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid uuringuid. Meetodi miinuspooleks on lähteandmete läbitöötamise aeglus ja üksluisus. Vastavalt IT arengule võib selles vallas loota küll juba lähiajal suurt läbimurret.

Sisuanalüüsi näiteid

- ankeetide "avatud" küsimused
- tudengite esseed ja abiturientide kirjandid
- filmid (nt vägivalda- ja seksistseenide sagedus)
ilukirjandus (nt koomikavõtete või looduskirjelduste osakaal)
ajalehed-ajakirjad – lugude temaatiline jaotus jne
- kujutav kunst – natüürmordi, portreemaali ja akti osakaal eri kunstivooludes või ajastuil
- pagulaste autobiograafiad – sõjaeelse Eesti kujutamine helgeis või kriitilistes toonides

Kategooriate leidmine

Kategooriate – nt lehelugude teemade jaotus – peaks ideaalsel juhul olema terviklik, haarama kogu analüüsitava materjali, nt põhiemotsioonid. Praktikas on ülaltoodud kategooriate eristamise kriteeriumit tihti vaevavarikas saavutada. Lihtsaks väljapääsuks on raskesti määratletavate sisuelementide tarbeks eraldada omaette kategooria: muud juhtumid. Sisuanalüüsi kõige keerukamaks ja aeganõudvamaks etapiks ongi sobivate kategooriate – otsinguühikute – leidmine. Selle meetodi kriitikud väidavad, et enam-vähem kõik sisukriteeriumid on suuremal või väiksemal määral subjektiivsed.

Näide lähiminevikust. Eelmise presidendi Arnold Rüütli üllatusvõitu kommenteerivates lugudes oli tunda ühtaegu möönvat ja mõistvat, teisest küljest jahedat, pettunud suhtumist.

Lisagem, et tekste töödeldes võib uuringuühikuteks valida niihästi sõnu, sõnaühendeid, lõike, lauseid, lehekülgi kui ka artikleid eraldi.

Kodeerimissüsteemi (kaardi, tabeli, arvuti otsingusüsteemi) vormistamine

Arvutisse skannitud tekstis on üsna hõlbus märgitud sõnu või sõnaühendeid üles leida. Palju keerukam on mingeid fakte, argumente, tõdemusi, hoiakuid fikseerida ulatusliku materjali käsitsi töötlemisel.

Uuritava materjali läbitöötamise korra otsustamine

Väiksema ulatusega materjali töötlemisel võib uurida kogu andmestikku, suure andmemassi korral tuleb selgeks teha valiku kriteeriumid. Näiteks võidakse läbi töötada iga viies teatud teemal kirjutatud artikkel, jälgida kohtusaalis kuu aja jooksul igal viiendal istungil kohtuniku-kaitsjasüüdistaja suhtlust jne.

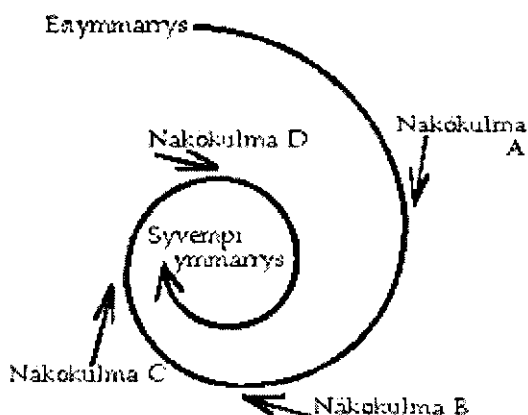
Sisuanalüüsi usaldusväärsust tõstab see, kui mitu uurijat jõuab samu kategooriaid kasutades ligilähedaste tulemustele. Selle võtte kasutamisel on tavaline, et kaks või enam uurijat töötavad materjali eraldi läbi ja alles nende tulemuste võrdlemisel tehakse otsus kategooriate süsteemi usaldusväärsuse kohta.

Sisuanalüüsi rakendamisel on tähtis silmas pidada sedagi, et fikseeritud tendentside sagedus ei ava kaugeltki vastavate nähtuste tekkepõhjust. Asjas suurema selguse saamiseks tuleks paljudel puhkudel arvesse võtta ka uuritavate tekstide välised tegurid.

5. KVALITATIIVSED UURIMISMEETODID

Juhtumiuuring

Juhtumiuuring ehk *case study* on kaasajal või lähiminekikus toimunud sündmuste või kindlas keskkonnas ja situatsioonis toimunud inimeste empiiriline uuring, milles kasutatakse üksteist täiendavaid andmekogumise meetodeid. Selle uuringustrateegiaga võib jälgida organisatsiooni või selle allüksust, perekonda, paarisuhet või ka ühtainsat isikut. Toimuv võib aset leida kus tahes: tööl, koolis, haiglas, tänaval, turismireisil, ametiasutuses, ekspeditsioonil jne.

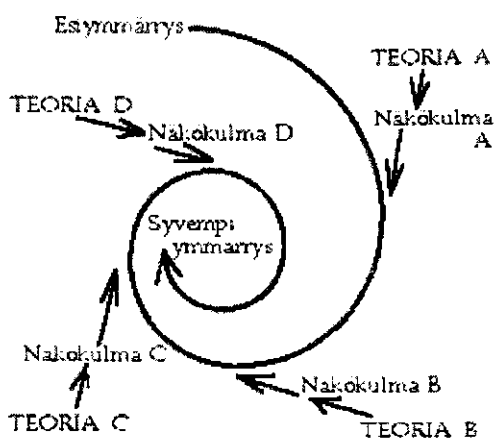

Juhtumi sügavam mõistmine (syvempi ymmärrys) vastavalt selle kohta lisanduvale uuele teabele (<http://www2.uiah.fi/projects/metodi/071.htm>)

Jälgitav juhtum võib olla nii mingis suhtes tavatu kui ka igapäevane elusündmus. Eri andmete appi-võtmine võimaldab järk-järgult mõista vaatlus-alust juhtumit sügavamini (vt ülal joonis), mitte üksnes selle igaühele nähtavais ilminguis (mis toimus?), vaid ka ilmingute vastasseostes ja põhjustes (miks toimus?). Metsämuuronen (2005) toob juhtumiuuringu eelistena esile järgmist.

- Uuring püüab välja selgitada, kuidas asjad on tegelikult, leppimata sellega, kuidas need on uurija kontseptsioonis.
- Uuring lähtub autentsest elulisest materjalist.
- Uuringutulemusi annab üldistada analoogiliste olukordadele.
- Uuring toob esile sotsiaalsete olukordade komplitseerituse ja mitmeplaanilisuse.
- Uuringul kogutud materjal säilitab oma väärtuse ka edaspidisteks uuringuteks ja uuteks tõlgendusteks.
- Uuring töötab enam praktilist kasu kui nii mõnigi teine meetod.
- Uuringuandmestikku saab kerge vaevaga muuta ka tavainimestele arusaadavaks, kummati võivad selle lugejad ainstikku ise aktiivselt tõlgitseda.

Stake (2000, Metsämuuronen 2006) rõhutab, et juhtumianalüüsil on põhiline toimuvast ARU SAADA. Nähtuse mõistmisele aitab kaasa adekvaatsete teooriatega tutvumine, aga ka uute teoreetiliste mudelite omapoolne väljatoomine (vt joonis allpool).

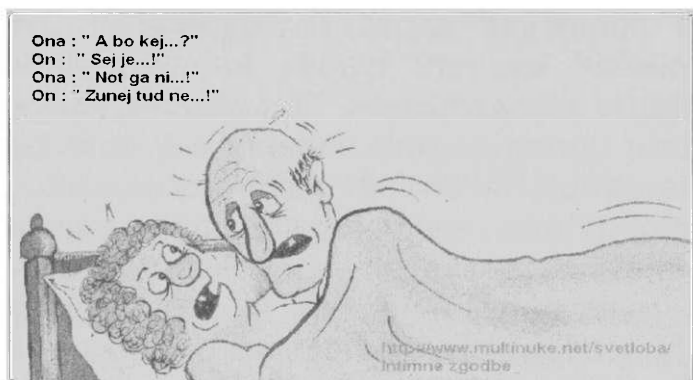
Aina uute teooriate kaasamine ja väljatöötamine juhtumi sügavamaks mõistmiseks (<http://www2.uih.fi/projects/metodi/071.htm>)

Meetodi kasutamisel on tähtsaim mõista ühe juhtumi olemust sügavalt, ilma et tõtataks sellest üldistusi tegema. Sealjuures tuleb silmas pidada, et mingi juhtumi ilmingud võivad olla mitmetähenduslikud. Juhtumis on huvipakkuv nii see, mis selles on ainuomast, kui ka see, mis kõigile „seda laadi“ juhtumitele (nt lahkumine tasuvalt ja huvipakkuvalt töölt ülemusega halva läbisaamise tõttu) tüüpilist. Uuringu proovikiviks pole sealjuures mitte niivõrd ainulaadse eristamine, kui tüüpilise üldistamine. Juhtumianalüüsi võib pidada tegelikult kõigi kvalitatiivsete uurimismeetodite ühisstrateegiaks, sest peaaegu kõik äsjamainitud lähtuvad uuringus konkreetsete elujuhtumite analüüsist.

Etnograafiline uurimus

Etnograafia tähendab inimesest kirjutamist. Selle antropoloogiast väljakasvanud uuringustrateegia valikul püütakse osalisvaatluse abil kirjeldada ja mõista jälgitavat inimrühma või sotsiaalset koostlust. (Metsämuuronen 2006). Tegemist on kvalitatiivse uurimusega, kus pikema aja vältel jälgitakse teatud kultuurilist rühma selle loomulikus keskkonnas. Primitiivsete ja traditsiooniliste kultuuride uuringud põhinevad sageli osalisvaatlusel, ilma milleta oleksid kaugete maade kombed jäänud meile paljuski arusaamatuks. Tänapäevalgi eelneb empiirilisele uuringule tihti nädalaid või kuid kestev osalisvaatlus, mille vältel elab uurija kultuuri sisse ning püüab seda mõista. Etnograafilise uuringu alusfilosoofiaks on sümbolistlik interaksionism, mille järgi kujundab kultuur teadvustamata ja teadvustatud, kopeeritud ja originaalseid tasandeid sisaldava inimkäitumise. Probleem on see, kui teraselt ja objektiivselt suudab uurija fikseerida jälgitavat, olles ise mõjutuse keskmes. Pragmatilise filosoofia raames tekkinud sümbolistlik interaksionism on seisukohal, et inimkäitumise mõistmiseks tuleb uurida, kuidas inividid mõistavad teavet, mis nad vahetus suhtlemises teistelt saavad. Iga inimene suhtleb teistega vastavalt neile tähendustele, mis ta teistelt on saanud. Kuna inimkäitumise ja selle käigus tähenduste edastamise kombinatsioon on lõputult, peab see õpetus kõiki olukordi unikaalseteks. (<http://web.grinnell.edu/courses/soc/s00/soc111-01/IntroTheories/Symbolic.html>)

Kirjeldatava uuringustrateegia sugulasteks on etnoteadus (*Ethno Science*) ja etoloogia. Etnograafilisel uuringul võetakse pikema aja vältel vaatluse alla mingi sotsiaalne kooslus, nt noortelaager, sõjaväe allüksus, haiglaosakond. Jälgitakse inimeste käitumist, nende suhteid, probleemide lahendamist jm. Osalisvaatluse kõrval sobib kasutada ka küsitlusi, käepäraseid dokumente jm.

Etnouuring pole mõeldav kohalikke keeli tundmata. Millest vanapaar räägib?

(<http://img62.imageshack.us/img62/3827/untitledzakoncat-ekstzlinkom6mj.jpg>)

Professionaalse etnograafilise välitöö tekkeajaks võib pidada 19. sajandi II poolt, kui põhiküsimuseks selle asemele „mida uurida“ tõusis küsimus „kuidas uurida“. 19/20. sajandi vahetusel võtsid uurijad omaks holismi (püüu mõista kultuuri kui terviku funktsioneerimist) ja hakkasid rakendama osalusvaatlust. Etnograafia keskne printsiip on uuringu pikaajalisus – vaatlusmaterjali kogumiseks peaks uuring vältama aasta ja enamgi.

Esimene osalusvaatluse teostaja oli poolakas B. Malinowski, kes esitas selle meetodi järgmised printsiibid: uurijal tuleb vabaneda oma kultuuri mõjudest, katkestades sellega kõik kontaktid; teadlane peab elama uuritavatega üht elu, õppides ära nende keele ja võttes osa igapäevaelust; alles pärast ühiskonda sulamist on etnograafil võimalik mõista institutsioonide ja käitumisviiside tähendust; kõik nähtu ja kuuldu tuleb kronoloogiliste märkmete abil talletada. Kui 1960. aastateni oli etnograafia eelkõige antropoloogia ja teiste sotsiaalteaduste andmebaas, siis meie kaasajal räägitakse etnograafiast kui etnoloogia ühest harust. (Etnograafiline uurimismeetod ja selle kasutamismõimalused kasvatusteadustes <http://www.tlu.ee/~laherand/Etnograafia.doc>)

Etnograafilisele uurimusele on omane järgmine.

- **Püüd ennemini *mõista* mingit sotsiaalset nähtust kui tuua esile selle kirjelduseks hüpoteese.**
- **Ainestikku ei asetata kindlate kategooriate raami.**
- **Piirdutakse väikese hulga juhtumitega, sageli üheainsaga.**
- **Täheldatud käitumisviisidele otsitakse tähendusi.**
- **Nähtusi registreerides püütakse ära arvata, mis toime neil on.**

Ainestiku kogumisel toimitakse järgmiselt.

- Fikseeritakse ja kirjutatakse üles täheldatud ilmingud.
- Kirjapandu struktureeritakse (rühmitatakse, liigendatakse) edasise analüüsi tarbeks sobivaks.
- Ilminguile antakse esialgne tõlgendus.
- Samal ajal tegeldakse teema teoreetilise tausta uurimisega...
- tehes samas algust uuringuaruande kirjutamisega.

Etnograafilise uuringu kriitikud heidavad ette selle meetodi vältimatut subjektiivsust. Teiselt poolt on subjektiivse suhtumise, tunnete ja sümpaatiaga uuringuobjekti sisseelamist peetud jälgitava mõistmist soodustavaks teguriks. Probleeme tekib paraku niihästi tuttava kui ka võõra olukorra kirjeldamisel. Esimesel juhul ähvardab tõlgendamist erapoolikus, teisel aga mõistmispuudus. Etnograafilise uuringu varjuküljena on nähtud sedagi, et oma kavatsusi varjav uurija võib mõnikord toimida kaheldaval eetilisel platvormil.

Fenomenoloogiline uurimus

Fenomenoloogia tähendab Metsämuuroneni (2006) järgi ilmingute kujutamist, nende kirjeldamist. Uuritakse, kuidas maailm inimestele teadvustub, kuidas inimesed mõistavad, mõtestavad enda jaoks teatud asju, probleeme, abstraktseid mõisteid jm. Asi on selles, et inimeste käsitused eri asjust on nende vanusest, soost, haridusest,

iseloomust olenevalt erinevad. Meetod kujunes välja 1970. aastail ja selle tekkelugu seostatakse Göteborgi ülikooli õppejõu F. Martoniga, kes uuris viljakalt, kuidas õpilased mõtestavad enda jaoks lahti õppimise mõiste. Samal kombel on uuritud arvamusi sõdade tekkepõhjuste, üksinduse olemuse, viha jt emotsioonide sisu jpt nähtuste kohta.

Fenomenoloogiline uuring võib osutuda vajalikuks nt siis, kui mingi teenuse pakkuja kahtleb, kas tema klientidega kasutatud mõisted on üheselt arusaadavad. Turunduses ja reklaamis võidakse sel teel sõeluda välja parimad sõnad, mille abil mingit toodet või teenust müüa. Meetodit võidakse täiendada semantilise diferentsiaaliga, mis võimaldab samuti teatud mõistete (emotsionaalset) tõlgendamist mõõta.

Fenomenoloogilise uuringu objekt
(<http://mondomonkey.com/MondoMonkeyWhiteB.jpg>)
Meetodi kasutamise näited

Heroiinisõltlaste uuringul rakendati intervjuudes üksikisiku kogemust kaardistavat fenomenoloogilist lähene-

mist. Tähtsaimaks peeti jälile jõuda, kuidas heroini-sõltlane mõtestab oma maailmakogemust: kuidas ta mõistab end ja annab tähenduse ümbritsevale maailmale. (Paul Downes. ELU HEROIINIGA. http://eusk.tai.ee/failid/kniga_narik_est2.pdf)

Fenomenoloogilise meetodiga uuriti õpilaste heaolu ja toimetulekut Eestis. Fenomen, mida uuriti, oli „õpilaseks olemine“ selle eri aspektides. Lisagem konkreetse usutluse näitena mainitud uuringu poolstruktureeritud süvaintervjuu küsimused.

1. Mida tähendab sinu jaoks olla õpilane?
2. Kas sa oled teadlik, mida nõuavad Eesti seadused ja kooli põhimäärus sinult kui õpilaselt?
3. Kes peaks seda infot levitama ja kuidas?
4. Kas sa tunned end koolis turvaliselt ja hästi?
5. Kuidas saavad sinu koolis läbi õpilased, õpetajad ja kooli juhtkond?
6. Kas tunned, et sa oled oma kooli jaoks vajalik?
7. Kuidas tuleks õpilastesse suhtuda?
8. Sina kui abiturient, kuidas on teie koolis korraldatud tulevaseks eluks ettevalmistus, kutsesobivuse ja eriala valiku nõustamine?
9. Kas seda süsteemi peaks arendama kooli tasandil või ka üldse?
10. Kui sul on probleeme, kas tead, kelle poole abi saamiseks pöörduda?
11. Kuidas on sinu piirkonnas korraldatud kooliväline tegevus?
12. Kas seda süsteemi peaks rohkem arendama koolis või väljaspool seda?
13. (Kui süsteem ei meeldi) Kas oleksid nõus tegutsema koolis pärast koolitöö lõppu?
14. Milliseid võimalusi peaksid koolid pakkuma väljaspool õppetööd?

15. Kui palju ja kuidas peaks kaasatama vanemaid õpilasi kooli huvi- ja õppetöö korraldamisse?

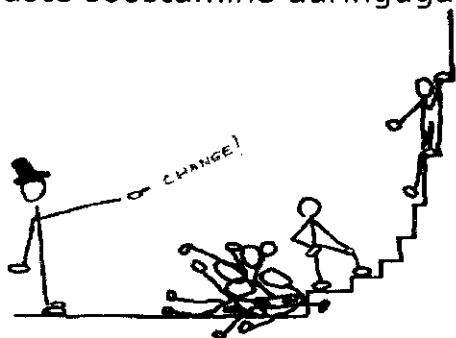
(Epp Adler Õpilaste heaolu ja toimetulek Eestis ning nende tagamiseks vajalikud teenused. http://www.parnu.ee/raulpage/koolitus/rf_adler.html)

Kuna fenomenoloogiline uuring sarnaneb mõneti labor-katsega, pole alati selge, kuivõrd võiks selle tulemusi üldistada. Seda enam, et paljud mõisted (nt kas või sõna *õppima*) on tugeva kontekstilisusega ning neid käsitatakse igas inimkategoorias ja -grupis isemoodi.

Tegevusuuring

Tegevusuuring ehk *action reseach* on (Metsämuuronen 2006) uuring, kus tegevus on nii uuringu osa kui ka selle tulemus. Meetodit hakkasid esimesena kasutama kasvatusteadased (Ameerika õpetlane Dewey jt), teiselt poolt toetub see Kurt Lewini väljateooriale. Uurija sihilikult sekkub sellesse või muudab seda, mida uuritakse. Mõistagi töötab see uuring kasu, kui kavatsetakse välja selgitada mingi toiming (nt juhtimisvõtte, käsundamisviisi, ravimenetluse, õpimeetodi jne) tulemuslikkust. See võib valgust tuua ka küsimusse, kuidas tegelikult elus toimivad teatud mõjurid (nt karistamine laituse või kiitusega, info ulatuslik või piiratud edastamine, argumenteerimine ühe- või kahepoolsete tõenditega jms). Tegevusuuring töötab olla edukas mingite sotsiaalsete (pedagoogiliste, terapeutiliste jt) probleemide lahendamisevõtete testimiseks, inimeste veenmisvahendite, reklaamilause ja inimestevahelist suhtlust edendavate vahendite otsingul.

Meetodit iseloomustab suur situatiivsus, selle rakendamiseks on enamasti tarvis saavutada katsealuste soostumine uuringuga.

Tegevusuuringut kasutatakse sageli inimeste sooritusvõimet parendavate meetodite katsetamiseks

(http://www.satirworkshops.com/files/images/satirslideshows/Learning_curve4.jpg)

L. Cohe ja L. Manioni (1997) järgi on tegevusuuringus kümme kindel eri liik. Mõned...

- 1 toimivad tegevuse ergutajana, eesmärgiks jõuda mingi ülesanne sooritada kiiremini kui teiste vahenditega;
- 2 on seotud inimeste tööülesannete täitmise, inimsuhete ja moraaliga ning seetõttu puutub töötajate kompetentsusesse, nende motivatsioonidesse, suhetesse ja üldisesse heaolusse;
- 3 on keskendunud töö analüüsimisele ja suunatud professionaalse kvalifikatsiooni ja töö efektiivsuse tõstmisele;
- 4 on seotud organisatsiooniliste muutustega selle määramise, kuni saab võimalikuks suurendada efektiivsust kas äris või tootmises;
- 5 on seotud planeerimisega ja poliitika väljatöötamisega, tavaliselt sotsiaaljuhtimise vallas;
- 6 on seotud uuenduste ja muutustega ja nende muutuste toimimisviisidega edasikestvates süsteemides;
- 7 on keskendunud probleemide lahendamiseks peaaegu igasuguses kontekstis, kus mingi spetsiifiline küsimus nõuab lahendust;

8 annavad võimaluse omandada teoreetilisi teadmisi, kallakuga rohkem uurimusliku meetodi poole.

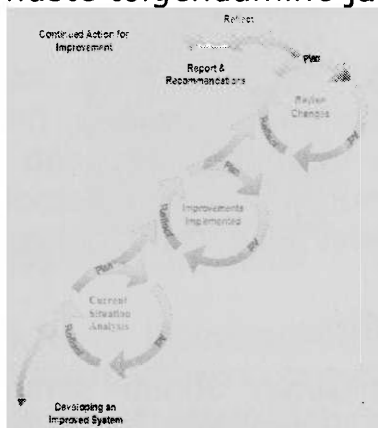
Olukordi, kus eri laadi sekkumisi rakendatakse, on samuti mitmesuguseid. Üldjuhul on need karjuvalt lahendust vajavad probleemid, kus on tegemist inimeste, ülesannete ja töötegemise viisidega. Väärtuslikke tegevusuuringu praktilisi näiteid leidub nii erinevatel aladel nagu kindlustus, vanglad, sotsiaalne administreerimine, laevandus, haiglad, ühiskondlikud projektid, haridus, tööstus, söekaevandus ja ärijuhtimine.

(Osundatud allikas: Tegevusuuring.

<http://www.tlu.ee/~laherand/action-e.doc>)

Tegevusuuringus on järgmised etapid.

- Pakiliste probleemide määratlemine
- Kirjanduse läbitöötamine varasemate uurimuste kohta
- Probleemi ümberformuleerimine
- Uuringu kavandamine
- Uuringu läbiviimine
- Uurimistuemuste tõlgendamine ja analüüs

Tegevusuuringu etappide üks võimalikke liigitusi (<http://www.ucalgary.ca/~iejll/volume10/piggot-irvine fig1.gif>)

Järgnevalt on toodud mõned koolielu alad, kus võib rakendada tegevusuuringut.

- 1 Õpetamismeetodid – asendades traditsioonilise meetodi avastusmeetodiga.
- 2 Õppimistaktika – rakendades õppimisel integraalset lähenemist ühe aine õpetamise ja õppimise asemel.
- 3 Hinnangumenetlus – täiustades isiklikke pideva hinnangu meetodeid.
- 4 Hoiakud ja väärtused – õhutades positiivset suhtumist töösse või kujundades õpilaste väärtushinnanguid teatud eluvaldkondades.
- 5 Õpetajate arendamine töö ajal – täiustades õpetamisoskusi, arendades uusi õppimismeetodeid, suurendades analüüsivõimet, tõstes eneseväärikust.
- 6 Juhtimine ja kontroll – käitumise modifitseerimise tehnika järkjärguline juurutamine.
- 7 Administratsioon – kooliadministratsiooni töö efektiivsuse suurendamine.

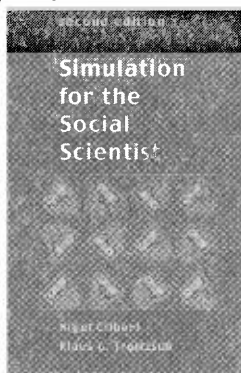
(Cohe, L., Manion, L. (1997) *Research methods in education*. London: Routledge; allikas: Tegevusuuring. <http://www.tlu.ee/~laherand/action-e.doc>)

Tegevusuuringul on elus palju analoogiaid, kui keegi isik (nt lasteaia kasvataja, muusikaõpetaja, ujumistreener, terapeut) rakendab mingit kasvatus-, õpetus- või mõjutamismeetodit ning taotleb grupilt tagasisidet selle vastuvõtmise kohta.

Simulatsioon

“Võõrsõnade leksikon” annab “simulatsiooni” vasteks “teesklus” Baudrillard i järgi on simulatsioon meie ajajärgule omane *reaalsuse märkide vohamine*, mis varjab üha enam (eheda) reaalsuse

taandumist, varjusurma langemist, tegeliku puudumist. Eksperimentaalpsühholoogias mõistetakse käitumise simuleerimist spetsiifiliselt: tegelike olukordade (nt konflikti, müügitehingu sõlmimise) jäljendava läbimängimisena. Reaalse tüüpolukorra *mängu kaudu uuring* lubab avastada selles säärast omadusi, mis jääksid alternatiivsete meetoditega tähelepanu alt välja. Harilikult on simulatsiooni laborieksperimendist erinevalt lülitatud suur hulk mitmesuguseid muutujaid, mida ei püütagi üksipulgi eristada ega uurida. Imitatsioon modelleerib seega tegeliku elu olukordi eksperimendist tõepärasemalt. Samas on üksikute muutujate, nähtuste, seaduspärasuste täpne jälgimine simulatsiooni tingimustes palju keerukam ja kulukam kui laborikatse tingimustes.

Sotsiaalse simulatsiooni käsiraamat

Jäljendatava olukorra läbimängimise järel toimub selle tulemuste kokkuvõtmine ja juhtunu analüüs. Arutluses osalevad nii mängijad kui ka uuringu korraldajad. Vastavalt püstitatud uurimisülesannetele võidakse lahata mängu mis tahes aspekte

(nt mida keegi osaleja tundis, kuidas suhtus kaasmängijate taktikatesse jne) või käitumisjuhtumeid (kuivõrd diskussioonis osalejad üksteist katkestavad või üksteise mõtteid arendavad jmt). Samuti seda, millistel asjaoludel reaalelu olukorra lavastamine viis just fikseeritud tulemustele. Nagu toodust nähtub, võib simulatsioonis rakendada ka (osalus)vaatluse elemente, selle järel võib osalejatega teha intervjuusid jne.

Teatud mõõndustega võib simulatsioonina vaadelda ka Robinsoni-elu simulatsioone, TV-s populaarseid üksikule saarele jäetute "ellujäämismänge" Psühholoogilise uurimismeetodina rakendatud simulatsiooni lõpetamisel tulemuste kokkuvõtmine on muuseas oluline ka selleks, et kõrvaldada katsealustest frustratsioon, rõhutada, et tegemist on siiski vaid mänguga. Simulatsiooni kasutatakse peale uurimise laialdaselt ka õppe-tegevuses. Käepärane on ühendada need kaks taotlust, katsetades mingi uue õppevormiga ja jälgides samas selle efektiivsust. Siinkohal tuleks veel kord rõhutada, et olukordade imitatsioonil ei järgita üht-kaht täpselt jälgitavat parameetrit, nii nagu see on laborikatsetes.

Toogem mõned simulatsiooni näited.

a. Keskkonna imiteerimine

- maastiku uurimine piltide, fotode, slaidide, plaanide ja jooniste abil
- simulaatori rakendamine lennukoolis pilootide või langevarjurite väljaõppel

- puhkuse veetmise paikade hindamine värvi-fotode või video alusel
- sõjaväemanöövri kavandamine maketti uurides
- päästeoperatsiooni imiteerimine
- mis tahes virtuaalreaalsuse loomine arvuti abil.

Paljud moodsa tehnikaga loodud simulatsioonid tagavad mängus osalejaile erakordselt tõepärase imiteeritava olukorra taju. See võimaldab ettevalmistatud vahenditega uurida mängus osalejate mitmesuguseid reaktsioone (otsustamise kiirust, stressitaluvust, leidlikkust, koostöövalmidust jne).

b. Mängud

rühmatöö või ajurünnaku läbitegemine

- sotsiaalsete olukordade (nt tutvuse sobitamine, konflikti lahendamine) läbimängimine
- ärijuhtimise olukordade imiteerimine
- läbirääkimiste imiteerimine välispartneriga
- mitmesugused rollimängud (nt nõustaja, müügiagendi, õpetaja, lavastaja, parameedikuga rolli harjutamine).

Eestis on inimeste koostöövalmiduse mõõtmiseks kasutatud erilist labürinti, milles liikuvat eset tuleb sellele kinnitatud nööride abil juhtida neljal isikul. Katse võimaldab mõõta inimeste koostöö-sobivust, ühe või teise osaleja juhiks sobivust jt näitajaid.

Simulatsiooni puudused on selles, et paljude tegurite mängu lülitumise tõttu on raske esile tuua selgeid põhjuslikke seoseid. Näiteks kui õpperühmas katsetada mingit didaktilist võtet, tuleb arvestada õppejõu autoriteedi, õppurite

motivatsiooni, õpikeskkonna, kellaaja, inimeste erksusastme jt teguritega.

Teiseks läheb tegelikule elule maksimaalselt lähedaste olude kujundamine väga kalliks. Simulatsiooni kolmas ebakoht on see, et hulgal juhtudel võib see kutsuda osalejais esile tugevaid emotsioone ja inimestevahelisi konflikte. Näiteks mängiti ühes uurimisasutuses osalt uuringulise eesmärgiga läbi asutuse aastakoosolek, milles rollid olid vahetatud (juhatajat mängis keegi alluvaist jne). Simulatsioon tõi esile nii palju seni osavalt varjatud negatiivseid suhtumisi, et pärast katse korraldamist kulus mitu kuud, enne kui osalejate suhted normaliseerusid.

Simulatsioonil toimuvat jälgides tuleb tähele panna, et enamik inimesi ei visku mängu kaugeltki sellise motivatsiooniga nagu tegeliku elu olukordades. Imitatsioonil täheldatust ei tohi teha liiga kaugeleulatuvaid järeldusi. Simulatsiooni mõtestamise kohta sotsiaalteaduste paradigmas vt: Cruz, J., Gordon, R. M. Simulation Theory

http://www.williams.edu/philosophy/fourth_layer/faculty_pages/jcruz/simulation.pdf

Narratiivne intervjuu

Narratiivi on J. Rankini järgi (<http://www.kodu.ee/~eva/narratiiv.html>) hakatud mõistma kui alust, suhteid ja abinõu, mille pinnal, kaudu ja abil tekib inimestel teadmine nii iseenda kui ka neid ümbritseva maailma kohta. Inimtegevus, intentsionaalsus, teod, tajud ja kogemused mõeldakse välja, mõistetakse ja vahendatakse kultuuriliste ja

isiklike narratiivide kaudu, ning inimeste võitlus tunnustuse eest käib narratiivsel pinnal.

Läbi kestva loomise ja taasloomise, jätkuva dialektilise liikumise mälestuse ja ootuse vahel, läbi inimestevaheliste suhete hõlbustamise loob narratiiv teadmise, kultuuri, traditsiooni, tõe, reaalsuse, teadvuse ja identiteedi protsessid.

Narratiiv ehk jutustus kitsamas mõttes tähendab sellist emotsionaalset esitust, kus üks inimene tutvustab teisele tihendatud rännakut läbi aja (Lucius-Hoene, G & Deppermann, A. 2005). Narratiivse intervjuu võttis sotsiaalteaduste kvalitatiivse uurimismeetodina kasutusele Fritz Schütze (1983), kes ühendas omavahel sotsiaaluuringu kitsamalt biograafiauuringuga. Intervjuuvormis tõuseb olulisele kohale mõiste jutustus.

Intervjueerija annab informandile monoloogilise rääkimise õiguse: ta saab piisavalt aega, et oma elu otsustavatest punktidest vabalt ja avatult jutustada. Tema jutustamisse ei sekkuta ning tal lastakse endale sobival ajal lõpetada. Kui informant ei anna hinnanguid kõigele ega argumenteerida kõike, millest ta räägib, kasutatakse järelküsimist. Intervjueerijal tuleb arvestada ka sellega, et oma argitegelikkuse elamuste lahtirääkimine võib vallandada selle tegelikkuse juurde kuuluvad tugevad emotsioonid. Gabriela Lucius-Hoene ja Arnulf Deppermann (2005) nimetavad ka jutustust mõjutavaid spetsiifilisi eelteadvuslike tõkkeid, nagu kondenseerimis-, detailiseerimis-, ühendamissurve, mis kaasnevad jutustuse sõnastamisega. Nende probleemide ning emotsionaalsete nüansside märkamine intervjuu ajal võib

avada sügavamalt olulisi tähendusi, mis omakorda rikastavad informandi elukogemust ja uurimistulemuste interpretatsiooni. Narratiivne intervjuu tõstab subjekti elamustega seotud kogemuslikus materjalis esile sensibiliseeritud poole, mis eeldab ka usutlejalt tundlikkust. Tulemuste interpretatsioonil tuleks järgida olukorda ja kultuurikonteksti. Narratiivis kajastuv ajakäsitus kuulub lahutamatu koostisosana inimese elukäigu juurde.

Narratiivse intervjuu faasid

1. Selgitav faas. Informandile selgitatakse, et tegemist ei ole küsimus-vastus-intervjuuga, vaid ta võib vabalt hakata jutustama, ja küsitakse, kas intervjuueerija võib aktiivse kuulajana lindistada, et andmestikku hiljem rääkija anonüümsust säilitades töötlemata hakata. Toome näite, kuidas M. Martinsoni kirjeldatud uuringut alustati „Mind huvitab kõige enam, kuidas õpetajana töötavad inimesed on läbi elu õppinud. Seejuures huvitab mind, kuidas see on toimunud lapsepõlvest peale kuni tänaseni välja. Tahaksin ise ka kogeda, kuidas te olete oma elu jooksul oma õppimist läbi elanud ja milliste elamustega see on seotud olnud. Kuidas on õppimine aja jooksul arenenud ja muutunud. Mind huvitab, milliste meenutustega see teie elus on seotud ja mis on kõige olulisem olnud; mis on teie õppimise loole kõige enam innustust andnud ja mis seda kõige enam pidurdanud. Võiksite mõelda, kuidas tahate oma õppimise lugu alustada. Kui alustate, võite oma lugu vabalt rääkida nii kaua, kui vaja. Ma ei katkesta teid.”

2. Jutustuse faas. Vestlussoovi tuleks stimuleerida nii, et jutustaja saab tõepoolest räägitavat jutustamisel algusest lõpuni avatult ning loovalt genereerida. Keskne põhijutustust genereerima jääv küsimus ülalmainitud uuringus oli mis on teid elus kõige enam õpetanud ehk milline võiks olla teie enda õpilugu, ja mis on õppimist pidurdanud? Põhijutustuse ajal ei esitatatud informandile küsimusi, mis võinuks jutustust katkestada, teemast või jutustamise viisist kõrvale kallutada või jutustaja jutustamiskäigule kuidagi survet avaldada.

3. Järelküsimise faas. Informandile esitatakse küsimusi. Täpsustavad küsimused on otseselt seotud eelneva jutustusega, järelküsimused pärivad oluliste asjaolude ja probleemide kohta, millest jutustaja ei rääkinud või mille rääkimisel (nt psühhotraumade kirjeldamisel) sattus kimbatusse ega soovinud end avada. Järelküsimus peaks ennekõike innustama informanti oma lugu edasi rääkima, mitte andma hinnanguid või tõlgendusi.

4. Kokkuvõttev faas. Selles faasis hakkab informant oma seisukohti üldistama ning pöördub enne väljendatud arvamuste või olukorrakirjelduste juurde aina tagasi ning hakkab iseendale miks-küsimusi esitama ja neile argumenteeritud vastuseid otsima, olukordadele hinnanguid andma. Selgitamise ja argumenteerimise kaudu avab informant oma mina- ja elukäsituse olulisi tahke. Kommentaaridega asetatakse oma jutustus ka selgemasse aegruumi ja kultuurikonteksti ning lisatakse loosse olulisi tähendusvarjundeid.

(Allikad: Marianne Martinson. ÕPETAJA ENESEREFERENTS KUI PEDAGOGILISE SEKKUMISE EELTINGIMUS

[http://htk.tlu.ee:8080/teadusfoorum/doktoriseminar/Marianne%20Martinson, Jenny Rankin. Mis on narratiiv?](http://htk.tlu.ee:8080/teadusfoorum/doktoriseminar/Marianne%20Martinson,%20Jenny%20Rankin.%20Mis%20on%20narratiiv?)

<http://www.kodu.ee/~eva/narratiiv.html>)

Põhistatud teooria

Põhistatud teooria on kvalitatiivne uurimismeetod, mis on alguse saanud 1960. aastate lõpus. Esimesena esitlesid seda Glaser (2001) ja Strauss, kes näevad selle keskse eristustunnusena teooria avastamist andmetest. Teooria tuntumaid edasiarendajaid on Kathy Charmaz (2000). Kõige sagedamini leiab põhistatud teooria rakendust mitmesuguste meediatekstide ja süvaintervjuude kvalitatiivsel analüüsil. Põhistatud teooria uurimuse eripära seisnebki selles, et see algab andmete kogumisega ning nende põhjal luuakse teooria. Uurimisprotsessi etapid on järgmised

1. andmete kogumine ning analüüsimine (artiklite läbilugemine jne)
2. analüütiliste koodide ja kategooriate süsteemi loomine andmete analüüsiks
3. teoreetilise mudeli loomine täheldatud nähtuste selgitamiseks
4. kategooriate tõlgendamine
5. mudeli kontrollimine ja täiustamine
6. uue uuringuülesande seadmine
7. teoreetilise raamistiku täiendamine

Eesti teadlased on põhistatud teooriat rakendanud näiteks järgmiste teemade uuringul seriaalsete anekdootide sisu ja vormi eelised elektroonilisel levikul, põlvkondade kasvustuslikud uskumused, integratsiooni kujutamine meedias; subjektne käitumine ja kollektiivne tegevus eluasemesüsteemis korteriühistute näitel, neoliberaalse riskiühiskonnaga kaasnevate ohtude ja riskide kajastamine Eesti ajakirjanduses; soo konstrueerimine ajakasutuse kaudu: isade ja emade argipraktikad ja -konfliktid.

(Allikad: Liina Laastik. Narkomaania representatsioonid Eesti ajalehtedes 2003. aastal. http://eusk.tai.ee/failid/2003_analyys.pdf; <http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=1316&ArtID=661&action=article>)

Diskursuseanalüüs

Suuline ja kirjalik kõne peegeldavad palju olulist ütleja või kirjutaja isiku, taotluste ja meelsuse, aga ka ajastu ja kultuurikeskkonna kohta. Asjaolu, et helisalvestatud või kirjapandud tekste võib laboritingimustes mitmel viisil analüüsida, ongi diskursuse- ehk tekstianalüüsi (filoloogide eelistatud mõiste) populaarsuse põhjus. Kulturoloogias ja semiootikas mõistetakse *diskursuse* all teksti koos kõigi ekstralingvistiliste (psühholoogilise, kultuuriliste jne) seostega. Laiemas tähenduses on see kindlapiiriline tekstiloomne valdkond: võime rääkida poliitilisest või õigusteaduslikust, feministlikust, islamistlikust, psühhoanalüütilisest või postmodernistlikust diskursusest. Lihtsalt öeldes tähistab diskursus mingil ajal mingis kohas endastmõistetavaks peetavat keelekasutuse viisi. Lisagem, et sõnad oman-

davad kindla tähenduse vaid konkreetsetes kontekstis: ükssama sõna, nt *kommunist*, *juut*, *venelane*, *kapitalist* omandab tähendusrikka varjundi kindlas ajaloolis-kultuurilises keskkonnas. Näiteks oli nõukogude ajal meie ajakirjanduses sisuliselt keelatud kirjutada kellegi kohta, et ta on *venelane*, tuli väljenduda *vene rahvusest* (tööline, nooruk, sportlane vm).

Michel Foucault on rõhutanud sõnaga *discours* (kõne, rääkimine) keele hüperindividaalset iseloomu. Teiselt poolt meie igapäevakeel mitte üksnes ei kajasta elu, vaid ka kujundab seda. Ehk nagu on öelnud Norman Fairclough (2003): keelekasutus on *konstruktiivne*, see mitte ainult ei peegelda tegelikkust, vaid ka *loob* ning *mõjutab* seda. Keele mõju toimib nähtustele, millest kirjutatakse ja räägitakse, kusjuures tekstis väljendatakse reaalsust kujutades ka suhtealaseid (interpersonaalseid) tähendusi. Samal ajal kui keelekasutusel on ilmne ja puhuti väga intensiivne toime sotsiaalsele keskkonnale, tajuvad inimesed selle toime olemasolu ja iseloomu hägusalt. Teisisõnu antakse endale harva aru, kui oluliselt mõjutab inimesi just ühe spetsiifilise diskursuse (meenutame nõukogude aja partokraatlikust ideoloogiast kantud tekste) kasutamine „absoluutse endastmõistetavusega“ Ajaloo pöördelistel etappidel toimub tähistajate (sõnad) kasutamisel ja tähistuste (sõnade tõlgendused) teisenemisel sedavõrd järske muutusi, et toimuv saab ka tavalinimesele mõistetavaks.

Niisiis on keel vahend, mille abil me teadvustame, struktureerime ja mõtestame oma kogemust ning sõnavara ehk ühtede väljendite eelistamine teistele määrab paljuski selle, kuidas me maailma tunnetame. Keele kaudu säilitatakse ja antakse edasi väärtusi, tõekspidamisi, traditsioone, aga ka eelarvamusi, stereotüüpe, orjamentaliteeti, nõmedust. Keel on nii võimurite tööriist kui ka varjatud võimu kandja. Sot-

siaalteadlast huvitab igapäevases keelekasutuses ennekõike see, kuidas inimeste eneseväljenduses kajastub rühmade või indiviidide eripära, väärtusarusaamad, hoiakud, informeeritus, *Zeitgeist* jm.

Lähtudes Norman Fairclough' teooriast, võime sedastada, et keelekasutuse uuring võimaldab

- analüüsida tekstis peegelduva sisu spetsiifikat
- analüüsida teksti produtseerimise ja tõlgendamise eripära
- tuua esile teksti heterogeensust ja mitmetasandilisust
- jälgida, kuidas teksti luuakse ja tõlgendatakse eri diskursustest (nt psühhoanalüütilisest või feministlikust vaatenurgalt) lähtuvalt
- jälgida diskursuste sisu muutumise ajalugu
- jälgida diskursuse muutuse mõju ühiskonnale
- vaadelda diskursusi süsteemselt otse kui sotsiaalseid subjekte, sidemeid ning teadmiste ja uskumuste süsteeme konstrueerivat nähtust
- uurida, kuidas võimuvõitlus kujundab ning muudab ühiskonna või teatava institutsiooni keelekasutust
- lahti mõtestada diskursuse tähendus ideoloogiate ja elupraktikate muutmisel ja säilitamisel
- analüüsida tekstide keeleliste väljendusvormide ja tähenduste paljusust.

Michael Alexander Kirkwood Halliday süstemaatilis-funktsionaalse grammatika teooria järgi keel

- võimaldab maailma nimetada ja kujutada (ideatsiooniline metafunktsioon)
- konstrueerib teksti (tekstiline metafunktsioon)
- loob ning säilitab sotsiaalseid suhteid, rolle ja identiteete (interpersonaalne metafunktsioon)

Kõiki kolme funktsiooni täidetakse teksti luues korraga.

Diskursuseanalüüs on interdistsiplinaarne meetod, võimaldades tegelikult nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset andmetöötlust. Tegemist on teksti lahtimõtestava ja tõlgendava *lugemisviisiga*, mis ei paku üheseid seletusi ja lahendusi, küll aga võimaldab meil avardada teatud küsimustes oma tunnetushorisonti.

Diskursuseanalüüsi on peetud üheks kõige postmodernistlikumaks uurimismeetodiks. Postmodernistlik maailmanägemus eristub teistele perioodidele (renessanss, valgustusajastu, modernism jt) omasest teatavasti selle poolest, et maailma peetakse loomuldasalt killustatuks (*fragmented*) ja heterogeenseks ning kõiki katseid sellesse ühtset tunnetussüsteemi või uskumust luua peetakse juba ette luhtuvaiks. Diskursuseanalüüs võib olla abstraktne või konkreetne, teoreetiline või kirjeldav, filosoofiline või empiiriline. See annab uuritava sissevaate, ent jääb samas taotluslikult subjektiivseks, ennemini uuritavast teatud profiili väljatoomiseks kui sellest täpse ja igakülgse mudeli loomiseks. Mingi teksti igakülgseks mõistmiseks tuleks ju uurida selle foneetilisi, süntaktilisi, semantilisi, stilistilisi, retoorilisi, pragmaatilisi, suhte- toimega seotud, paralingvistilisi vahendeid kaasavaid jt kihistusi ja elemente, mis praktiliselt teeks ka lüheldase tekstijupi uuringu pikaks ja vaevarikkaks. Kuivõrd sellest on loobutud, kujutab diskursuseanalüüs meie ajapuuduses ajajärku hästisobivat pragmaatilist käsitlust. Õeldust tulenevalt muutub uuringus esmatähtsaks analüüsisuuna mõistlik valik: tekstis tuleks vaatluse alla võtta need ja üksnes need tähistajad (sõnad, laused), mis toovad esile käsitusluse teema või problemaatika aspektist võtmetähtsaid fenomene.

Diskursuseanalüüsis saab lähtuda kolmest vaatepunktist:

- 1) keskenduda tekstivälise maailma representeeritusele (teksti ideatsioonilisele metafunktsioonile). Põhiline on *mis*-küsimus. Uuritakse, milliseid subjekte, protsesse, suhteid, toiminguid, tundeid, põhjuse-tagajärje seoseid, tegevuse tingimusi jms tekst kujutab;
- 2) võtta vaatluse alla, *kuidas* on öeldu lausetest kokku pandud (tekstiline metafunktsioon). Uuritakse lausete teemat ja reemat: seda, mis teema kohta väidetakse jne;
- 3) seada fookusesse tekstiga loodud sotsiaalsete suhete ja identiteetide esitamine (interpersoonalne metafunktsioon). Juhtivaks saavad *miks*-küsimused, ent ka näiteks see, mis rolli võtab endale teksti autor ja millise pakub selle vastu võtjale jmt.

Eestis on diskursuseanalüüsi kasutatud

- õppimise ja õpetamisega seotud küsimuste uurimisel (Viive Ruus jt)
- meedia- ja reklaamtekstide analüüsis (Reet Kasik)
- Interneti-portaalide keelekasutuse uurimisel (Karen Kuldnokk jt)
- koolikirjandite analüüsis (Kersti Lepajõe jt)
- soorollide eristamise uuringuis (Raili Põldsaar jt)
- rahvuspoliitikasse suhtumise uuringuis (Inga Kukk jt)
- inimeste elustiilide võrdlusuuringus
- mitmesuguste sotsiaalsete pahedesse (nt joomarus, narkomaania) suhtumise uuringuis.

Praktilisel tekstianalüüsil võib välja minna väga mittemest lähtekohast, näiteks

- uurida kasutatud sõnade kogemuslikku väärtust, subjektiivset tõlgendamist, seotust kindlate uskumustega
- uurida võtmesõnade ja kategooriate skeemi (süsteemi), mis kujuneb teksti sisu kujundamisel kandvaks
- jälgida tavasõnadele uute (nt pilavate) tähenduste omistamist
- eristada suulises kõnes inimeste mõjutamise ja manipuleerimise võtmed
- näidata, kuidas esinemisel toimub iseenda positsioneerimine, enda vastandamine teistele või nendega samastumuse taotlus.
- tuua esile suhtluspartneri „etikettimise“ (talle negatiivse identiteedi loomise) võttestik
- jälgida, kuivõrd esineb (nt läbirääkimisel) nn ümbersõnastust (*rewording*) või ülesõnastust (*overwording*)?
- uurida, mil kombel kehakeel täiendas sõnalist eneseväljendust või vastandus sellele
- võtta vaatluse alla, kas väitluses toimub nn tasandivahetust (üks probleemikäsitus või -tõlgendus vahetatakse nimme teise vastu)
- registreerida, kuivõrd ajaleheartiklis või televäitluses tekib kallutatud tõlgendusi ning leiab aset teistele sõnade suhupanekut jt demagoogiavõtete kasutamist
- jälgida, mil määral kasutatakse selliseid „sõnarosinaid“ nagu edu, jätkusuutlik, kogemuspõhine
- tuua esile, kuivõrd tekstis leidub katteta väiteid, emotsionaalset argumentatsiooni, irriteerivat liialdamist, paradoksaalloogikat, absurdihumori võtteid jne
- jälgida, kuivõrd kahes või enamas tekstis leidub semantilist ühisosa, sama asja nimetamist eri mõistetega või erinevaid väiteid ühe asja kohta.

Fookusgrupi meetod

Fookusgrupiks nimetatakse struktureerimata raamküsimumstiku alusel suunatatavat grupidiskussiooni, mis otsib vastust (fookustub) mingi kindla teema või probleemi uurimisele. Seda on nime-tatud ka *grupiintervjuuks*, kuivõrd ligikaudu sama või varieeritud küsimus esitatakse järjest mitmele inimesele. Grupijuhi ülesandeks on hoida arutelu kindlal probleemiringil, võttes tarbe korral üks-haaval vaatluse alla suure küsimuse aspektid, aga samas ei tohi ta oma meelsuse või osalejaile suunatava tagasisidega kuidagi kallutada inimesi teatud viisil mõtlema. Teisisõnu on tal voli juhtida arutelu sellele, millest mõelda ja diskuteerida, aga välistada võimalus, et ta toimib kuidagi mõeldu ja räägitu meelestatuse ja sisu suhtes. Tegelikult on aga juba uute teemade lamsseerimine ja probleemiaspektide esiletõstmine ka mingil määral inimeste mõjutamine. Seega ei ole fookusgrupi nagu ka teiste kvalitatiivsete uurimismeetodite korral subjektiivne moment välistatav.

Grupidiskussiooni vältel öeldu salvestatakse ning võimaluse korral litereeritakse täielikult (väga vaevarikkas ülesanne) või (enamasti) osaliselt. Osalisel litereerimisel tuleks eristada vastavalt püstitatud uurimisülesandele jälgitavad elemendid ja otsustada, mis kategooriate alla need liigitada. Andmeanalüüsil võib nii elementideks eristamist kui ka kategooriate arvu ja nimetusi muuta. Meeto-d võimaldab üsna kiiresti ja nt rakendusuuuringu tarbeks piisava usaldatavusega

- esile tuua iseloomulikke arvamusid

- reastada tüüpilised seisukohad nende esinemissageduse järgi
- tõsta esile kokkusobimatuid (kes väitis a, tõrjus omaks võtmast seisukohta b) ja kooskõlas väited (seisukohta c toetajad andsid oma toetuse ka seisukohale d)
- jälgida alaprobleemi, kus arvamused sarnasustid ja kus need lahknesid (n-õ killunesid)
- panna kirja kõik uudsed seisukohad (nii meenutab meetod ajurünnakut)
- jälgida ühe rühma (nt psühholoogid) iseloomulikke seisukohti vastanduvalt teisele rühmale (nt juristid)
- võtta arutelu kokku lühemas (3–5 lauset) või pikemas kokkuvõttes.

Tavaliselt on fookusgrupis osalejaid 6–15, nad on rühma valitud mingi neid ühendava tunnuse alusel (nt reisibüroo omanik, turismireisi kavandaja, klienditeenindaja, lennujaama transfeer, giid, eri huvigruppe esindavad reisijad, autojuht, hotelliomanik jt). Kui uuritavad sarnanevad sotsiaalse staatuse ja kogemuse poolest (nt olid ühes uuringus, on pikaajaliselt töötud), võivad ühes fookusgrupis osalejate sotsiaal-demograafilised tunnused varieeruda.

Paindliku meetodina võib fookusgruppe kasutada koos juhtumianalüüsi, süvaintervjuude, ankeetküsitluste ja väga mitmesuguste statistiliste taustandmetega. Probleemi esitamisel on oma kohal objektiivse statistika toomine vaatlusaluse temaatika kohta, nt andmed liikluslaste rikkumiste või inimohvritega autoõnnetuste kohta. Mõeldav on

korraldada kaks või enam fookusgruppi sama küsimusringi uurimiseks, jätkata grupidiskussioonil esiletulnule tõlgendusi otsides mingi ala ekspertidest vestlusringiga jne.

Fookusgruppi on eriti sageli kasutatud turu-uuringuis, aga ka nt töötute kohanemiskeskuste uurimisel (Pikaajaline töötus Eestis - [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Pikaajalised/\\$file/Pikaajalised.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Pikaajalised/$file/Pikaajalised.pdf)), tootearendusel, õpiraskuste määratlemisel jne.

Toogem lõigu psühholoog Kalev Petti kirjutisest, kus tutvustakse fookusgrupi tehnikate rakendust klientuuriuuringus ja jagatakse näpunäiteid meetodi kasutamise kohta.

Kasutatud meetodid

Täismahus gruppintervjuu – eratarbijate tarbimisharjumused tooterühmas, tootearenduse ideede genereerimine, toodete tarbimisomaduste analüüs, reklaamikavandite, pakendite jms testimine.

Minigruppide intervjuu – keerukamate toodete või teenuste tarbimismudelite analüüs (näiteks IT-tooted), eritingimustega toodete tarbimise analüüs (näiteks ravimid), reklaami-, pakendi-, maitsetestid jms nii äri- kui ka eraturul, sh lastele mõeldud tooted.

Individuaalne kvalitatiivintervjuu – äriturul otsustusprotseduur ja loogika ettevõtetes, toodete või teenuste sisseostu ja/või tarbimise loogika, toodete või teenuste arendamise nõuded jms; eraturul: delikaatsed (näiteks hügieenivahendid) ja keerukamad tootearendustestid, reklaamitestid, toote tarbimisanalüüsid (näiteks Interneti-portaali kasutus, ravimid) jms.

Märkusi ja näpunäiteid

1. Kuigi fookusgrupid kujundatakse sihtrühmast täpse väljavõttega põhitunnuste järgi, pole 8 või 16 vastajaga (kaks täisgruppi) valim statistilises mõttes esinduslik. Seda ei toeta ka kasutatavate meetodite olemus. Statistilise usaldusväärsuse küsimus sellisel kujul tuleks kõrvale jätta ning lähtuda teadmisest, et valim esindab sihtrühma kõiki peamisi kvalitatiivseid vaatenurki ja tarbimismudeleid.

2. Suuremate sihtrühmade puhul on vaja vähemalt kahekordse mahuga valimi (põhi- + kontroll-valim) kavandamine (kaks täismahus gruppi, neli minigruppi või 13–15 individuaalintervjuud), sest enamasti ilmneb kontrollvalimis asjaolusid, mis esimeses ei ilmnenu, või täpsustuvad eri aspektide rõhuasetused. Kahjuks tahetakse just siin sageli kulusid kokku hoida.

3. Gruppiintervjuudes on väga oluline moderaatori kvalifikatsioon grupi ja teema juhtimiseks. Tuleb vältida grupi mõne liikme domineerimist ja teiste varjujäämist.

4. Kvalitatiivuuringut mõjutab muudest meetoditest rohkem uuringu tegija probleemitaju ja korraldamise stiil. (Kalev Petti. Kliendikesksus. Kvalitatiivuuring - <http://www.eaq.ee/files/c521/12.pdf>)

Nagu öeldud, sobib fookusgrupp väga hästi turu-uuringuis ja tootearenduses. Tutvustagem viidatud K. Petti materjalile ja Wikipediale (Conjoint analysis (in marketing) - [http://en.wikipedia.org/wiki/Conjoint_analysis_\(in_marketing\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Conjoint_analysis_(in_marketing))) toetudes ka tootearenduses kasuta-

tavat *conjoint*-analüüsi, mis võiks leida oma koha grupidiskussiooni täiendava vahendina.

Conjoint-analüüs

Conjoint-analüüs on peamiselt tootearenduses kasutatav multivariantne optimeerimismeetod, mille abil saab välja tuua tarbija eelistuste pingerea toote või teenuse omaduste ja omaduskombinatsioonide kohta. Selle abil saab infot sihtrühmale sobiva toote või teenuse väljatöötamiseks. Ostu- ja valikuolukorras hindab tarbija toote või teenuse mitut omadust (näiteks kaubamärk, hind, värv, tehnilised iseärasused vms). Meetodi abil saab teada

- 1) milline omadus on otsustamisel tarbija jaoks tähtsaim (omaduste tähtsusjärjekord otsustamisel);
- 2) milliste omaduste kombinatsioonidega tooteid või teenuseid eelistatakse enim.

Tulemused võib välja tuua nii kogu turu kui ka segmentide lõikes.

Meetodit kasutatakse eeskätt toodete ja teenuste arendamisel. Võib kasutada ka tootevariantide võrdlevaks hindamiseks, et leida põhjuseid, miks üks kaup müüb ja teine mitte, kuid meetodi tarvituselevõtu põhisiht on ikkagi uue ja tõhusa toote kujundamine. Samuti võib meetodit kasutada hinnamudelite ja pakendite kujundamisel, reklaamikavandite testimisel jm, kus kaalutakse, millised parameetrid ja nende variandid on võimalikud.

Meetodi kasutamiseks on vaja

- lõplikku loetelu (tavaliselt 5–6 ühikut) toote või teenuse olulistest omadustest tarbijale;
- lõplikku loetelu (5–6 vastusega skaalal) iga olulise omaduse väärtusvariantidest.

Edasi moodustatakse igast toote või teenuse omaduste reast kaardid ning tarbijale antakse võrdlemiseks kaks toote või teenuse kaarti, milles mõne omaduse väärtusvariant varieerub. Vastaja ülesanne on valida igast paarist eelistatum. Kui tarbijad on hinnanud piisava hulga paare, saab andmetöötluse tulemusena järgmised tulemused:

- milline toote või teenuse omadus on tarbija jaoks tähtsaim

- milline on kõigi omaduste suhteline tähtsus
- milline on kõigi vaadeldud omaduste väärtusvariantide suhteline eelistus omaduse sees
- milline on sellele tarbijarühmale parim ja halvim toote või teenuse väärtusvariantide kombinatsioon
- milline on kõigi muude tootekombinatsioonide väärtus (korraga saab võrrelda kõiki variante, sest töötamise käigus arvutab tarkvara neile punktid).

6. PSÜHHODIAGNOSTIKA VAHENDID

L, Q ja T-andmed

Psühholoogid saavad inimeste kohta andmeid kolmest põhiallikast, mis leppeliselt on saanud tähistused L, Q, T

L-andmed (*life record data*) saadakse inimese vaatlemisel igapäevases tegevuses. Teaduslikus uurimistöös hangivad sellise teabe teatud olukordades ja kindlatel ajavahemikel vaatlusi tegevad eksperdid, ettevõtteis näiteks psühholoogid. Objektiivsemaid ja usaldusväärsemaid andmeid saame siis, kui võtame arvesse mitme vaatlusaluste iseloomu ja käitumist tundva asjatundja arvamuse. L-andmete saamiseks on kasutatud ka sotsiomeetrilist hindamist: koolis näiteks asuvad kõik eksperdi rolli ja annavad hinnanguid kaasõpilaste ning iseenda kohta. Siingi võetakse arvesse keskmised tulemused.

Q-andmed (*questionnaire data*) saadakse isiksuse küsimustike abil. Isiksuse küsimustikud on subjektiivsed *enesearuande testid*. Nende abil pole raske informatsiooni saada, ent kuivõrd küsimustele vastamine nõuab enesevaatluse võimet, ei tule selle võtte rakendamine kõne alla näiteks väikelaste ja vaimselt alaarenenute puhul. Mitmed testid on saavutanud laialdase tunnustuse. K. Toim (1983) tõstis juba 25 aastat tagasi Eestis

kasutusel olevatest isiksuseküsimustikest esile järgmised: Eysencki ENL, Böttcheri INR, Cattelli 16 PF ja Hathway-McKinley MMPI. Q-andmed on subjektiivsed ja sisaldavad enam moonutusi. Paljugi sõltub katseisikute motivatsioonist testi täita. Moonutuste levinud põhjusteks on enese sotsiaalselt soovituna (*dissimulatsioon* – puuduste varjamine) näitamine või vastupidi, püüd mõnd defekti endas meelega rõhutada (*simulatsioon* – puuduste teesklemine). Motivatsioonilised moonutused võivad olla nii sihilikud kui ka tahtmatud, alateadvuslikud.

T-andmed (*objective data*) saadakse objektiivsete testide abil. Neid andmeid ei saada mitte katseisiku arvamuse järgi, vaid käitumise (verbaalne, mitteverbaalne, sotsiaalne, individuaalne) objektiivse mõõtmise teel. Objektiivsete testide puhul luuakse spetsiaalsed mikrosituatsioonid, mis soodustavad isiksuse põhiomaduste esiletulemist. Testide objektiivsus tagatakse sellega, et katseisikut ei informeerita testimise tõelisest eesmärgist, küsimused esitatakse ootamatult jne.

Psühhodiagnostika mõistest

Psühhodiagnostika mõiste esmakasutajaks peetakse H. Rorschachi, temanimelise testi loojat. Lisagem, et angloameerika keeleruumis on sama sisuga mõistena enam levinud *testing*. Psühhodiagnostikat on võetud kitsamalt (psüühilise häire väljaselgitamise vahendina) ja laiemalt (inimese klassifitseerimise meetodina psühholoogiliste tunnuste põhjal).

Rorschachi testi stiliseeritud pilt

(<http://img387.imageshack.us/img387/8711/rorschach5.jpg>)

Uurimisobjektiks on igal juhul *üksikisik*, mitte grupp või organisatsioon. Erinevalt meditsiinilisest diagnostikast ei erista psühhodianostika ranget piiri hälbe/häire ja normi vahel. Sealjuures on isiksuse psühhodiagnostikas kohatu rääkida positiivsest või negatiivsest hälbest, õigem oleks rääkida keskmisest tulemusest erinevuse suunast. G. Corey (2001: 29–30) teeb vahet kolme liiki diagnooside vahel.

- Meditsiiniline diagnoos tähendab füüsiliste sümptomite uurimist, häirete või haiguse põhjuste leidmist, haiguskulu määratlemist ja sobiva raviviisi määramist.
- Psühholoogiline diagnoos on emotsionaalse või käitumusliku probleemi määratlemine ja kliendi hetkeolukorra hindamine koos nõustamistehnikate väljapakkumise ja positiivse lõpptulemuse tõenäosuse hindamisega.
- Diferentsiaaldiagnoos tähendab nõustamise kontekstis selle otsustamist, milline kahest või enamast häirest või haigusest kliendil on.

Eestis on kliinilise psühholoogi ja nõustaja usaldusväärseim abimees diagnoosimisel kahtlemata RHK (2001).

Testimisel seab *psühhomeetriline printsiip* sihiks võimalikult täpse ja objektiivse mõõtmise, samal ajal kui *impressionistlik põhimõte* asetab keskseks isiksuse tervikliku käsitlemise, kusjuures intuitsioonil on viimasel juhul palju olulisem osa tulemuste tõlgendamisel. Parim oleks teadagi see, kui psühhodiagnostika oleks ühtaegu objektiivselt täpne ja samas isikut või tema mingit külge tervikuna kirjeldav. Psühhodiagnostika oleneb psühholoogiateaduse arengust, kuivõrd mõõta saab vaid (teaduslikult) määratletud omadusi. Tavakeele mõistetele *helde* või *tujukas* vastavad tunnused on seetõttu „mõõdetavad“ vaid populaarsete testidega. Psühhodiagnostika teoreetilistest küsimustest tehakse eesti keeles pikemalt juttu K. Toimi (1983) ning J. Sõerdi (1994) raamatutes, rahvusvaheliselt tunnustatuima ja paljudes tõlgetes ning kordustrükkides ilmunud käsiraamatu on koostanud juba 1966. aastal A. Anastasi.

Tutvustame järgnevalt psühhodiagnostika mõningaid printsiipe ehk teisisõnu põhimõtteid, mille alusel üht mõõdikut teisele eelistada.

Teoreetiline põhjendus. Parim, kui testil oleks mingi taustteooria (nagu nt isiksusetestil 16 PF). Testi teaduslik rakendamine eeldab, et see oleks normeeritud, standardiseeritud, piisavalt kõrge valiidsuse ja reliaablusega.

Anna Anastasi

(<http://www.webster.edu/~woolfilm/anastasi.html>)

Testiandmed hoitakse saladuses – teadustöös tähendab see, et andmete publitseerimisel ei mainita mingil juhul katseisikute nime.

Testist antakse võimaluse korral katseisikule ulatuslik tagasiside (Vt lähemalt Kidron 2003: 67)

Testide kasutamisest nõustamisel

- Testid võimaldavad nende läbitegijail end mitmes aspektis sügavamini tundma õppida.
- Testid annavad algajale või ebakindlale nõustajale suurema kindlustunde klientidega suhtlemiseks.
- Testi tulemuste tõlgitsemine ja nende üle arutlemine võivad nõustamist edasi viia, vaikuspause täita.
- Testid võimaldavad käepäraste nõustamis- ja teraapia-meetodite hulgast sobivaimad valida.

- Testid lubavad otsustada, mil määral nõustaja kompetentsus ja kogemused on piisavad antud juhtumiga tegelemiseks.
- Korduvtestimine lubab täpsemini hinnata nõustamise tulemusi.
- Testid võimaldavad mõningaid nõustamise kontseptsioone kliendile hõlpsamini mõistetavaks teha. Näiteks laseb VTL-test – vanema, täiskasvanu, lapse osakaalu väljaselgitamine isiksuses – kliendil ilma pikemata enda näitel aimu saada transaktsionaalse analüüsi põhimõtet.
- Testid on kõige käepärasemad vahendid nõustamise ühitamiseks teadustöoga.

Testide põhiliigid

- **Võimete testid.** Siia rühma kuuluvad nt taju, tähelepanu, mälu, arukuse, loovuse, motoorse võimekuse ja õpivõime testid.
- **Isikuomaduste testid.** Tuntuimate hulka kuuluvad Eestis laia kasutamist leidnud R. Cattelli isiksuse küsimustik (16 PF), samuti Myers-Briggsi inimtüüpide indikaator (MBTI).
- **Huvide ja eelistuste testid** (nt J. Hollandi kutse-eelistuste test).
- **Psüühiliste seisundite** (ärevus, stress jt) **mõõtmise testid** (nt STAI).
- **Psüühiliste häirete mõõtmise kliinilised testid** (Rorsachi test, temaatilise apertseptsiooni test, MMPI).
- **Hindamisskaalad** (*rating scales*) ja lühikesed küsimustikud paljude psühhoteraapia- ja nõustamisprobleemide ekspresdiagnoosiks (vt lähemalt J. Fischer & K. Corcoran. Measures for clinical practice: A sourcebook. NY, 1994).

W H S C H I Z O P H R E N I A A T W N O I S U L L I
 E F R E U D I S C S Y P F M S I T U A T L A T S E G
 M E M O R Y C N I O I S R A L O V E M E A N I N G C
 P C R A L R H O H S R S T O T N O I T A I C O S S A
 S O O G L E H C N I O R O E J I D A L P D P I C N E
 Y N I S E I S N A N B R E N R E G E I A N E O T D H
 C D V E A N N E O H E I U L G I C U L S T N E T E R
 H I A D C F O Y L I C C T E A A A T E U S N I N P C
 O T H U Q O I T T E T S T I N T I T I C S E E S E I
 L I E T U R T T Y I A A R I O S I D I O E I A M N N
 O O B I I C P D S P L R N O O N A O Y E N S O T D C
 G N O T R E E O M E E A N I R N U D N T S S E N E D
 Y I F T E M C G R O E M N I M S I T D I E L H H N E
 E N N A D E R M P X R E R O N I E S M I L I Y F C F
 T G L T E N E A P R E A G E S G R I M I C P X S E I
 H M O B E T P E L A M Y S A F R L C G T N T U N S N
 I O B S U R R D G D I S E L U A E E S O P P I N A I
 N T M S L I P G A T E C E I T G N P S I I E S O T T
 K I Y F M E R R A C H S O I T C N I I D D O C A N I
 I V S E N E E O E F Z E O D E N S A E E E D S N S O
 N A N W S O H P I T L N M C E H H O L A V K E B O N
 G T E S G A B S T R A C T P D E V E L O P M E N T C
 E I I E P S Y C H I A T R Y A N D A G R A M M A R M
 F O R G E T T I N G M E I D U T P T O A H R E G N A
 N N D I S E A S E D N I M O I G H H L A M R O N B A
 S U O I C S N O C N U D E G N R E Y N O I T O M E E

Tähelepanu mõõtmiseks kasutatav tabel
[http://www.free-online-word-search-
 puzzles.com/psychology.gif](http://www.free-online-word-search-puzzles.com/psychology.gif)

Järgnevalt hulk tuntumate testide lühikirjeldusi
 (Allikad: [http://www.kliinikum.ee/psychhiaatriakliinik/](http://www.kliinikum.ee/psychhiaatriakliinik/Programm/ravi/psychhol/EEK2.htm)
[/Programm/ravi/psychhol/EEK2.htm](http://www.kliinikum.ee/psychhiaatriakliinik/Programm/ravi/psychhol/EEK2.htm) jt materjalid)

Kliinilises psühholoogias enam kasutatud testid

ASI, Anxiety Sensitivity Index on ärevustundlik-
 kuse indeks

BAI, *Beck Anxiety Inventory* – ärevuseküsimumstik

BDI, *Beck Depression Inventory*, Becki depressiooniküsimumstik koosneb 21 väitegrupist, mis esindavad tüüpilisi depressiivse häire sümptomeid. Väited hõlmavad meeleolulangust, pessimismi, nutuhooge, süütunnet, enesesüüdistusi, ärrituvust, enesessetõmbumist, töövõime langust, une ja isu häireid ja libiido langust

DAS on düsfunktsionaalsete hoiakute skaala

EDI-2, *Eating Disorders Inventory* on söömishäirete küsimustik

EEK - Emotsionaalse enesetunde küsimustik on loodud TÜ psühhiaatriakliinikus ja mõeldud eeskätt depressiooni ja ärevushäirete sõeltestiks. See on enesehinnanguskaala, mis sisaldab olulisemaid ärevuse ja depressiooni sümptomeid nii RHK-10 kui ka DSM-IV järgi. Faktoranalüüsi tulemusena moodustati alaskaalad *depressioon*, *üldine ärevus*, *agorafoobia paanikaga*, *asteenia*, *insomnia*. Skaala tervikuna on kasutatav üldise emotsionaalse distressi mõõdikuna. Nii koguskaala kui ka alaskaalad omavad rahuldavat kuni head sisemist konsistentsust. Depressiooni, ärevuse ja agorafoobia skaalad on rahuldava valiidsusega (vt lisade osa)

ENP on H.Eysencki isiksuse skaala

HADS - *Hospital Anxiety and Depression Scale* on mõeldud ärevuse ja depressiooni hindamiseks eelkõige somaatiliste haigustega patsientidel. See tõttu on alaskaaladest välja jäetud depressiooni ja ärevuse somaatilised sümptomid. HADS sisaldab seitset väidet ärevuse ja seitse väidet depressiooni hindamiseks.

MMPI – Minnesota Multiphasic Personality Inventory esimese versiooni lõi Hathaway ja McKinley 1950. aastal, uue versiooni MMPI-2 1989. Esialgu loodeti saada diagnostilist instrumenti levinumate psüühikahäirete sedastamiseks. Test loodi empiirilisel, alaskaalad moodustasid väited, mis eristasid valitud diagnostilist gruppi tervetest ja teiste diagnoosidega patsientidest. MMPI kliinilised skaalad kannavad tollel ajal kasutatud diagnostiliste kategooriate nimetusi. Kasutamisel selgus, et MMPI pole universaalne diagnostiline vahend, aga võimaldab iseloomustada isiksuse iseärasusi. MMPI näitajad (kliinilised skaalad)

Tähistus	Nimetus	Iseloomustus
1. Hs	<i>Hüpohondria</i>	Ülitähelepanelikkus oma keha suhtes ja haigus-hirmud.
2. D	<i>Depressioon</i>	Meeleolulangus ja pessimism.
3. Hy	<i>Hüsteeria</i>	Probleemide eitamine ja väljatõrjumine, somatiseerimine. Kõrge tähelepanuvajadus.

4.Pd	<i>Psühhopaatia</i>	Impulsiivsus ja ebaküpsus. Reeglite ja normide eiramine, mässumeelsus.
5.Mf	<i>Maskuliinsus-feminiinsus</i>	Huvide ja tegevuste vastavus traditsioonilisele soorollile.
6.Pa	<i>Paranoia</i>	Emotsionaalne rigiidsus. Tundlikkus, vaenulikkus.
7.Pt	<i>Psühhasteenia</i>	Ärevus, muretsemine, kalduvus kõhklustele. Sundnähud.
8.Sc	<i>Skisofreenia</i>	Isoleerumine, emotsionaalne jahedus. Ebatavaline mõttemaailm.
9.Ma	Hüpomaania	Energia, aktiivsus
10. Si	<i>Sotsiaalne ekstra-introvertsus</i>	Vähene suhtlemisvalmidus, endassetõmbumine, häbelikkus.

Usaldusväarsuse skaalad: **L** valetamise skaala, **F** valepositiivsuse skaala, **K** korrektsooniskaala. Tulemuste tõlgendamisel arvestatakse skaalade kombinatsioone ja kogu profiili kõrgust ning kuju.

SCL-90, *Hopkins Symptom Checklist* koosneb 90 sümptomist, mille esinemist hindab vastaja skaalal 0–4. Võimaldab hinnanguid üheksal alaskaalal: somatisatsioon, obsessiiv-kompulsiivsed nähud, interpersonaalne sensitiivsus, depressioon, ärevus, vaenulikkus, foobne ärevus, paranoilisus, psühhootilisus.

Self-Rating Anxiety scale – Zungi ärevuse-skaala

STAI, *Spielberger State-Trait Anxiety Inventory* – seisundi- ja püsiärevuse skaala koosneb 40 väitest, millest 20 mõõdavad seissundiärevust ja 20 püsiärevust. Väiteid hinnatakse skaalal 1–4. (<http://search.yahoo.com/search?p=STAI%2C+Spielberger+State-Trait+Anxiety+Inventory+&fr=yfp-t-501&toggle=1&cop=mss&ei=UTF-8>)

TMAS, *Taylor Manifest Anxiety Scale*. On pärit MMPI-st, kuid kasutatakse ka omaette skaalana.

WAIS, *Wechsler Adult Intelligence Scale* koosneb 11 alatestist: 6 verbaalsed, 5 mitteverbaalsed. Üldise intelligentsuse näitajana arvutatakse IQ väärtus, eraldi on võimalik hinnata verbaalset ja mitteverbaalset IQ-d, kasutatakse ka alaskaalade skooride profiili. (Wechsler Adult Intelligence Scale <http://www.wilderdom.com/personality/intelligenceWAISWISC.html>)

Isiksuseomadusi mõõtvad küsimustikud

16 PF on R. Cattelli (pildil) kuuestistfaktoriline isiksuse skaala, mis mõõdab järgmisi omadusi:

- A *endassetõmbunud – kontaktivalmis*
- B *konkreetselt mõtlev – kiire abstraheerimis-
võimega*
- C *tundeline, tunneteale alluv – asjalik, tundeid
valitsev*
- E *alistuv – domineeriv*
- F *kaalutlev – entusiastlik*
- G *moraalist sõltumatu – kõrge kohusetundega*
- H *häbelik – suhtlemisjulge*
- L *sentimentaalsuseta – tundeõrn*
- L *usaldav – kahtlustav*
- M *asjalik – mõtisklev*
- N *lihtsameelne – läbinägelik*
- O *häirimatu – ärevil*
- Q *alalhoidlik – radikaalne*
- Q1 *kaasaminev – sõltumatu*
- Q2 *loid – tugeva enesekontrolliga*
- Q3 *pingevaba – kõrge sisepingega*

Liittunnuseid: A+F+H: *ekstravertsus – introvertsus*
 C+O+Q3: *madal neurotism – kõrge neurotism*

NEO-TRI. Paralleelselt NEO-PI küsimustiku adapteerimisega eesti keelde koostati ka skaala kompaktsem versioon NEO-TRI, mille psühhomeetri-
 lised omadused on võrdväärased NEO-PI küsimus-
 tiku vastavate näitajatega, kuid mille eeliseks on
 väiksem ajakulu testimisel. NEO-TRI on spetsiaal-
 selt välja töötatud kasutamiseks personalivalikul
 ja -hindamisel. Küsimustik NEO-TRI koosneb 199
 enesekohasest väitest, mille täitmiseks kulub
 keskmiselt 35–45 minutit.

Endiselt on lahtine küsimus, kuidas tüübistada loomade iseloomu

(<http://www.petswithpersonality.co.uk/Images/Pets%20with%20Personality%20Bottom.jpg>)

NEO-TRI koosneb viiest põhiskaalast, millest igaüks tähistab kindlat isiksuslikku dimensiooni.

- Emotsionaalne stabiilsus kirjeldab inimese emotsionaalset pingetaluvust ja enesekontrolli. Kõrge emotsionaalse stabiilsusega inimesed on rahulikud, pingevabad ning suutelised ka kriitilistes olukordades oma emotsioone vaos hoidma. Madala emotsionaalse stabiilsusega isikud kalduvad murelikkusele, närvilisusele ja ärevusele ning on suurema tõenäosusega rahulolematud oma tööga, sõltumata selle iseloomust.
- Ekstravertsus on iseloomulik neile, kes on seltsivad, jutukad ning optimistlikud. Teiste inimeste juhtimine ja uute suhete loomine ei ole neile raske.
- Sotsiaalsus näitab inimese positiivset või negatiivset orienteeritust teistele inimestele, mis väljendub vastavalt altruismis, kaastundlikkuses ning abivalmiduses või skeptilisuses ja egotsentrilisuses.
- Meelekindlus väljendab inimese kohusetundlikkust, hoolikust, sihikindlust, edasipüüdlikkust ning usal-

dusväärsust.

- Avatus, mille elemendid on hea kujutlusvõime, esteetikameel, vastuvõtlikkus tunnete, vahelduse otsimine, intellektuaalne uudishimu, loovus, sallivus.

Lisaks põhiskaaladele võimaldab NEO-TRI kirjeldada isiksust selle detailsemate aspektide kaudu: põhiskaala raames tutvustatakse kolme alaskaalat, mille varal on võimalik välja tuua isiksuslike omaduste individuaalne profiil.

NEO-TRI küsimustikus sisalduvad alaskaalad:

I Emotsionaalne stabiilsus

Masendus

Abitus

Ärrituvus

V Meelekindlus

Asjalikkus

Korralikkus

Sihikindlus

II Ekstravertsus

Elamustejanu

Eestvedamine

Seltskondlikkus

III Avatus

Kunstilembelisus

Kujutlusvõime

Mõttesügavus

IV Sotsiaalsus

Usaldamine

Sõbralikkus

Osavõtlikkus

Küsimustik OST

Skaalad:

- *energilisus*
- *sotsiaalne aktiivsus*
- *paindlikkus (plastilisus)*
- *sotsiaalne paindlikkus*

- *tempo*
- *sotsiaalne tempo*
- *emotsionaalsus*
- *sotsiaalne emotsionaalsus*

Allikas. Krõlov ja Manitseva 2000

C. Rogersi Q-sortering

74 väidet tuleb järjestada registratsiooniplangil selle järgi, mil määral need vastavad katseisikule. Küsimuste näiteid

1. Teen sageli valesid otsuseid.
2. Ma tunnen end sageli alandatuna.

Möödik võimaldab uurida inimese minapildi aspekte, ennekõike reaalmiina vastavust miina-ideaali.

Rokeachi väärtusorientatsioonide mõõtmise küsimustik

2x18 väärtust

Möödetavad tunnused

- *terminaalsed väärtused*
- *instrumentaalsed väärtused*

Isiksuse suunduse uuringu küsimustik

27 kolme vastusvariandiga küsimust
Tunnused

- *suundus iseendale*
- *suundus suhtlemisele*
- *suundus tööle*

Elumõtte küsimustik

Toetub osaliselt Franklile

20 küsimust

Näitajad:

- *elu eesmärgid*
- *emotsionaalne rahulolu eluga*
- *rahulolu eneseteostusega*
- *mina kontrolli lookus*
- *elu kontrolli lookus*

Dodonovi emotsionaalse suunduse küsimustik

60 küsimust

Näitajad:

- *altruistlik*
- *kommunikatiivne*
- *gloriaalne*
- *praksiline*
- *võitlusvalmis*
- *romantiline*
- *gnostiline*
- *esteetiline*
- *hedonistlik*
- *koguv*

Kontrolli lookuse uurimise küsimustik

32 paarisväidet

Näiteks:

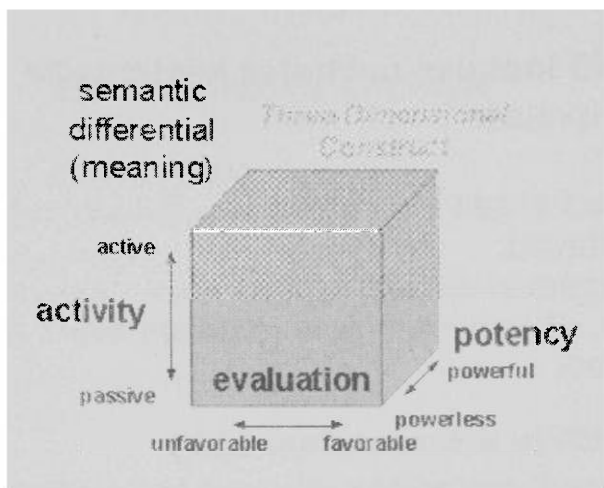
1. Lapsed ei saa elus hakkama, kui vanemad neid karistavad.
2. Tänapäeval ei saa lapsed elus hakkama seetõttu, et vanemad pole nendega olnud piisavalt ranged.

Semantiline diferentsiaal (SD)

Ch. Osgoodi metoodika põhineb paarisväidetel nagu

tugev	nõrk
lähedane	kauge
kiire	aeglane
jne	

Andes millelegi (nt teine isik, oma mina, mingi grupp, ruum jne) hinnanguid, kujuneb viimaste kokkuvõtmisel 3 keskset dimensiooni: hinnag, jõud, aktiivsus.

SD kolm mõõdet: hinnang, jõud, aktiivsus
<http://www.socialresearchmethods.net/kb/Assets/images/threedim.gif>

Üksinduse skaala

20 väidet

SD enesetunde, aktiivsuse ja meeleolu mõõtmiseks

30 sõnapaari

Megbarjani empaatia mõõtmise küsimustik

83 väidet

Bass-Darky agressiooni mõõtmise küsimustik

Toetub osaliselt E. Frommle

75 väidet

Küsimuse näide:

Aeg-ajalt on mul raske alla suruda kiusatus kellelegi kahju tekitada.

Tunnused:

- <i>füüsiline</i>	- <i>solvumus</i>
- <i>agressiivsus</i>	- <i>kahtlustamine</i>
- <i>kaudne agr</i>	- <i>verbaalne agr</i>
- <i>ärrituvus</i>	- <i>süütunne</i>
- <i>negativism</i>	

Olematu looma joonistamine

Palju näitajaid

Põhjalik seletus

Eetilise potentsiaali test

30 väidet

Näitajad:

- *kiretus*
- *õigus*
- *headus*
- *õnn*
- *tarkus*

Shostromi eneseaktualiseerimise uuringu küsimustik

Küsimustik „Impulsiivsus, ettevõtlikkus, ebaedu kartus“

30 kolme sõna ühendust

Allikas koos mõõdiku võtmega: Kunitsõna jt 2001

AMORE

Küsimustik mõõdab hoiakuid armastusse

Allikas: Kunitsõna jt 2001

Projektiivtestid

Assotsiatsioonitest (vt Lisa)

Lüscheri värvieelistuste test (vt lisa)

Max Lüscher

[http://www.lookandfeel
.ch/luscher2/Bilder/luescher.jpg](http://www.lookandfeel.ch/luscher2/Bilder/luescher.jpg)

Testitavail palutakse meeldivuse järgi reastada 8 värvi. Lihtne protseduur annab süvapsühholoogilise vaate katseisiku sisemaailma, avastada tema varjatud probleeme, tõrjutud soove, sisekonflikte, hinnata stressitaluvust, toimetulekuresursse jm (vt lähemalt lisade osa).

7 SOTSIAAL- JA ORGANISATSIOONIPSÜHHOLOOGIA UURIMISVAHENDID

Psühhodiagnostikavahendeist tasuks lahus vaadelda sotsiaal- ning organisatsioonipsühholoogia uurimis- ja mõõtevahendeid. Anname mõlemast neist ülevaate.

Sotsiomeetria

Sotsiomeetria (kr k ühiskonna mõõtmine) on Jacob Moreno (1892–1974) loodud meetod. Moreno järgi oleneb inimeste käitumine (nt ka hälbiva käitumise väljakujunemine) ja heaolutunne paljuski nende positsioonist grupi struktuuris. Emotsionaalse vastuvõetavuse defitsiit on suhteprobleemide tulemus ja tekitaja. Psühho- ja sotsiodraama aitavad Moreno meelest tegelda sotsiomeetria rakendamisel diagnoositud suhte- ja kohanemisprobleemide kõrvaldamisel.

Meetod võimaldab välja selgitada

- rühmaliikmete individuaalset staatust grupis kohanemist
- liidri esilekerkimist ja tema toetusgruppi tähti ja tõrjutuid
- unustatud – neid, keda ei märgatagi
- inimestevahelist sobivust
- rivaalitsevaid isikuid

- alarühmi
- rühma psühhokliimat
- rühma suhtlusstruktuuri.

Moreno sotsiomeetriast: "The inquiry into the evolution and organization of groups and the position of individuals within them. --- As the... science of group organization - it attacks the problem not from the outer structure of the group, the group surface, but from the inner structure. --- Sociometric explorations reveal the hidden structures that give a group its form: the alliances, the subgroups, the hidden beliefs, the forbidden agenda's, the ideological agreements, the 'stars' of the show" (Sociometry <http://en.wikipedia.org/wiki/Sociometry>)

Sotsiomeetria mõõdab rühma suhtlusstruktuuri adekvaatsemalt, kui seda kasutada koos mingi teise meetodiga, nt eksperthinnangute või emotsionaalse vastuvõetavuse skaalaga. Arvestada tuleks, et selged eelistused kujunevad rühmas välja mitte varem kui 6 kuu jooksul.

Uuring toetub sotsiomeetrilisele küsitlusele. Mõõtmise ja analüüsi ühik on rühma koosseisust etteantud kriteeriumidel kindlate isikute valik. Valik põhineb hoiakul ja näitab sümpaatiat või anti-paatiat. Tehakse vahet positiivse, negatiivse ja nullvaliku vahel (rühmaliige jäetakse teis(t)e poolt valimata). Lihtsaim viis on küsida "Kellega koos sooviksid töötada või õppida?" või "Kellega sa ei sooviks koos õppida või töötada?"

Sotsiomeetriline kriteerium on küsimus või valiku alus, eristustunnus.

Kriteeriumi sõnastamiseks tuleb seada kindel siht: mida me soovime rühmas uurida. Kuna suhted ja koostöö põhinevad eri alustel, nt vastastikusel sümpaatial või ühistegevuse koordineerimisel, tuleb kriteeriumid valida rühmale sobivad.

Emotsionaalsete valikute aluseks sobivad nt küsimused:

KELLEGA VEEDAKSID VABA AEGA?

KEDA KUTSUKSID OMA SÜNNIPÄEVALE?

KELLELE USALDAKSID SALADUSE (koolis)?

Tegelikku lävimist näitavate kriteeriumide kõrval ("Kelle valiksid...") võidakse kohaldada ka oletuslikke küsimusi (nt "Kes sinu arvates valiks sinu...").

Sotsiomeetrilisel uuringul võib kasutada mitut kriteeriumit, enamasti kuni nelja.

Kriteeriumi järgi valikuid võib piirata (suuremas rühmas) või jätta nende arv vabaks. Näide.

- 1) KIRJUTA NENDE RÜHMAKAASLASTE NIMED, KEDA HINDAD ABIVALMIS TUDENGITEKS.
- 2) KIRJUTA KOLME ISIKU NIMI, KELLELE USALDAKSID GRUPI JUHTIMISE

Nõudeid sotsiomeetrilise kriteeriumi formuleerimiseks:

- küsimus peaks olema igale vastajale arusaadav
- kirjeldatav olukord (nt keda valiksid grupi juhiks?) peaks vastajaile olema ühemõtteliselt selge

- **küsimused peaksid olema huvipakkuvad, tarbe korral teravad**
- **tuleks jälgida, et vastamisel ei avaldaks mõju katseisikute soolised jm näitajad. Nt loob kahemõttelise olukorra küsimus 11. klassis: "Kellega klassikaaslastest sooviksid huvireisil ööbida ühes telgis?"**

Kriteeriumide liike:

- dihhotoomne kriteerium
- tugev või nõrk kriteerium (Kellega sooviksid ühes osakonnas töötada? Kellega koos sooviksid lähetusel 4 nädalat koos töötada?)
- sotsiaalse taju ehk gnostilised kriteeriumid
- enesehinnangu kriteeriumid.

Mõeldav on ka katsealustele esimese ja teise valiku tegemine. See muudab kokkuvõtete tegemise teadagi keerukamaks. Küsitluse hõlbustamiseks antakse koos sotsiomeetrilise kaardiga katseisikuile ka rühmaliikmete loend. Sel juhul kirjutatakse valikut märkivasse lahtrisse katseisiku nimele vastav number. Enne uuringut tasuks läbi viia sotsiomeetriline intervjuu, selgitamaks välja, mille alusel rühmas kujuneb staatus. See näitab kätte kriteeriumide määramise suuna. Nt: kellel on õpperühmas parimad väljavaated saada psühholoogiadoktoriks; kellega läheksid koos kolmeks nädalaks Vahemere äärde puhkust veetma, kellele usaldaksid kursuse huvide kaitsmise teaduskonnas? Kriteeriume võiks olla nii vähe kui võimalik ja nii palju kui tarvis. Eriti lapsed hakka-

vad mitme kriteeriumi korral valima erinevaid isikuid. Sotsiomeetrilise kaardi täitmisel pole katseisikuil lubatud teistega nõu pidada. Vastamisest keelduvad enamasti rühmas teistest halvemini kohanenud isikud. Konfliktisust näitab rühmas vastastikku tõrjuvate isikute osakaal.

Sotsiomaatriks võtab tabelis kokku mingi kriteeriumi alusel tehtud (positiivsed ja negatiivsed) valikud. Pluss näitab eelistamist, miinus tõrjumist. Näide. Küsimus: Kellega sooviksid koos töötada? Vali kuni kolm isikut.

Kes valib Keda valitakse	Aime	Anna	Lemmi	Lea	Tiit	Peep	
Aime	xxxxx						
Anna		xxxx					
Lemmi			xxxx				
Lea				xxx			
Tiit					xxx		
Peep						xxx	

Saadud
valikute
arv

Plussid

Miinused

KOKKU

Risttabel (suhete või info liikumise analüüsiks)

	Maie	Maria	Arne	Volli	Kiira
Maie		-	+	-	+
Maria	+		-	-	-
Arne	+	+		+	-
Volli	-	-	-		-
Kiira	-	-	-	+	

Teisi võimalikke seoseid: === kiindumus,
..... ametialane suhe, xxxxx tõrjuv hoiak.

Sotsiomeetrilised indeksid

Sotsiomeetriline staatus e rühmaliikme isiklik kaal
= saadud valikute arv jagatud $N - 1$

Emotsionaalne ekspansiivus e lävimissoovi intensiivsus = antud valikute arv jagatud $N - 1$. Selle näitaja kasutamine eeldab, et valikute arvu ei piirata.

Enesehinnangu adekvaatsuse indeks = oodatud valikute arv jagatud tegelike valikute arvuga.

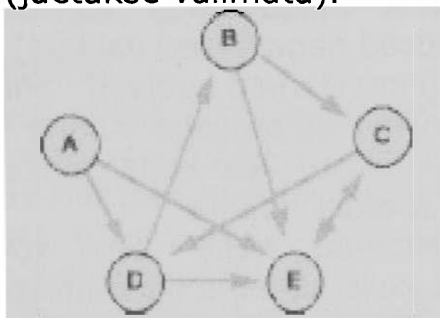
Rühma emotsionaalse ekspansiivsuse näitaja saame, jagades positiivsete valikute koguarvu pluss negatiivsete valikute koguarvu rühmaliikmete arvuga.

Rühmaindeksid võimaldavad hõlpsasti eri rühmi (nt meeste ja naiste rühmad) omavahel võrrelda.

Rühma kohesiivsust näitab positiivsete valikute osakaal, võrreldes negatiivsetega. Rühma liitsust näitab ka kahepoolsete valikute osakaal võimalikest.

Kõne alla tulevad ka suhete ulatuse indeks ja suhete koondumise indeks.

Sotsiogramm (vt allpool) kujutab antud ja saadud valikute alusel graafiliselt rühmaliikmete omavahelisi suhteid, toob esile eelistused, tõrjutuse ja isoleerituse (jäetakse valimata).

Täiendavaid näited vt: <http://www.altavista.com/image/results?itag=ody&q=sociogram&kgs=0&kls=0>

Sotsiogrammi esitamiseks on kolm moodust:

- vabas vormis
- kontsentriliste ringidena (keskel paiknevad enam valikuid saanud isikud)
- rühma formaalset struktuuri imiteerivana.

Sotsiogrammi analüüsi lähtekohti:

- enim valikuid saanu on (võimalik) liider
- omavahel valinud moodustavad suletud rühmituse
- eri rühmitusi võivad ühendada sidemehed

- suuremas rühmas moodustub kõrgema staatusega isikuist tuumik
- kui tuumik võib moodustuda omavaheliste valikute alusel, näitab see rühmituse emotsionaalset seostust
- liidrid võivad kujuneda ka väiksema staatusega liikmete valikute alusel, ilma et võtmeisikud üksteist valiks
- mõni rühmaliige võib olla liidriga opositsioonis
- rühmas võib moodustuda konfliktseid paare (vastastikused negatiivsed valikud)
- mõned rühmaliikmed võivad püüda mõjule pääseda kõrge staatusega isikute kaudu. Sotsiogramm näitab, kes keda rohkem vajab ja kes teiste toetust naudib
- valikud näitavad, kelle vahel võiks koostöö laabuda ja kelle suhetes on konfliktioht.

Lokogramm kujutab katsealuste reaalselt paigutumist nt tööruumis või katse läbiviimise ajal (nt treeningul). Sotsiomeetrilise küsitlusega ilmnenu nähtusi võib – eriti rakenduslikus töös – uurida ka ilma indeksiteta, lihtsalt sotsiomaatriksi ja sotsiogrammi abil. Andmete tõlgendamisel tuleks püüda arvestada suhete olulisust. Näiteks võib K jaoks oluline olla just see, et M ja N teda valiks. Reaaliikmele võiks huvi pakkuda, millised on mõjukaimate liikmete valikud. Sotsiomeetria nähtustel on elus analooge. Asutuse tähtpäeval (nt kellegi sünnipäev) võib tähele panna, kuidas inimesed rühmituvad, paaruvad, aga sedagi, kes on organisatsiooni liidri läheduses või keda liider kutsub oma seltskonda.

Väga tähtis on uuringu tulemuse delikaatne teatavakstegemine. Rühmaliikmeile tuleks anda individuaalset tagasisidet, hoidudes valikute (kes konkreetset isikut eelistas või tõrjus) paljastamast. Sotsiomeetrilist küsimust ei ole õige rühmaliikmeile peale sundida. Võimalikku vastamisest tõrkumist aitab ära hoida, kui uuringult võetakse nt kergemate ja mängulisemate küsimustega selle "ohtlikkus" Tingimata tuleks rõhutada, et keegi ei saa teada teiste konkreetseid valikuid.

Autosotsiomeetria

Katseisikuil palutakse ennustada teiste ja iseenda sotsiomeetrilised staatused jt näitajad, nt hästi sobivad ja konfliktised paarid, alarühmad suuremas koosluses, rühma liidrid, tõrjutud, isoleeritud (kõige enam nullvalikuid) jne.

Mõistagi kulub nüüd küsitluse korraldamiseks rohkem aega. Vastuste analüüsil võib jälgida nt järgmist:

- rühmaliikme staatuse autosotsiomeetrilisi hinnanguid kujundav tähendus
- liidrite, tõrjutute ja isoleeritute hinnangute eripära
- kõrge või madala eneseefektiivsusega isikute hinnangute eripära
- hinnangute seos mõnede testi 16 PF näitajatega.

Emotsionaalse vastuvõetavuse skaala

Sotsiomeetriaga sarnanev lihtne meetod võimaldab kiiresti välja selgitada üksikute rühmaliikmete teistega sobivust ja rühma ühtekuuluvust. Samuti uurida rühmaliikmete hinnanguid kõigisse sellesse rühma kuuluvaisse isikuisse.

Skaala (hinnang) Sooviksin teda näha...

- A – kõige lähedasema sõbrana
- B – hea tuttavana, kellega vaba aega veeta
- C – inimesena, kellega vahel on ametialaseid kontakte
- D – teretuttavana, kellega pole lähemaid kokkupuuteid
- C – võõrana, ei soovi teda tundagi

Rühmaliikmed

- 1. Aasmaa
- 2. Kask
- 3. Lepik
- 4. Mets
- 5. Ogaljov
- 6. Simpson

Andmete matemaatiline töötlemine:

1 valik 2, 2 valik 1, 3 valik 0, 4 valik 1, 5 valik 2

Küsitluse tulemuste kokkuvõttev tabel

keda valib kes valib	1	2	3	4	5	6
1						
2						
3						

4						
5						
6						

Tulemuste analüüs

Iga rea algebraline keskmine näitab rühma vastuvõetavust indiviidile, iga veeru algebraline keskmine i n d i v i i d i vastuvõetavust rühmale.

Rühma ühtekuuluvust näitab vastastikuste positiivsete ja negatiivsete hinnangute vahe.

Meetod võimaldab kindlaks määrata ametliku juhi liidriks sobivuse, jälgida rühma arengut ajalisel teljel ning võrrelda rühmi omavahel.

Polaarsete profiilide meetod

Semantilist diferentsiaali meenutav meetod võimaldab kõrvutada rühmaliikmete enesehinnangut teistelt saadava hinnanguga, uurides sel teel probleeme vastastikustest ootustest, enesehinnangute adekvaatsust, koostöös oluliste omaduste esinevust jm.

Esmalt leitakse vastandomaduste paarid (5–10) ja koostatakse küsitluslehed. Siis hindab iga liige ennast ja kõiki teisi rühmaliikmeid (meetodit ei sobi kasutada suures rühmas). Enesehinnangu ja teistelt saadud hinnangute keskmiste kõrvutamisel muutuvad informatiivseks omadused, kus hinnangute erinevused on suured. Kõnekaks saavad ka kellelegi mingi omaduse eest kõrge hinde andmine rühma üldise keskmise hinnangu taustal. Küsitlust võib täiendada teistelt oodatud hinnangutega mingi omaduse lõikes. Sellele antud

vastuseid võib tõlgendada *Johari akna* järgi, hinnates, kui täpselt rühmaliikmed endast teistele kujunevat muljet hindavad. Huvi pakub nt seegi, mis omadustes end ala- või ülehinnatakse.

Polaarseste omaduste näiteid:

Tõsine	7 6 5 4 3 2 1	lustakas
Pinges	7 6 5 4 3 2 1	lodev
Virk	7 6 5 4 3 2 1	laisk
Kuum	7 6 5 4 3 2 1	külm
Sirgjooneline	7 6 5 4 3 2 1	keerutaja
Visa	7 6 5 4 3 2 1	käegalööv
Algatav	7 6 5 4 3 2 1	äraootav
Lihtne	7 6 5 4 3 2 1	keerukas
Pedantne	7 6 5 4 3 2 1	boheemlaslik

Meetodi plussiks on selle rakendamise väiksemad ohud kui sotsiomeetria korral, miinuseks säärase vastandomaduste leidmine, mis poleks mustvalgelt hinnangulised, ent oleksid samas diagnostilise väärtusega. Meetod täiendab sotsiomeetriat. Kõne alla tuleb ka üksikomadustest liittunnuste moodustamine (võib arvutit kasutada). Kui vastandomaduste üks pool on ühemõtteliselt positiivne, võib rühmaliikmeile antud hinnangud liita, arvutades iga üksikliikme staatuse.

Endale antud summaarseste hinnangute oletamine võib tuua esile huvitavaid tendentse. Näiteks võib rühmaliige anda endale keskmise või kõrge hinnangu näitajaist "kuum – külm" või "algatav – äraootav", saada aga rühmalt märksa nõrgemaid hindeid.

Rühmahinnangute meetodid

Meetodid põhinevad rühma kui terviku hindamisel ühistegevuses oluliste omaduste järgi. See võte on mitmel viisil rakendatav. Oluliste omaduste hinnanguline kindlaksmääramine näitab inimese tugevaid ja nõrku külgi, osutab omadustele, mida teised hindavad endast erinevalt, toovad esile rühmas kui tervikus defitsiitseid omadusi jne. Meetodiga saadud andmeid saab tõlgendada korrelatsiooni- ja faktoranalüüsi abil.

Hinnangulehe näide. Allpool on toodud hulk omadusi. Hinda selle abil oma rühma.

Vastutustunne	1	2	3	4	5
Vastastikune nõudlikkus	1	2	3	4	5
Abivalmidus	1	2	3	4	5
Loovus	1	2	3	4	5
Korralduste täitmine	1	2	3	4	5
Õpivalmidus	1	2	3	4	5

.....

Inimsuhete uuring W. Schutzi kontseptsiooni järgi (vt ka Kidron 2004. 193 jj)

Küsimustik uurib inimsuhete järgmisi näitajaid:

- *avatus* (siirus)
- *afilatsioon* – soov jagada oma arvamusi, väärtusi jm, ühendada jõupingutused, taotleda ühiseid eesmärke jne
- *kontroll* – võimalus juhtida, mõjutada teisi ja võtta vastutust

- *tähtsustamine* – teiste tunnustuse pälvimine, kõrge staatus
- *pädevus* – võimekus, asjatundlikkus
- *meeldivus* – teistele meeldimine

Esimesed kolm kriteeriumi tagavad ühistegevuse võimalikkuse ja kirjeldavad selle kvaliteeti, järgmised kolm kirjeldavad rühma suhete dünaamikat ja struktuuri sügavamalt, subjektiivsemalt.

Küsimustiku näide

pole nõus –
täiesti nõus +

olen avameelne
minuga ollakse avameelne
ühinen teistega
minuga ühinetakse
kontrollin ise
mind kontrollitakse
pean endast lugu
minust peetakse lugu
olen kompetentne
mind peetakse kompetentseks
olen meeldiv
mind peetakse meeldivaks

Eksperthinnangute võte

Sobib kasutada nt juhtide ja vastutavate töötajate hindamisel. 63 küsimust mõõdavad 9 tunnust:

1. *mõistetavus* (eriti oma taotluste ja huvide aspektist)
2. *teadlikkus* (töörühma sihtide ja ülesannete teadvustamine)
3. *sihikindlus*
4. *eristusvõime*

5. taktitunne
6. võime teisi kaasa haarata, innustada
7. nõudlikkus
8. kriitilisus
9. vastutustunne.

Tulemuste tõlgendamisel summeeritakse üksikud hinnangud liittunnusteks ja võetakse kolleegide hinnangud kokku. Võib mõõta ka enesehinnanguid ja kõrvutada neid rühmahinnangutega.

Ei testita mitte üksnes inimesi, vaid ka lennukeid, päevituskreeme, lõhkeaineid ja ravimeid.

(<http://members.eaa.org/home/homebuilders/images/govt/ac/AC%2090-89A%20Amatuer-Built%20Aircraft%20&%20Ultralight%20Flight%20Testing%20Handbook-17.gif>)

Konfliktide uurimise küsimustik

5 + 8 väidet

Väite näidis:

Kui mulle lapsepõlves midagi keelati, siis mina...

- a. elasin seda väga üle, nutsin
- b. vahel elasin seda üle
- c. rahunesin kiiresti.

Näitajad

- *konfliktsus*
- *emotsionaalne labiilsus*

Peresuhete uurimise test PARI

115 väidet + võti

Eidemilleri pere psühhokliima küsimustik

SD alusel

Sobib nõustamisel

Küsimustik KOS

Küsimuste näiteid:

1. Kas teil on palju sõpru, kellega järjepidevalt läbi käite?
2. Kas teil õnnestub sageli veenda oma kaaslast vastu võtma teie otsust?

40 küsimust mõõdavad

- *kommunikatiivsed võimed*
- *organisatoorsed võimed*

Allikas: Krõlov ja Manitseva 2000

Sotsiaalpsühholoogilise kliima küsimustik

23 küsimust

Küsimuste näiteid:

1. Kas teile meeldib teie töö?
2. Kas sooviksite töökohta vahetada?
3. Hinnake palun 5-pallisel skaalal oma ülemust: a) töökus, b) professionaalsed teadmised, c) alluvate eest hoolitsemine, d) nõudlikkus jne

Allikas: Krõlov ja Manitseva 2000

Töö meeldivuse uuringu küsimustik

56 küsimust

Küsimuste näiteid:

1. Töö pakub vaheldust – selles on aina midagi uut ja huvitavat
2. Töö sanitaar-hügieenilised tingimused on igati head

14 näitajat

Allikas: Krõlov ja Manitseva 2000

Juhi isiksuse hindamise küsimustik

Küsimustes 9 seitsme omadusega plokki

Vastuste näitajad:

<i>selgepiirilisus</i>	- <i>taktitunne</i>
- <i>eesmärkide</i>	- <i>toimivus</i>
<i>teadvustamine</i>	- <i>kriitilisus</i>
- <i>sihikindlus</i>	- <i>vastutustunne</i>
- <i>eristamisvõime</i>	

Allikas. Krõlov ja Manitseva 2000

SKK, sotsiaal-kommunikatiivse kompetentsuse küsimustik

133 väidet

Küsimuse näide:

Kui vestlusel tekib ootamatult paus, ei turgata mulle tihti pähe ühtki mõtet, kuidas olukorras toimida.

Näitajad:

- *kohmakus (saamatus) suhtlemisel*
- *madal ebamäärasuse taluvus*
- *ülemäärane konformsuse taotlus*
- *kõrgenenud staatuse suurendamise püüd*
- *orientatsioon ebaedu vältimisele*
- *madal frustratsioonitaluvus*

Juhtimisstiili mõõtmise küsimustik

16 väidet (A B C)

Oluline inimene peres

Allikas: Kunitsõna jt 2001

“Luik”

Hoiakud intiimsuhetesse toovad esile 6 tüüpi

- *munk*
- *nümf*
- *markiis*
- *metslane*
- *röövel*
- *kurtisaan*

Allikas: Kunitsõna jt 2001

Suhtlemismotiivide küsimustik

12 skaalat

Allikas: Kunitsõna jt

LSI (USA)

Elustiili indeks

Allikas: Kunitsõna jt 2001

Lisagem, et kui eesti keeles on teaduslike testide ja küsimustike publitseerimisest kuni viimase ajani nimme hoidutud, leidub vene keeles paarkümmend põhjalikku küsimustike ja testide tutvustust (tihti koos mõõdikute võtmetega). N. Fetiskini, V Kozlovi ja G. Manuilovi (2002) psühhodiagnostika vahendeid tutvustavas käsiraamatus on hulk selliseid, mida

võib rakendada juhtide konsulteerimisel või töö-
nõustamisel: nt töörahulolu ja organisatsiooni psüh-
hokliima küsimustikud, sotsiaalset kompetentsust,
loomevõimeid ja juhiks sobivust mõõtvad küsi-
mustikud, inimsuhete hindamiseks kohandatud
semantiline diferentsiaal, konfliktuuringu meetodid
jne.

8. TEABE HANKIMINE JA LÄBITÖÖTAMINE

Andmete kogumiselt nende töötlemisele

Igasugune teoreetiline, empiiriline, praktiline uurimus saab teoks vaid kogutud andmete alusel. Andmed on uuringu tooraine, nende puudumisel seiskub otsing juba algstaadiumis. Andmete kogumisel tasuks samaaegselt uurida erinevaid allikaid ja tellida, osta, varakult välja otsida tarvisminevad materjalid. Allpool on toodud 8 suunist andmete hankimiseks.

1. Tööta läbi erialakirjandus.
2. Hangi ajakirjadest, asutustest, koguteostest, Internetist... vajalikud arvandmed.
3. Korralda probleemi lähemaks tundmaõppimiseks uuring (vaatlus, küsitlus vm).
4. Korrasta ja süstematiseeri saadud andmed (leia arvandmete keskmised, korrelatsioonid, usaldusväärsus jt näitajad).
5. Selgita välja andmete lünklikkuse või puudumise juhtumid.
6. Kogu tarbe korral täiendavaid andmeid.
7. Töötle ka lisaandmed läbi.
8. Tõlgenda saadud tulemusi.

Kirjanduse läbitöötamine ja märkmete tegemine

Kirjandusega töötamisel oleks otstarbekas omandada kiirlugemise põhivõtted. Kirjavara valikul tuleks esmalt tutvuda autori taustaga, otsustada, kas tegemist on originaalteose või kompilatsiooniga, populaarse ülevaate või süvauuringu aruandega, tõlke korral hinnata ka eestinduse taset. Eraldi tasuks uurida teose ülesehitust, selle alajaotusi, sisukorda, aineloomet, kirjanduse nimestikku. Kõik need elemendid annavad tunnistust raamatu haardest, detailsusest ja raskusastmest.

Pärast teose saatesõnaga tutvumist oleks mõistlik valida lähemaks uurimiseks või lugemiseks just end huvitavad peatükid. Tänapäeval, mil laviinina ilmub kõigilt elualadelt uut kirjavara, on oluline olla valiv mitte üksnes raamatu laenamisel või ostmisel, vaid ka selle teksti lugeda võtmisel. Kui tajud intuitiivselt, et teose mingi osa pakub huvi, poleks liigne läbi mõelda, milleks, missuguste sinu uuringu küsimuste, lahtiste otste tarbeks asud materjali lähemalt vaatlema.

Edasi peaks endale andma täpsustava lugemisuunise: mida nimelt loodad raamatust leida. Mida selgem, konkreetsem on suunis, seda erksamalt häälestud endale tarvilikku märkama ja sellega kaasa mõtlema.

Tegelikult on raamatut võimalik lugeda mitmeti, nt teatud märksõnu jt konkreetseid asju *varitse-*

valt, mingist uuest ainekst panoraamset ülevaadet kujundades, oma argumentidele toetust otsides, kriitiliselt hindavalt jne.

Skannival lugemisel libistatakse pilk tekstist nobe-dalt üle, kujundades võimalikult kiiresti endale ülevaate selle põhilisest sõnumist, sisust. Avasta-des endale olulisi kohti, tuleks ümber lülituda teksti sügavat mõistmist taotlevale lugemisviisile. Kui raamat on enda oma, tasuks selle veergudele teha raamatu korduvkasutamisel suunavaid märk-meid. Küsi- ja hüüumärgile ning allajoonimisele lisaks võiks märk X lehekülje või selle lõigu ääres tähistada nt seda, et märgitud tekstiosas ei leidu midagi huvipakkuvat, V seda, et oled vastava osa põhjalikult läbi töötanud, + koos märksõnaga seda, et tekstiosas leidub sinu uuringu konkreetse alateemaga seonduv mõttearendus, % tuletab teose uuel kättevõtmisel meelde, et loetava teksti autor on protsentjaotustes esitanud olulisi statis-tilisi andmeid, lühend *vrđl* koos juurdekirjutatud isikunimega suunab kõnealuse teose autori mõttearendust kõrvutama mingi teise isiku seisukohaga. Sääraseid teksti mõtestamist, hindamist ja korduvlugemist tähistavaid märke võib igaüks oma soovi järgi juurde mõelda.

Ehkki paljud uurimistööd juhendavad raamatud (nt Hirsjärvi jt: 106) soovivad loetut konspek-tida, sellest märkmeid teha ja kartoteeke koostada, tundub infotehnoloogiaajastul mõttekam asendada sõnasõnalised üleskirjutused võimaluse korral tekstiosade valguskoopiate ja skanningu-tega, kus on töösse kavandatud refereeringud ja tsitaadid hõlbus eraldi ära märkida.

Aja säästmiseks ja tarbetu vaimutöö vältimiseks tuleks varutud kirjandus, valguskoopiad, Internetist kogutud ja skannitud materjal enne nende põhjalikku läbitöötamist tähistada, alateemade kaupa liigitada, tähtsusastme järgi sorteerida.

Tsitaat

Loetud kirjavara kasutamiseks oma tekstiloomes on mitu moodust. Lihtsaim on otselaenu ehk tsitaadi toomine. Oma teksti ümberkirjutatult peaks see olema täpne: osundatud tekstis tuleks säilitada isegi autori faktivead! Tsitaat on paslik, kui

- see on tabava ja kujundliku ütlemisega
- see annab edasi mõne aruandes enim viidatud autori autentse ütluse
- see pärineb eriala autoriteedilt
- see peegeldab mingi kuulsuse (nt Churchill, Gandhi) seisukohta teatud küsimuses
- muudab teksti loetavamaks, toob sellesse vaheldust
- on mitmeti tõlgendatav või raskesti refereeritav
- tõendab teksti sobides uurimistöö autori laia lugemust või keelteoskust
- uuringu autor soovib sellest distantseeruda või öeldu kriitikafookusse võtta.

Tsitaat tuleb panna jutumärkidesse, selle väljajätted tähistatakse mõttekriipsude või punktiiriga. Kontekstist väljarebitud tsitaate tuleks vältida. Ja lõpuks: tsiteerimist väärt koha leidumine või puudumine tekstis näitab allika originaalsust ja väärtust. (Soovitus aruande või artikli koostajale: püüa oma teksti juhtidee üle arutlemisse tuua

säärast tabavust, mõtteselgust ja kujundlikkust, et lause või lõik oleks tsiteerimist väärt!)

Refereering

Loetust kokkuvõtte tegemine on tavalisim viis teoreetilise ülevaate koostamisel. Resümeerimisega kaasneb vältimatult teksti tõlgendamine, kuivõrd kirjutisest üht välja valides ja teist kõrvale jättes algab juba selle subjektiivne hindamine. Selgeid reegleid kokkuvõttude koostamiseks on raske anda. Selle oskuse treenimiseks tasuks loetavas eraldada juhtmõte, üldteada asjad ja põhiteesi toetav argumentatsioon (sellele osutab juurdemõeldav mõiste „sellepärast”).

Näide. resümeeritav tekst, milles juhtmõte on toodud rasvaselt, seda sisuliselt kordav, täpsustav, rõhutav, laiendav või argumenteeriv osa aga nurksulgudes.

„Eesti on [olnud juba 16 aastat] **iseseisev** [ja suveräänne, rahvusvaheliselt tunnustatud] **riik, mis** [kuulub paljudesse kõige olulisematesse rahvusvahelistesse ühendustesse]. Eesti **on** nendega liitudes **pidanud tunnistama** [selliseid ühiseid ja] **üldinimlikke väärtusi, mida ei saa** [alati] **mõõta rahvusliku isolemise küünarpuuga**, vaid millega tuleb leppida, kuuludes veidi enam kui miljonilise rahvana pea 7-miljardilisse maailma rahvaste perre. **Rahvuslus** ja sellega seotud taotlused **on** objektiivselt **pidanud taanduma** riikliku suhtlemise uksemademelt rahvusliku identiteedi tagatuppa, meielikku vaimuruumi, **kultuurilise omapära edasikandmise ja rikastamise** raske, kuid tänuväärse **töö juurde**. (Mart Ummelas: Eestlus kui foobia.

<http://www.maaleht.ee/?page&grupp=artikkel&artikkel=10154>)

Kokkuvõte

M. Ummelas väidab, et pärast riikliku iseseisvuse saavutamist on eestluse tähendus ja soovitatav väljendamisvorm oluliselt muutunud, kandudes omariikluse põhjendamisest kultuurilise omapära alalhoidmise ja rikastamise teele.

Üks-ühene ümbersõnastus

See tähendab mingi tekstiosa edasiandmist oma sõnadega ning on kohane selleks, et ühtlustada terminoloogiat, et sobitada lähteallikas oma argumentatsiooni, et vältida tsitaatidega liialdamist. Harilikult muutub ümbersõnastatud tekst teisejärgulise kõrvalejätmise tõttu umbes veerandi võrra lühemaks. Vältimaks plagiaadis süüdistamist tuleb ümbersõnastatud tekstide juures viidata allikale.

Näide ülaltoodud allikast (milles leidub ka toimetamata jäänud sõnakordus)

„Rahvuslusel oli ja on tähtis roll omamaise kultuuri kaitsmisel ja edendamisel, tark ja sihikindel rahvuslus on aidanud maailma mastaabis väikerahval eestlastel luua oma riigi, saavutada iseseisvuse ja selle veretult ka taastada.“

Veidi lühendatud ümbersõnastus: rahvuslikul liikumisel on võtmetähtis osa omamaise kultuuri loomisel ning see on Eestil võimaldanud saavutada riikliku iseseisvuse ja selle veretult taastada.

Ümbersõnastus tsiteeritud lauseosaga (mis võetakse tarbe korral ka tsitaati) loob mulje allika mõtte autentsest edasiandmisest ning on arvestatav alternatiiv otselaenule.

Varjatud ümbersõnastus ehk teise autori mõtte oma keelepruuki tõlkimine ilma lähteallikat mainimata on küll taunitav, aga üsna sage nt populaarseis raamatuis.

Kindlast tekstist inspireeritud mõttearendus on juba nõudlikum viis kirjandusallikaid kasutada. Sel korral võetakse teise autori teksti mingi väide, märksõna, argumentatsiooni põhiliin vm orientiiriks, ent töötatakse see mõttes läbi ja esitatakse enda kirjatöös täiesti uus tekst.

Üritame eespool osundatud allikale toetudes jätkata arutlust rahvuslusest.

Rahvustunne küll ühendab inimesi ja on neile hindamatuks toeks näiteks oma identiteedi või riikliku iseseisvuse tagamisel, ent samas võib sellest tundest välja kasvav võõrviha luua mõttetuid tõkkeid teiste rahvaste ja kultuuridega lävimisel. Paljud lehemehed ja sotsioloogid on hurjutanud meid rahvusliku piiratuse pärast, leides – nagu nt M. Ummelas –, et rahvuslus peaks tänapäeval leidma väljenduse vaid omakultuuri alalhoidmist motiveeriva algena. Tahtmatult tuleb meelde vene aja loosung sisult sotsialistlikust, aga vormilt rahvuslikust kultuurist. Meenutagem, et paljud soomlased, jaapanlased, ameeriklased on eestlastest palju suuremad „rahvuslased“ selles mõttes, et nad tunnevad uhkust oma riigi üle, kasutades kordades laiemalt ka oma riiklikku atribuutikat. Tekib loomulik küsimus, kas ei peaks meie rahvustunne üha enam *teisenema* uhkuseks oma vägagi eduka väikeriigi üle, kus elab ka teisi rahvusi.

Kõige küpsem viis kirjandusallikaid kasutada on mitmel allikal põhinev iseenda mõttearendus. Paljud uurijad jõuavad selleni, tehes loetud tekstidest märksõnade ja põhiteeside väljakirjutusi ja kasutades neid mingi teema või probleemi üle mõtisklemisel. Anname järgnevalt mõned soovitused, kuidas kasutada teiste ideid ja jääda samas originaalseks arutlejaks.

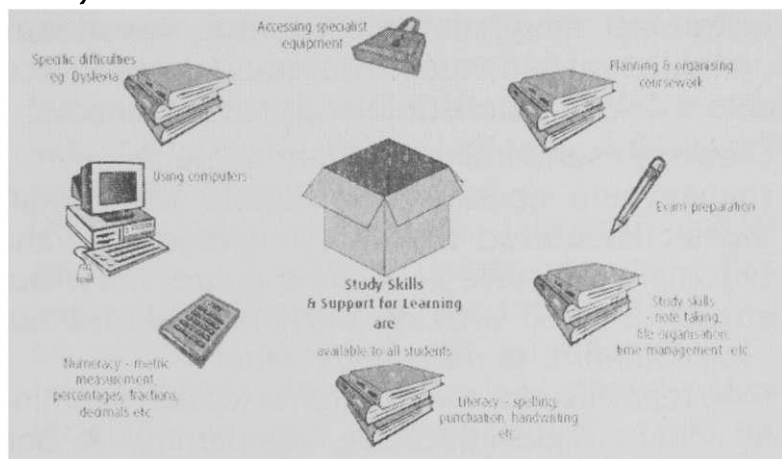
- Selmet lugedes avastatud sisukaid mõtteid välja kirjutada, tasuks need märkida mingil viisil tekstis ära. Allajoonimine või teksti veerule märkme kirjutamine suunab küsimuse või teema üle „alateadvuses“ edasi arutlema. Lugemise järel väljakirjutatud tsitaat annaks probleemile otsekui kiire vastuse, kohene kommentaar nt trükise veerul aga impulsiivse vastukaja, mis ei ole enda vaimu virgutamise mõttes alati soovitatav
- Ühe ja sama teema, probleemi kohta tuleks võimaluse korral lugeda mitut (vähemalt kaht) allikat, parema puudumisel Wikipedia või erialaleksikoni märksõnu. Asi on selles, et pea-aegu kõigi inimpsüühika ja -käitumise oluliste aspektide kohta on psühholoogiateadustes välja pakutud erinevaid, taoti lahknevaid seletusi ja tõlgendusi. Tunnetust ei arenda sügavaks mitte ühe vaateviisi kriitikata ülevõtt, vaid mitme kriitiline võrdlemine ja neist oma mudeli loomine.
- Olles mingile alateemale või probleemile erialakirjanduse lugemisega ringi peale teinud, pane loetu mingiks ajaks (kas või kaheks päevaks) kõrvale, ilma et sa kiirustaksid läbitöötatud kohe refereerima. Nõnda käivitad loometöös olulise *setteperioodi*, säästad aega ja suudad loetule anda paremini läbitunnetatud tõlgenduse.
- Ürita allikmaterjale kasutades ja nende üle arutades leida toodud ideedele ja mõtetele adekvaatsemaid, täpsemaid, kujundlikumaid sõnastusi. Vene ajal hariduse saanud drilliti

mitu aastat lugema marksismi klassikuid ilma vähimagi võimaluseta nende raskepärast mõttearendust, rutakaid järeldusi, lahmivat kriitikat, kontekstist rebitud tsitaate, dogmaatilist mõttearendust jm kritiseerida.

- Postmodernset mõtteviisi harrastaval kaasajal ei tarvitse üksi autor ega tekst nüristada meie kriitikameelt. Tekste lugedes tasuks meenutada zen-sententsi tapa autoriteedid! See tähendab, et alati tuleb virge hoida vaieldavat ja kahtlast eristav pilk ning osata anda mingist kriteeriumist (selgus, haare, süvenemisaste, kaasaegsus...) hinnang ka autoriteetseimale autoreile. Toogem mõned näited sellest, mis vääriks kritiseerimist. Kiiruga üllitatud populaarseis raamatuis jääb tihti puudu täpsusest, doktorantide ja magistrantide tekstid on sageli segase keelega või siis liiga teaduslikuks „konstruitud“, teadusajakirjade vormistusest laimatutes tekstides puudub taoti vähimgi tunnetust avardav tuum, mõned paljutsiteeritud autoriteedid tegelikult veeretavad oma ülihästi põhjendatud ja/või statistikaga toetatud juhtmõtet eri sõnastuses vaat et kolmesajal leheküljel.
- Võttes vaatluse alla ühest objektist toodud erinevad definitsioonid või nähtuse erinevad klassifikatsioonid, ürita võimaluse korral (alati see mõistagi ei õnnestu) neist sünteesida uus, originaali ületav määratlus või liigitus.

Teadmiste laiendamine

Kui mõisted on teadustöö tellised ja teooriad vaadeldavad uuringu ülesehitust kooshoidvate talade ja sammastena, siis kogutud, süstematiseeritud, analüüsitud ja tõlgendatud teadmised on otsekui see kasulik ruum, mis ehitise valmides moodustub. Võime kõnelda teaduslikke termineid, õpetusi ja mudeleid hõlmavast teoreetilistest teadmistest, elupraktikat kajastavat ning seal olulistest rakendusteadmistest, hajusaist ja süsteemitud, verbaliseeritud ja sõnastamata teadmistest (vaiketeadmised).

Õppimiseks ja teadmiste laiendamiseks on tänapäeval väga erinevaid võimalusi

(<http://www.coleg-powys.ac.uk/images/support-for-learning.jpg>)

Meenutame, et psühholoogi kutsestandardi kõrgemal tasemel nõutakse järgmisi pädevusi: töötaja täidab teadmiste laiendamist, probleemide lahen-

damist, teaduslike teooriate ja mõistete raken-
damist, olemasolevate teadmiste analüüsimist,
süsteemiseerimist ja edasiarendamist ning õpe-
tamist eeldavaid tööülesandeid muutuv asu-
korras, omab laialdasi kutsealaseid teadmisi ja
oskusi, korraldab ressursse jagamist ja teiste
tööd ning vastutab selle eest.

(<http://www.epl.org.ee/files/psyhholoog.doc>).

Teadmiste laiendamise vajadust tunnetatakse
sedamööda, kuidas uuringu jätkamiseks napib
teooriaid, statistikat, varasemate uuringute tule-
musi jm TEADMISTE LAIENDAMINE kujuneb
hädavajalikuks eeltingimuseks uute probleemide
lahendamisel ning suurema uuringu kavandami-
sel. Mida see tähendab? Järgnevas loendis on
toodud mõned teadmiste laiendamise suunad.

- Oletuste asendamine faktiteadmistega.
- Igapäevaelu ebatäpsete mõistete asendamine
täpselt kasutatud teadusterminega, nt vahe-
tegemine mõistete *psüühiline pinge, närvilisus,*
stress, erutus, ärevus, kurnatus, elutüdimus,
meeleoluhäire ja masendus vahel.
- Faktiteadmistele teadusliku seletuse lisamine,
nt jõhkra liikluskäitumise käsitlemine A. Ban-
dura agressiivsuse kontseptsiooni valguses,
islamiterrorismi vaatlemine vägivalla kui araa-
bia-islami identiteedi tagamise põhivahendi
ühe avaldusena (Marwan Abou-Taami järgi)
- Deklareeritud seisukohtadele või teoreetilisele
teabele mitmekülgse faktiandmestiku lisamine.
- Demograafiliste näitajate lahtiseletamine
detailsema statistika või täpsemate andmete

alusel. Näiteks kõrge lahtumuse põhjuste analüüs sotsioloogiliste uurimuste alusel.

- Mingit nähtust (nt loomeinspiratsiooni teke) seletava ühe mudeli käsitlemine koos alternatiivsete seletusskeemide või kontseptsioonidega. Leidub paarkümmend teoreetilist nägemust, mida kujutab endast huumor ja mis tingimustel tekib koomilise taju, A. Bandura enesetõhususe teooriat avardab ja täiendab A. Antonovsky tunnetatud sidususe (*sense of coherence*) kontseptsioon.
- Psühholoogianähtuste seletamise ajaloolise arengu teadmine: teooria, vaateviisi, teraapia, testi vmt teadusajaloolise tausta (paradigma) tundmine. Meenutagem, et seltskondliku suhtlemise oskuse puudumist käsitati veel paar sajandit tagasi vaimupuudena, vaimuhaigete ravis rakendati... ihunuhtlust.
- Ühe uuringu (nt iseenda läbiviidu) tulemusi asutakse kõrvutama teiste sama nähtuse uuringute tulemustega. Kui mõne näitaja puhul on statistika Interneti otsingumootorite tundjale kergelt leitav (paljudes maades viiakse järjepidevalt läbi õnneuuringuid, registreeritakse haigusjuhtude sagedus jne), siis teistes küsimustes on teabeallika otsing visa tööd nõudev ettevõtmine.
- Isoleeritud asjade ja nähtuste mõtestamine tervikuna. Näide: uuemal ajal on hakatud teadmisi, oskusi ja kogemusi käsitlema neid kõiki ühendavate pädevustena.
- Teadus- või rakenduspsühholoogilise uuringu traditsiooniliste mõõdikute täiendamine uusi-

matega. Allpool kaks suhteliselt uut organisatsioonipsühholoogia meetodit: 360 kraadi tagasiside meetod, subjektiivse heaolu mõõdik.

Teadmiste laiendamine võib toimuda üksikult üldisele või vastupidi, teoorialt igapäevaelu probleemidele ja vajadustele. Vastavalt professionaalsele arengule toimub teoreetilise teabe ja psühholoogias levinud seletuste ja tõlgenduste piiratuse ning vaieldavuse teadvustamine. Mingi konkreetne psühholoogiline uurimus paneb proovile olemasolevate teadmiste süsteemsuse, sügavuse, usaldusväärsuse ja praktilise väärtuse ning sunnib teadmisi laiendama. Teadmisi võib võtta ka kvaliteedi ekvivalendina. Kui kaupade müügil määrab toote või teenuse hinna selle kvaliteedinäitajate vastavus ostjate ootustega, siis ka teadustöös pole mõistlik maksimeerida tõstatatud küsimuste uuringu haaret ja sügavust, vaid tabada ära ainevalda süvenemise või sellega seotud nähtuste kirjeldamise mõõt ehk parajus, mis vastab konkreetse uuringu iseloomule. Ülikooli lõputöodes kohtab paraku uuringuid, kus üht teemaaspekti on uuritud suure põhjalikkusega läbi mitme teooria, teist aga liiga pinnapealselt. Seega tuleks järgida ka tasakaalu alateemadesse süvenemisel.

Teabeotsing veebis

Tänapäeval on teabeotsing Internetist igas mõttes käepäraseim huvipakkuvate infoallikate, aga ka isikunimede, teooriate, terminite, mõisteühendite, ladinakeelsete sententside, tuntud tsitaatide jm

otsingu vahend. Veebi abil võib lõika-ja-kleebitehtega kiiresti koostada mõistete, definitsioonide, liigituste, allikaloendite jpm varu. Järgnevalt osutame paarikümnele otsingumootorile ja anname nõu nende kasutamiseks.

E-kataloog ESTER <http://ester.nlib.ee/> pakub alternatiivseid võimalusi sõnaotsinguks. Kataloog hõlmab autori, pealkirja, märksõna, märkuste ja ilmunisandmete välju. Kasutada saab nii fraasiotsingut, otsisõna katkestamist kui ka otsisõnade kombineerimiseks operaatoreid (AND, OR, AND NOT, NEAR, WITHIN).

Kohaviida otsing annab võimaluse kiiresti leida teatud laadi materjali. Selle otsingu tõhusaks kasutamiseks pead tundma raamatukogu kohaviida-/paigutus-/liigitussüsteemi. Näiteks: CD, DVD, LP (heliplaadid), VHS (VK) (videod).

Maailma tähtsaimate keelte omavaheline tõlkimine on võimalik aadressil http://translate.google.com/translate_t?langpair=en|ru Toome sealt jaapani keelest inglise keelde tõlgitud lause.

エーリヒ・フロム

は、ユダヤ系ドイツ人の社会心理学、精神分析、哲学の研究者。

Erich Fromm, a German Jewish social psychology, psychoanalysis, philosophy researcher

Lühikese **eesti-inglise-eesti psühholoogia-sõnastiku** leiab aadressilt:

<http://sonastik.kidron.ee/>

Psykonet <http://www.psykonet.fi/> pakub laias ulatuses Helsingi, Joensuu, Jyväskylä, Tampere ja Turu ülikoolide psühholoogiaasutuste materjale.

PISA – Psykologian internet sanakirja <http://home.edu.helsinki.fi/~jsilvone/sanakirja/index.html> pakub esmalt välja mõõduka mahuga psühholoogialeksikoni. Lisame selle ülesehituse näiteks 2 märksõna.

Leontjev, Aleksei N. (1903–1979) Neuvostovenäläinen psykologi, kulttuuri-historiallisen toiminnan teorian kehittäjä.

Lewin, Kurt (1890–1947) Saksalais-amerikkalainen psykologisen kenttäteorian luoja. Saksassa Lewin työskenteli tiiviissä yhteydessä hahmopsykologien kanssa. Siirryttyään Yhdysvaltoihin Lewin kiinnostui ryhmistä ja ryhmädynamiikasta. Sarja klassisia kokeita ryhmien sisäisestä rakenteesta, ryhmäjohtajuudesta jne. 1940-luvun alussa. Vähän ennen kuolemaansa alkoi hahmotella mallia laboratorioden ulkopuolella tehtävälle toimintatutkimukselle, joka kohdistuisi ajankohtaisiin sosiaalisiin ongelmiin.

Edasi tuuakse hulk ingliskeelseid otsingumootoreid ning lugeja juhitaakse kuuele ingliskeelsele psühholoogiasõnastikule

- [Dictionary of Vocational Psychology](#)
- [Dictionary of behavioral terms](#)
- [Online Dictionary of Mental Health](#)
- [Psychology Dictionary](#)
- [Psychology Explorer](#)
- [The University of Alberta's Cognitive Science Dictionary](#)

Järgneb 157 linki välismaa ülikoolide psühholoogiaasutuste kodulehekülgedele:

- [American Pacific University](#)
- [Amsterdam Faculty of Psychology](#)
- [Arizona State University - Division of Psychology in Education](#)
- [Bonn, Psychologisches Institut der Universitaet](#)
- [Boston Graduate School of Psychoanalysis](#)
- [Brandies University Psychology Department](#)
- jne

Psühholoogia-alaste üllitiste (s.h. elektrooniliste väljaannete) loendis on 63 ühikut:

1. <u>ABSnet</u>	15. Decision Support Systems
2. <u>American Journal of Psychology</u>	16. Der Zeitgeist
3. <u>APA Monitor</u>	17. Discover Magazine
4. <u>APS Observer</u>	18. E-Print Archive and Psycology and BBS Journal Archives
5. <u>Australasian Personal Construct Newsletter</u>	19. Ecological Psychology
6. <u>(BBS) Journal Archive</u>	20. Educational Theory
7. Behavioral & Brain Sciences	21. Electronic Journal and Periodicals in Psychology and Related Fields
8. Behavioral psychology journal homepage	22. Electronic Journal of Analytical Philosophy (EJAP)
9. Behavioral psychology journal homepage	23. Electronic Journal of Behavior Analysis and Therapy
10. Cerebral Cortex	24. Electronic Journal of Behavior Analysis and Therapy
11. Cognitive and Behavioral Practice	
12. Complexity International	
13. Culture & Psychology	
14. Current Research in Social Psychology	

25. Electronic Journal on Virtual Culture
26. French Journals of Psychology
27. Harnad
28. IDEA Round-Table
29. International Journal of Psychiatry
30. Internet Mental Health
31. Joseph Plaudin ylläpitämä
32. Journal of Applied Behavior Analysis
33. Journal of Behavior Analysis & Therapy
34. Journal of Behavior Therapy
35. Journal of Cognitive Neuroscience
36. Journal of Cognitive Rehabilitation
37. Journal of Constructivist Psychology
38. Journal of Counseling & Development
39. Journal of Mind and Behavior
40. Journal of Neurophysiology
41. Journal of Neuroscience
42. Journal of Parapsychology
43. Journal of the Learning Sciences
44. Journals of Experimental Analysis of Behavior
45. Learning & Memory
46. Mind, Culture, and Activity
47. Neuroscape
48. Neuroscape Virtual Hallway project
49. Neuroscience Newsletter
50. Panic/Anxiety Disorder Newsletter
51. Papers on adaptive control of thought
52. Practical Psychology Magazine
53. PSYCHE
54. Psychiatry On-Line
55. Psychological Science Agenda
56. Psycology
57. Self Help Psychology Magazine
58. Sexual Abuse
59. The Harvard BRAIN
60. The Industrial-Organizational Psychologist
61. The Psychology Graduate Student Journal
62. The Stanford Humanities Review
63. Theory and Psychology

Mitmesuguste muude psühholoogiaasutuste nimistus on 24 organisatsiooni.

1. [American Institute of Hypnotherapy](#)
2. [American Psychological Association](#)
3. [Center for Research on Concepts and Cognition](#)
4. [CTI Centre for Psychology news](#)
5. [EFPSA: European Federation of Psychology Students' Associations](#)
6. [Florida Mental Health Institute Home Page](#)
7. [GlobalPsych Institute](#)
8. [Heffter Research Institute](#)
9. [Institute for Behavioral Genetics](#)
10. [Institute for Rational-Emotive Therapy](#)
11. [Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences](#)
12. [International Association for Statistics Education](#)
13. [International Laboratory VEGA, Institute of Psychology, Moscow](#)
14. [Interpsych](#)
15. [ISCAR](#)
16. [Medical Research Council](#)
17. [Medical Research Council of Canada](#)
18. [Mental Research Institute](#)
19. [National Institute of Mental Health \(NIMH\)](#)
20. [Psycho hackers at University of Helsinki, Finland](#)
21. [Research Institute on Addictions](#)
22. [Society for Neuroscience](#)
23. [SouthEastern Behavior Analysis Center - Psychology Server](#)
24. [The PSYCGRAD Project](#)

Psychology World Wide Web Virtual Library

<http://www.dialogical.net/psychology/index.html>

juhib järgmistele linkidele: [Academic Departments](#)

- Basic Academic Psychology
- Books and Publishers
- Clinical Social Work
- Directories of Psychology Sites
- E-Mail Lists and Newsgroups
- Employment & Entrepreneurship
- History of Psychology
- Journals (Electronic and Print)
- Library Resources Online
- Mental Health Resources
- Professional Societies
- Psychology of Religion
- School Psychology
- Stress Management
- Transpersonal Psychology
- What's New in Psychology Sites

History of Psychology <http://www.des.emory.edu/mfp/art.html> võib poole minutiga kätte juhatada kümmekond William Jamesi mõtet psühholoogia õpetamisest.

"You make a great, very great mistake, if you think that psychology, being the science of the mind's laws, is something from which you can deduce definite programmes and schemes and methods of instruction for immediate schoolroom use."

Journals (Electronic and Print)

<http://www.dialogical.net/psychology/journals.html> viib meid ligi 140 trükitud ja elektroonilise psühholoogiaajakirja jälgedele.

Psychoanalytic Electronic Publishing <http://www.pep-web.org/> suunab veebi nendele allika-

tele, mis vaatlevad inimkäitumist psühhoanalüüsi võtmes.

The WWW Virtual Library Social and Behavioural Sciences <http://vlib.org/SocialSciences> kätkeb sotsiaal- ja käitumisteaduste allikaid.

Sosiologia-lehti <http://www.sosiologia.fi/> kaudu võib teha otsingu viimase 17 aasta sotsioloogia-lehe artiklis.

Psykologia. Suomen psykologisen seuran julkaisu <http://www.psykologienkustannus.fi/sps/lehti/>. Allikas sisaldab Soome tähtsaima psühholoogiaalase perioodikaväljaande viimase 11 aasta sisukorrad ning kolme viimase aasta artiklite ingliskeelsed resümeed.

Psykologia / Psykologi / Psychology (<http://www.tkukoulu.fi/vlinkit/db/psy/>). See allikas pakub suurel hulgal psühholoogia illustreeritud märksõnu keskkoolis arusaadaval tasemel.

School Psychology Resources for Psychologists, Parents and Educators <http://www.schoolpsychology.net/> suunab lugema erivajadustega laste kasvatamise alastele linkidele.

Järgnevalt mõned statistika andmebaasi veebilehed.

Ettevõtluse demograafia

http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Majandus/10Majandusuksused/03Ettevetluse_demograafia/03Ettevetluse_demograafia.asp

Veebilehelt saab andmeid Eesti ettevõtete elujõulisuse, tegevusalade, töötajate hulga jm kohta

Statistika andmebaas

<http://test.rus.aktiva.ee/go?URL=http%3A%2F%2Fpub.stat.ee%2Fpx-web.2001%2Fdialog%2Fstatfilere.asp&Session=894648ee1a88e0cbd96c0a4c0e148826&Language=ET>

Siit pääseb järgmistele linkidele:

- [Keskkond](#)
- [Majandus](#)
- [Rahvastik](#)
- [Sotsiaalelu](#)
- [Rahvaloendus 2000](#)
- [Põllumajandusloendus 2001](#)

Demograafilised põhinäitajad leiduvad aadressil:

http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/02Demograafilised_pehinaitajad/02Demograafilised_pehinaitajad.asp

Psühholoogilise uuringu korraldaja saab siit tarvilikke andmeid nt selle kohta, millised on SÜNNID,

SURMAD JA LOOMULIK IIVE SOO JA MAAKONNA JÄRGI

Tegutsevale ettevõttele on mõeldud veebileht <http://test.rus.aktiva.ee/81?Session=894648ee1a88e0cbd96c0a4c0e148826>

Sealt viivad lingid kahele organisatsioonipsühholoogia huvitavale allikale:

1. Tööõigussuhetealast infot pakub veebileht <http://test.rus.aktiva.ee/go?URL=http%3A%2F%2Fwww.aktiva.ee%2F115%2FTööõigussuhted.html%3FSession%3D5da4bfc4d8ce5ebc583a215aecb32607&Session=894648ee1a88e0cbd96c0a4c0e148826&Language=ET>
2. Personalijuhtimisega seotud seadustest saab teavet aadressilt: [http://test.rus.aktiva.ee/go?URL=http%3A%2F%2Fwww.aktiva.ee%2F305%2FTöötajate haigekassas arvel e votmine.html%3FSession%3D5da4bfc4d8ce5ebc583a215aecb32607&Session=894648ee1a88e0cbd96c0a4c0e148826&Language=ET](http://test.rus.aktiva.ee/go?URL=http%3A%2F%2Fwww.aktiva.ee%2F305%2FTöötajate_haigekassas_arvel_votmine.html%3FSession%3D5da4bfc4d8ce5ebc583a215aecb32607&Session=894648ee1a88e0cbd96c0a4c0e148826&Language=ET)

Kiires tempos arenevad paljude märksõnade kohta loodud **Wikipedia** leheküljed, mille andmeid tuleks alati teiste allikate järgi kontrollida. Vaatame kriitiliselt üle järgmise lehekülje:

Psühholoogia on teadusharu, mis uurib inimese käitumist ja psüühilisi protsesse. Psühholoogiaks nimetatakse tavakeeles ka: mitmesuguseid arvamusi psüühika kohta, sõltumata nende teaduslikkusest; kõike psühholoogide tegevusega seonduvat; mingi teatud inimese või raamatutegelase

psüühika eripärasid. Kuni 19. sajandini oli psühholoogia filosoofia alavaldkondi; iseseisvaks empiiriliseks teadusharuks sai ta 19. sajandi teisel poolel.

Üldpsühholoogia käsitleb normaalse täiskasvanud inimese psüühika üldisi seaduspärasusi. Selle kõrval on psühholoogial hulk harusid. Arengupsühholoogia uurib, kuidas inimesed oma elu jooksul kasvavad, arenevad ja muutuvad. Biopsühholoogia on spetsialiseerunud käitumise ja psüühika bioloogilistele alustele, uurides laia valdkonda küsimusi, mis on suunatud aju ja närvisüsteemi funktsioneerimise selgitamisele. Eksperimentaalpsühholoogia uurib maailma aistmist, tajumist, õppimist ja sellest mõtlemist. Isiksusepsühholoogia uurib inimekäitumise ja psüühika stabiilsust ja muutlikkust ajas ning inimesi omavahel eristavaid individuaalseid omadusi. Keskkonnapsühholoogia käsitleb suhteid inimeste ja neid ümbritseva keskkonna vahel. Kliiniline psühholoogia tegeleb ebanormaalse käitumise uurimise, diagnoosimise ja ravimisega. Kognitiivne psühholoogia pühendub kõrgemate psüühiliste protsesside, sealhulgas mõtlemise, keeles, mälu, ülesannete lahendamise, teadmise, loogilise järeldamise, hindamise ja otsuste vastuvõtmise analüüsimisele. Kohtupsühholoogia keskendub õiguslikel küsimustel, nagu vastutusvõimel, hinnangu õigsuse sõltuvusel mitmesugustest teguritest jne. Koolipsühholoogia käsitleb õppimisega kohanemist ja õpilastel esinevaid emotsionaalseid probleeme. Nõustamispsühholoogia keskendub hariduse, sotsiaalsete suhete ja elukutse vallas kohanemise probleemidele. Organisatsioonipsühholoogia ja tööstuspsühholoogia tegelevad psühholoogiaga töökohal, pidades silmas töö tootlikkust, töötajate valikut, tööga rahulolu, kuidas kohandada tööd ja masinaid inimestega jms. Pedagoogiline psühholoogia ehk hariduspsühholoogia käsitleb õppeprotsessi mõju õpilastele, intelligentsuse mõistmist ja arendamist, paremate õppimistehnikate loomist ning õpilase ja õpetaja suhete mõistmist. Religioonipsühholoogia uurib, kuidas religioon inimeses toimib. Sotsiaalpsühholoogia uurib inimeste suhtlemist, seda kuidas kaasinimesed mõjutavad inimese mõtteid, tundeid ja käitumist. Spordipsühholoogia tegeleb

küsimustega, kuidas treeningu- ja võistlustulemusi parandada (reageerimiskiirust suurendada, surnud punktist üle saada jms). Tarbijapsühholoogia käsitleb inimeste ostu-harjumusi ja reklaami mõju ostjate käitumisele. Tervise-psühholoogia uurib seoseid vaevuste ja haiguste psühholoogiliste ja füsioloogiliste tegurite vahel.

Ladusalt sõnastatud tekst osutab paarikümnele uuele lingile, millest enamik on eesti keeles küll puudu, aga korvatavad nt inglise keele vastava materjaliga. Samas on juba ainuüksi psühholoogiaharude määratlused kaugel teaduslikust täpsusest, mitme võtmemõiste (nt spordipsühholoogia märksõna *surnud punkt*) esiletõstmine täiesti suvaline. Võõrkeeli oskav inimene võib aga juba samale mõistele eri keeltes koostatud Wikipedia artiklite võrdlemise põhjal saada paljudest küsimustest kiire ja usaldusväärse ülevaate.

Internetis surfamine on kõitev tegevus, kus uued oskused sugenevad kui iseendast. Siiski tasuks silmas pidada järgmist.

- Mingi teemakohase allika kiirel ülesleidmisel tuleks enne sellesse süvenemist – nt tõlkimist – otsinguid mingi aeg jätkata, et selgitada välja, kas sama asja kohta ei leidu värskemat, kohasemat, põhjalikumat (või ka lihtsamat) kirjutist.
- Teabe leidmisel tasuks seda võimaluse korral võrrelda teistes linkides tooduga.
- Silmade hoidmiseks tasuks peenes kirjas tekstid enne nende läbitöötamist kopeerida oma

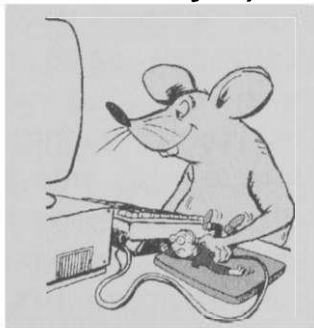
arvutisse ja vormindada need sobivasse suurusesse.

- Mitmesuguseid huvipakkuvaid tekste võib hoida korraga kolmes kohas: eraldi failis, milles on toodud kõik uuritava teema alased Interneti-materjalidele osutavad lingid koos pealkirjadega, omaette alateemade kaustadesse paigutatud failides (dokumentides), suures tervikfailis, kuhu on paigutatud kõik veebist leitud (teemakohane) materjal. Viimane säilitamiskoht võimaldab klahvide Ctrl F (otsing ja asendus) kasutamisel kas või sajast dokumendist huvipakkuv sõna üles leida. Nõnda saab otsinguid tublisti kiirendada.
- Ja lõpuks. eraldi faili võiks paigutada ka surfamisel juhuslikult püütud leiud, mis võiksid huvi pakkuda väljaspool uurimisteema raame.

Tekstitöötlus arvutil

Minu lühiuuring paarikümne kolleegi ja psühholoogiatudengi hulgas näitas, et enamik pikki aastaid pidevalt arvutit kasutanud isikuist ei tunne piisavalt teksti koostamise ja redigeerimise käepäraseid võimalusi. Enamgi veel: paljudel pole aimugi, et kunagi omandatud tehteid saab uute programmidega kiiremini ja lihtsamini sooritada. Seepärast sõandangi esitada 8 lihtsat tekstitöötlemise suunist. Märkus: arvutiõpikuis tutvustatakse valdavalt tekstitöötlemise formaalseid tehnilisi võimalusi, mitte nende rakendamise praktilisi küsimusi.

1. Lühima tee valik. Kogemused õpetavad küll ajapikku igaühele selgeks, kuidas sõnu redigeerida, tekstiosi ümber paigutada jne, kuid kasulik oleks teada ka ühesama tehte eri võimalusi. Mingis failis oleva teksti aktiveerimine ja „lõika ning kleebi“ võttega teise dokumenti üleviimine on vahest kiireim moodus tekstide tervikuks monteerimisel, ent funktsiooni *Lisa* alt pakutav valik *Fail* võimaldab säilitada paremini ülekantava teksti vormingut. Mingi enam-vähem valmis andmestiku või teksti täiendamiseks arvesse tuleva materjali võib paigutada eraldi faili, aga selle tausta või vormingu abil märgistamise eeldusel veel kiiremini ka vahetult valmimisjärgus teksti vahetusse lähedusse. Paljud arvutikasutajad ei taipa kasutada Ctrl + tähevaliku abil sageli korduvaid tehteid (nt dokumendi säilitamisel Ctrl + S, „otsingu ja asendusega“ soovitud leheküljele siirdumine Ctrl + G abil, „kleebi“ võtteks Ctrl + V või Shift + Insert, teksti kiiremaks märgistamiseks Shift ja nelja noolt kasutada jne) kiiremini teostada.

(<http://www.zotyo.hu/humor/eger.gif>)

2. Sõnade ja tekstiosade otsing (Ctrl F). See funktsioon võimaldab peale mõistete ja sõna-

ühendite otsimise (nt ka korduste väljaselgitamiseks!) järjepanu *Vormingule* klikkimise abil üles otsida ka tekstis toodud tabelid, joonised, allmärkused, järjehoidjaga tähistatud kohad, valemid jt objektid. Samuti pakub see mugava tee asendada teksti lihvimise käigus ühed (nt vigased või kulunud) sõnad või sõnaosad teisega. Operatsiooniga Ctrl+F avanevas aknas saab mõnedes programmides (Word) sooritada veel ühe kavala operatsiooni - nimelt saab vajadusel automaatselt asendada tekstis esinevaid ühesuguseid sõnu. Kui näiteks teksti hilisemal keelelisel kontrollimisel selgub, et valesti on kirjutatud sõna 'sümptom' (näiteks kujul 'sümptoom'), ei pea sugugi teksti uuesti üle lugema ja vigaseid sõnu ükshaaval taga ajama. piisab sellest, kui kirjutada avaneva akna ülemisele otsinguväljale vale kirja pilt (piisab ka selle osast) ning alumisele õige. Kui vajutada nüüd klahvile "Replace", toimub asendamine ühe sõna kaupa (edasiliikumine toimub klahviga "Find next"). Kui aga valida "Replace all", asendatakse automaatselt kõik sõnad. Seda võtet kasutades saab teksti kiiremini kirjutada. Näiteks võib pika mõiste „kvantitatiivsed uurimismeetodid“ asendada kirjutamisel tähekombinatsiooniga zz, mis teksti valmides saab ühe klahvile vajutamisega muuta soovitud sõnaks. Üha korduvate mõistete kasutamisel annab see võtte arvestatava ajasäästu.

3. Tekstiosade värvimine. Tekstiotlemise käigus saab ulatuslikult kasutada leppelise tähistusega

fonte ja värve. Näiteks võib kõik otsesed laenud värvida violetseks, ülekontrollimist vajavad kohad punaseks, kirjandusallikad pruuniks jne.

4. Kirjatüübi muutmine osutub ka teadusteksti koostamisel otstarbekaks kahel juhul. Esiteks siis, kui me mingit teksti loeme. Teatavasti on fontides *Verdana* või *Ariel* toodud teksti lugemine veidi kergem ja kiirem kui üldkasutatava kirjatüübi *Times New Roman* puhul. Veebikujunduskursustel eristatakse põhimõtteliselt kahte kirjatüüpi – sherif (nagu näiteks *Times*, *Times New Roman* jms. Sellel kirjatüübil on tähed mõnevõrra "kaunistatud" – joontele, millest tähed koosnevad, on otstesse lisatud rõhtkriipsukesed ja üleminekekukohad on kergelt ümardatud. Teine suur perekond on "sans sherif" (*Arial*, *Verdana* jt.), kus selliseid ilustusi ei ole. Nende kasutamisel on selge eristus: kui arvutiekraanilt lugemiseks peetakse mugavamaks *Ariali*-taoliste fontide perekonda, siis paberilt väidetakse mugavama olevat *Times New Romani* sarnaste fontide lugemist. See on ka põhjus, miks enamus raamatuid on trükitud just sarnase fondiga. Teiseks tasub fonti varieerida (niivõrd muidugi kui teadusteksti vormistamise nõuded lubavad) mingi tekstiosa esiletõstmiseks. Ka siin tasub täheldada teatud seaduspärasust: algajad ei kasuta seda võimalust kas üldse või kui selle enda jaoks avastavad, siis kipuvad asja esimese vaimustusega üle paisutama, mis muudab pildi kirjuks ning raskestijälgitavaks. Kui palju on norm? Raske

öelda, aga keskmise pikkusega artikli juures peaks küll piisama paarist-kolmest eri tekstivormingust, kui pealkirjad välja arvata. Kindlasti tasuks juhul, kui dokumente edastatakse elektroonilisel teel (sh ka mälupulgal või CDI teise arvutisse), vältida nn eksootilisi fonte. Need on siiski seotud eelkõige konkreetse arvutiga ja kui kasutame näiteks *Frakturit* (gooti kirja), mille draiver meie arvutis on olemas, aga vastuvõtja arvutis puudub, võib tekst halvemal juhul isegi loetamatuks muutuda. Siin kehtib lihtne reegel mida lihtsam ja üldlevinum, seda kindlam ja vähem võimalikke vigu.

5. Uuemas tarkvaras leidub käepärane tööriist sünonüümide leidmiseks. Samal ajal kui rangetele teadustermineile ei ole soovitatav sünonüüme leida, võib väljendust vabalt varieerida termineid siduvas tekstis. Paljud ülikoolide lõputööd näivad lugedes igavad ja tuimalt seetõttu, et tudengid pole vaeva näinud üsna lihtsalt asenduvate paralleelvastete ja sünonüümide leidmisega. Toome näiteks parema hiireklõpsuga avaneva sünonüümiloendi sõnadele tegema ja palju. Tegema – tegutsema, toimima, menetlema, talitama, teotsema jt; palju – eriti, eriliselt, iseäranis, ekstra, ohtralt, rohkesti, rohkesti jne. Unustada ei maksaks ka vanu häid paberkandjal raamatuid. Näiteks 1990. aastate esimesel poolel ilmunud Asta Õimi "Sünonüümisõnastik" on siiamani paljudes toimetustes asendamatu. Tekstitöölustarkvara juures tuleks aga arvestada, et

neid võib kasutada küll ideede hankimiseks, aga mitte lõpliku tõe otsinguks: tihti on need vananenud ja neis võib olla ebatäpsusi.

6. Tõlkeabi pakuvad nii eraldi müüdavad programmid Festart, Interneti-allikad (vt Keeleveeb <http://www.keeleveeb.ee/>) kui ka parema hiireklõpsuga avaneva rippmenüü käsund „Tõlgi“ Eesti–inglise–eesti sõnastikust aadressil <http://dict.active.ee/> saab otsitavale sõnale mitu eri tähendusvarjundiga vastet.

Vaadelgem ingliskeelseid vasteid sõnale „millal“:

- millal iganes – *anytime*
- (millestki) pärinema, (millalgi) alguse saama – *date back to*
- millal ka, kui juhtub et – *if ever*
- ükskõik millal, millal ka – *no matter when*
- millalgi, kunagi – *sometime*
- kui; millal, kunas – *when*
- iga kord, millal iganes – *whenever*
- millal sa tahad, ükskõik millal sa tahad – *whenever you like*
- millal sa soovid, ükskõik millal sa soovid – *whenever you wish*
- millal – *when*
- millal tahes – *whenever*
- ükskõik millal, igal ajal – *whenever*

- 7 Internetis leidub hulk vabavara aadressil <http://vabavara.net/>. Sadade eri programmide hulgas leidub nt Polyglot 3000 (<http://www.polyglot3000.com/>), mis tuvastab 3000 (!) keele hulgas võõrkeelse tekstilõigu keele ning tõlgib ka üksiksõnu. Netis surfajate hulgas on populaarne online-tõlkeprogramm Babelfish (<http://babelfish.altavista.com/>), mis pakub enamlevinud keelte vahel ca 40 tõlkevarianti.

Muuhulgas võimaldab see tõlkimist ka näiteks jaapani, korea ja hiina keelest ning pakub samuti võimalust terve netilehekülge, mille aadress programmi otsingulehele sisestatud, korraga ära tõlkida.

8. Rippmenüü käsund „Vali sarnase vorminguga tekst” annab täiendava võimaluse suures dokumendis kiiresti üles otsida erineva (kasutatud allikate järgi tähistatud) vormindusega tekste.
9. Õigekeele kontrollimiseks on peale arvuti „tekstitoimetaja” Internetis hulk veebilehekülgi. Kõige lihtsam on tippida kaheldav sõnavorm (ka liitsõna, mille õigsuses kaheldakse) NETI otsinguaknasse ning vaadata, kuivõrd sellele tekib või ei teki vastuseid. Võtame nt juhtumi, kus uurija kahtleb, kas õigem on „sümptom” või „sümptoom”. Et esimesele sõnavormile pakuti mitu korda enam vastuseid, tuleks seda eelistada, samas pole ka teine vorm vale. Liitsõna „andmetöötlusmeetod” on NETIs otsingu põhjal korrektne, ehkki harva kasutatud; sõnale „uuringukorraldaja” vastab arvuti, et päringule vastavaid lehekülgi ei leitud. Järelikult oleks targem sellest lohi-sevast mõistest loobuda. NETI aitab (arvuti tekstitoimetaja kõrval) hetkepealt selgusele jõuda, kumb on õige, kas *lahtisi* või *lahtiseid*, *lõpeb* või *lõppeb*. Kõik variandid on lubatud! Samuti saame vältida ühildumisvigu. Oletame, et tekib kahtlus, kas on õige „vähemus arvab” või „vähemus arvavad”. Leiud näitavad, et õigem on esimene variant. Interneti abil saab teadustekstis kontrollida sedagi, kas sõna

kasutatakse sisuliselt õigesti. Näiteks tõendab otsing, et *diskursuseanalüüs* on mõistetav ka *tekstianalüüsi* tähenduses. Veebis on eesti keele osas kindlasti kõige täielikum ja autori-teetsem (ja seetõttu ka pea monopoolseks kujunenud) Eesti Keele Instituudi (www.eki.ee) kodulehekülg, mida kasutavad nii sekretärid, tõlkijad kui toimetajad, ühesõnaga kõik, kellele korrektne kirjalikult oluline on. Piltlikult võib öelda, et sellel veebilehel sisaldub viimase instantsi tõde, ja seda rikkalikult illustreerituna. Sealt leiab nii erinevaid sõnastikke (sh näiteks slängi- ja murdesõnaraamatu ning ÕS täiemahulise veebiversiooni), keeleuudiseid kui ka rikkalikult juhendeid kohanime õigekirja, käänamiste-pööramiste, kokku- ja lahkukirjutamise, suure ja väikese algustähe, lauseehituse ning muude (hetkel kehtivate) keelestandardite kohta. Keelenõu jaoks on aga EKI kodulehel terve omaette alajaotus. Kõik see on kasutajatele tasuta. Lisaks saab EKist tasuta nõu küsida telefoni teel 6 313 731 (E-R 9-12, 13-17)

Empiiriliste andmete analüüs ja tõlgendamine

Andmete kogumisele järgneb nende kõlblikkuse üle otsustamine. Näiteks võttis selle raamatu autor oma monograafia kirjutamisel vaatluse alla kümme-konna struktureerimata intervjuu helilindistused. Nende ülekuulamisele tuli kolm kõrvale

jätta ühel juhul seetõttu, et usutletav pajatas pikalt-laialt teemaga mitteseotud asjust – jutustas ümber oma eluloo; teises intervjuus lõõpis küsitletu kogu usutluse vältel teda küsitlenud tudengiga ega vaevunud problemaatikasse süvenema, kolmandas andis usutletav peaaegu kõigile küsimustele sisutuid vastuseid. *ei-jah, raske öelda, pole sellele mõelnud.*

Andmete täiendamisel tuleks tarbe korral hankida juurde statistilisi andmeid, võtta intervjueeritavatega korduvalt ühendust, leida analüüsiks mingi lisanduv juhtum jne. Andmete analüüsiks korrasdamiseks on mitu moodust. Ankeetküsitluse rakendamisel tähendab see andmestiku kodeerimist arvutil töötlemiseks, struktureerimata intervjuu korral helisalvestuste litereerimist, juhtumiuuringu korral üksikjuhtumite kirjelduste (ümber) struktureerimist analüüsiks sobivasse vormi. Andmete litereerimine võib, kuid ei tarvitse toimuda sõna-sõnalt. Mõeldav on seegi, et nt grupidiskussiooni või intervjuude helisalvestustelt kirjutatakse üles kokkuvõtted või vaatlusaluste iseloomulikemad, tuumakaimad ja omavahel erinevad (üksteist täiendavad) ütlemsed.

Andmete analüüsiks on mitu teed: võib siirduda üksikult üldisele, aga ka lähtuda mingist teesist ja otsida seda kinnitavat või kummutavat ainet. Kvantitatiivsete andmete analüüsi harilik lineaarne skeem on järgmine:

(alateema) andmete esitamine tabelis ja esmane liigitamine – andmete kirjeldamine – kirjelduste kujutamine joonistel – andmete kõrgemal astmel liigitamine – eri alateemade andmete kõrvutamine

ja seostamine – andmete võrdlemine teiste uurin-
gute andmetega – andmete käsitlemine eri teoo-
riate vaatepunktilt – andmete usaldusväärsuse
astmele osutamine – üldistamine.

Kvalitatiivse uuringu andmete analüüs toimub üld-
juhul mittelineaarselt (spiraalselt) andmeid asu-
takse juba varases etapis tõlgendama, tõlgen-
dustele vastavalt leitakse liigitusalused, kategoo-
riad jm, mida kogu andmestiku analüüsi järel
korrigeeritakse, täpsustatakse.

Psühholoogilise uurimuse olulisim osa on kahtle-
mata andmestiku tõlgendamine ehk vastuse otsi-
mine küsimustele: mida see tähendab? mis on
nähtuse struktuur? mis sellest järeldeb? mida see
prognoosib? mis sellest tuleneb? mida see tões-
tab? millise hüpoteesi see kummutab? kuivõrd
ilmneb sobiv kokku teooriaga X, ei vasta teooria Y
seisukohtadele?

Andmete matemaatiline töötlemine

Järgnevas osas on ph.D Tiit Ruubeli abile ja Inter-
neti-allikaile toetudes kirjeldatud lihtsamaid mate-
maatilisi tehteid arvandmete töötlemisel.

Alustagem küsimusega, mis on statistiline mõtte-
viis.

See on meile kõigile igapäevasest elust tuttav ja
omane. Iga kord, kui kasutame lauseid nagu "Ma
käin saunas kaks korda kuus" või "Sügisel on
oodata palju seeni" või "Mida varem sa pensio-
nifondi raha hakkad koguma, seda lahedam on sul
vanemast peast", rakendame statistilist arvestust,
ehkki me ei ole sooritanud ühtegi arvutust. Esi-

meses näites on tehtud kokkuvõtte varasematest kogemustest, teises on varasemaid kogemusi üldistatud. Kui meil on aga vaja kirjeldada mingeid nähtusi või nähtustevahelisi seoseid täpsemini kui igapäevavestluses, aga ka oma oletuste (hüpoteeside) kinnitamiseks, peame läbi viima uurimuse, mis sisaldab andmete kogumist nähtuse kohta, kogutud andmete töötlemist ning põhjendatud järelduste tegemist.

(http://www.koolielu.edu.ee/kyllin/statistics/statistilised_tunnused.html)

Statistilised tunnused

Selle järgi, mida tahame uurida, koosneb valim kas üksikinimestest või gruppidest, tervisekindlustuse kordadest, kodumasinatest või mis tahes ühikuist.

- Kõiki valimisse kuuluvaid ühikuid nimetatakse statistikas objektideks.
- Valimisse kuuluvail objektidel on meid huvitavad tunnused, näiteks rahulolu hinnang, kodumasinade olemasolu, tervise näitajad, ankeedile vastajate sugu jne.
- Objektid erinevad omavahel ühe või mitme tunnuse väärtuse poolest: mõned objektid taunivad samasooliste abielu, teised mitte, ühed hindavad kõrgemalt Ansipit, teised Laari, mõned vastajad on noored naised, teised keskealised mehed jne.

Andmete kogumine ja korrastamine

Statistilise töötlemise vajalik eeltöö on andmete kogumine ja korrastamine. See koosneb järgmis-

test etappidest: a) probleemi püstitamine ja eesmärgi määratlemine; b) mõõdetavate tunnuste ja mõõtmistäpsuse määramine; c) valimi suuruse määramine ja valimi moodustamine, d) tunnuste väärtuste mõõtmine valimil, d) kodeerimiseeskirjade fikseerimine. (http://www.koolielu.edu.ee/kyl/in/statistics/statistilised_tunnused.html)

Uuringu kavandamist tuleb alustada üldkogumi määratlemisest: teha selgeks, milline on huvipakkuv objektide hulk ja kas on võimalik läbi viia kõikne uuring või tuleb piirduda valimiga. Valimi moodustamisel tuleb pidada silmas, et objektiivse informatsiooni saamiseks peab ideaalis igal üldkogumi objektil olema võrdne võimalus valimisse sattuda.

Objekti tunnuse väärtust võib mõõta kas arvuna või kirjeldada seda sõnaliselt. Seega tuleb valida skaala, millel märgitakse tunnuse väärtused arvuliste või mitteamrulist, pidevate või diskreetsete suurustena üles ja mida hiljem mõõdetakse. Iga erinev skaalaliik lubab rakendada sellele sobivaid andmeanalüüs võtteid – niisiis selle, milliseid matemaatilisi teisendusi tohib või ei tohi ühe või teise skaala puhul kasutada.

Mõõteskaala	Põhiline tehe	Näide
Nominaalskaala	Võrdsuse (ühtelangevuse) määramine	Isiksusetüüp, diagnoos
Järjestuskaala	Väärtuse järjekorra määramine	Meeldivuse aste, haridustase
Vahemikskaala	Vahede võrdsuse	Temperatuuri-

	selgitamine	skaala, testi standardpallid
Suhteskaala	Suhte võrdsuse selgitamine	Pikkus, kaal

Järgnev skaalade kirjeldus on võetud allikast:
(http://www.koolielu.edu.ee/kyllin/statistics/statistilised_tunnused.html)

Nominaalskaala kasutamise ainus reegel on ühele ja samale omaduste klassile (liigile) ei tohi anda erisuguseid väärtusi, erinevatele klassidele ei tohi anda üht ja sama väärtust. Nominaalskaalal (nimeskaalal) on väärtusteks nimetused, millele võib omistada ka suvalisi numbrilisi koode, kuid viimaseid ei saa käsitleda mõõtarvudena. Sel juhul on võrreldavad vaid nende esinemissagedused või nende esinemis-sageduste suhted. Nominaaltunnuste analüüsi võimalused piirduvad väärtuste esinemissageduse loendamise ja väärtuste võrdlemisega. Seega ei saa me nominaaltunnuste puhul aritmeetilisi tehteid kasutada.

Järjestusskaala aluseks on väärtuste järjestamine. Järjestusskaalal mõõdetud tunnustele (järjestustunnustele) võib rakendada mis tahes tehet, mis ei muuda tunnuse väärtuste järjekorda ja säilitab indiviidide naabrussuhted selles. Järjestusskaalal saadakse mõõdetava tunnuse erinevate tasemete hinnanguid, mida omistatakse üsna subjektiivselt, mistõttu piirid ühelt tasemelt teisele üleminekuks on väga ähmased ja seetõttu on mõõtmiseks kasutatavad ühikud üsna raskesti võrreldavad: mida üks

hindab väga heaks, võib teisele tunduda ehk vaid rahuldavana. Problemaatiline on järjestustunnuste liitmine ja lahutamine, seega ka keskmise väärtuse arvutamine, sest neis teisendustes käsitletakse tunnuse väärtusi kui arve. Neid tehteid võiks rakendada ainult juhul, kui skaalapallide ühesugusele erinevusele vastavate seisundite erinevused on samuti ühesugused. Piirangud matemaatiliste meetodite suhtes, mis sobivad järjestustunnuste analüüsimiseks, tulevadki sellest, et neile tunnustele ei saa tingimusteta rakendada aritmeetilisi tehteid.

Vahemikskaalal mõõdetud tunnused väljendavad otseselt kogust, kvantiteeti. Vahemikskaalal nullpunkti asukoht on kokkuleppeline. Sisuliselt võrdsed vahemikud on võrdsed ka sellel skaalal, kuid väärtuste suhted ei ole tõlgendatavad. Vahemikskaalal probleemiks on nullpunkti valik, mistõttu pole arvutustel alati mõtet. Vahemikskaalal kasutatakse mõõtmiseks kindlaid objektiivselt täpselt mõõdetavaid ühikuid (etalone), mistõttu on võimalik rakendada peagu kõiki matemaatilisi operatsioone, v.a. jagamist (suhet) me ei saa öelda, mitu korda temperatuur $+10$ kraadi on suurem, kui -10 kraadi.

Suhteskaalat kasutatakse valdavalt füüsiliste suuruste mõõtmisel. Suhteskaalale on iseloomulik väärtuste ühtelangevuse ja järjestuse peegeldumine, vahemike võrdsuse kajastamine ja väärtuste suhete võrdsuse kajastamine. Suhteskaala puhul on nullpunkt fikseeritud.

Valim

Kiaer (1897) oli esimesi, kes märkis, et valim võiks asendada populatsiooni. Valimi variandid on L-M. Toodingu (1998) järgi

- tõenäosuslik või lihtne juhuslik valik
- ametlikud registrid, nt ettevõtete kohta
- juhuarvude generaator
- juhuarvude valmistabelid
- pimesikuvõte
- numbrid – nt keegi ütleb esimese, järgmine teise jne
- kindel samm, nt iga 607 inimese järel (ei sobi nt iga 12 kuu järel)
- kihtvalim – populatsioon jagada kihtideks, nt linlased, maakad, ja seal juhuvalik
- klaster- e pesavalik – indiviidide rühm juhuvaliku teel, sh kõik klastrisse kuuluvad; klaster uuringu eesmärgi järgi (nt trepikoda juhuvaliku alusel ja uuritakse trepikoja leibkondi. Klaster võib olla populatsiooni formaalselt eritletud osa, nt linnaplaani tinglikul ruudul asuvad; ruudus kas kõikne või valitud uuring
- kvootvalik – küsitleda kindel hulk indiviide, nt haridusrühmade järgi. On kiire, odav lihtne; parem, kui vastab populatsioonile
- ekspertvalik (on alati subjektiivne)
- käepäraste isikute valik, nt ajaleheintervjuudes.

Valimi kvaliteedi põhitunnus on selle representatiivsus e esindavus

Valimi remont on tarvilik siis, kui esmane valim andis ebarahuldava tulemi (nt kui maal v vähe noori kõrgharidusega naisi).

Keskmiised

Lihtne aritmeetiline keskmine leitakse muutuva suuruse (nt inimeste vanus, pikkus ja kaal) üksikväärtuste jagamise teel nende arvuga. Näiteid: keskmine eluiga, keskmine sissetulek. Keskväär-tusel on 2 puudust: see ise ei pruugi olla üks tun-nuse väärtustest; väga suured või väikesed tun-nuse väärtused mõjutavad keskväär-tust oluliselt. Aritmeetilise keskmiise valemi näitena sobiks järgmine:

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n}{n} = \frac{\sum x_i}{n}, \text{ kus } x_i \text{ on } i\text{-nda liikme väärtus,}$$

$$i = 1, 2, 3, \dots, n \text{ ja } n \text{ on vaatluste arv}$$

Toome kaalutud aritmeetilise keskmiise valemi.

$$\bar{x}_{\text{kaalutud}} = \frac{f_1 x_1 + f_2 x_2 + \dots + f_k x_k}{f_1 + f_2 + \dots + f_k}$$

Geomeetrilise keskmiise arvutamist näitab järgmine valem:

$$\bar{x}_{\text{geom.}} = \sqrt[n]{x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_n} \quad \text{kusjuures } \bar{x}_{\text{geom.}} \leq \bar{x}_{\text{arit.}}$$

Ruutkeskmine on ruutjuur antud arvude ruutude aritmeetilisest keskmiist

$$\bar{x}_{\text{ruutk}} = \sqrt{\frac{x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2}{n}}$$

Mediaan (Me) on suuruse järgi reastatud mõõtmistulemuste keskmine liige ehk variatsioonrea keskmine liige. Kui liikmeid on paaritu arv, on selleks keskmine liige, kui paaris arv, siis kahe keskmise liikme aritmeetiline keskmine. Suure kogumi korral on mediaaniks statistiliste andmete 50% punkt. Mediaani kasutatakse juhul, kui andmete hulgas on *ekstremaalseid väärtusi*, mis mõjutavad oluliselt keskväärtust.

Vaatame näiteks hinnete tabelit

hinded	1	2	3	3	4	5	5	5	5	5	5	5
--------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

järgud	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
--------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----

Me on 7 mõõtmistulemuse korral 3, 8 mõõtmistulemuse korral 4,5 ja 11 mõõtmistulemuse korral 5

Mood (Mo) on väärtuste kõige sagedamini esinev väärtus, nt ülaltoodud juhtumi korral 5 mõõtmise järel 3, 7 mõõtmise järel esineb aga kaks moodi 3 ja 5. Mood on variatsioonrea kõige suurema esinemissagedusega liige. Mood on ainus keskmine, mida saab kasutada nominaaltunnuse puhul. Mood on vahel vaadeldav normina. Niisiis saab mediaane olla vaid üks, moode aga 2 (bimodaalsus) või enam (multimodaalsus). Andmerida on antimodaalne, kui selles esinevad vaid ühesuguse sagedusega tunnuse väärtused.

Variatsiooni näitarvud

Variatsiooni ulatus ehk amplituud (R) on tunnuse suurima ja vähima väärtuse vahe.

$$R = x_{\max} - x_{\min}$$

Nt 7 (hindepalli) miinus 2 (hindepalli) = 5

Keskmine lineaarhälve (d) näitab tunnuse üksikväärtuste kõikumist keskvaartuse ümber, sõltumata hälbe suunast.

Hälbed

Hälve on *tunnuse üksiku väärtuse erinevus keskvaartusest* (aritmeetilisest keskmisest). Kogu variatsioonrea hälvete summa on 0. Tunnuse väärtuse x_i hälve on $x_i - \bar{x}$

Keskmine hälve (lineaarne hälve) on *hälvete absoluutväärtuste aritmeetiline keskmine*.

$$\bar{d} = \frac{|x_1 - \bar{x}| \cdot f_1 + |x_2 - \bar{x}| \cdot f_2 + \dots + |x_k - \bar{x}| \cdot f_k}{n} = \frac{\sum_{i=1}^k |x_i - \bar{x}| \cdot f_i}{n}$$

Dispersioon D (*dispersio – lad. k hajumine*) on *hälvete ruutude aritmeetiline keskmine*.

$$D = \frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}$$

Erinevate valimite dispersioone võrreldes kehtib reegel: mida suurem on dispersioon, seda suurem on hajuvus.

Standardhälve (tähis σ – kreeka täht sigma) on *ruutjuur dispersioonist*.

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

või väikese valimi korral (tähisteks ka s)

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n-1}}$$

Mida suurem on standardhälve, seda suurem on tunnuse väärtuste hajuvus.

Variatsioonikordaja V on *standardhälbe ja keskväärtuse suhe*.

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}}$$

Variatsioonikordaja esitatakse tavaliselt %-des. Kasutatakse siis, kui andmeid ei saa võrrelda nende erineva dimensiooni tõttu.

Sagedustabelid

Ühemõõtmeline sagedustabel koosneb tunnuse võimalike üksikväärtuste või väärtusvahemike loetelust koos nende indiviidide arvuga, kelle puhul tunnuse väärtus ühtib vaadeldava väärtusega või kuulub vastavasse väärtusvahemikku. Indiviidide hulka iseloomustatakse kas:

- absoluutse sageduse ehk „tükiarvuga“ või
- suhtelise sagedusega protsentides.

Nii võib kirjeldada leetritesse haigestumist vanuse järgi, saja isiku värvieelistusi, rahvastiku jaotust elukoha, vanus- ja haridusrühmade kaupa jne.

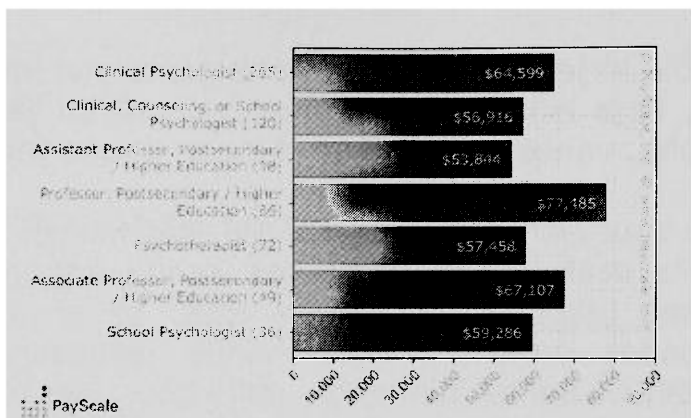
Kahe suuruse üheaegsel kasutamisel millegi jälgimiseks saab nende väärtused kanda kahemõõtmelisse tabelisse. Kujutame ette, et eri lasterühmades uuritakse koos nende pikkusega ka spordihuvi kolme hinnangu abil suur, keskmine, vähene. Iga pikkuse klassi ja vastuse variandi jaotused saab esitada suhtarvudena ehk protsentidena kas vastava rea summast, veerusummast või vastajate koguarvust.

Andmete graafiline esitamine

Pildiline info on hõlpsamini mõistetav. Hea joonis paneb niisiis märkama sedagi, mis muidu jäänuks tähelepanuta. Du Toit (1986) on öelnud, et statistika esitamisel võib sõnu võrrelda jalaväega, tabeleid kahurväega, graafikuid aga ratsaväega.

Graafikute joonistamise (ka arvutil!) rusikareeglid:

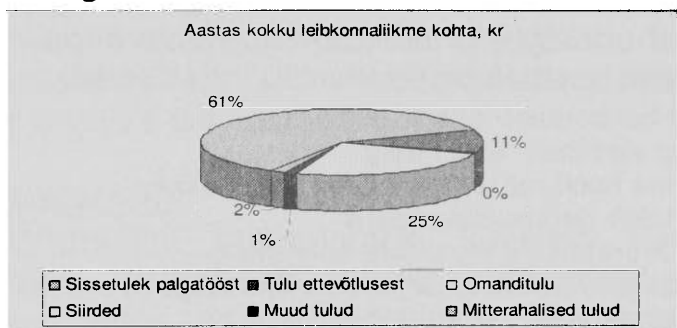
- vali horisontaal- ehk X-telg
- ning vertikaal- ehk Y-telg
- kanna hoolt, et teljestik oleks täisnurkne
- nii tekib ristkoordinaadistik
- väldi graafikule liigse info kuhjamist
- püüa jõuda selleni, et joonis oleks selge täiendava seletusetagi
- eelista raami laiuse ja kõrguse valikul kuldloiget; kõrgus on ca 0,62 laiust.

Tulpdiadgrammi näidis. Psühholoogia eri suundades töötavate spetsialistide arv USA-s ja nende sissetukek (http://www.payscale.com/chart/219/Median-Salary-by-Job---Degree-Ph.D.-Psychology-United-States_USD_20070410035137.jpg)

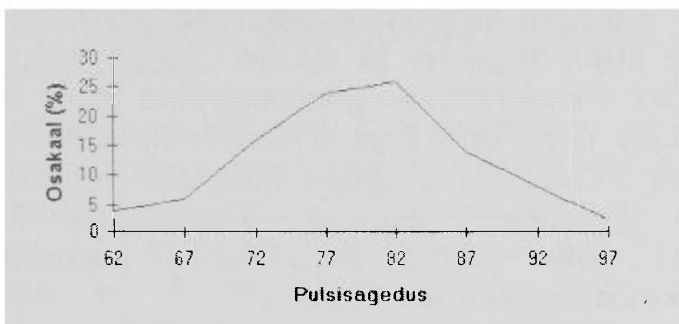
Tulpdiagramm toob kujukalt esile nähtuste omavahelise suhte.

Sektordiaagramm

Allikas: <http://www.lvkkk.ee/Members/maive/koopia-failist-02excel.xls>

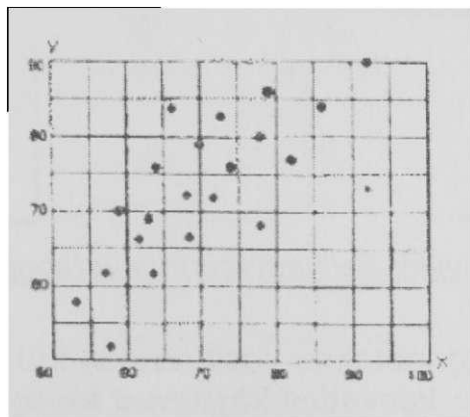
Sektordiaagramm rõhutab osa tervikust

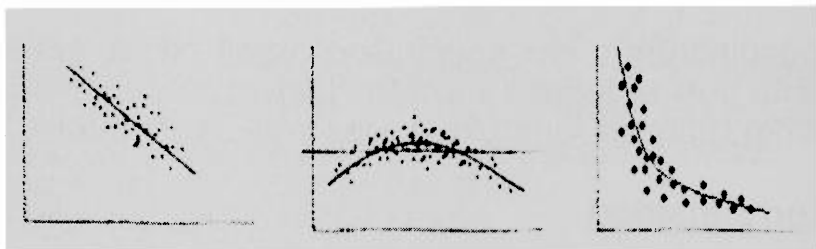
Joondiagramm ehk sageduspolügoon näitab antud juhul pulsisageduse suhtelist jaotust, üldjuhul aga mingi tunnuse muutuvust ajas v vanusrühmades

Korrelatsioon

Tunnuste seoste uurimiseks sobivad korrelatsioon- ja regressioonanalüüs. Kahe tunnuse vahel valitsevast seosest annab ülevaate korrelatsiooni-väli, mis kujutab endast kahemõõtmelist punkt-diagrammi, kus teljed tähistavad uuritavaid tunnuseid ja iga katseisikut tähistatakse punktiga.

Kahe nähtuse seoseid kirjeldavad kolm aspekti: seose kuju, tugevus ja suund. Seose kuju kahe nähtuse vahel määrab geomeetriline joon, millele punktide parv on kõige lähedasem. Kõige sagedamini on selleks sirgjoon ning sel puhul räägitakse lineaarsest seosest. Teistsuguse kujuga seoste puhul sobib punktiparve iseloomustamiseks paremini kõverjoon.

Seose tugevuse kohta võib öelda, et mida tugevam seos, seda tihedam (joone lähedale koondum) on punktiparv. Olukorda, kus kõik punktid koonduvad ühele joonele (st seos on täielik) nimetatakse funktsionaalseks seoseks. Mittetäielikke seoseid nimetatakse vastavalt korrelatiivseteks seosteks.

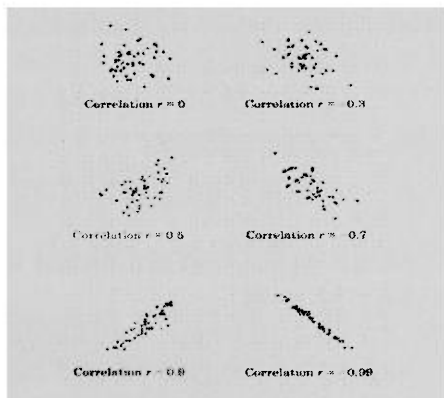

<http://www.lvkkk.ee/Members/maive/koopia-failist-02excel.xls>

Seose suund loetakse positiivseks, kui ühe tunnuse väärtuste kasvades kasvavad ka teise tunnuse väärtused, ning negatiivseks, kui ühe tunnuse

väärtuste kasvades teise tunnuse väärtused kahanevad.

Lineaarset seost iseloomustav arvnäitaja on Pearson'i korrelatsioonikordaja r . Kui on tegemist täieliku positiivse seosega, on korrelatsioonikordaja väärtus $+1$, kui on tegemist täieliku negatiivse seosega, on korrelatsioonikordaja väärtus -1 . Niisiis: $r = 0$ tähendab seose puudumist, $r = +1$ tähendab täielikku positiivset seost ja $r = -1$ tähendab täielikku negatiivset seost. Korrelatsioonikordaja tugevuse tõlgendamiseks on autorid pakkunud erinevaid määranguid. Vast kõige enam kasutatav ning ka kõige lihtsam liigitus oleks järgmine (J. Tähtinen, 1993): $r < 0.30$ olematu, väga nõrk, $r < 0.70$ keskmise tugevusega, $r > 0.70$ tugev. D. Rowntree (1981,1991) on pakkunud välja täpsema jaotuse: -0.2 olematu, väga nõrk, $0.2 - 0.4$ nõrk, $0.4 - 0.7$ keskmine, $0.7 - 0.9$ tugev, $0.9 - 1.0$ väga tugev.

Nõrgad ja tugevad korrelatsioonid

http://sergey.tarima.org/STA200/Class15_files/image018.gif

Kas korrelatsiooni lugeda oluliseks, sõltub vaatluste arvust. Nii on $r = 0,2$ arvestatav korrelatsioon, kui vaatluste arv $n = 500$. Tähtis on arvestada, et kahe nähtuse korrelatiivne seos ei tähenda põhjuslikku seost ehk seda, kumb nähtus teise põhjustas.

Korrelatsioonianalüüs

- Uurib kahe v enama karakteristiku (nähtuse, tunnuse sündmuse) vahelist seotust uurib, kuidas ühe näitaja suurendamine mõjub teisele väärtusele
- seos võib olla positiivne v negatiivne (pöördvõrdeline seos).

Analüüsi allikmaterjal:

- statistilised näitajad, aruanded
- mis tahes eluvalas registreeritud juhtumid
- ankeedi- ja testiküsimuste (lihttunnuste) ning liit-tunnuste (indeksite) omavahelised seosed
- uuringu näitajate seos katseisiku vanus, soo, hariduse jt tunnustega.

Nähtustevaheliste seoste näiteid:

- kõrge IQ-ga vanemal on arukamad lapsed (korrelatsioon 0,35)
- IQ ühemunakaksikuil (korrelatsioon 0,86)
- inimese pikkus ja kaal
- ekstraverdid on seltsivamad, jutukamad
- valgustundlikkus suureneb ruumi hämardudes
- majanduslik elujärg ja haridustase
- seaduserikkumiste ulatus ja vanglakaristuse määr

eksamiärevus ja saadud hinne

- ilus välimus ja populaarsus seltskonnas
- teleka ees veedetud aeg ja edu õppimises või erialal.

Korrelatsioonikoefitsient on suurusjärgus + 1,0... - 1,0. Null või selle lähedane (alla 0,10) koefitsient näitab seose puudumist.

Nt: jala suurus ja IQ; silmade värv ja temperamentitüüp; koolihinded ja loov fantaasia

Uuringute korrelatsioonidega ei määrata põhjuslikku seost, nt ülemusega rahulolu ja kohusetruu töösse-suhtumine, kõrge tunnustustarve ja saavutatuga rahulolu, võimed ja õpihuvi, empaatia ja abieluline käitumine.

Faktoranalüüs

- Teenib info kokkusurumise eesmärgi.
- Kujutab endast lihttunnuste ühendamist lihttunnusteks.
- Andmetöötluses on keskne tunnuste hinnangute intensiivsuse kovariatsiooni arvestamine.
- Faktorite hulga võib ette anda (nt 5 või 11) ja leida endale tõlgenduseks sobivaima töötlusviisi.
- Analüüsi laad peaks vastama kontseptsioonile.
- Oluline on määrata, kuivõrd asutakse uurima algtunnuste (nt töörahulolu kujundajate) seoste struktuuri või on (b) sihiks algtunnuste kokkusurumine.
- *Varimax-meetod* põhineb faktorlaadungite maksimaalsel dispersioonil ning rahuldab mõlemat (a ja b) sihti.
- Suurima faktorlaadungiga on faktori põhitunnus, teised tunnused on faktori lisatunnused.

- Faktori marginaalsed tunnused (kuuluvad võrdsest ka mõnda teise faktorisse).
- "Puhtaim" on lahend, milles väikseim arv lisatunnuseid.
- Tuumtunnused esinevad alati (st faktorite arvu muutes) sama faktori põhitunnustena.
- Faktoranalüüs võimaldab objekti uurida sügavamalt, tõestada hüpoteese.

Tüpoloogiate koostamine

1. Uuringult tüpoloogiale

- Too uuringu alusel esile valimi (katseisikute) iseloomulikud orientatsioonid, hoiakud, harjumused, eelistused, väärtused, ajendid, ootused...
- Püüa neid ühendades välja tuua katseisikute mõningad (nt 5–8) põhitüübid.
- Leia neile tüüpidele iseloomulikud kujundlikud määratlused.
- Uuri, kui võrd saab leitud tüüpe kirjeldada statistilise andmetöötluse, nt korrelatsiooni- v faktoranalüüsi tulemustega.

2. Tüpoloogialt uuringule

- Leia kogemusi üldistades intuiitiivselt kogumi (nt kliendid, linnaelanikud) iseloomulikud tüübid ja määratle need kujundlikult.
- Koosta mõõtevahend tüüpide reaalsuse ja esinevuse määratlemiseks.
- Korralda uuring, korrigeeri tüpoloogiat selle järgi.

3. Tüpoloogia empiirilisest uuringust lahus

- Koosta mingi nähtuse määratlemiseks oletuslik tüpoloogia.
- Kontrolli tüpoloogia rakenduslikku väärtust.

- Võta arvesse ka teiste autorite analoogilised tüpoloogiad.
- Modifitseeri, laienda ja kasuta oma tüpoloogiat.

4. Tüpoloogiate näiteid

- Ostjad e ostukäitumise tüpoloogia
- Puhkereisile siirdujad
- Puhkealadel viibijad (jalutajad jne)
- Valijad (ja valitavad)
- Liikluseeskirja eirajad
- Avaliku korra rikkujad
- Alkoholisõitlased; narkosõitlased
- Koolikiusu ohvrid ja nende tagakiusajad
- Suhtlemisraskusi põhjustavad isikud
- Nõupidajate (koosolekuil osalejate) tüübid
- Rollid rühmas
- Oma äri asutajad (väikeettevõtjad)
- Väikeinvesteetrijad
- Arstiabi kasutajad
- Üliõpilased, õpetajad ja õppejõud jne

Tüübistamise näiteid

Rõivaste ja kodumasinade ostjad

- Avangardist e eliitostja
- Hilinenud avangardist
- Totaalne võhik
- Maitselage
- Snoob
- Jäljendaja
- Vanamoeline
- Esteet
- Ökonomist
- Kooner
- Pillaja
- Juhustaja

- Tingija (turul tingib iga 10 kr ületava ja äris 1000 kr ületava ostu puhul)

Arstiabi kasutajad

- Hüpohondrik
- Enesehävitaja
- Fatalist
- Tabletisõltlane
- Loodusravitseja (taimeteede jooja)
- Needuse ohver
- Arstlik eriteadlane
- Aspiriiniusklik (või ka antibiootikumide, mudaravi...)

Kinnisvara soetajad

- Muidu uudistajad
- Heausksed ullikesed (usuvad kõike, mis räägitakse)
- Unistajad (raha niikuinii ei ole ega tule)
- Esteedid (lasevad end välise võlust pimestada)
- Kapriissed ("Köögis polegi nõudepesumasinat?")
- Hei-hopsti-otsustajad
- Aastate aega kaalutlejad
- Homme-helistan-tüübid (kes ei võta enam ealeski kontakti)
- Keldrisseronijad (uurivad iga viimase kui detaili läbi)
- Ülekindlustajad (käsiraha maksmisel, lepingu sõlmimisel jm)
- Aiaharijad
- Keskkonnatundlikud (neile on väga oluline kinnisvara ümbruskond)
- Irisejad

Kuidas andmestikku tõlgendada (analüüsida)

Kogutud andmestikus tendentside, seaduspärasuste, korduvust, teooriaid kinnitavate või neid

kummutavate ilmingute väljalugemine on üks põnevamaid ja nõudlikumaid etappe uurimistöös.

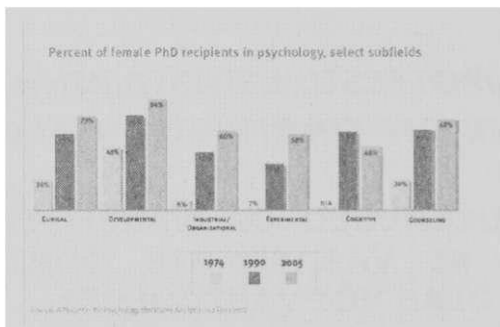
Abiküsimusi andmete tõlgendamiseks

- **MILLISED TENDENTSID, TRENDID, SEADUSPÄRASUSED PEEGELDUVAD TULEMUSTES?**
- **KAS HÜPOTEESID LEIDSID KINNITUSE?**
- **MILLINE ON TULEMUSTE USALDUSVÄÄRSUS?**
- **KAS TULEMUSED ON VAREM TEADAOLEVAGA, nt VARASEMATE UURINGUTEGA KOOSKÕLAS VÕI VASTUOLUS?**
- **MILLEGA SELETADA TULEMUSTE VASTUOLU VARASEMATE UURINGUTEGA?**
- **MISSUGUSE MUDELI, KONTSEPTSIOONI RAAMES VÕIKS TULEMUSI ANALÜÜSIDA?**
- **MILLISE TEADUSLIKU FAKTI UURING ESILE TÕI?**
- **MILLES SEISNEB TEADUSLIKE FAKTIDE UUDSUS? TEOREETILINE TÄHENDUS? PRAKTILINE VÄÄRTUS?**
- **MILLISED ON UURINGU 3–5 PÕHIJÄREL-DUST?**

Andmestiku analüüsi ja tõlgendamise põhilised elemendid (ülesanded) võiks kokku võtta järgnevas.

a. statistiline analüüs

- koonda ja üldista lähteandmed, leia neis ühist, läbivat, iseloomulikku...
- õpi tegema napist materjalist üldistusi
- hinda leitud seoste tõenäosust
- kontrolli hüpoteeside paikapidavust või kehtetust

Naiste osakaalu suurenemist psühholoogiadoktorite hulgas näitav diagramm

<http://www.apa.org/monitor/jun07/images/changing.jpg>

b. ettevalmistused sügavamaks sisuliseks tõlgendamiseks

- andmete reastamine, võrdlemine, vastandamine, liigitamine, üldistamine, graafikute joonistamine...

c. seoste, faktorite, tüüpide jm sisulise tähenduse tõlgendamine

d. leitud tõlgenduste kõrvutamine oma hüpoteesidega ning vaatlemine uuringu teoreetilises osas toodud kontseptsioonide ja mudelite valgelt.

9. UURINGUARUANDE KOOSTAMINE

Kirjaliku töö kava

Et ülikoolide lõputööde kirjutamist juhendavates materjalides on detailselt esitatud teadustöö vormistamise eeskirjad, piirdume praegu uurimisaruande kirjutamise üldiste sisuliste suunistega. Kirjaliku töö koostamisel tasuks järgida lihtsat kava, mida võib tarbe korral muuta

1. probleemi püstitamine ja selle lahendamise vajaduse põhjendamine
2. probleemi olemuse laiem selgitus
3. probleemi lahendusvõimaluste senised teoreetilised ja meetodilised lähtepunktid
4. seniste probleemikäsitluste kriitiline hinnang
5. probleemi olemuse endapoolne põhjalikum lahendamõtestamine
6. probleemi võimalikele lahendamisteedele osutamine
7. lahendusvariantide kõrvutamine, põhjendamine ja hindamine
8. programmi väljatöötamine probleemi praktiliseks lahendamiseks (eelistatud lahendusvariandi alusel)
9. eelarve koostamine probleemi praktiliseks lahendamiseks (ressursside kulu, rahastamisallikad, projekti tasuvus jne).

Psühholoogiaõppejõud Maria Teiverlaur jagab oma kogemusi ülikooli lõputööde juhendamisel.

Uurimistöö teema leidmisel võiks esile tuua kolm etappi.

1. Üliõpilane avaldab oma arvamust, milline psühholoogiline probleemistik on tema jaoks kõige huvitavam ja mida ta sooviks uurida. Tavaliselt tuuakse välja lai valdkond (lastepsühholoogia, kliiniline psühholoogia jne). Oma eelistusala esiletoomine on igaühele jõukohane.

2. Peagu pool tudengeist ei oska huvipakkuvat probleemistikku täpsustada kindlaks teemaks.

3. Uudse ja täpse uurimisteema asetus jääb tegelikult 90% ulatuses juhendaja ülesandeks.

Tudengeid võib jaotada laias laastus järgmiselt:

- uurimistööst huvitatutest otsib osa üsna sageli juhendaja abi kas siis mugavusest või oskamatuses; teised püüavad uurimisprobleemidega ise hakkama saada;

- uurimistööst mittehuvituvaist kasutab osa maksimaalselt juhendaja abi, ilma milleta nad ei saaks kunagi oma lõputööd katuse alla; teine rühm püüab ja suudab suurema osa tööst iseseisvalt valmis teha, vajades abi vaid statistilise andmetöötluse vallas.

Neid, kes on ise võimelised oma teema selgelt fookustama ja otsast lõpuni andmetöötluse teostama, leidub haruharva. Juhendaja võib pakkuda väärt eeskujusid, kuidas üht või teist teemat on varem uuritud, ta saab avada uuringu rakendusliku plaani ja pakkuda abi kirjandusallikate leidmisel.

Uringuaruande struktuur

Teadustöö aruannete koostamisel on kindlad mängureeglid. Toodud näidist võib piiratud ulatuses küll muuta, aga üldjoontes näeb aruande üles ehitus välja järgmine.

Tiitelleht

Sisukord

Sissejuhatus

1. teema valiku põhjendus: MIKS VALISID JUST SELLISE TEEMA

2. probleem: MILLIST (VASTUSETA) KÜSIMUST ASUD LAHTI MÕTESTAMA
3. taotlus: millisele tulemusele uuringuga jõuad
4. uurimisobjekt ja -aine (objekti aspekt)
5. oletused
6. ülesanded
7. meetodid
8. milliseid andmeid kasutasid.

Sissejuhatus on kuni 1/10 töö mahust ning selles ei tooda arvandmeid.

1. peatükis püstitatakse probleem, refereeritakse selle varasemaid käsitlusi ja esitatakse probleemi teoreetilise, metodoloogilise ja rakendusliku käsitlemise lähtepunktid.

2. peatükis põhjendatakse meetoodika valikut, kirjeldatakse uuringu kulgu, tutvustatakse andmekogumise meetodeid lähemalt.

3. peatükis esitatakse uurimise tulemused ning tõlgendatakse neid. Peatükk sisaldab tabeleid, diagramme, statistikat, arvjooniseid jm. Nüüd on koht ka andmete usaldusväärsuse hindamiseks. Edasi kõrvutatakse oma uuringu tulemusi varasematega ning otsitakse oma tulemustele teoreetilisi põhjendusi. Arutlus toob esile autori (uudsed) arvamused, hinnangud, seisukohad, oletused.

4. peatükk on praktilise suunitlusega – põhjendatakse ja kavandatakse abinõud probleemi lahendamiseks. Lühiuuringus puudub selle osa järele enamasti vajadus.

NB Kõik peatükid tuleks sisse juhatada paari lausega selle kohta, mis järgnevalt vaatluse alla võetakse.

Kokkuvõte

Kirjandus

Lisad

Võõrkeelne resümee

Andmete analüüsi ja järelduste tutvustamine

Uuringutulemuste sisuline esitamine on seda hõlpsam, mida kavakindlam, süsteemsem, sisukam ja teaduslikult rangem oli uurimistöö. Ebakindel ja kaootiline tegutsemine maksab kätte sellega, et aruandes on töö kulgu ja tulemusi raskem tutvustada. Üldiselt ei ole uurimistulemuste esitamiseks sääraseid rangeid nõudeid nagu arutelu või kokkuvõtte osas. Selle aruandeosa kirjutamist hõlbustavad kindel struktuur ja mõnede orienteerivate printsiipide ning suuniste järgimine.

Järgnevalt mõned juhised uurimistöö käigu ja uuringu tulemuste tutvustamiseks.

- Keeruka struktuuriga analüüsi ja tulemuste peatüki võiks avada ülesehituse tutvustusega, nt nii *Peatükis esitatakse kõigepealt... seejärel võetakse vaatluse alla... ja... ning lõpus...*
- Kui uurimistöö tulemusi vahendavas osas peetakse vajalikuks tutvustada teadustöö metodoloogilisi printsiipe, tuleks pärast peatüki sissejuhatamist just neist ka alustada.
- Järgmisena sobiks tutvustada meetodi(te) valiku printsiipe ja kuidas mõõdikuid modifitseeriti või välja töötati ning tutvustada uute vähetuntud meetodite korral ka neid endid (nt testi parameetreid) lähemalt. Üldtuntud mee-

todite (nt vaatluse põhimõtted, testi 16 PF parameetrid jne) rakendamisel võib piirduda instrumendi ühe- või kahelauselise lühitutvustusega.

- Eksperimentide korraldamisel tasuks kirjeldada katse protseduure.
- Kui uuringus selgitati välja mõõtmise valiidsus ja reliaablus, tasuks selleks rakendatud menetlusi ja kontrolli tulemusi tutvustada analüüsiva peatüki või selle alaosa lõpus.
- Uurimistulemusi on üldiselt mugavaim esitada kronoloogilises järjekorras. Selline esitusviis on kohane nt juhtumi- või protsessiuuringuis.
- Mitme mõõtevahendi kooskasutamisel on loomulik, et tulemusi tutvustatakse meetodhaaval, alustades põhimõõdikust.
- Et eri meetodite kasutamine pakub uurijale erinevaid kogutud andmete esitluse ja nende analüüsi võimalusi, tuleks läbi mõelda, millisel viisil andmestikku esitada. Selgeid suuniseid, saati veel ettekirjutusi, ei saa siin anda, ent tasuks järgida varem vastavat meetodit kasutanud teadustööde eeskuju.
- Uurimistöö kulgu ja tulemusi võib tutvustada pealkirjadega alaosadeks jaotatult, nt uuritud alateemade või –probleemide järgi. Kui üht alateemat on uuritud mitme mõõdikuga, teeb see andmeteanalüüsi ja tulemuste esitamise ehk küll keerukamaks, samas aga aruande lugejale üldjuhul arusaadavamaks.
- Kui töös otsitakse vastust mitmele hüpoteesile, annab uuringu tulemusi esitada ka nii, et

ainest analüüsitakse sammukaupa teaduslike oletuste järgi.

- Tähelestatud seaduspärasusi, ilminguid jm võib esitada ka „pingereas“, minnes kõige olulisematelt tulemustelt üle vähemtähtsaile.
- Uuringuandmeid tuleb elavdada ja toetada tabelite ja joonistega, püüdes vältida viimaste kuhjumist.
- Tulemuste esitamisel tuleks püüda ülal hoida aruande kasutaja lugejahuvi, mistõttu teisejärgulise materjali võiks eraldada lisadesse.
- Vältida tuleb verbaalset liigliha. Igasugust ainet, mida annab selle mõistmiseks olulisi osi kaotamata lühemaks teha, tuleks kärpida ja lakooniliselt ümber sõnastada.
- Uuringutulemuste esitamisel tuleks vältida deklaratiivseid (didaktilisi, pateetilisi...) osi, mis on toestamata aruande autori argumentatsiooni ja/või teistele allikatele tehtud viideteta.

Allpool on toodud nuppeid ülikooli lõputöödest. Esimeses on lugejat peagu väljakurnavalt esitatud korrelatsioonianalüüsi tulemused. Teine sisutihe lõik kumuleerib samuti lugeja kaasamõtlemise võimet kahjustaval hulgal väiteid ja järeldusi. Kolmandas on lühemate lausete ja tiheda tekstiga õnnestunult esitatud teoreetilisest uuringust olulisim ja samas hoitud ülal lugejahuvi. Neljandast lõigust (mille sisulise kehtivuse üle me siin ei diskuteeri) ei aimu naiivselt lihtlauseteks hakitud refereeringu järjestusloogika. Viiendas näites on tutvustatud asjakohaselt üht psühholoogist testi,

mille kirjeldus on omal kohal, sest tegemist on Eestis vähetuntud mõõdikuga, mille esmakasutajaks ongi aruande koostaja.

1

Kontrollimaks, kas tööedu on seotud erinevate võimetega – vaimse võimekuse ja kompetentsidega, viisime läbi korrelatsioonianalüüsi. Selgus, et esineb statistiliselt oluline positiivne korrelatsioon üldise vaimse võimekuse testi tulemuse ja õpiperioodi lõpul tehtava testi tulemuse ($r = 0,324$, $p < 0,05$), üldise kompetentsuse ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,643$, $p < 0,01$), eesmärgile orienteerituse kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,518$, $p < 0,01$), isikliku arengu kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,608$, $p < 0,01$), algatusvõime kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,589$, $p < 0,01$), usaldatavuse kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,484$, $p < 0,01$), positiivse suhtumise kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,496$, $p < 0,01$), koostöövalmiduse kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,504$, $p < 0,01$), kliendikesksuse kompetentsi ja pensioni II samba lepingute arvu ($r = 0,576$, $p < 0,01$) vahel.

2

Arenguveestlusel läbitavad kohustuslikud osad on töötaja tugevused ehk mis on hästi, arenguvõimalused ehk millele oleks vaja tähelepanu pöörata, eelmise perioodi saavutused ja töötaja arengusuunad uueks perioodiks, töötaja hinnang juhtimisele ja juhi kommentaarid ja ettepanekud. Uurimise tulemusena olulisi erinevusi välja tuua ei saa, sest kõikidele telleritele läheneti väga individuaalselt ning üldistusi nende põhjal on raske teha. Küll aga märkasime, et telleritel, kelle testi tulemus oli üle keskmise või oluliselt üle keskmise, ei esinenud märkusi kvaliteedivigade suhtes, mida aga esines keskmise testitulemusega tellerite arenguveestluste kokkuvõtetes. Samuti esines neil tellereil, kelle testi tulemus oli

üle keskmise või oluliselt üle keskmise, arenguvõimaluste osas märkusi vähese müügi kohta.

3

Kui meestest saavad isad, muutuvad nad konfliktide lahendamisel vähem vägivaldseks, isegi kui neil on sellega varem probleeme olnud (Thompson 2004). Samuti on vähem tõenäoline, et isad vahetavad töökohta. Üldiselt on isadusel kalduvus muuta mehed vähem enesekesksemaks, emotsionaalsemaks, rohkem kaastundlikumaks, nad arvestavad enam teiste inimeste vajadustega. Esmakordselt isaks saanud mehed kogevad sageli madalat enesetõhusust ja rahulolematust isaduse perioodi siirdumisel (Hudson 2003). Isade vanemlikud oskused on olulise tähtsusega, sest vanemliku hoolitsuse mustrid, mis arenevad imikuperioodil, eksisteerivad ja mõjutavad seda, kuidas isa suhtleb oma lapsega terve elu jooksul. Uuringud näitavad, et isade madal enesehinnang avaldab lastele suuremat mõju kui emade madal enesehinnang (Roberts 1996).

4

Eriti tähtsaks eluvaadete loojaks on televisioon. Sellele on osutanud mitmed uurijad. Lastesaadetest algab sotsiaalse teadvuse kujunemine. Lapselikud, heasüdamlikud, õpetlikud ja seletavad suunatud saated arendavad lastes loovust, sallivust, mõistmist. Vägivallast üle kuhjatud multifilmid tekitavad aga lapses agressiivseid emotsioone. Need õpetavad ka mitte mõistma ning vältima teiste valu. Aina enam tungivad peale multifilmid nagu "Tom ja Jerry", mis lausa pakatavad teineteisele käki keeramist ja naljaga serveeritud vägivallast (Krull 2001: 154-155).

5

Õpitud abituse uurimiseks kasutati Seligmani Õpitud Optimismi Testi (*Learned Optimism Test*). Test koosneb 48st olukorrakirjeldusest, mille tõlgendamine selgitab välja, kui pessimistlik vers optimistlik on vastaja. Katseisikuil lastakse valida igale olukorrakirjeldusele etteantute hulgas üks

endale sobiv selgitusviis. Testi 1. parameeter selgitab välja, kui püsivaks inimene peab ebameeldivuste põhjuseid ja seda, kas inimesed lasevad ebameeldivustel püsida või võitlevad nende vastu. Lähtutakse sellest, et ebameeldivustest võib mõelda läbi mõistete *alati*, *mitte kunagi*, *vahel* ja *viimasel ajal*. 2. parameeter näitab püsivalt optimistlikke vastuseid, heade sündmuste tõlgendamist püsivaks. Optimistlikumad inimesed selgitavad häid sündmusi püsivate põhjustega, kasutades sõna *alati*, pessimistid aga kasutavad sõna *vahel*.

Kvalitatiivse uurimuse kujunemine kirjalikuks tekstiks kätkeb mitmeid erijooni. Jutustaval, arutleval, tõlgendaval osal ja tekstiloomel on siin suurem kaal. Teksti osa ei piirdu tulemuste esitamisega (mida võiks ju teha ka vaid tabelite ja graafikutega piirdumisel), vaid (nagu väljendavad selgelt S. Hirsijärvi, Ü. Remes ja P. Sajavaara (2005 243)) teksti kirjutades, korrigeerides ja lihvides uurija analüüsibki oma materjali, süvenedes nõnda uuringusse ja tõstes selle usaldusväärsust. Alasuutari (1993 30) soovitab kvalitatiivse uuringu analüüsi osas tuua algul katkend empiirilisest ainekust või üksikjuhtumi kirjeldus, mille kaudu lugeja juhatatakse teemakäsitlemise juurde. Materjali analüüs suundub üksikuilt tähelepanekuilt suuremate üldistusteni. Uurija lähtub empiirilisest toormaterjalist (nt litereeritud küsitlustest), mida ta korrastab, selekteerib, liigitab jne. Materjali elementide omavaheline võrdlemine, madalama ja suurema üldistusastmega kategooriate leidmine, klassifikatsioonide koostamine, uuringu tendentside ja seaduspärasuste fikseerimine ja teooriatega kõrvutamine ning etapp-

haaval aina suurema üldistuse, selguse ja usaldusväärsuse poole suundumine on sedalaadi uuringuis kesksel kohal ja sellest tuleb lakoonilises vormis aruande analüüsi osas kirjutada. Ehk nagu on öelnud Alasuutari. „Lugeja juhatakse mööda suunavaid niite ja nende sõlmkohti vähehaaval selgitava lahenduseni.“ (Hirsijärvi jt 2005 244). Laiemate teoreetiliste üldistusteni siirdudes pakutakse lugejale tähendusrikaste ilmingute ja seaduspärasuste kaasaavastamise võimalust. Konkreetsetel ainesel (nt intervjuueeritavate ütlustel) on tihtipeale iseväärtus ja neid ei annagi alati üksüheselt tõlgitseda ning ülistada. Enamgi veel sageli pole materjali analüüs ilma uuritavate otseste tsitaatideta mõeldavgi. Kvalitatiivsete meetodiga kogutud materjali analüüs on võrreldav selge figuuri väljajoonistamisega hajali visandist või ka tasandikult kõrgendikule ronimisega, nii et kord-korralt avaneb maastikust aina laiem panoraam ja tervikpilt. Väga oluline on analüüsis eristada uuritavate autentseid ütlemissi tõlgendustest. Seega on kvalitatiivse uuringu tekstiloomes „kirjanduslikum“ kui kvantitatiivse uuringu korral. Üldiselt oleks soovitatav ja algajale ka lihtsam suhestada uurimistulemused loetud kirjandusega analüüsi lõpul. Samas võib teha mitmesugustele allikatele, nt teooriatele, viiteid ka analüüsi algul ja käigus. Et kvalitatiivse uuringu analüüsi ja tulemuste kokkuvõttu kergemini tuumakaks tekstiks kirjutada, võiks algul eraldi lõikudena esile tuua kõik tehtud tähelepanekud, üldistused jne. Hiljem võib need sildavate väljen-

dite abil sobivalt järjestada ja tõlgendavat, kommenteerivat teksti tarbe korral juurde kirjutada.

Arutelu

Teadustöö aruanne erineb vabast arutlemisest mitme nõude ja piirangu poolest. Selles on tagaplaanil argumentatsioon, väidete tõstatamine ja vaidlustamine, emotsionaalsus, esseelik väljendusviis jm, mis on omane diskussioonile selle tavatähenduses. Esiplaanil on kümmekonna kindla punkti täitmine.

Võimaluse korral tasuks uuringu tulemusi arutada teiste spetsialistidega

<http://www.geocities.com/Area51/Realm/8655/GRAPHICS/GIF/Arguing.gif>

Arutelu peaks ennekõike esile tõstma uurimise sisulised tulemused, vaatlema neid uuringueesmärkide ja hüpoteeside valguses ning andma hinnangu nende valiidsusele, tähendusele ja üldistatavusele. Et arutelu on eessõna, kokkuvõtte ja

resümeega sisult kattuvaid osi, tuleks aja ja energia säästmiseks kõik need omavahel suhestada ja nõnda koostada, et need üksteist täiendaksid. Järgnevalt on toodud arutelu soovitatavad elemendid koos võimalike sõnatarinditega.

- Uuringueesmärkide ja/või hüpoteeside meenutamine. *Käesoleva uuringu põhieesmärgiks on... Uuringus püstitati järgmised eesmärgid... Uuringus lähtuti oletusest, et... Uuringus otsiti vastust küsimusele... Uuring toetas hüpoteesi A, mille järgi... ning kummutas hüpoteesi B, millele vastavalt...*
- Põhitulemuste kokkuvõtt. *Uurimine võimaldas välja selitada... Uuringu käigus täpsustati probleemi X olemust; jõuti järeldustele, et... Struktureerimata intervjuude analüüs võimaldab esile tuua järgmised hüpoteesid...*
- Tähtsaimate uurimisülesannete üleslugemine. *Uuringus seati teoreetilise materjali läbitöötamisel ülesandeks... empiirilise andmestiku kogumisel aga...*
- Probleemile ja selle lahendamise käigule viitamine. *Asuti uurima... probleemi. Uuringul tõstatati probleem... Probleemidele a ja b lahendust otsides koostati küsimustik ja rakendati rühmadiskussiooni (fookusgrupi meetodid).*
- Uuringu valiidsuse ja reliaabluse kontrollimise menetlus (tarbe korral).
- Hinnangu andmine sellele, mis läks töös paremini korda ja mida ei õnnestunud saavutada. *Teoreetilises (metoodilises, empiirilises) osas*

läks korda... Samal ajal ei võimaldanud käesolev uuring anda vastust (läbi töötada, usaldusväärseid järeldusi teha)... Töö lõpul peame nentima, et... osas oleks pidanud valima käesolevast käsitlesest erineva (mõõtevahendi, kontseptuaalse baasi, statistilise andmebaasi).

- Kriitiline hinnang taustteooriale. Käesolev uuring seab kahtluse alla teooriast Q tuleneva seisukoha...
- Uuringuandmete võrdlemine varasemate seda laadi uuringutega. Kõrvutades käesoleva töö tulemusi L -i ja M -i uuringutega aastast... võime nentida järgmist:...
- Eeldused tulemuste üldistamiseks (laiemale populatsioonile). *Et teha käesolevast uuringust kaugemaleulatuvaid järeldusi, tuleks (läbi viia kordusuuring, korraldada uuring kontrollrühmas, jälgida faktorite c ja d seotust suurema valimi põhjal.*
- Selgitused. Uuringu tulemuste esitamisel jt arutelu elementides võib tarbe korral anda arusaamist hõlbustavaid seletusi, tuua näitarve jne.
- Psühholoogilised tõlgendused ja kommentaarid. See arutelu element on ilmselt loominguilisim ja raskeim ning paljudes ülikooli lõputöodes sisuliselt lisamata.

Teadusuuringu tulemustes tuleks esile tõsta olulisim, rakendusuuringuile aga lisada uute algatuste loend (<http://www.mceditrice.it/logo%20mondo%20suonato.jpg>)

- Uuringutulemuste kasutuselevõtt teoorias ja praktikas.
- Suunised ja soovitused probleemi jätkuuuringu korraldamiseks. *Tõstatatud probleemide uurimisel tuleks edaspidi kasutusele võtta ka kvalitatiivsed meetodid (nt juhtumianalüüs ja fookusgrupi meetod) ning rakendada kvalitatiivsete meetoditega kogutud andmete analüüsil (regressioon- ja diskriminantanalüüsi).*

Soovitusi uurimistöö keele ja stiili parandamiseks

Selgeim ja põhjalikem uurimistöö tulemuste kirja paneku suunis on eesti keeles soome autorite raamat „Uuri ja kirjuta“

Teadusteksti keeles ja stiilis ilmnevaid puudusi

1. liiga palju *mina*-vormi
2. telegrammistii

3. arutluste puudulik sidus – ühelt mõttelt ja tekstilõigult teisele üleminek on hüplev või konarlik
4. paljusõnalisus
5. sõnakordused
6. tautoloogia
7. oskamatus kasutada aina korduvate sõnade korral sünonüüme
8. populistlikud ütlemised ja käibefraasid
9. lühendi järel liigne punkt (nt prof.), välja arvatud juhtumid, kui lühend langeb kokku mingi sõnaga (nt e.m.a)
10. punkti panemine eraldiseisva alapealkirja järele
11. liigne koma sõnade ja, ning, ehk, ega, või, kui, ka (mille ette koma panna ei saa!) järel
12. puuduv koma liitlause osalause ja samaväärsete, korduvate lauseliikmete vahel
13. side- ja mõttekriipsu valesti kasutamine
14. vead kokku- ja lahkukirjutamises
15. vead suure ja väikse algustähe panemisel
16. ühildumisvead

Allpool on mõned üldised kirjatöö keelelise taseme kvaliteedi tagamise nõuanded, edasi pakume nõu, kuidas hõlpsamalt vältida teadustöö sõnastamises tekkivaid vigu.

Üldisi suuniseid teadustöö teksti kirjapanemiseks

- kirjuta täpselt ja selgelt oskuskeeles
- eelista olla lakooniline, mitte heietav
- väldi tautoloogiat
- seleta lahti kitsalt erialased v. ähmase tähendusega mõisted
- väldi slängi, klišeetid, populistlikke fraase, sõnakõlke, ülepoetiseeritud või üliemotsionaalseid väljendeid
- ära liialda mina-vormiga

- väldi konspektilaadsust: elliptilisi lauseid, oht-raid lühendeid jne
- väldi arvupuru
- kasuta korduvuste väljapeilimiseks arvutis „otsingu ja asenduse“ võtet
- varieeri korduvaid mõisteid (nt *uuritakse, analüüsitakse* jne), kasutades selleks ka arvuti sünonüümide tugisüsteemi
- väldi tingivat kõneviisi
- eelista lihtsaid keelelisi tarindeid, kuid väldi ka laiendamata lihtlausete kuhjamist
- tõlkemurede leevendamiseks too vaieldavaile vastetele kursiivis juurde võõrkeelsed originaalväljendid
- ära eira komasid, kokku-lahkukirjutamise reegleid jm õigekirja puutuvat.

10. Psühholoogi pilk

Oleme selles raamatus tutvustanud psühholoogia uurimismeetodeid ning andnud nende kasutuselevõtu näpunäiteid, peagu puudutamata on aga küsimus, kuidas uurija võiks endas välja arendada nii teadustöös kui ka argielus edu tõotava *psühholoogi pilgu*? Mõtlen selle all oskust eristada elunähtustes kõike olulist ja tähendusrikast, mida on võimalik lahti mõtestada ja sügavalt mõista psühholoogi vaatenurgast. Psühholoogi pilk eeldab küll teooriate tundmist, ent teiselt poolt tähendab see võimet näha elu tõelisust n-ö otse – selge, värske, otsekui uut kogeva silmaga. G. W. Allport eristas inimestetundmises kaht külge: ühed mõistavad paremini eri inimkategooriatele iseloomulikke ning eristavad inimestes enam üldist ja tüüpilist, teised suudavad sügavamalt sisse elada kaasinimeste sisemaailma ning näevad neis isikupärast ja kordumatut. Ideaalis tähendab psühholoogi pädevus objektiivse analüütiku arutlusvõime ühendamist inimestele ja nende muredele osavõtliku kaasaelamise valmidusega. Psühholoogi pilku võiks kirjeldada sõnad *probleemitudlik ja mõistev*; see tähendab, et puude taga nähtaks metsa ja märgataks tüüpilist selle aredalt ainukordses.

1930. aastail tõlgiti eesti keelde René Descartes i raamat „Arutlus meetodist“, millele kirjutas

saatesõna meie psühholoogiaklassik Konstantin Ramul. Teose pealkiri annab hästi edasi selle keskse sõnumi psüühika mõistmiseks läheb vaja usaldusväärset meetodit. Kui menuseriaali „Hercule Poirot“ detektiivist peategelaselt küsiti, millest tuleneb tema edu kuritegude uurimisel, vastas ta varmalt kolme sõnaga kord, meetod ja psühholoogia. Paljudes kordustrukkides ilmunud psühholoogiaõpikute autor D. G. Myers toob ühes oma raamatus hulga näiteid selle kohta, kuivõrd veavad intuitsioon ja tavatarkus inimesi psüühika ja sotsiaalelu nähtuste hindamisel alt. Intuitsiooni ei tohiks kõrvale jätta, vaid tuleks arendada ja virgutada teadmiste ja teooriate toel.

Psühholoogi pilgu teritamiseks ei piisa „kõhutunde“ arendamisest, enam edu töötab kindla meetodi, õigemini mitme asjakohase meetodi appivõtt. K. Marxi parafraseerides võime öelda, et enne kui soovime inimeste käitumist muuta, peaksime seda mõistma. (Marx paraku ei mõistnud kuigivõrd inimeste psühholoogiat, on teiste hulgas väitnud ka mainekas Ameerika psühholoog J. Moreno). Psüühika seaduspärasuste mõistmine võimaldaks käitumist prognoosida ja seda teatud piires ka mõjutada. Ent inimeste ja nende käitumise mõistmisel, saati veel selle ennustamisel on elus enamasti vaid ligikaudne iseloom, teisisõnu on psüühika avaldumise siseajendite ja välismõjurite määratlemisel eksimisoht üsna tõenäoline. Kellegi käitumise (kaasinimestesse suhtumise, suhtlemisviisi, irratsionaalsete uskumuste, enesehävituslike mõtete või kindla elustiili) muutmise võimalused on ka adekvaatse psühholoogilise töö-

genduse leidmisel enamasti kahjuks üpris tagasihoidlikud. Samas pole kahtlust, et psühholoogi pilk aitab meil inimloomusega (nii teistes kui ka iseendas!) paremini kohaneda.

Järgnevalt on pakutud kolm eri viisi ühesama keske küsimuse lahendamiseks: kuidas õppida orienteeruma inimekäitumist kujundavais tegureis.

Vaatlusvõime arendamine

Inimeste igapäevaelu seiramine psühholoogi pilguga evib üht-teist ühist lugemise ja teaduslike vaatlustega. Kui me lugemisel häälestume midagi huvikohast avastama, siis tasuks ka hullavaid lapsi, kohtamisele tulnud teismelisi, kraaklevaid abikaasasid, teaduskonverentsi banketil viibijaid või lihtrahva lõbustuseks pakutud saate „Võta või jäta“ publikut jälgides seada endale kindel eesmärk, mida me püüame eristada ja tähele panna.

Arendav on ära tabada hetked, mil me laseme inimeste vaatlemisel end kaasa viia välise (nt rõivastumisviisi) jälgimisest, lastes silmist olukorras olulisima. Ennast jälgides eristame olukordi, kus pimestume haloefektist, naaldume pilguga liiga pikalt millessegi igaühele silmatorkavasse ega mõista seda põhilist, mida kõik ei mõista, või pöörame ülemäärast tähelepanu endast erinevale (kontrastiefekt), kipume keerukat ülelihtsustama jne.

Mitmed eri kutsealade esindajad on täheldanud, et kutselised psühholoogid on vastu ootusi praktilises inimesetundmises leebelt öeldes keskpärase võimetega. (Ühe näitena tuuakse asjaolu, et lahtumus on psühholoogide hulgas vaat et kõr-

gemgi kui rahvastikus keskmiselt). Kogemusõppe aspektist vaadatuna on asi selles, et paljud psühholoogiat õppinud küll mäletavad teoreetilisi kontsepte, klassifikatsioone ja skeeme, ent neil pole olnud mahti raamatutarkust tegelikus elus järele proovida, teooriaid elunähtustega suhestada. Psühholoogiaalane koolitus õpetab parimal juhul selgeks teatud tunnetusskeemid ja käitumismallid, ent neid poleks õige toorelt ellu rakendada. Ikka ja jälle kuuleb juhtumeist, kus geštaltteraapia läbinu hakkab lähikondlastega neid pörpival moel avameelitsema või kehtestamistreeningult tulnu asub viisakalt „kaitsma enda ja austama teiste huve“, kuigi konkreetne olukord eeldaks *win-win* printsiibi järgimise asemel väärikat taandumist või ilma tseremoonitsemiseta enese maksmapanemist.

Igapäevaelu vaatlusvõime arendamisel tasuks olukorra sobides vaadata toimuvat n-ö kindlas teoreetilises raamis. Organisatsiooni-, grupi- ja sotsiaalpsühholoogia, aga samuti kliiniline ja isiksuse psühholoogia pakuvad arvutul hulgal keskastmeteooriaid, õpetusi ja seletusskeeme, mis näivad otsekui loodud selleks, et need elu eriilmelistes olukordades proovile panna. Küsimus, kuidas teooriapõhist vaatlust läbi viia, on seda-võrd lai, et vääriks omaette raamatut. Piirdugem seepärast allpool paari näitega.

Kognitiivse dissonantsi teooria. Tegelikust elust leiab ohtrasti näiteid, kuidas pikka aega kahe või enama alternatiivi vahel valivad isikud hakkavad valiku *järele* teisi ja ennast veenma oma otsuse õigsuses (taandudes vääraks osutunud valikust

mõnikord alles pikema aja järel). Näiteks veetis keegi kolleeg paar aastat tagasi oma talvepuhkuse Siinai poolsaarel Punase mere ääres. Puhkuselt tulles kirjeldas ta värvikalt snorgeldamise võlu ja berberi tantsijataride ilu. Alles aasta pärast tunnistas ta, et kuurorte ümbritseval kiltmaal polnud ainsat õiekest silma rõõmustamas ja kaks nädalat valdavalt vene keelt kõnelevate turistide keskel elamist ei pakkunud islamikultuuriga lähitutvuse tegemiseks mingit võimalust.

Grupimõtlemise fenomen. Paljudel koosolekutel kordub aina sama stsenaarium (ülemuse) mõjulapääsenud seisukohale ei otsita alternatiive – osavõtjate arvamused hakkavad enne vaidlusküsimuse üksipulgi läbiarutamist liiga vara koonduma ja kobarduma, kujundades küll ühtse, aga ebaadekvaatse seisukoha või otsusekava.

Hämarv käitumisviis. Psühholoog Pankratov toob manipuleerivate käitumisviiside klassifikaatoris esile mitmed *hämava käitumise* võtted, alates otsesest valetamisest, jämedakoelisest puru silmaajamisest ja põhjendamata väite jäärpäisest korrutamisest kuni arutlusprobleemi osava välja vahetamise peente tehnikateni. Igapäevaelu toob tihtipeale silme ette sääraseid olukord ka elus, olgu teleekraanil, asutuse nõupidamisel või alaealise suunamisel koduseid töid tegema. Manipuleeriva käitumise läbinägemine võimaldab asju (vähemalt enda jaoks) nimetada õigete nimedega ja küllalt sageli leida mõjutamiskatsetele ka tõhusat vasturohtu.

Vaatlusvõime arendamisel saab siirduda nii ilmingult teooriale (seda ka filme lindistades ja neid

uuesti üle vaadates) kui ka teoorialt ilmingule. Viimatimainitud sihi saavutamiseks võiks talitada järgmiselt.

1. Vali välja teatud hulk kontseptsioone, teooriaid, millele püüad tegelikus elus näiteid leida. Louis de Funes ja Jack Nickolson on mitmes filmirollis kujutanud tegelasi, kes toovad otse õppevahendi selgusega esile, kuidas näidata kinolinal naljakaid olukordi.

2. Värskenda oma teadmisi teooriatest. Selgelt struktureeritud ja hästi omandatud õpetuste korral pole nende sügavamaks mõistmiseks vahel vaja teha midagi enam kui pilk õpetuse kirjeldusest üle libistada. Vahel ilmneb aga mingi õpetuse eluga suhestamise katses, et me oleme seni mõistnud teooriat lootusetult pealiskaudselt. Selle raamatu autoril kulus üksjagu vaeva, enne kui ta suutis enda jaoks eristada *õpitud abituse mõiste* just nõnda, nagu termini autor M. Seligman selle määratles – optimistlikule eluhiakule vastanduva masendusallikana. (Samas pole vääri mõista *õpitud abitust* ka laiemalt, nt vastutusest pagemise käepärase moodusena).

3. Leia teooriaile tegelikus elus kate (tõestus, näited). Õpitud abituse näiteid nii sõna kitsamas kui ka laiemas tähenduses märkab elus igal sammul.

4. Püüa kogutud näidete varal lähteteooriat arendada, avardada, täpsustada. Seda punkti järgides olen sõnastanud mitmeid uusi seaduspärasusi kuulsate Murphy seaduste täienduseks ning leidnud E. Berne suhtlemismängudele hulga eesti

vasteid (nt mäng „Mina sinuga ei räägi“ (ei arvesta, ei kooskõlasta, ei vaheta meile...)).

5. Pane tähele juhuslikult kujunevaid olukordi, kui elus (kinos, telesaates, teatris) näib *miski* kirkalt vastavat teatud teooriale. Tegelikult pakub iga päev sääraseid ahaa-elamusi, mil me otsekui mõistaks tõelisuse avarat (et mitte öelda kõikehõlmavat) kirjeldatavust läbi psühholoogiamõistete ja -õpetuste. Näiteks panin päeval, mil neid ridu kirjutasin, läbi Nõmme jalutades tähele, et korrastatud ja räämas majad asuvad tänavail n-ö salguti, mis tõestab lähinaabruse ilmselget mõju heakorra tagamisel, matkivat käitumist, eeskuju nakkavust või kuidas tahes me fenomeni ka nimetaks. Enamgi veel, mulle näis, et kui ühel tänavapoolel juba lõriseb tarade taga kaks hundi-koera, ei mõtlegi vastastänaava majaperemees, kes kavatseb endale koera soetada, võtta neljajalgseks sõbraks mõnusat Airedale'i terjerit või vilgast setterit, vaid tingimata ikka hundi või vähemalt rotveileri.

Psühholoogilise kommentaari kirjutamine

Eestis võib kahe käe näppudel üles lugeda psühholoogid, kes seiravad elunähtuste spektrit n-ö laias diapasoonis ning püüavad aktuaalsele oma lehelugude, artiklite, intervjuude või kommentaaridega kaasa elada. Ühest küljest täidab mõnigi mainituist sotsiaalset tellimust ja vastab talle helistavale ajakirjanikule ka siis, kui tal pole asja kohta midagi arukat ja uut öelda. Teisest küljest näitab see tõsiasi, et psühholoogi kommentaari kirjutamine on paljudele üle jõu (v.a

muidugi sõnavõtt või kirjatükk oma kitsal ainealal).

Kuidas siis anda eri elunähtustele nobe ja asjatundlik hinnang (analüüs, arvamus)? Alati pole see lihtne. Kunagi helistas keegi ajakirjanik selle raamatu autorile ja küsis, mis ma arvan „Miljonimängust“ Jäin nõutuks ega osanud otsekui taevast sadanud küsimusele hetkepealt midagi kosta. Et ma jäin vastuse võlgu, püsib see probleem mul mitu aastat kuskil alateadvuses ja praegu muidugi vastaksin sellise küsimuse esitajale juba nii mõndagi (kriitilist). Kiire suulise psühholoogilise kommentaari andmiseks pakub teatavat abi Mattias Pöhmi raamat „Vastus varnast võtta“, aga ka kutseliste poliitikute vahel nutikad, teinekord lihtsalt väljakeerutavad vastused neid usutlevatele meediategelastele. Terasest vastuse andmiseks tuleks hoiduda küsimuse vastust sisendava vormi (Kas te pooldate homode abielu?) sugestioonist (antud juhul kas eitavast või jaatavast vastusest). Teiseks tuleks küsimuse semantiline väli (arvessetulev tähendus) avada enda jaoks sääraselt, et võimalik oleks vastata endale meelepärasel viisil, oma pädevustasandilt. Kolmandaks tuleks vastusevariante sisimas kaaludes eelistada irriteerivat ja värsket igavalt tervemõistuslikule tavatarkusele.

Vaatame nüüd, kuidas anda kommentaar nõnda, et see oleks a) probleemile adekvaatne, b) psühholoogiliselt asjatundlik, c) värske. (Alati muidugi ei õnnestu kõiki neid nõudeid täita.)

Probleemist lähtuv kommentaar üritab tuua küsimusse selgust, vaadata nähtust avaramal väljal,

uurida mingi häire või vajakajäämise tekkelugu jne. Tegemist on tüüpilise probleemiuringuga, millest oli selle raamatu esipooles põhjalikult juttu. Mõistagi tuleks probleemi enda jaoks lahtimõtestamisest peegeldada kuulajaile, vaatajaile või lugejaile vaid olulisim osa. Seda laadi kommentaari lähtekohaks on tõdemus. *Probleem on akuutne, ja kui vaatame küsimust laiemalt (sügavamalt), siis...* Igasugune statistika, võrdlusandmed teiste nähtustega (maade, kultuuride, ajastutega) pakuvad ainekult probleemi paremaks mõistmiseks. Efektseim on kommentaar, mis tunnistab tõstatatud küsimuse pseudoprobleemiks ja nihutab küsimusest lähtudes ette hoopis teise probleemi. Seda laadi tehnikat on kasutanud sageli mõnigi publitsist.

Adekvaatset psühholoogilist õpetust kohaldav kommentaar. Nagu eespool vihjasime, võib põhimõtteliselt kõiki inimpsüühika, inimsuhete ja sotsiaalse keskkonnaga seotud probleeme analüüsida *psühholoogia* võtmes. Samal ajal kui paljud tavalinimesed teavad nimepidi ainsa XX sajandi psühholoogina vaid Sigmund Freudi, on hingeteadust kõrgkoolis tudeerinuile meele kümneid erinevaid psühholoogilisi õpetusi, millest adekvaatse valimine pole teab mis kunst. Esimene päheturgatav õpetus või mudel ei tarvitse aga parim olla. Et sama ilmingu seletamiseks leidub üldjuhul hulke ri skeeme, mudeleid, teooriaid, tasuks sobiva õpetuse tsiteerimisel kaaluda, kuivõrd selle vastuvõtt sobib kommentaari adressaadile (nt koolilõpilastele, tavalugejaile, humanitaarharitlastele). Probleemi või küsimuse iseendale lahtimõtesta-

miseks võib kasutada mis tahes õpetusi, selle käsitlemiseks oma kommentaaris tuleks mõelda ka sellele, kui trendikas, arusaadav, vastuvõetav mingi õpetus võiks olla. Kui 1950. aastail oli maailmas moes (NSV Liidus keelatud) eksistent-sialistlik filosoofia, 1960. aastail tegid paljud lääne inimesed esmatutvust ida vaimsete õpetustega, siis 1990. aastail kujunes üksvahe suurmoeks Foucault", Derrida jt postmodernistide tsiteeri-mine (seda kujutab vaimukalt David Lodge oma ülikooliromaanides). Praegusajal on käremeelsed postmodernistid selle raamatu autori meelest juba langev trend, bioloogiline või positiivne psühho-loogia ega ka mingi teine psühholoogiasuund pole end tavainimeste jaoks keskse paradigmana positsioneerinud. Seega sõltub täiesti kommen-taari autorist, kuivõrd ta suudab/ei suuda mingi õpetuse kaasahaaravalt avada.

Lahatava probleemi avaramaks käsitlemiseks võiks mingiks eeskujuks olla mitmed eespool antud suunised. Kui just ei taheta üht kindlat vaateviisi propageerida, mõjub eluprobleemide käsitlemisel sümpaatselt, kui vaatlusalust küsi-must valgustada dialektiliselt, kahe mingis mõttes erineva õpetuse kaudu. Leidub probleeme (nt joomarlus, võõrviha, Interneti-sõltuvus, agres-siivne käitumine), mida saab hea tahtmise juures analüüsida nii psühhoanalüütilisest, biheiviorist-likust kui soovi korral ka kas või feministlikust aspektist. Samas ei tohiks laiemale lugejas-konnale mõeldud üllitisest mõistagi vastu vaadata õpikuteksti didaktika või teadusartikli igav asja-likkus.

Paarile probleemi uudse käsitlemise võimalusele osutasime juba eespool. Mis ühele uudne, ei tarvitse seda olla teisele, ühel ajajärgul, ühes kultuuris uudne ei ole seda ehk teisel ajal teises kultuuris. Nende psühholoog Toivo Kitveli sõnadele mõeldes ei maksa originaalitseamisega ka üle pingutada. Samas tasuks küsimärgi alla seada probleemi üldteada käsitusviis ja tarbe korral söakalt vastanduda tuntud isikuile ja arvamusi-
liidreile. Aastaid tagasi kerkis ühes ajakirjas kor-
raks poleemika *new age*'i menuautori Carlos Cas-
taneda üle. Üks tuntud eesti prosaist sekundeeris
Castanedat pihuks ja põrmuks tegeva poeedi
artiklile, leides, et ehkki Castaneda näib oma
raamatuis „Don Juani õpetused“ ning „Jutustused
jõust“ mingit uut mütoloogiat rajavat, on tal oma
lugejaile ka palju harivat ja hinnalist pakkuda.

LISAD

Kas sul on uurija eeldusi?

Teaduslikus uurimistöös läheb tarvis mitmekülgset võimekust: selgeid ja kindlaid teadmisi, spetsiifilisi oskusi, eksperimenteerivat vaimu, koostöövalmidust, praktilise töö kogemusi jne. Hinda toodud näitajate alusel iseennast. Välti keskmisi vastuseid ning julge olla enda vastu aus.

I Teadmised

Skaala:

teadmised puuduvad 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 kindlad teadmised

1. Teadustöö *metodoloogia* mõistmine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
2. Teadusiku *probleemi* mõistest arusaamine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
3. Erinevate *mõõteskaalade* võimaluste tundmine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
4. *Sõltuva ja sõltumatu muutuja* mõistete eristamine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
5. Uurimise *kehtivuse ja usaldatavuse* eristamine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
6. *Uurimisobjekti* mõistest arusaamine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
7. *Hüpoteesi* olemuse ja otstarbe mõistmine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
8. *Andmetöötluse* võimaluste ja võtete tundmine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
9. Süsteemse lähenemise (käsitluse) mõistmine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
10. Orienteerumine psühholoogia mõistetes ja teooriates:

- a. *üldpsühholoogia* mõistetes ja teooriates
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- b. *isiksuse psühholoogia* mõistetes ja teooriates
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- c. *sotsiaal- ja suhtlemispsühholoogias*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- d. *kliinilises psühholoogias*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- e. *psühhoteraapias ja nõustamispsühholoogias*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

II Võimed ja oskused

Hinnangu skaala:

minimaalne 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 maksimaalne

- 11. Arvutil töötamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 12. Oskus kasutada Interneti otsingusüsteeme
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 13. Silmava (diagonaalis) lugemise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 14. Kiirlugemise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 15. Lihtsa küsitluslehe koostamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 16. Lihtsa eksperimendi korraldamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 17. Vaatluse korraldamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 18. Intervjueerimise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 19. Arvjooniste (graafikute) arvutil koostamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 20. Ladusa ja selge eneseväljendamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 21. Teaduskeeles väljendumise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 22. Teksti sidususe tagamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
- 23. Teksti liigendamise (allosadeks jaotamise) oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

24. Tsiteerimise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
25. Bibliograafilise kirje koostamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
26. Võõrkeelte valdamise tase
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
27. Aja ratsionaalse kasutamise oskus (distsipliin)
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
28. Analüütilise mõtlemise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
29. Oskus uuritavaid objekte liigitada, rühmitada
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
30. Oskus nähtusi üldistada, tüpiseerida
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
31. Metafoorse (kujundliku) väljendumise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
32. Oskus eristada ulatuslikus infos olulist
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
33. Probleemitundlikkus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
34. Ideederikkus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
35. Vaimse dialoogi arendamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
36. Olulist eristava kuulamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
37. Teadusliku kriitika tegemise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
38. Kirjanduse läbitöötamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
39. Oskus kasutada interneti otsingusüsteeme
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
40. Mõtteviisi paindlikkus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
41. Keskendumisvõime
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
42. Korralikkus ja täpsus tööde vormistamisel
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
43. Visadus valitud rada lõpuni käia

- 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
44. Loovust virgutavate heuristikate valdamine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
45. Arvudega opereerimise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
46. Juhendaja abi nõutamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
47. Statistikaandmete ülesleidmise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
48. Märkmete talletamise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
49. Teiste kogemuste ülevõtmise oskus
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
50. Oskus õppida iseenda kogemustest
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
51. Eksperimenteeriv vaim ja uuringust innustumine
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
52. Oskus hankida andmeid asutustest ja arhiividest
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Uuringu logiraamat

Selleks et uuring kavakindlalt läbi viia ning samas kogemus talletada, on soovitatav sisse seada arvuti dokument ja seda toetav klade (jooniste visandamiseks), kuhu pannakse punkthaaval kirja uuringu käigus tekkivad tähelepanekud, üleskerkivad küsimused ja iseendale antud suunised, eriti need, mis uuringuaruandesse ei jõua. Osa sellest infost kujutab endast erialase pädevuse omandamisel asendamatult hinnalist *vaiketeadmist* ehk isikliku kogemuse üleskirjutust. Logiraamatust võiks endale kujundada meespea, et uuringu edendamisel olulist mäletada ja teatud probleemide edukaid lahendeid edaspidi kasu-

tada; ent nädalast nädalasse tasuks üles tähendada ka teave, mida võiks kutsetöös kunagi kaugemas tulevikus tarvis minna. Näiteks juhatab arvuti otsingumootorite appivõtt tihtilugu iseene-
sest väärtuslikule ja raskesti ülesleitavale, ent antud töös liigsele infole. Logiraamat on paslik koht ka uurimisteesse sisseelamisel tekkivate
uitmõtete alalhoidmiseks. Logiraamat võiks vormilt välja näha just säärane, nagu igaüks kujundada soovib. Mõned alapunktid, mida võiks logiraamatusse dateeritud märkmena fikseerida:

- uuringu põhitees (juhtidee) ja selle järgnev täpsustamine
- uitideed (nt uurimiskontseptsiooni loomiseks, mõõtevahendite rakendamiseks jne)
- meetodi rakendamise, kirjanduse läbitöötamise jms vallas tekkivad kogemused ja hinnang neile
- äpardused (et neist õppida)
- teiste inimeste teemaga seotud tähendusrikkad ütlused
- leitud teabeallikad (nt Interneti otsingumootorid)
- kõikvõimalik kasulik info, mida võiks uuringus kuidagi kasutada, nt kas või Interneti-aadress eesti õigekirja kontrollimiseks
- oma naiivsed ja väärad ettekujutused, millest teemasse süvenemine aitas vabaneda
- uuringu jaoks tähendusrikkad faktid, tsitaadid, raamatukaupluses märgatud teosed jms
- kõik uuringuga seotud spontaanselt tärkavad küsimused (millegi teadaamise soovid)

- uuringu kavandamisel (disainimisel) tehtud visandid (joonised), plokk skeemid, mõistete süsteemid jms
- juhendaja või ekspertide (kolleegide) soovitusel
lühema tähtajaga ülesanded („päevakäsud“) iseendale
- uurimistöö motivatsiooni tõstnud ning loomeinspiratsiooni suurendanud spetsiifilised olukorrad
- omaette tehtud ajurünnakute (vaba ideedegenerereerimise) tulemused
tõlgenduste, hinnangute, järelduste jm fikseerimine nende järgneva kriitiliseks ülevaatamiseks
- teooriaid ja mudeleid lahtiseletavad lihtsustavad skeemid
- enda kui uurija eneseanalüüsi, nt oma eba-kindluse või eelarvamuste põhjused.

Järjepidevalt peetav logiraamat on ka nagu järjehoidja, kuhu märgitu osutab teemaga edasi tegelemisel poolelijäänud kohale. Pannes kirja teadustöös tekkivad iseloomulikud raskused ja nende ületamise teed, õpib uurija logiraamatu abil üldmainitud hinnalist oskust muuta kogemused kompetentsuseks.

Logiraamatu laadis uurimispäeviku tähtsus suureneb oluliselt kvalitatiivsete meetodite kasutamisel, kus materjali tõlgendamine on märksa pikem, inspiratsiooni ja väikeste spontaanselt tekkivate ahaa-elamuste osakaal aga suurem.

Uurimistööd takistavad probleemid ja nende lahendamine

Valitud teema ei paku huvi

- Vali uus teema

Hirm asjaga algust teha

- Ole muretu, seda tunnevad kõik; lihtsalt tee mingi lihtsa ülesandega algust

Algul venitatakse töö alustamisega, hiljem ollakse suures ajahädas

- Koosta ajakava ja järgi seda kindlalt

Aukartus teadustöö ees

- Meenuta eespool toodud zen-sententsi

Ei ole inspiratsiooni

- Selle tulekuni tegele tehniliste ülesannetega

Juhendaja ei vaevu aitama

- Esita talle järjepidevalt konkreetseid küsimusi ja oma töö valminud osi

Tekib materjalisse uppumise tunne

- Enne kui ainekukku edasi kogud, süstematiseeri see ja hinda, mis uuringus vajalik, mis tarbetu

Raamatuid jt allikmaterjale on liiga vähe

- Kasuta uute allikate leidmiseks otsingusüsteeme

Kogutud raamatuid, artikleid jm on läbitöötamiseks liiga palju

- Vali materjalidest käepäraseimad, teised pane esialgu kõrvale.

Ei suuda end käsile võtta

- Anna teistele (ja endale) kindel tähtaeg mingi ülesande lahendamiseks

Puudub kindlustunne uuringu lõpetamiseks

- Lepi olemasoleva materjaliga, vii selle analüüs ja tõlgendamine lõpule, olles valmis tarbe korral veel midagi juurde koguma

Raskused mõtete sõnastamisel

- Pane oma mõtted algul selgete teeside, märksõnadena kirja
- Seejärel järgi tekstiloomet hõlbustavaid juhi-seid

Häbened oma teksti teistele tutvustada

- Lepi eslotsa madala profiiliga, ära püüa näida targem, kui oled

Tekst tundub abitu

- Tihenda, viimistle, rikasta oma teksti

Kartus kaotada uuritavast terviklik ülevaade

- Koosta oma töö kõigil etappidel selgust loovaid skeeme, mõttemudeleid, mõistesüsteeme

Soovitusi tudengeile: kuidas arendada juhendajaga koostööd

Kooskõlasta juhendajaga töö teema, kava, kalenderplaan

Kasuta juhendaja abi:

- a. teema konkretiseerimiseks**
- b. endale raskesti arusaadavate asjade seletamiseks**
- c. kirjanduse jt allikmaterjalide saamiseks**
- d. probleemi selgemaks või teravamaks sõnastamiseks**
- e. oma nõrkadele külgedele tähelepanu juhtimiseks**
- f. metoodilise arsenalil väljatöötamiseks**

Uurimistöö kirjutamist hõlbustavad mõisted

Järgnevas loendis on toodud paarsada sõna, mille käe-pärasus võib bakalaureuse- või magistritöö kirjutajat aidata uurimistöö aruande kirjutamisel. Loend võimaldab varieerida väljendeid ja leida sobivaid sünonüüme.

Teema

Etteantud

Leidma

Piiritlema

Planeeritud

Valima

Varieerima

Võetud

Uuringu eesmärgid ja ülesanded

Abstraktsed	Planeerima
Arusaadavad	Põhjendatud
Arusaamatud	Püstitama
Ebamäärased	Seadma
Ennustavad	Segased
Kaardistavad	Seletavad
Kirjeldavad	Selged
Konkreetsed	Täpsustama
Lahti kirjutama	Täpsustatud
Lahti mõtestama	Välja töötama
Laialivalguvad	
Määratlemata	

Põhimõisted

Defineeritud	Määratlema
Ebateaduslikud	Operatsionaliseeritud
Eestindama, tõlkima	Teaduslikud
Eklektilised	Täpsed
Mitmetähenduslikud	Valima
Moodustama	

Probleem

Akuutne	Seadma
Analüüsima	Selgepiiriline, piiritletud
Kaalukas	Terav
Käsitlema	Tähtis, oluline
Lahendama	Uudne
Lahkama	Uurima
Lahterdama	Vaatluse alla võtma
Liigitama	Valgustama
Läbiuuritud	Vähetähtis
Mainima	Ähmane
Puudutama	
Püstitama	

Hüpotees

Alternatiivne
Ebamäärane
Esialgne
Formuleerima
Konkreetne

Otsitud
Põhjendatud
Püstitama
Selge
Täpsustama

Uurimisobjekt

Abstraktne
Hõlmama
Interdistsiplinaarne
Kitsas
Konkreetne

Lai
Laialivalguv
Määratlema
Struktureeritud
Vaatlama

Uurimismeetod

Aprobeeritud
Aprobeerimata
Ebaadekvaatne
Eestindama
Efektiivne
Empiiriliselt valideeritud
Järele proovima
Kasutama
Kasutusele võtma
Katsetama
Kvalitatiivne
Kvantitatiivne
Kõrvutama

Modifitseerima
Proovima
Rohmakas
Sobimatu
Sobiv
Teaduslikult kontrollitud
Tunnustatud
Tõhus
Täiendama
Uudne
Vähetuntud
Välja töötama

Valim

Arvukas
Kindlustama
Kujundama
Küllaldane
Moodustama
Paraja suurusega
Piisav

Põhjendama
Sobiva, sobimatu
koosseisuga
Suur
Uuringu eesmärkidele
vastav, mittevastav
Väike

Andmetöötlus, analüüs ja arutlus

Argumenteeritud	Pinnaline
Asjatundmatu	Poolik
Fragmentaarne	Rakenduslik
Kindlustama	Statistiliselt korrektne
Kogemuspõhine	Struktureeritud
Lahti seletatud	Sügav
Loogiline	Süstemaatiline
Lõpetatud	Teostama
Läbi viima	Terviklik

Uurimistulemused

Analüüsima	Sisukad
Ettearvatud	Struktureeritud
Graafiliselt esitatud	Teaduslikud
Huviäratavad	Triviaalsed
Hüpoteesiga seotud	Tõlgendama
Ideerikkad	Tõlgitsema
Interpreteerima	Usaldusväärsed
Intrigeeriv	Vaatlema
Kõrvutama	Vasturääkivad
Lahti mõtestama	Varasemaile uurinuiile
Rakenduslikult	toetuvad
huvipakkuvad	Veenvad
Selged, selgepiirilised	Üllatavad

Täiendav valik psühholoogia uurimis-meetodeid

Märkus. Kõik allpool toodavad mõõdikud koos võtmetega leiduvad Akadeemia Nord testoteegis, mõnigad neis on saadaval ka Internetis.

Emotsionaalse enesetunde küsimustik

Lugege tähelepanelikult alltoodud loetelu probleemidest ja vaevustest, mis võivad inimestel mõnikord esineda. Tehke ring ümber sellele vastusevariandile, mis kirjeldab kõige paremini seda, KUIVÕRD SEE PROBLEEM ON TEID HÄIRINUD VIIMASE KUU VÄLTEL. Allikas: monika@oonyks.ee

	Üldse mitte	Harva	Mõnikord	Sageli	Pidevalt
1. Kurvameelsus	0	1	2	3	4
2. Kiire ärritumine või vihastamine	0	1	2	3	4
3. Miski ei huvita ega paku rõõmu	0	1	2	3	4
4. Loidus- või väsimustunne	0	1	2	3	4
5. Alaväärsustunne	0	1	2	3	4
6. Enesesüüdistused	0	1	2	3	4

7 Korduvas surma- või enesetapumõtted	0	1	2	3	4
8. Vähenenud tähelepanu- või keskendumisvõime	0	1	2	3	4
9. Liigutuste aeglustumine	0	1	2	3	4
10. Uinumisraskused	0	1	2	3	4
11. Rahutu või katkendlik uni	0	1	2	3	4
12. Liigvarajane ärkamine	0	1	2	3	4
13. Ülemäärane unevajadus	0	1	2	3	4
14. Isutus	0	1	2	3	4
15. Ülemäärane söögiisu	0	1	2	3	4
16. Üksildustunne	0	1	2	3	4
17 Lootusetus tuleviku suhtes	0	1	2	3	4
18. Võimetus rõõmu tunda	0	1	2	3	4
19. Puhkamise ei taasta jõudu	0	1	2	3	4
20. Ärevuse- või hirmutunne	0	1	2	3	4

21. Kiire väsimine	0	1	2	3	4
22. Pingetunne või võimetus lõdvestuda	0	1	2	3	4
23. Ülemäärane muretsemine mitme asja pärast	0	1	2	3	4
24. Rahutus või kärsitus, nii et ei suuda paigal püsida	0	1	2	3	4
25. Äkilised paanikahood, mille ajal esinevad südamekloppimine, õhupuudus, mines-tamistunne vm hirmutavad kehalised nähud	0	1	2	3	4
26. Kergesti ehmumine	0	1	2	3	4
27. Hirm olla tähelepanu keskpunktis	0	1	2	3	4
28. Hirm suhtlemisel võõraste inimestega	0	1	2	3	4
29. Kartus viibida üksi kodust eemal	0	1	2	3	4

30. Hirmutunne avarates kohtades, tänavatel	0	1	2	3	4
31. Kartus minestada rahva hulgas	0	1	2	3	4
32. Kartus sõita bussi, trammi, rongi või autoga	0	1	2	3	4
33. Raske ja diagnoosimata haiguse kahtlus või kartmine	0	1	2	3	4

Myersi-Briggsi inimtüüpide indikaator

C. G. Jungi teooriast lähtudes väljatöötatud test mõõdab isiksuse nelja karakteristikut:

ekstravertsus – introvertsus

mõtte- või tundeinimese suundus

otsustavus – kohanevus

intuiitiivsus – praktilisus.

Ekstravert

- 1) aktiivne ja tegutsemishimuline, armastab vaheldust
- 2) saab energiat ja stiimuleid ümbritsevast asjade ja inimeste maailmast
- 3) ei varja oma mõtteid ja tundeid
- 4) armastab suhelda ja teistega koos olla
- 5) kaldub tegutsema impulsiivselt

Introvert

- 1) eelistab individuaalset tegevust
- 2) saab tegevusenergiat oma sisemaailmast ja ideedest

- 3) jätab oma mõtted ja tunded sageli enda teada
- 4) meeldib olla omaette ja keskenduda mingile tegevusele
- 5) meeldib mõtiskleda

Mõtteinimene

- 1) meeldib analüüsida
- 2) otsib vigu, kritiseerib
- 3) armastab väidelda
- 4) tugineb otsustamisel loogikale, meeldib selge esitustlaad
- 5) suundub tulemusele, tahab midagi saavutada
- 6) ei näita oma tundeid ega oska reageerida teiste tunnete

Tundeinimene

- 1) otsustab tunde järgi
- 2) püüab vältida vastuolusid ja konflikte
- 3) peab tähtsaks häid suhteid ja oskab luua mõnusa õhkkonna
- 4) orienteerub tegevusele
- 5) ootab teiste heakskiitu ja toetust
- 6) paneb tähele teiste tundeid, oskab neile reageerida

Praktikainimene

- 1) näeb üksikasju, on nende käsitlemisel kannatlik
- 2) tegelikkust arvestav ja sellest lähtuv
- 3) alustab algusest ja tegutseb sammhaaval
- 4) käib mööda sissetallatud rada
- 5) õpib konkreetsetest näidetest
- 6) ei meeldi lahendada uusi probleeme, kui pole teada lahendusviisi

Intuitsiooniinimene

- 1) näeb nähtusi terviklikult, seostatult
- 2) tähelepanu keskmes on mõisted
- 3) eelistab kujutleda võimalusi

- 4) valmis sukelduma tegevusse, jätab samme vahele, hüppab üle
- 5) libiseb detailidest üle, lähtub mõttevõlgatustest
- 6) otsib uusi võtteid ja võimalusi, kuidas midagi teha

Otsustaja

- 1) tegutseb hästi, kui saab tegevust planeerida
- 2) meeldib asju korda ajada ja lõpetada
- 3) sageli ei suuda uut näha ja oma tegevuses kasutada
- 4) rahuldub saavutatuga
- 5) paneb asjad kiire otsustamisega paika
- 6) tunneb end hästi, kui mängureeglid on teada

Kohaneja

- 1) meeldib vaheldusrikas tegevus
- 2) meeldib jätta asja lahendamise viimasele minutile
- 3) lükkab ebameeldivate ülesannete lahendamise aina edasi
- 4) aldis uuele
- 5) viivitab otsustamisega ja otsib valikuvõimalusi
- 6) kohaneb hästi muutuvate olukordadega

Perekonna joonistamise test

Autor W. Wolff (1947). Esiialgu võeti kasutusele pere-liikmetevaheliste suhete uurimise meetodina. Hiljem on seda täiendanud Hulse, Corman, Burns jt.

Testi juhises palutakse lastel joonistada kuue värvi-pliiatsiga umbes poole tunni jooksul valgele paberile oma perekond – nii nagu tema seda näeb.

Joonistamist jälgides teeb vaatleja märkeid detailide joonistamise järjekorra, pikemate pauside, kustutamise, kommentaaride ja väljendatud tundmuste kohta. Ülesande täitmise järel esitab katse korraldaja tarbe korral veel küsimusi selle kohta, kes on paberil

kujutatud, mida nad teevad, kes tegevuse algatas, kas neil on lõbus või igav jne.

Joonise tõlgendamisel tuleb lähtuda oluliste detailide tervikust. Sealjuures pööratakse tähelepanu järgmistele momentidele:

- ühe või teise pereliikme kujutamata jätmine (konfliktid suhted, tõrjumine, konkurents),
- pildil ei kujutata üldse inimesi (kaitsemehhanism või trauma),
- lindude või loomade joonistamine pereliikme asemel,
- kogu perekonna kujutamine loomaperena,
- iseenda kujutamata jätmine või pildi joonistamine vaid iseendast (probleemid suhetes, kõrvalejätuse tunne või hälve),
iseenda kujutamine ebasümmeetriliste kehade-
tailidega (mahajätuse tunne),
pere koosseisu suurendamine (suurenenud suht-
lustarve),
väljamõeldud lapse kujutamine (soov olla kaitsja
või käsutaja),
- pereliikmete kujutamine käest kinni hoidvatena
(lähedased suhted),
pereliikmete suur omavaheline kaugus (suhted on
vilud),
pereliikmete väga lähedal kujutamine (läheda-
simate suhete soov),
ühe pereliikme kujutamine teistest eraldi (ähvar-
duse tajumine),
palju kehadetaile ja värve (head suhted),
tumedad toonid, vähe detaile (vimmas olek, suhted
vilud),
puuduvad kehaosad (halvad suhted),
iseenda kujutamine teistest suuremana (tähele-
panu defitsiit),

- iseenda kujutamine groteskselt suurena (suur enesekindlus või tähtsustarve),
iseenda kujutamine tibatillukesena (enda tühisuse tajumine).

Hollandi kutse-eelistuste test

Ameerika psühholoog J. Holland töötas välja testi, mis määrab kindlaks inimeste kutse-eelistused. Testi elementideks on 300 elukutsete nimetust, millele tuleb anda hinnang *meeldib* või *ei meeldi*.

Näide

Paarikaupa toodud elukutsed, millest katseisikul tuleb üht teisele eelistada:

ehitusinsener – konstruktor

kuduja – hooldusõde

joonestaja – kujunduskunstnik

notar – varustaja

aednik – meteoroloog

Hollandi test lubab välja selgitada katseisiku kutsealase orienteerituse. Kuus tüüpi on järgmised.

Realist

Maskuliinne, avatud suhtlemisega, ei tiku grupis esile ega taotle populaarsust. Omane kalduvus alahinnata sotsiaalseid suhteid. Originaalsus ja loovus pole tema tugevad küljed, matemaatilised võimed on harilikult verbaalseist tugevamad. Realistid eelistavad järgmisi elukutseid: fotograaf, ehitusinsener, autojuht, mehhaanik, maaler, aednik, puusepp, joonestaja.

Intellektuaal

Mehelik, introvertne, ebasotsiaalne, suure jõudlusega iseseisvas uurimistöös. Valib elukutse oma võimeid,

huve ja koolihindeid arvestades. Loomult sõltumatu, isikupärane, komplitseeritud maailmavaatega. Suudab elus läbi lüüa tänu teadmistele ja võimetele. Eelistab olla keemik, füüsik, kirurg, arhitekt, bioloog, matemaatik, arheoloog, astronoom, teadusliku ajakirja toimetaja, tarkvarainsener

"Sotsiaal"

Peab esmatähtsaks heade suhete loomist. Silmapaistvate juhiomadustega, tihti hea kõnepidaja. Feminiiinne ja samas domineerida püüdev, jääb elus sagedamini alluva kui juhi positsioonile, kooli lemmikained on ajalugu, usuõpetus, võõrkeeled. Otsib võimalusi aidata vanu ja väeteid, lapsi ja haigeid. Verbaalsed võimed on matemaatilistest enamasti paremad. Lähtub elus enamini tundmustest kui intellektuaalsetest arutlustest. Hoidub motoorseid võimeid eeldavatest ametitest ja keerukatest masinatest. Eelistab järgmisi elukutseid: õpetaja, ajakirjanik, arst, lasteaednik, kohtunik, psühholoog, sotsiaaltöötaja.

"Konventsionaal"

Konformne, maskuliinne, konservatiivne, sõltuv ja ekstravertne. Eelistatud tegevused on passiivset laadi, spontaansust ja jõulist enesekehtestamist eeldavad kutsealad ei meelita. Hindab majanduslikke väärtusi kõrgemalt kui eetilisi. Tunnustab reeglstatud tegevustega kutseid, nagu administraator, postiametnik, kontrolör, bibliograaf, ökonomist, revident, kassir, arvutioperaator

Ettevõtlik

Innukas, energiline, domineeriv, agressiivsusele kalduv, impulsiivne, konservatiivne, keskmise arukusega. Saavutab kõrge jõudluse kehalises tegevuses ja teiste juhtimises. Tulevase elukutse unistused on seotud raha, positsiooni, edu ja teiste juhtimisega. Täiesti

vastunäidustatud on rangelt reeglistatud, akadeemilised elukutsed. Kutseid: ärijuht, poliitik, kaupmees, meremees, tseremooniameister

Kunstniku tüüpi

Sõltumatu, väljendusrikas, oma sisemaailmas elav, meelisained koolis on kunst, muusika, võõrkeeled, kirjandus. Siia tüüpi kuuluvad inimesed on feminiinsed, individualistlikud, väheseltsivad. Meeliskutseteks näitleja, kirjanik või luuletaja, skulptor, maalikunstnik, arvutigraafik, dekoraator jne.

Hollandi test mõõdab mõistagi üksnes orientatsiooni – katseisiku huve –, mitte tema tegelikke võimeid.

Sõnaassotsiatsiooni test (*The Word Association Test*)

Seegi test põhineb C. G. Jungi isiksuseteoorial. Selles palutakse katseisikul vastata stiimulsõnadele esimese pähe tuleva assotsiatsiooniga (uue sõna või kujutlusega). Vastuste iseloomust ilmneb mõndagi tähendusrikast katseisiku iseloomu, tema sisemaailma ja probleemide kohta. Järgnevas testi tutvustuses on toetunud Akadeemia Nord üliõpilaste Ingrid Klaus ja Piret Polleri tõlketööle.

Testi stiimulmaterjaliks on 60 perekonnale, kodule, majapidamisele, eluolule viitavat sõna. Põhimõtteks on arvesse võtta kohanemishäiretele osutavad konfliktiallikad. Test koosneb kahest osast: kõigepealt loetakse katseisikule stiimulsõnad ette, paludes tal vastata esimese meelde kerkiva sõnaga, teises osas loetakse needsamad sõnad uuesti ette ja katseisikul palutakse reprodutseerida oma varem antud vastus.

Test annab analüüsiks huvitavat materjali ennekõike siis, kui registreeritakse tavalisest vastusest järsult erinev või silmahakkavalt spetsiifiline vastusvariant, nt *isa – türann*. Teiseks võib stiimulsõna esile tuua assotsieeruva häire, kui pakutav vastus on segane või käsitamatu kaugel, nt kui sõnale *abikaasa* vastatakse *olukord*. Samas võib ka nii ülitavalises vastuses nagu *abikaasa – kodu* olla peidetud konflikti varjamise taotlus.

Assotsiatsioonihairetele osutavad järgmised juhtumid:

- korraldustele mittevastavad reaktsioonid,
- harilikest vastustest oluliselt hälbivad reaktsioonid,
- suured lahkumineked korduvtesti tegemisel.

Testi järgi põhjustavad sisekonfliktid, foobiad, tõrje, traumad jt psüühilised probleemid olukorra, kus katseisik hakkab süütust testist välja lugema teda valvsaks muutvat või häirivat materjali. Test sarnaneb seega valedetektoriga. Viimase rakendamisel huvitavad meid enda varjamise reaktsioonid, antud testis aga psüühilisele ebakohanemisele osutavad assotsiatsioonid.

Assotsiatiivsed häired on vaadeldavad spontaanse reaktsiooni katkestamisena, kontseptualiseeriva mõtetöö ettevalmistamiseks. (Huvitava paralleelina võib tuua *zen*-meistrite lõksülesannete ehk *koanide* kasutamise. Kui *zen*-õpetust saav isik on suuteline andma vahetu ja siira vastuse sellistele pisut leidlikkust ja spontaansust nõudvatele küsimustele nagu "Kuidas kõlab ühe käega plaksutamine?" või "Kus sa olid, kui su vanavanemad polnud veel sündinud?", näitab see tema meele siirust ja otsesust; kui ta ei suuda, asub ta oma vastust kontseptualiseerima – seda ajutegevuslikult "välja mõtlema" *Zen* peab kirjeldatud reaktsiooni meele häirituseks ehk kohmakuseks – avala otsekohesuse ja meelekindluse puudumiseks.)

Test aktualiseerib psühhoanalüütilise teooria järgi visuaalseid kujutisi, mälestusi, arusaamu, tundmusi, enesehinnanguid, subjektiivseid läbielamusi, heites pilgu inimese sisemaailma ja teadvustamata isiksuse struktuuri.

Vaatleme mõningaid assotsiatsioonide analüüsis huvi-pakkuvaid karakteristikuid.

Lähedased reaktsioonid on assotsiatiivsed häired, mis on tekkinud "põhilise tunnetusprotsessi seiskumisest analüütilises faasis" Näiteid:

- stiimulsõnale pakutakse vastuseks äsja kuulnud sõna ennast, reaktsiooniks on mitmesõnaline definitsioon, reageeritakse stiimulmõiste lihtsa ümbersõnastamisega (isa – papa),
- reaktsiooniks on stiimulsõna tagasipeegeldamine koos viitega endale või lihtsalt endale osutamine (kodu – minu kodu või kodu – minu oma), reaktsiooniks on stiimulsõna kordamine lühendina (õpetaja – õps), reaktsiooniks on stiimulsõna esindava kujutluspildi mainimine (kodu – näen kaske ja vana maja),
- subjekt reageerib mõttetu või stiimulsõna tähendust moonutava vastusega (surm – seebivaht),
- subjekt vastab kõlava või riimuva sõnaga (leib – seib), subjekt pakub vastuseks mingi objekti ruumist, kus viibitakse (sõprus – vaip).

Reaktsiooni läheduse üle saab otsustada vaid kogenud testija. Lähedaste reaktsioonide korral kujundab stiimulsõnale reageerimise viisi kohanemisprobleemidele viitav "psüühiline lühiühendus" Näiteks sundneuroosi korral võib kord väljakujunenud idee või vastus tarduda või taanduda oma kunagisse algtähendusse. See muudab mõttetöö formaalseks ja jäigaks. Pidurdus-

reaktsiooni näiteks on olukord, kus katseisik vastab mitmele stiimulsõnale jälgalt ühe mõistega.

Informatiivne on ka stiimulsõnale vastamise aja määrgatav pikenemine. Tegemist on kaitsepidurdusega: konfliktile osutavale sõnale ei suudeta nõtkelt reageerida. Äsja lausunud vastuse (nt isa – poeg) kordamine järgmise stiimulsõna puhul (koer – poeg) osutab psühhooosi tõenäosusele.

Kauged reaktsioonid:

- tavatult äärmuslikud, nt raamat – türklane,
- vähem äärmuslikud, nt tuli – vikerkaar,
- seosed suvaliste või absurdsete assotsiatsioonide alusel (elu – laulupidu, elu – kartulkrõpsud).

Kaugete reaktsioonidega kalduvad teistest enam vastama raskete psüühiliste häirete all kannatavad isikud, ent selle õppevahendi koostaja kogemustel ka välja paistvalt loova natuuriga inimesed.

Sõnalised seletused

Kui katseisik väidab, et ta ei mõista stiimulsõna tähendust või tõlgendab ("kuuleb") seda valesti, osutab see taas psüühilise kohanemise probleemidele.

Testi tulemuste kokkuvõtmisel (skoorimisel) kasutatakse järgmisi märkimisviise:

1. blokeeringud, nt sõnale ei reageerita,
2. objekti nimetamine lähiümbrusest,
3. defineeringud assotsiatsiooni asemel,
4. kordused,
5. osalised kordused,
6. kauged reageeringud,
7. uudissõnade välmimine.

Sõnaassotsiatsiooni testi kohta võib lugeda täiendavalt K. Toimi artiklist (Toim, 1980). Stiimulsõnade esitamist järgnevate assotsiatsioonide esilekutsumiseks saab rakendada ka loovustreeningus ja loomevõi-

me mõõtmiseks. Siis palutakse katseisikuil pakkuda esitatud stiimulsõnadele esimesena pähe turgatavaid uudseid, huvitavaid või naljakaid vasteid. Sellega antakse vaatlusalustele voli vältida korralikke vastus-variante ja lasta fantaasial lennata. Hinnatakse võimet reageerida vahetult ja kiiresti ning leida uudseid, värskeid, kujundlikke ja kaugemaid assotsiatsioone.

Leonhardi aktsentueeritud isiksuse test

Testiküsimuste näiteid

Kas olete sageli lõbusas ja muretus meeleolus?

Kas vaatate kirja posti pannes järele, kas kiri ikka läks postkasti pilust alla?

Kas te kartsite lapsena äikest või koeri (või kardate ka nüüd, täiskasvanuna)?

Kas teil on kalduvus kõiges ja kõikjal korda nõuda?

Kas teil on esinenud kas või kordki hüsteeriahoogu või närvivapustust?

Kas teil on raske pikka aega ühe koha peal istuda?

Kas olete võimeline tapma kana või küülikut?

Kas teid ärritab näiteks see, kui kodus on laudlina või kardin paigast ära?

Kas te kartsite lapsepõlves üksinda kodus olla?

Kas teil esineb sageli põhjuseeta meeleolu kõikumisi?

Kas teid tihti valdab suur õnnetunne?

Aktsentueeritud tüübid

Demonstratiivne

Eristub teistest talle omase püüdlusega seltskonnas silma paista, olla teiste tähelepanu keskmes; elab tänasele päevale, on impulsiivne.

Pedantne

Täpne ja suure korraarmastusega, nõuab rangelt korda ka teistelt; eelistab olla positiivselt heasoovlik ning vältida elus riske.

Rigiidne

Eristub tunnete tugevuse ja kestuse poolest. Tunded ei teki väga kiiresti, vaid järk-järgult. Talle on iseloomulikud kõrgenenud väarikustunne, armukadedus ja võimetus andestada solvanguid.

Erutuv

Paistab silma suure impulsiivsusega, enamasti on kõrgenenud meeleolus, kusjuures mitte just alati ei ole tal meeles oma kohustused ja võlad.

Hüpertooniline

Raugematult heas tujus, elurõõmus, seltsiv ja ettevõtlik, ent samas püsitu ja mõnevõrra kaootiline tüüp, kes tavatseb teisi üllatada aina uute ideedega.

Masenduv

Talle on omased sagedane meeleolu langus, pessimism, kalduvus näha elu varjukülgi, teatav ükskõiksus ümbritseva maailma vastu, aktiivsuse puudumine.

Ülitundlik

Kaldub võimendama eluraskusi, suhtlemisel ebakindel, püüab toimida nii, et ei põhjustaks kaasanimeste rahulolematust, äärmiselt tundlik ja solvuv tüüp.

Tsükloidne

Iseloomustab meeleolude kiire muutumine: pessimism ja optimism, aktiivsus ja passiivsus vahelduvad mitu korda päevas. Ettevõtmiste kordaminek sõltub valitsevast tujust. Enamasti emotsionaalne ja heasoovlik.

Afektiiivne-eksalteeritud

Talle on omased meeleolu kõikumine suurest vaimustusest sügava kurbuseni ja oma tundmuste tormiline väljendamine.

Ilutseja

Paistab välja erilise tundlikkusega selle vastu, kuidas teised temasse suhtuvad. Üldjuhul tunnetab hästi loodust ja on vastuvõtlik ilule.

Rosenzweigi Piltfrustratsiooni Test

Test põhineb C. G. Jungi sõnaassotsiatsiooni testil ja H. A. Murray pilditestil. Testimaterjaliks on 24 joonpilti, mis kujutavad frustrerivaid situatsioone. Üks pildil kujutatu ütleb teisele midagi frustrerivat ning katseisiku ülesandeks on kiiresti vastata, millise tekstiga vastab häiritud inimene. Meenutagem, et frustratsioon (lad *frustratio* – asjatu lootus, ebaedu) on emotsionaalne seisund, mis tekib tegevuse takistuse, perspektiivi puudumise, eesmärkide saavutamise võimatuse tunnetamisel. Piltidel kujutatud situatsioonid on sellised, kus mingi takistus katkestab alustatud tegevuse või jätab ilma soovitud tulemusest. Super-ego tõkestavas situatsioonis eitatakse kellelegi mingi süüdistus.

Testi skoorimisel tuuakse välja 3 reaktsioonitüüpi *ekstrapunitiivsed reaktsioonid* – agressioon on suunatud väljapoole,

intrapunitiivsed reaktsioonid – agressioon on suunatud iseendale,

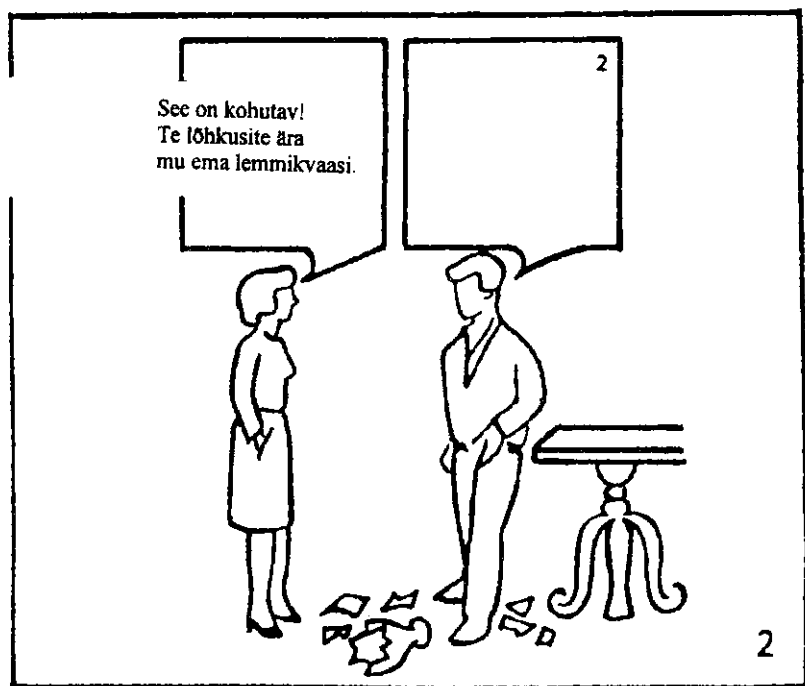
impunitiivsed reaktsioonid – avalik agressioon puudub; ebaedu põhjuseks loetakse objektiivseid asjaolusid.

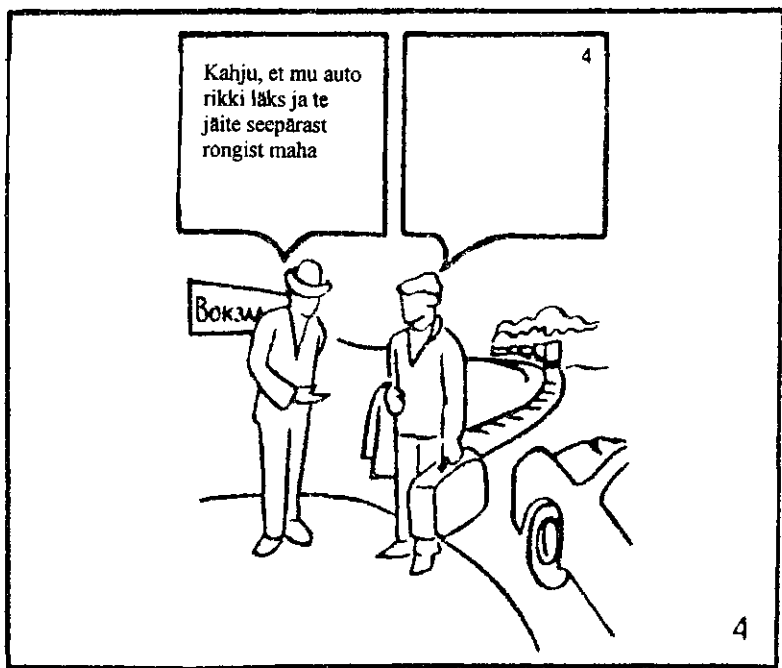
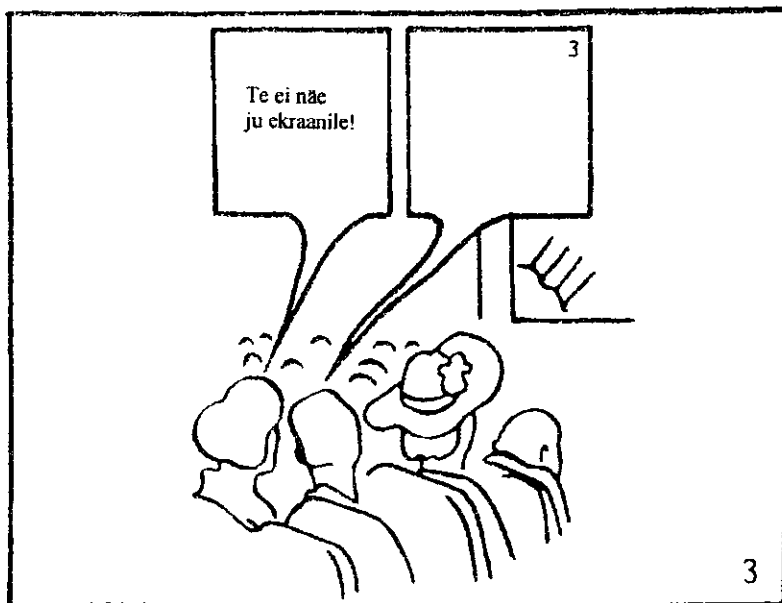
Iga agressiooni suund jaguneb veel kolmeks tüübiks. *takistuse domineerimine*, *ego-kaitse* ja *lahenduse domineerimine*.

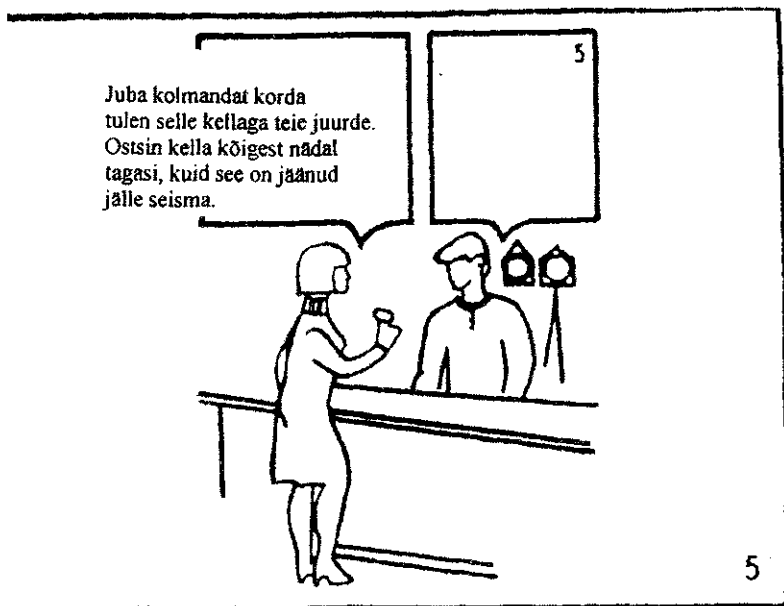
Testitulemuste skoorimisel võib kasutada ka lihtsustatud teed piltide tõlgendamisel antakse ilmselgelt agressiivsele reaktsioonile 1 punkt, agressiivust vältivale reaktsioonile 0 punkti. Sellega muutub test küll vaid agressiivsuse mõõdikuks. Tulemused tulevad reljeefsemalt esile, kui testi teha grupis ning järjestada selle liikmed punktide alusel või kõrvutada eri gruppe omavahel.

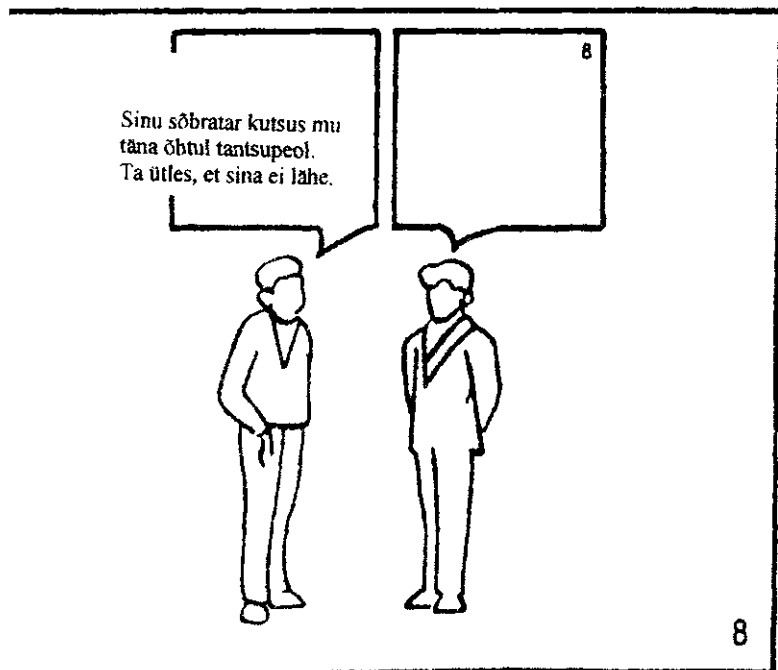
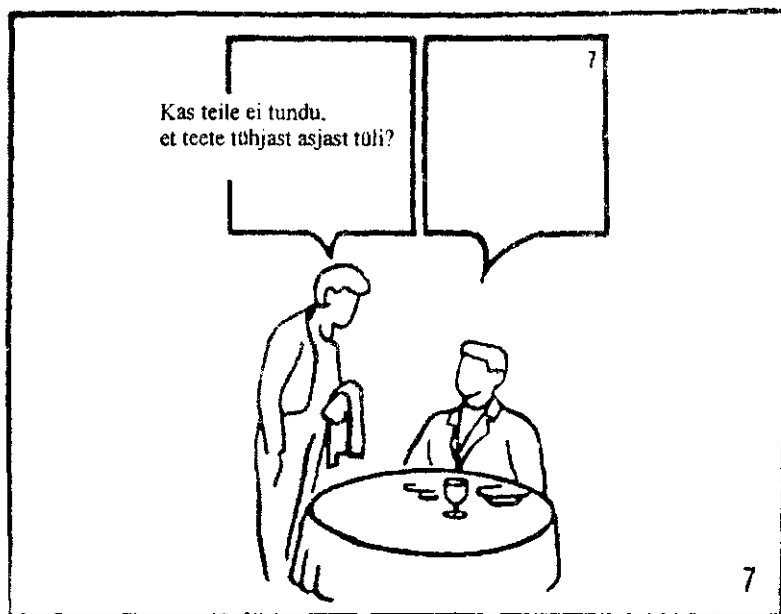
Nõustamisel võib testi tulemuste tõlgendamisel osutada teistele – vähem agressiivseile – võimlustele. Nõnda saab testist pingeolukordades paremat toimetulekut õpetav vahend.

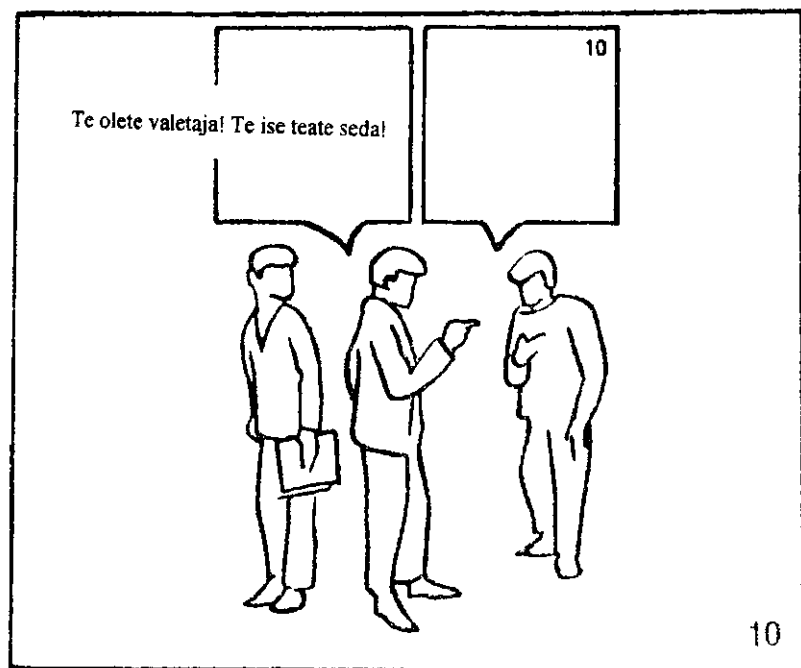
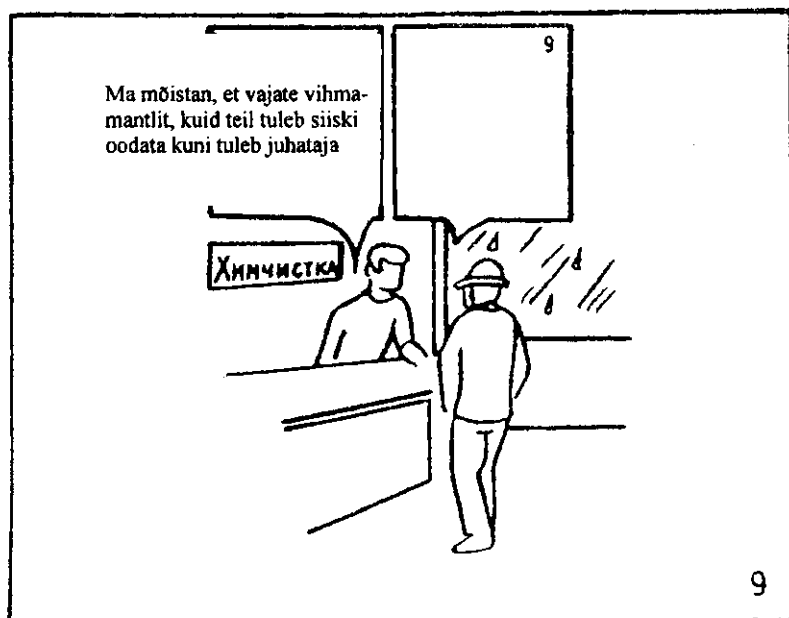
Allpool on toodud testi stiimulmaterjal. Testi interpretatsiooniks on üllitatud ka vastav juhend (Toim 1987).

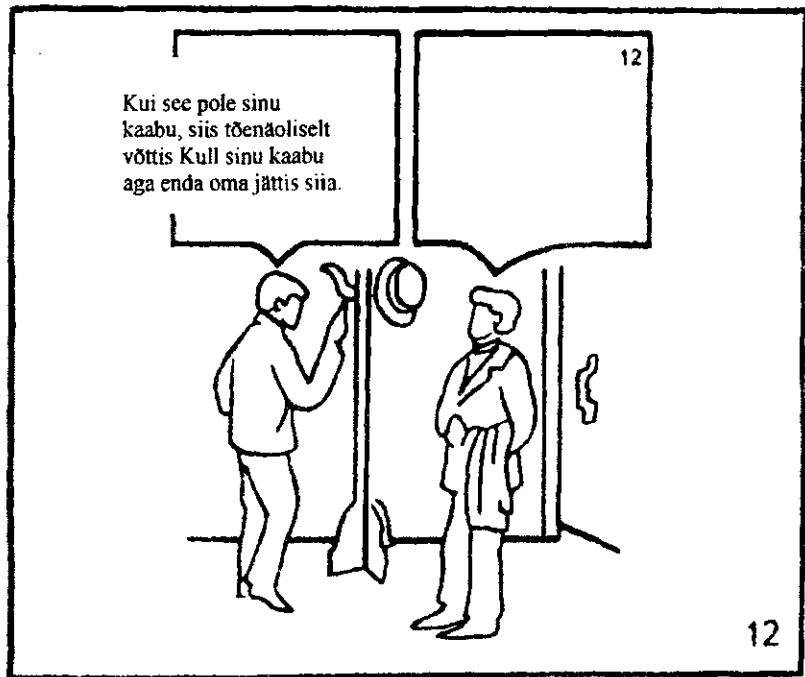
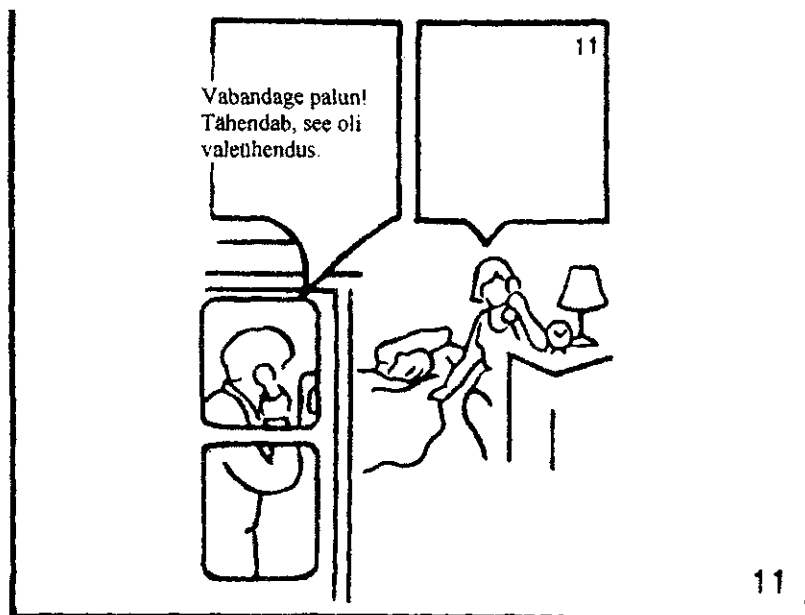

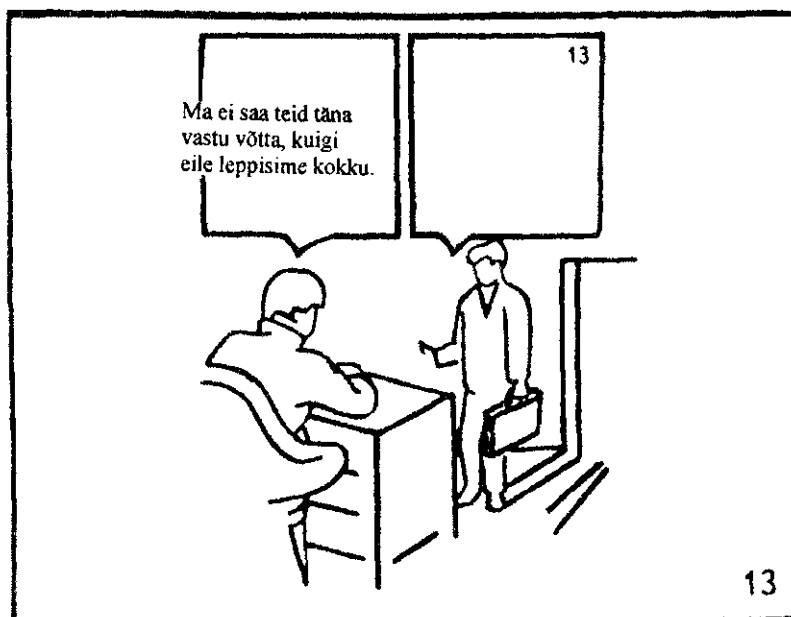

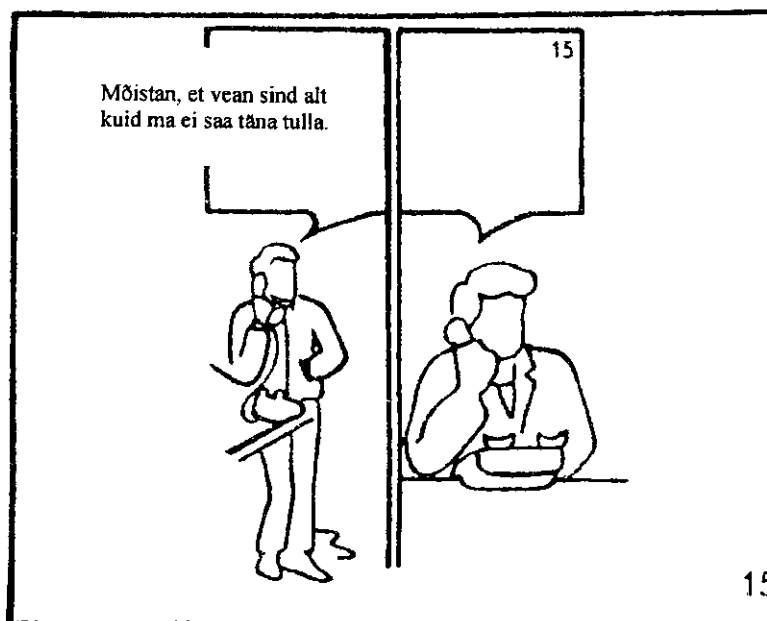

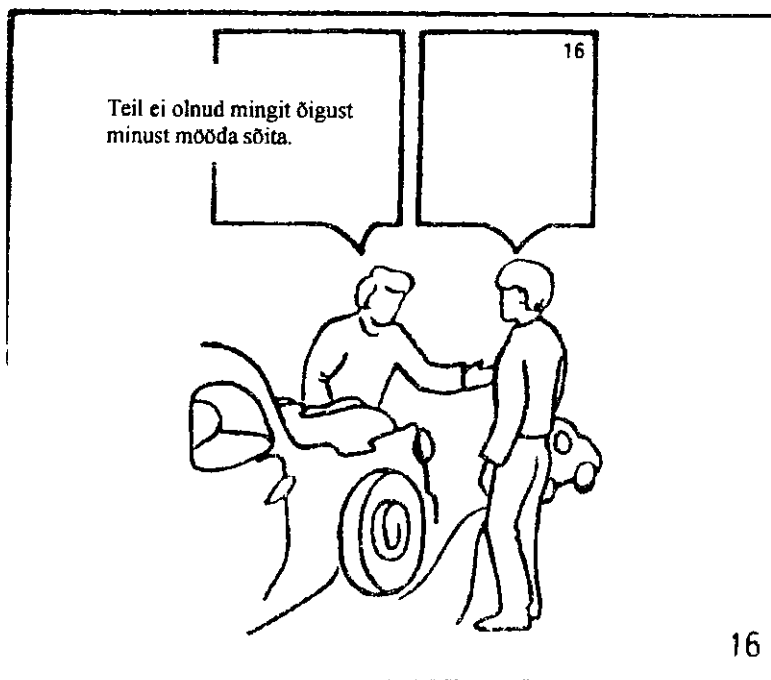

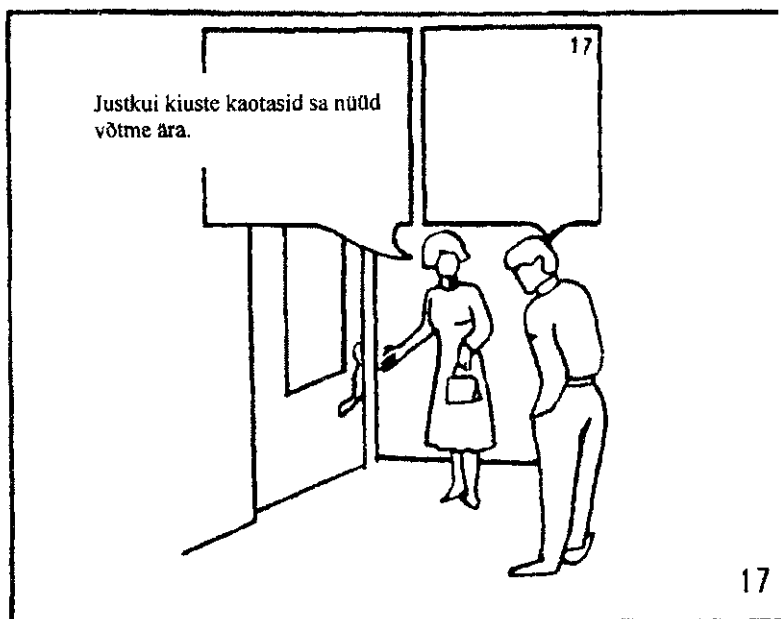

15

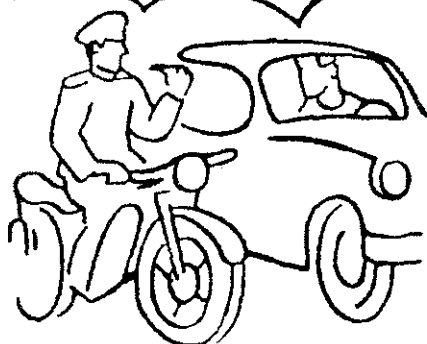

16

Mida te õige mõtlete, kui
sõidate koolist mööda
kiirusega 80 km tunnis.

19

19

Ma tahaks teada,
miks te meid ei kutsunud?

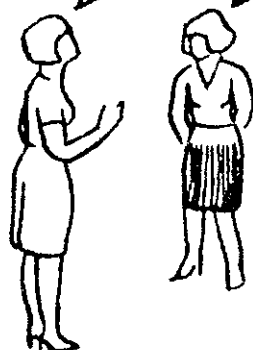
20

20

Inimesega, keda eile solvasite,
juhtus õnnetus ja ta lamab
praegu haiglas.

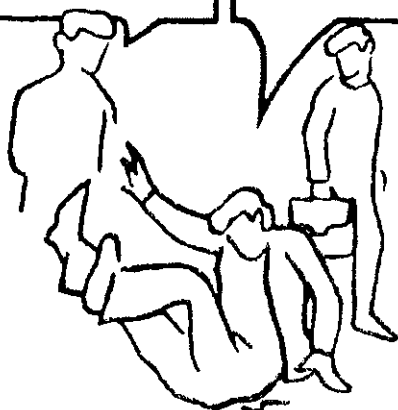
21

21

Ega te viga ei saanud?

22

22

See on tadi Maie. Ta palub
sind oodata seni, kuni
ta tuleb ja soovib meile
veel kord head reisi.

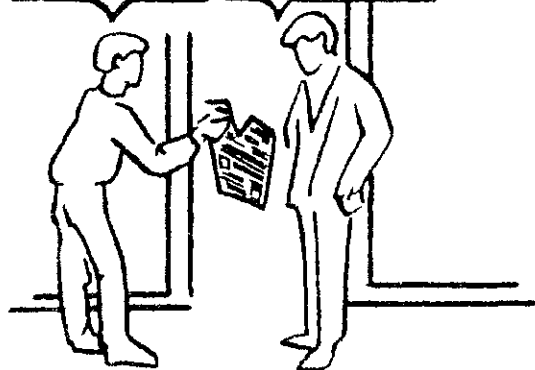
23

23

Siin on teie ajaleht.
Mul on kahju, et laps ta
puruks rebis.

24

24

Lõpetamata lausete test

See test mõõdab suhtumist *täendusrikastesse teistesse* inimelus – isasse, emasse jne – aga ka seda, missugusena katseisik näeb oma tulevikku jpm.

Lausete näiteid

Arvan, et minu isa harva...

Kui kõik on minu vastu...

Olen alati soovinud...

Tulevik näib mulle...

Teste koolipsühholoogile

Raveni test

Pärineb aastast 1938, Eestis kasutusele võetud 1970. a. Testitav peab lahendama 60 ülesannet, mis on jaotatud viide seeriasse. Iga seeria esimene ülesanne on kõige kergem, viimane raskeim.

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Raveni lastetest

Test on ette nähtud 5-11 aastaste laste üldiste vaimsete võimete mõõtmiseks. Selles on 36 värvitrükis ülesannet.

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Tehnilise mõtlemise test

Mõõdiku autorid on A. Kivistik ja J. Sõerd ning see mõõdab katseisikute võimet mõista lihtsamaid mehaanikaprintsiipe ja füüsikaseadusi praktilistes

situatsioonides. Täiendatud variant pärineb aastast 1988. Test sisaldab 70 ülesannet, mis on esitatud piltide ja küsimuste kombinatsioonina.

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Motoorikatest

Adapteeriti Eestis aastal 1972 saksa variandi BET vahendusel. Võimaldab hinnata katseisikute manuaalsete võimete taset ning anda vanemais klassides soovitusi kutsevalikuks.

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Sotsiaalse käitumise küsimustik

Küsimustik sisaldab kolm 15 väitega põhi-skaalat:

kollektiivse kohanemise valmidus

suhtlemisvalmidus

sotsiaalse aktiivsuse ja teiste juhtimise valmidus

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Hirmukuseküsimustik

Selle mõõdiku on tõlkinud ja normeerinud H.-M. Kadajas. Hirmukus tähendab emotsionaalset rahulolematust. Test võimaldab leida valdkondi, mis on õpilase hirmu põhjuseks, võimaldades hinnata hirme kooli ja õpetajate, kaasõpilaste ja nendega suhtlemise ning madala enesehinnangu ees.

Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Temperamendiküsimustik

Ka selle mõõdiku on eestindanud H.-M. Kadajas. Test võimaldab mõõta järgmisi tunnuseid
ekstravertsus

rigiidsus
reaktiivsus
reaktsioonide kiirus
aktiivsus
vastuste usaldatavus.
Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Eneseregulatsiooniküsimustik

Selle mõõdiku aluseks on C. Rogersi ja R. Dymondi väljatöötatud sotsiaalse adaptatsiooni skaala. Mõõdiku on eestindanud H.-M. Kadajas.

Skaala
kohanemine
enesega rahulolu
teistega rahulolu
emotsionaalne mugavus
sisemise kontrolli ootus
domineerimine
vastuste usaldatavus
Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Värvitundlikkuse test

Mõõdikuga diagnoositakse üldist värvitundlikkust ja individuaalseid värvieelistusi. Testi adapteeris A. Leinbock
Koolipsühholoogi testikäsiraamat

Tunne oma võimeid

Sellise pealkirja all (2002. a. teises trükis) on O. Must ja J. Allik üllitanud eneseanalüüsi abivahendi TÜ sotsiaalteaduskonda sisseastujaile. Mõõdik on

loodud paljudes maades kasutusel akadeemilise võimekuse testi SAT eeskujul. Ülesanded on jaotatud seitsmesse klassi, millest viie pealkirjad räägivad ise enda eest.

andmete piisavus (pannakse proovile inimese suutlikkus tulla toime erinevate infohulkadega)

diagrammid, tabelid, kaardid (katsetatakse inimese suutlikkust lugeda, mõista ja kasutada eri infokandjail teavet)

võõrkeel

matemaatika

sõnavara

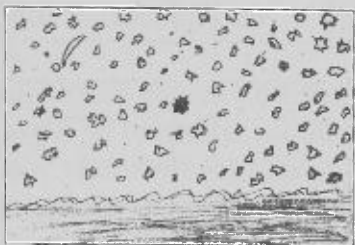
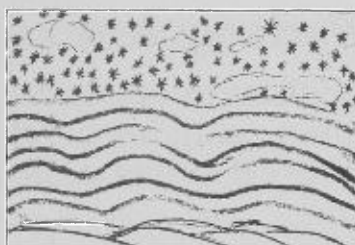
ruumiline mõtlemine

informeeritus

Tähed ja lained

Säärase romantilise nimetuse all leidub saksa grafoloogi ja psühhodiagnostika spetsialisti Ursula Ave-Lallemanti mõõdik, mille kasutamine on võimalik nii lasteaias kui professorkonnas. Katseisikuil palutakse lihtsalt joonistada paberile tähed ja lained. Joonised võib analüüsida kolmelt tasandilt:

testist arusaamise ja sensomotoorsete võimete mõõtmiseks (sobib lastele vanuses 3...6 aastat)

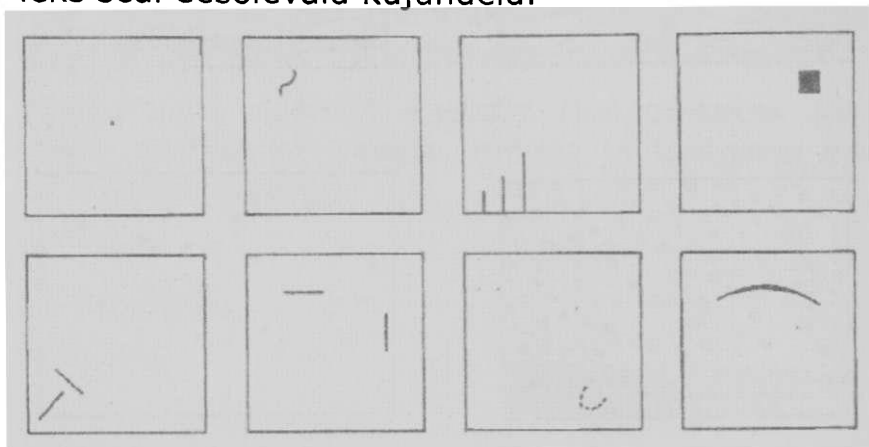
jooniste stiililiste ja ruumiliste erisuste arvestamiseks (sobib kõigile vanusrühmadele) eesmärgiga otsustada katseisikute enesehinnangu, elus kohanemise, ellusuhetumise ja iseloomu üle

joonistes väljendatud sümboolika analüüsimiseks (sobib teismelistele ja täiskasvanutele) selleks, et otsustada psüühiliste häirete esinevuse üle.

Joonised U. Ave-Lallemanti raamatust „Tähed ja lained“ 2001 (vene k): 48-49

Warteggi test

Joonistestis palutakse katseisikuil joonistada etteantud ruutudesse (vt allpool) pilt, kasutades sealsel eesolevaid kujundeid.

Psühhoanalüütilise taustaga test on kasutatav nii psüühiliste häirete diagnostikas, nõustamisel kui ka organisatsioonides nt inimeste koostöö ja ettevõttes kohanemise üle otsustamiseks.

LÜSCHERI VÄRVITEST

Märkus. Värvide näidised leiduvad aadressil
<http://www.kidron.ee/index.php?ava=pildialbum>. Testi tõlge pärineb
Intuiitiivteaduste Kooli 1999. a. väljaandel ning avaldatakse kooli loal.

Värvidel on väga suur mõju inimese alateadvusele. Nii teab iga edukas kaupmees, et ta ei tohi riiville panna suhkrut rohelises vaid sinises pakendis ja et mõni pruunis purgis dražee võib jääda kauaks seisma — kuigi ta ei pruugi teada, miks see nii on.

Inimkonna algajal olid eriti tähtsad kaks värvi — valge ja must, valgus ja pimedus, öö tähendas igasuguse tegevuse lakkamist, päev võimalust tegutseda. Vastav suhtumine valgesse ja musta on sügavalt juurdunud ka meis. Tumesinine — pimeneva taeva värv — ja erekollane — koidu värv — on vastavalt rahu ja passiivsuse ning lootusriikka erksuse värv. Ürginimese aktiivsus oli peamiselt kahesugune — ta kas pidas jahti ja ründas või siis rünnati teda ja ta kaitses ennast või põgenes. Tegevuse suundumist rünnakule esindab punane, enesekaitsele aga selle täiend, roheline. Punasel on stimuleeriv mõju närvisüsteemile — vererõhk tõuseb, hingamissagedus ja südamelöögid kiirenevad. Puhtal sinisel on vastupidine mõju, seega on tumesinisel rahustav toime. Närvikiudude ja närvide võrgustikul on kaks põhilist juhti: kesknärvisüsteem ja vegetatiivne ehk isereguleeriv närvisüsteem. Südamelöögid ja kõik need protsessid, mis toimuvad teadvuse osavõtuta, on vegetatiivse närvisüsteemi funktsioonid. VNS koosneb kahest komplementaarsest harust, sümpaatilisest ja parasümpaatilisest närvisüsteemist. Mõlema süsteemi kiud lähevad kõikidesse organitesse, milles on vajalik iseregulatsioon. Nende kahe vahelise tasakaalu puhul näiteks südamelöögid säilitavad teatud piires kindla rütmi. Füüsilise või emotsionaalse pinge mõjul aga sümpaatiline süsteem ületab parasümpaatilist, mis omakorda viib asjad uuesti normaalsele tasemele, kui stressi põhjused on kõrvaldatud.

Testi kaheksast värvist neli on põhivärvid: sinine, kollane, punane ja roheline. Ülejäänud neli on abivärvid: violett on punase ja sinise segu, pruun on kollase, punase ja musta segu; neutraalne hall on vaba igasugusest efektiivsest mõjust, sest tema intensiivsus asub poolel teel heleda ja tumeda vahel, ja lõpuks must on värvi eitamine üldse.

Testis on kindlalt eelistatava värvi sümbol +, eelistatud värvil X, ükskõikseks jätval = ja vastumeelsust tekitaval — Kaheksa värvi grupeeritakse kahekaupa ja tähistatakse vastavalt nende nelja sümboliga.

Kui kaheksa värvi on meeldivuse järjekorras reastatud, tõdeme: kõige meeldivam värv esindab pöördumist millegi poole, meetodit, mis on iseloomulik. Näiteks tumesinine esimesena näitab, et üle kõige ihkab see inimene rahu ja vaikust, see on ta tegelik eesmärk, kui ta muidu ka käratseb ja rabeleb. 3. ja 4. positsioon näitavad asjade tegelikku seisundit, situatsiooni, milles inimene tunneb end olevat; kui tumesinine on 3. või 4. kohal, tähendab see, et tuntakse end turvalisena või leitakse, et tuleb käituda rahulikult. 5. ja 6. positsioon märgivad ükskõiksust, nende kohtadel olevad värvid näitavad, et omadused, mida nad esindavad, ei ole ei kaasatud ega ka eemale tõugatud, vaid justkui tagavaraks hoitud ja hetkel ei ole nad aktuaalsed, nad on reservis. Tumesinine ühel neist näitab, et rahu on ajutiselt katkenud, kuid rahunähtuste suudetakse kontrollida või vähemalt talutavaks muuta. 7 ja 8. positsioon märgib ärapöördumist, sealsed värvid esindavad vajadust, mis on alla surutud.

Värv ei muuda oma põhitähendust, kuid ta lahtimõtestus oleneb oluliselt sellest, millisel positsioonil ta asub.

nr. 1 — tumesinine: tundmuste sügavus, passiivsus, ego-tsentrilisus, harmoonilisus, ebaühtlus, tundlikkus, rahulikkus, hellus, armastus ja kiindumus.

nr. 2 — roheline: alalhoidlik, muutumatu, omav, püsiv, kangekaelsus, eneseteostus.

nr. 3 — oranžpunane: tahtejõud, ekstsentrilisus, aktiivsus, tegutsev, liikuv, erutuvus, seksuaalsus, domineerivus.

nr. 4 — kollane: spontaansus, aktiivsus, püüdle, muutlikkus, lootus, rõõmsameelsus.

Kombineeritud põhivärvid: 1. ja 2. on mõlemad passiivsed, kui nad esinevad testis kõrvu, on see joon eriliselt rõhutatud, kuid kas see on tegelik või varjatud käitumismudel oleneb selle kombinatsiooni positsioonist reas.

2. ja 3. esindavad mõlemad aktiivset hoiakut, 3. ja 4. samuti, kui nad aga esinevad koos, on rõhutatud sõbralikkus, 1. ja 4. on mõlemad reguleeritud välistest allikatest. Iga ülal loetletud paar, kui ta esineb koos samas funktsionaalses grupis, tähendab vastava joone ülerõhutust. Parim tasakaal on sinise ja punase kombinatsioonis. Neli põhivärvi esindavad põhilisi psühholoogilisi vajadusi — rahulolu ja armastuse vajadust ning vajadust vaadata ettepoole ja püüda millegi poole. Kui valib terve, normaalselt tasakaalustatud indiviid, peavad põhivärvid olema esimesel viiel kohal. Täiendvärvidest — lilla, pruun, must ja hall — pole must ja hall rangelt võttes üldse värvid — must on värvi eitus ja testi hall on rangelt neutraalne ja värvitu. Lilla on sinise ja punase segu. Musta, halli ja pruuni eelistamine viitab negatiivsele eluhoiakule.

Soovitav on paar minutit hiljem lasta teha teine valik, kuid tuleb öelda, et tegemist pole mälutestiga — mõned püüavad kramplikult meenutada esimese valiku järjestust. Kui kaks valikut on täpselt samad, osutab see pigem teatud jäikusele.

Kui teist valikut ei tehta, tuleks kaheksa värvi järjestus märkida:

$$\begin{array}{cccccccc} 3 & 1 & 5 & 4 & 2 & 6 & 0 & 7 \\ + & + & X & X & = & = & - & - \end{array}$$

Kui teisel valikul endised värvid on vahetanud kohad, kuid siiski kõrvu, on grupp olemas:

$$\begin{array}{cccccccc} 3 & 1 & 5 & 4 & 2 & 6 & 0 & 7 \\ 3 & 5 & 1 & 4 & 2 & 6 & 7 & 0 \\ + & X & X & = & = & = & - & - \end{array}$$

Esimene grupp või üksiknumber märgitakse +, teine grupp või üksiknumber märgitakse X, viimane grupp või üksiknumber märgitakse —, kõik ülejäänu =.

Teine valik on harilikult spontaansem ja seega olulisem.

		+	X	X	=	=	=	=	—
1. valik;	5	1	3	4	0	6	2	7	
2. valik:	3	1	5	4	0	7	2	6	
		X	X						

Nüüd vaadake tabelitest järele juhud: +3 +1, XI X5, =4 =8, =7 =2, —2 —6 (on ka veel kaks lisagruppi +3 —6 ja +3 —2, neist ei ole aga veel juttu olnud). Pärast grupeerimist näeme vahel, et ühe grupi kaks värvi on tulnud lahutada — siis paigutatakse üksikud värvid ruutu:

		+	X	X	=	=	=	=	—
1. valik	3	1	5	4	0	6	7	2	
2. valik	3	2	1	5	0	4	6	7	
		+	+	X	X	=	=	—	—

Niisugusel juhul tuleb vaadata nii grupi kui ka eraldioleva värvi tähendust. Kui üks põhivärvidest — sinine, roheline, punane või kollane — on rea viimasel kolmel positsioonil, peetakse seda kõrvaleheitmiseks ja märgitakse miinusega. Kõik tagapool asuvad värvid tuleb samuti märkida miinusega. Kõik kõrvalejätmised, mis esindavad rahutuse faktoreid, märgitakse tähega A miinusmärgi all. Oletagem, et punane ilmub 6. positsioonil, järgneb pruun ja must. Pruun ja must neil positsioonidel on täiesti normaalsed, kuid kuna põhivärv punane esines 6. positsioonil, on ta rahutuse allikas (stressi allikas), seepärast tuleb pruuni ja musta, mis sellele järgnevad, pidada samuti laetuiks rahutusega. Sageli see rahuldumata vajadus surutakse alla kui emotsionaalne ebameeldivus, nii et seda enam teadvuslikult ei märgatagi, tajutakse vaid ebamäärase rahutusena. Selline pingeallikas sunnib peale kompensatoorse käitumismalli, mis on testis tähistatud värvide valiku esimese positsiooniga; seda

positsiooni tuleb alati pidada kompensatoorseks — juhul, kui põhivärv on kõrvale heidetud. Et sellele tähelepanu juhtida, tuleb kirjutada figuuri alla täht C igakord, kui A seisab rea lõpus. Kompensatoorne käitumine võib harva pakkuda tõelist rahuldust, toob kaasa liialdatud või ebakohast aktiivsust, rõhutatud eelarvamuslikkust, sunnitud diletantismi ja spekulatiivset argumentatsiooni. Kui pruun, hall või must esinevad esimesel kolmel kohal, ei saa pidada kompensatsiooni tüüpi normaalseks. Need värvid, ja need, mis eelnevad neile reas, tuleb märkida +-ga ja kirjutada alla C. Kui hall, pruun või must paiknevad esimesel kolmel kohal, kuid ükski põhivärv ei asu 6., 7 või 8. positsioonil, tuleb viimast värvi pidada rahutuseks — kui on kompensatsioon, peab olema ka rahutus. Kui põhivärv on 6. positsioonil, peetakse rahutust/stressi mõõdukaks, kui 8. positsioonil, siis tugevaks, märkides pannakse üks hüüumärk, kui põhivärv on 6. positsioonil, kaks, kui ta on 7-ndal ja kolm, kui on 8-ndal. Kompensatsiooniga kaasneva sunduse mõõtmiseks: 1) kui põhivärv või lilla esineb kompensatsioonina — hüüumärki ei panda, 2) kui hall, pruun või must 3-ndal kohal, siis 2 !!, kui hall, pruun või must 1-1 kohal, siis 3 !!! Kui teises valikus on vähem hüüumärke, võib prognoosi arvata soodsaks ja vastupidi. 8. positsioon esindab alati allasurutud vajadust. Kui põhivärv esineb 6., 7 või 8. positsioonil, siis see koos ükskõik millise järgneva värviga esindab ärevust, mis loob motiivi kompensatsiooniks. Kui esineb värve A-ga, tuleb vähemalt esimesel positsioonil olevat värvi pidada kompensatsiooniks ja kirjutada selle alla C. Kui esineb C-ga tähistatud värve, tuleb vähemalt 8. positsioonil olevat värvi pidada ärevuseks ja selle alla kirjutada täht A. Viies tabel esitab isiku probleemi komponendid — stressiallikat ja meetodit, millega isik püüab seda lahendada. Kõige tähtsam tegelik probleem on see, mis sisaldub 1. ja 8. positsiooni värvis. Kui esimeses valikus on näiteks punane esimene, teises aga kaheksas, näitab see, et punase väljendatud omadused aegajalt meeldivad, samas jälle

on tõrjutud. 8-s positsioon annab kõige enam infot, näidates, mis on tõrjutud värv; kui näiteks pruun ja must on 7. ja 8. kohal, tähendavad nad soovi kontrollida ise oma saatust ja on normaalne stressiallikas. Vahel võib testiprotokollis leida kaks, kolm või neli värvi märgitud ükskõiksuse (=) märgiga. Karakteristikud, mida need värvid esindavad, ei toimi parajasti või on reservis. Selline inimene on emotsionaalselt stabiilne. Maksimaalselt võivad kolm värvi esineda kompensatsioonidena (+) ja kolm ärevustena (—), jättes ainult kaks värvi tegeliku olukorra või käitumise (X) funktsiooniks, millisel juhul ei olegi «ükskõikseid» värve, emotsioonid ilmnevad kergesti. Kui heledaimate värvide grupp (3 4) asub rea alguses või selle lähedal, samal ajal kui rea teises otsas on tumedate grupp (1 7), on vegetatiivne närvisüsteem ebastabiilne, samuti ka siis, kui hele grupp on rea lõpus, tume aga. alguses, viimasel juhul on ebastabiilsus toiminud juba mõnda aega ja võinud viia juba patoloogiliste kahjustusteni. Kolm neljast põhivärvist — roheline, punane ja kollane — on seotud võimega säilitada optimaalne tegutsemisvõime pikaks ajaks; ükskõik millises järjestuses need värvid kõrvu asuvad, nimetatakse seda «töögrupiks». Roheline annab tahte nõtkuse, mille abil on võimalik jääda kindlalt püsima, punane annab tahtejõu, kollane spontaanse töörõõmu. Ideaalselt peaks «töögrupp» seisma rea alguses. Töögrupi värv, mille isik asetab ettepoole ülejäänud kahest, näitab, mil viisil ta eelistab läheneda ülesandele. Kui see on roheline, on talle kõige tähtsam enesest lugupidamine, asend teiste silmis, kui punane, siis soov tunda, et võitis lahingu, kui kollane, siis rõõm eneseteostusest. Sagedamini on vaid kaks töögrupi värvi koos, kolmas on lahutatud, harvem on kõik need kolm värvi üksteisest kaugel eraldi.

Näide:

Kokku != 4

!!!					!			
C					A	A	A	
					—	—	—	
+	X	X	=	=	=			
0	5	1	4	3	2	7	6	
0	1	5	2	3	4	6	7	
+	X	X	=	=	=			
C					—	—	—	
!!!					A	A	A	

Kokku != 4

Selles näites on töögrupp koos nii esimeses kui teises valikus, kuid asub «ükskõiksuse tsoonis»: töövõime on alla surutud, kuna tingimused ei ole soodsad. Kui töögrupi ühtisust rikutakse kahe valiku vahel, näitab see kurnatust, eriti veel siis, kui punane või roheline lükatakse rõhutatult tahapoole. Kui taandub roheline, lööb kõikuma püsivus, vähe on visadust, kui punane, on tegu füüsilise kurnatusega, kui kollane, langeb rahuldus ja töörõõm. Kuna see on vähem konkreetne ja tagajärgede poolest mitte nii tõsine, on sel vähem tähtsust kui punase või rohelise tahapoole asetamisel.

KAHEKSA VÄRVI TÄHENDUSED

HALL on neutraalne, ei ajend ega eesmärk, pinge ega lõdvestus, ei ole hõivatud ala, vaid on ääremaa, on Berliini müür, millest kummalgi pool on erinev maailm. Igaüks, kes valib halli esimeseks, tahab eralduda kõigest (seinaga), end mitte millegiga siduda. Ta ei taha millestki õieti osa võtta, isoleerib end ja teeb seda, mida tegema peab, mehhaaniliselt ja sunnitult. Sel positsioonil on hall täielikult kompensatoorne, inimene püüab mittesekkmisega parandada ärevusest tingitud olukorda, ärevuse põhjus nähtub kõrvale heidetud värvides. Teisel kohal olev värv näitab soovi, mida ei tunnista. Kui hall on

viimane, tahab inimene kõiges osaleda, teiste meelest võib ta olla see, kes oma nina igale poole topib. Kes valib halli teisele kohale, jagab maailma ühelt poolt kompensatoorseks alaks, mida näitab 1-1 kohal olev värv ja ülejäänuks, mida ta surub alla ärevusest (kõik ülejäänud värvid). Värv, mis sel juhul eelneb hallile, näitab seda ainsat mehhanismi, mille läbi ta tahab elada. Muidu on ta välja lülitatud ja isoleeritud ülejäänud maailmast. Teistele võib ta näida isegi üliaktiivsena. Kui hall on 3-ndal kohal, on seegi tasakaalu puudumine sellele eelnevate eelistatud ja järgnevate tõrjutud värvide vahel. Ka siin tuleb 1. ja 2. värvi tõlgendada kompensatsioonidega ja kui pealesunnitud asendajad mõnele puudujäägile. Paljudel juhtivatel tegelastelgi on hall kolmel esimesel kohal — ees kompensatsioonid, millele järgneb varjav hall — nii on siis mõnedki silmapaistvad mitte oma loomulikust üleolekust, vaid seesmiseks mootoriks on neil mingi pealesunnitud vajadus pääseda millestki. Hall 5. — 7 kohani on oma loomulikul kohal ega tähenda sel juhul suurt midagi.

SININE — testi tumesinine väljendab täielikku rahu. Juba vanasti leiti, et sinine on ustavuse värv. Kui sinine 1. kohal, vajatakse rahu ja harmooniat või puhkust. Kui sinine on 1. kohal tema enda pärast ja mitte kompensatsioonina, tähendab ta hingelist rahu. Kui sinine on 6., 7 või 8. kohal, on vajadus meelerahu ja usalduse järele rahuldamata, põhjustades ärevust.

ROHELINE märgib püsivust ja visadust. Kes valib selle esimeseks, tahab suurendada oma kindlustunnet. Rohelise valinud inimene tahab, et tema arvamus saaks valitsevaks, et tema muutumatud põhimõtted leiaksid õigustust. Kes valib rohelise esimeseks, tahab muljet avaldada, vajab tunnustust. Kel on roheline 6. — 8. kohal, tahab sedasama, kuid tunneb, et teda ei tunnustata, vastupanu on teda nõrgestanud. Kõrvale heidetud roheline tähendab pingeid ebaedu tõttu. Kõrvaleheidetud rohelist kompenseerib sageli sinine 1. kohal — see inimene otsib «vaikset sadamat». Mõnikord kompenseeritakse kõrvale-

heidetud rohelist punasega 1. kohal. Punane tähendab, et soovitakse erutust ja stiimulit; kuna kõrvaleheidetud roheline ise väljendab ärritavat pingeseisundit, on siis võimalikud ägedus ja pidurdamatud pahameelepursked. Kui rohelist kompenseerib kollane, tähendab see, et püütakse tähelepanu kõrvale juhtida reisimise, uute hobide vms. abil. Selline «lend vabadusse» ei ole enamasti lahendus. Roheline väärib tähelepanu, kui ta ei asu 2. — 4. kohal.

PUNANE väljendab energiat kulutavat psüühilist seisundit. Kes valib punase esimeseks, soovib täisverelist ja aktiivset elu; kas see on agressiivne, loov, erootiline, seda näitab järgmine värv, õigemini värv. mis on punasega ühes grupis. Punane, seistes üksinda 1. kohal (normaalse +-na, mitte kompensatsioonina) näitab tugevat sugutungi. Kui punane on 1. kohal kompensatoorsena, näitab see sagedasi juhuslikke vahekordi — nümfomaanid ja satüürid. Kui punane on X-grupi osaks, on seksuaalsus enam tagasi hoitud ja püütakse piirduda selliste partneritega, kellel on 4- grupile omased jooned. Kui punane on ükskõiksuse piirkonnas, on seksuaalsus alla surutud, ja kui punane on kõrvale heidetud, on, kas seksuaalsus väga rangelt alla surutud või on alanud impotentsus/frigiidsus. Ka üldine jõuetus väljendub selles — sel juhul ei ole punasel tema jaoks jõu ja võime tähendust, vaid ta tunnetab selles ähvardust endale. Tavaliselt valitakse kõrvaleheidetud punase korral 1. kohale kompensatsiooniks sinine. Nii teevad juhtivtöötajad, kes lähevad vastu infarktile. Punane väärib tähelepanu, kui ta ei asetse esimesel kolmel kohal.

KOLLANE on testi kõige eredam värv ja mõjub kergelt ning rõõmsalt. Kui kollane valitakse 1. kohale, on see õnne ootus, alati suunatud tulevikku. Kus kollane on kompensatoorne, seal on tõenäoliselt ka pinnapealsust, vaheldust vahelduse pärast. Roheline on püsivus, kollane vaheldus. Kui kollane heidetakse kõrvale, on lootused lõppenud pettumusega. Kollane on tähelepanuväärne, kui ta ei asu 2. — 5. kohal.

VIOLETNE püüab ühendada punase impulsiivsust sinise õrna järeleandlikkusega. See on müstiline ühendus: suur hulk tundlikku intiimsust, mis viib subjekti ja objekti täielikule ühtesulamisele: muinasjutuline seisund, milles soovid on täitunud — inimene, kes eelistab violetset, tahab saavutada «maagilisi» suhteid. Ta ei taha petta mitte üksnes ennast, vaid võluda ka teisi. Vaimselt küpsed inimesed eelistavad tavaliselt üht põhivärvidest. (1600-st kooliõpilasest 75% eelistas lillat). Homoseksualistid ja lesbilised eelistavad lillat kompensatsioonina — emotsionaalsed hirmud viivad neid selleni, et nad püüavad luua endi ümber muinasjutumaaailma. Kui lilla on 1. kohal, on vaja selgitada, millist omadust see näitab, kas see on lapseea ebaküpsus, mis on kandunud täiskasvanu ellu, häire näärmete töös või inimene, kes tahab võluda ja kütkestada. Kui lilla on 8. kohal, on alla surutud soov müstilise intiimsuse järele. Lilla ei vääri tähelepanu kui ta asub 3. — 7. kohal.

PRUUN on kollase-punase tume variant. Punase impulsiivne vitaalsus on muutunud rahulikumaks, või nagu ütles üks kunstnik, «murtud». Ta on meeleline, seotud kehaga ja asend reas näitab keha sensoorset seisundit. Kui pruun on «ükskõiksuse» piirkonnas, kus ta peakski olema, siis ei omistata füüsilisele seisundile liigset kaalu. Kui on tegu füüsilise ebamugavustunde või haigusega, hakkab pruun nihkuma ettepoole. Sageli asetavad pruuni rea etteotsa need, kes on kaotanud oma varanduse, kel puudub kindel kodu, koht, kus end kindlana tunda. Kes heidab pruuni kõrvale, arvab, et on tehtud kõvemast puust ja tahab individualistina välja paista. Pruun on tähtis, kui ta ei asetse 5. — 7 kohal.

MUST on tumedaim värv, tegelikult värvi eitamine, esindab absoluutset piiri, mille taga lõpeb elu. Valge on algus ja must on lõpp. Testis on valgele lähim helekollane — kui see esineb mustaga ühes grupis, näitab see mingit äärmuslikkust käitumises. Must väljendab alistumist ja loobumist ning tal on tugev mõju temaga koos ühes grupis esinevale värvile. Kui must on 1.

kohal, ütleb inimene lahti kõigest, mässab saatuse vastu ja kaldub tegutsema tormakalt ja arutult. Kui must on 2. kohal, usub inimene, et ta tahab lahti öelda kõigest muuist tingimusest, kui ta saab selle, mida tähistab esimesel positsioonil olev värv. Kui näiteks esimesel kohal on punane ja teisel must, siis oodatakse, et liialdatud soovide rahuldamine kompenseerib kõik puuduva. Kui mustale eelneb sinine, siis loodetakse, et absoluutne rahu taastab rikutud harmoonia. Kui mustale eelneb kollane kahel esimesel positsioonil, siis loodetakse, et kõikidele muredele teeb lõpu mingi järsk ja võimalik et katastroofiline muutus. Halli ja musta puhul aitab täielik eemalehoidmine jagu saada väljakannatamatust seisundist. 3. positsioonil must nõuab kompensatsiooni, mida pakuvad temast eespool olevad värvid. Ja nagu halli puhul, nii ka nüüd värvid, mis asuvad esimeses valikus musta ees ja teises valikus järel, — kui nad asuvad testi esimeses pooles — on konfliktist laetud ja näitavad ärevuse lisaallikat. Must 8. kohal väljendab enam-vähem normaalset soovi mitte millestki lahti ütelda ja suuta kontrollida oma tegusid. Kuid kuna see väljendab ka ärevust kaotada midagi või millestki ilma jääda, on ka siin põhjus ärevuseks, samuti võib indiviid hakata liiga palju nõudma.

VÄRVIPAARIDE STRUKTUURILINE TÄHENDUS

Igal kahest värvist koosneval grupil on oma struktuuriline tähendus, mis ei sõltu asendist reas, kusjuures funktsionaalne tõlgendus sõltub ka sellest, kas tegemist on +, X, = või — grupiga. Grupp võib koosneda ka ühest värvist (sel juhul on ta tähendus täpselt see, mis eelmises peatükis antud), kuid enamuse esineb paariviisiliselt; järgnevalt anname 56 struktuurilise grupi lühikirjelduse. Grupitähendused on selles kahekordselt: nii 03 kui 30 (hall/punane ja punane/hall) tähendavad impulssiivsust, kuid selle väljendus pole just ühesugune. Funktsiooni sümbol (+, X, = või —, kuid mitte + —) muidugi

mõjustab struktuurilise grupi tõlgendust; kui tähistame grupi tähenduse T-ga, siis: grupp märgiga + tähendab: Tahab olla või omada T-d, grupp märgiga X tähendab: On või tunneb end olevat T olukorras, grupp märgiga = tähendab: Parajasti ei sobi T-käitumine, T on tagasi hoitud või alla surutud ja grupp märgiga — tähendab: Ei suuda olla või omada T-d või ei taha omada T-d. Seega näiteks 03 (hall/ punane):

03 Tahab tunda end vabalt oma impulsside järgimisel ja

+ + tegutseda vastavalt meeleolule

X X 03 tegutseb impulsi ajal

= = 03 antud hetkel impulssiivsus ei sobi või on alla surutud

— ei meeldi impulssiivne käitumine ei enda ega teiste juures.

Järgnevad värvigruppide lühikirjeldused on sõnastatud rohkem vastavalt + funktsioonidele, konkreetset juhul tuleb siis arvestada ka seda, kas grupp on +, X, = või — märgiga.

O 1 hall/sinine — kosumise periood.

O 2 hall/roheline — vajadus kaitse järele eelneb egotsentrilisele rohelisele tähendab äärmist ettevaatlikkust huvide ja positsioonide kaitsel. Enda eraldatuse rõhutamine. Kuna hall on esikohal, siis see karakteristik kipub olema varjatud, peidetud.

O 3 hall/punane — kuna kaitsev ja varjav hall eelneb aktiivsele punasele, on impulssiivne tegutsemine üpris varjatud ja seda viiakse ellu lootuses end mitte siduda tagajärgedega.

O 4 hall/roheline — halli varjava seina taga on lootused ja püüdlused, seetõttu on nad nagu uttu kadunud, lahendust otsitakse kobamisi, ettevaatlikkus.

O 5 hall/violetne — soov end kellegi/millegagi siduda on olemas, kuid seda ei näidata avalikult.

O 6 hall/pruun — tegu on keha ja ta sensoorse seisundi kaitsega.

O 7 hall/must — eemalehoidmine liialdatud kujul.

1 O sinine/hall — kui on võimalik saavutada rahulik olukord, võib pääseda hallile järgnevate värvide poolt tekitatud stressist.

1 2 sinine/roheline — sensitiivsus tõstab enesehinnangut, võib esineda ülemäärast muretsemist. Mõlemad värvid on enesekesksed, soodustavad sõltumatust.

1 3 sinine/punane — võime kaaslastega hästi lävida, seksuaalsuse ja õrnuse õnnelik sulam; sinise eelnevus punasele näitab, et harmooniale ja koostööle omistatakse suuremat tähendust kui tegevusele: koostöö ja mõistmine viivad loomingu- ja tegevusele.

1 4 sinine/kollane — sinise soov mõista ja saada mõistetud ning kollase lootus ja püüdlused viitavad esteetilis-erootilisele tundlikkusele.

1 5 sinine/violetne — rahu ja teostumine saavutatakse mingi võlu läbi, kas süvenemine ilusse või mõne idealiseeritud suhte läbi: sensuaalne kergus.

1 6 sinine/pruun — rahu ja kindlustunne saavutatav vaid lahtisaamisega füüsilisest ebamugavusest või sotsiaalse aksepteeritusega.

1 7 sinine/must — vajadus rahu järele ja loobumine kõigest, mida tähistavad mustale järgnevad värvid; kui see grupp asub rea ühes otsas, samal ajal aga 3 4 või 4 3 teises otsas, tuleks kahtlustada vegetatiivse närvisüsteemi ebastabiilsust.

2 O roheline/hall — halli kaitsev sein rõhutab rohelise kaitsefunktsiooni: enesest lugupidamine, vajadus muljet avaldada ja vajadus lugupidamise järele on kõrgendatud, hallile järgnevate värvide omadused vahendatud.

2 1 roheline/sinine — mõistvale sinisele eelnevad täpsus, loogika ja vajadus alati õigeks jääda. Eesmärgikindel, teistele võib näida bossilik.

2 3 roheline/punane — kindel ja mõjuvõimas grupp, mis sisaldab kahte autonoomset värvi; kuna roheline on esimene,

toob tegevus kaasa suurema autoriteedi ja lugupidamise enese vastu.

2 4 roheline/kollane — auahne huvi nii iseenda kui tegevuse vastu.

2 5 roheline/violetne — meeldiv käitumine, et võita teiste lugupidamist, samas end aga mitte siduda ega vastutust enda peale võtta.

2 6 roheline/pruun — saab edasi olla vaid siis, kui ebamugavused leevenduvad.

2 7 roheline/must — rohelse eneselesuunatus koos tendentsiga end õigeks pidada muutub musta läbi veelgi tugevamaks.

3 O punane/hall — tegevus tegevuse pärast, tagajärgedele ei pöörata tähelepanu, kuna need on varjava halli taga. Erinevalt O 3-st ei püüta siin tegutsemist ennast varjata.

3 1 punane/sinine — kaasalööv ettevõtlikkus. Nagu 1 3, selle vahega, et siin on suurem rõhk tegutsemisel kui koostööl.

3 2 punane/roheline — eesmärgistatud tegevus. Nagu 2 3, selle vahega, et tegevus on suunatud rohkem naudingule, mis see endaga kaasa toob, kui lugupidamisele teiste silmis.

3 4 punane/kollane — ekspansiivne tegevus, uute tegevusväljade hõlvamine. Kuna nii punane kui ka kollane on ekstsentrilised, on see väga väljaspoole suunatud ja aktiivne grupp. Kui see grupp asub rea ühes otsas ja teises on 1 7 või 7 1, tuleb kahtlustada vegetatiivse närvisüsteemi nõrkust.

3 5 punane/violetne — vastuvõtlikkus, tundlikkus, soovid ja tegevus on suunatud kõigele võluvale, samal ajal tegevus ise peab võluma teisi. Tegevused on erootilised või esteetilised.

3 6 punane/pruun — sensuaalne rahulolu või enesele järeleandmine. Siin piirab tegevust see, et keha ei tohi häirida ega muul moel ebamugavust valmistada. Tegevus on seetõttu suunatud aistingute rahuldamisele.

3 7 punane/must — liialdatud soov, dramatiseerimine. Punasele omane ihaldamine on muutunud kohustuslikumaks ja jõulisemaks.

4 O kollane/hall — otsustavuse puudumine. Domineerib küll vajadus lahenduse järele, kuid hall varjab seda ja eraldab kõigist piirkondadest, kust oleks võimalik lahendust otsida. Erinevalt grupist O 4 on siin soov end siduda, kuid hall barjäär varjab just selle, millega peaks end siduma.

4 1 kollane/sinine — emotsionaalne sõltuvus, grupile orienteeritud abivalmidus. Kuna mõlemad värvid on heteronoomsed, on see grupp enam tagajärg kui põhjus. Soovitakse armastust (4) ja mõistmist (1), mis viib armastust esile kutsuval tegevusele.

4 2 kollane/roheline — hinnangu nõue, auahnus. Vähem sõltumatu kui 2 4. Siin on auahnus mitte niivõrd tung kui lootus, et erksa ja valvsana võib leida uusi teid ja annab saavutada tunnustust.

4 3 kollane/punane — ekspansiivne tegevus. Need kaks kõige eredamat värvi, olles mõlemad ekstsentrilised, moodustavad väljaspoole suunatud ja aktiivse grupi. Tegevus (3) on siin aga allutatud vähem kontrollile kui grupis 3 4, kuna kollane muudab selle pealiskaudsemaks ja eksperimentaalsemaks, otsides midagi uut ja rahuldust pakkuvat. Kui see grupp esineb rea ühes otsas samaaegselt grupiga 1 7 (või 7 1 teises otsas), tuleb kahtlustada vegetatiivse närvisüsteemi ebastabiilsust.

4 5 kollane/violetne — ahvatlev fantaasia, seiklusjanu. Siin väljendavad lootused ja püüdlused (4) võlu, kujutluse ja fantaasia läbi (5), mis viib üpris ebareaalse seiklusjanuni ja kompensatoorse kogemuseni.

4 6 kollane/pruun — täielik julgeolek või takistamatu kergus. Siin nõuab lahendus (4) täielikku füüsilist lõdvestust ja vabadust igasugustest probleemidest või ebakindluse hirmust.

4 7 kollane/must — ootamatu kriis, kangekaelsed otsused. Siin on koos kaks kõige äärmuslikumat värvi, mis näitab, et pole keskteed, on jaa või ei. Lahendus tuleb leida hoogsalt ja kangekaelselt.

5 O violetne/hall — ettevaatlik sensitiivsus, identifitseerimiskatse. Tundlikkus õhkkonna ja keskkonna suhtes, soov kaitsta end häiriva mõju eest.

5 1 violetne/sinine — esteetiline või erootiline vastuvõtlikkus. Erineb grupist 1 5 selle poolest, et rõhk on asetatud idealiseeritud (ja arvatavasti üsna ebareaalsele) samastamisele. Sellist kombinatsiooni võib leida sageli kompensatsioonina nende puhul, kelle seksuaalsuhted pole tavapärased, kuid kellel on arenenud ilumeel.

5 3 violetne/punane — tundlikkus. Võlub kõik, mis erutab. Vastutustundetum kui 3 5.

5 4 violetne/kollane — seiklusjanu, avatud oma võlus. fantaasiarikas.

5 6 violetne/pruun — meelus. Võlu (5) toimib koos asjadega, mis kehale naudingut pakuvad (6) nagu toit, luksus, peen rõivastus,

5 7 violetne/must — identifikatsioonivajadus, sunnitud ühtesulamine. Siin on kokkukuulumise ja samastumise soov musta poolt peale surutud.

6 0 pruun/hall — kurnatus, ammendatus. Keha tuleb kaitsta ja anda võimalus kosumiseks. Sarnane 0 6, siin on suurem vajadus hoolivaks kohtlemiseks.

6 1 pruun/sinine — sensuaalne kergus, loid kiindumus. Nagu 1 6, kuid suurema rõhuga füüsilisele vajadusele leebe ja tähelepaneliku kohtlemise järele.

6 2 pruun/roheline — füüsilise leevenduse nõue, tungiv komfordinõue. Keha (6) vajab leevendust, kuid tahtejõud (2) on juba ära kulunud. Vaja lõdvestuda.

6 3 pruun/punane — sensuaalne rahulolu, enesele järeleandmine. Enesele rohkem lubav kui 3 6. Füüsiline soov tingimuste järele, mis rahuldaks meeli.

6 4 pruun/kollane — täielik kindlustunne, takistamatu kergus. Füüsiline kergus (6) on eelistatud isegi tulevikulootustele (4), mille tulemuseks on alistumine staatilisele ja probleemivabale eksisteerimisele.

6 5 pruun/violetne — meelas. Nagu 5 6, kuid suurem rõhk füüsilisel.

6 7 pruun/must — enesehalvustus, kui algul — huvitab vaid füüsiline rahulolu.

7 0 must/hall — eraldatud. Peab olukorda vastikuks, ei taha midagi teha.

7 1 must/sinine — tahab, et teda rahule jäetaks, kui rea teises otsas 3 4 või 4 3, tuleks kahtlustada vegetatiivse närvisüsteemi ebastabiilsust.

7 2 must/roheline — kangekaelne välistamine, usk oma õigsusse, trots.

7 3 must/punane — dramatiseerimine, püüd liialdatud soove rahuldada.

7 4 must/kollane — kangekaelsed otsused, meeletud abinõud.

7 5 must/violetne — sunnitud ühtesulamine. Kindlalt näeb (7) samastumist (5). Asjad peavad täielikult ühte sulama, kompromissid on välistatud.

7 6 must/pruun — enesehalvustus.

Testi analüüsi näited:

Suure firma ärijuht. 54-aastane. Abielus.

	!!		!!! Kokku != 5
C C		A + funktsioon: +1+0	
1 valik	+ + X X = = — —		
2. valik	1 0 2 3 5 6 7	4 X funktsioon: X2 X3	
	1 0 2 3 6 5 7	4 = funktsioon: =6=5	
C C			
!!		!!! Kokku != 5	
		+ — funktsioon: +1 — 4	
		+0 — 4	

TEGELIK OLUKORD: (X funktsioon) (X2 X3) Mõjuvõimsal positsioonil, kuid tunneb, et olemasolevad raskused muudavad edasise progressi kaheldavaks. Sellele vaatamata paneb visalt vastu takistustele.

STRESSIFAKTORID: (— funktsioon) (—7 —4) Täitumata lootused on viinud ebakindluse seisundini ja pingelise ettevaat-

likkuseni. Visalt nõuab tegutsemisvabadust ja hakkab vastu kontrollile. Kahtleb, kas muutused toimivad paremuse poole, see paneb loobuma arukatest kompromissidest. TÕKESTATUD KARAKTERISTIKUD: (= funktsioon) (=6 =5) egotsentriline ja solvuv. Võimeline saama seksuaalset rahuldust, kuid emotsionaalselt külm. TEGELIKULT SOOVITAV: (+ funktsioon) (+1 +0) Vajadus pinge maandamise järele, vajab rahu ja rahuldust. AKTUAALSED PROBLEEMID: (+ — funktsioonid) (+1 —4): pettumus täitumata lootustest ja hirm, et uute elueesmärkide seadmine võib vaid edasisi ebaõnnestumisi põhjustada. Sellest on tekkinud ärevus, mida püüab leevendada, astudes rahu ja kooskõla suhetesse, mis kaitsevad tunnustuse puudumise eest. Langeb süngusele ja rõhutusele.

KOKKUVÕTE: autoriteetsel kohal mees, kes on visalt trotsinud raskusi, kuid enam ei leia palju rõõmu oma elust. On takistus edasiminekuks ja pettumusi, praegu ei taha ta muud, kui olla lõdvestatud rahu seisundis. Saab vähe rahuldust sellest mida teeb, olles ettevaatlik, kinnine ja pessimistlik.

Lisainfo: 1. Täielik sarnasus esimese ja teise valiku vahel viitab maailmavaatelisele jäikusele ja emotsionaalsele paindumatusse. 2. Töö (olukord) järgneb vahetult väljalülitavale hallile, mis näitab, et ta teeb seda mehhaaniliselt. 3. Vajadus rahu ja korrastatud miljöo järele (sinine esimesel positsioonil) on kompensatoorne ja tema olukorras meetodina tihti sobimatu. 4. Kõrvale jäetud kollane näitab ärrituvust ja umbusaldust, rõõmutust. 5. Kõrvale heidetud kollane ja eelistatud sinine näitab, et klammerdub tundes ega nõustu riskima uuega. 6. Ebatõenäoline, et on õnnelik abielus, mis võib olla masohhistlikku tüüpi kiindumus, kuid hoiab sellest kinni, hoolimata rõõmutusest, selle asemel et riskida tundmatuga. 7. Ehkki «töögrupp» ei ole koos, on siiski 2 ja 3 X gruppis koos, 4 on jäetud 8. kohale: püüab teha oma tööd sihikindlalt, kuid see pakub talle vähe rõõmu. 8. Kuna töö või kodune elu on muutunud häirivaks, võib kannatada tervis (sinise kompensat-

sioon kui vajadus toibuda). 9. Paistab rahuliku, kavakindla mehena, kuid kujutlusvõimetuna. 10. Viis hüüumärki tegelikult identses valikus näitab, et ta seisukohad ei muutu kergesti. Ainult 18,2% normaalsetest inimestest on veel suurem hüüumärkide arv. Näide 2: Vanem ärijuht. 48-aastane. Lahutatud.

				!						Kokku ! = 1
				C	C	C				+ funktsioon: + 3
				+	+	+	X	=	=	— — X funktsioon: X 2 X 4
1. valik	4	2	0	3	1	5	6	7	=	funktsioon: =0=6
2. valik	3	2	4	0	6	5	1	7	—	funktsioon: —1 —7
				+	X	X	=	=	=	+ — funktsioon: +3 —7
									— —	+3 —1
				C			A	A		
							!	!		Kokku ! = 2

SITUATSIION: (X funktsioon: X2 X4) Püüab tõsta prestiiži ja parandada oma asendit. Rahulolematu kujunenud olukorraga. STRESSI FAKTORID (— funktsioon: —7): Loodab, et tühjust ja depressiooni saab tõrjuda toimekusega, keeldub end lõdvemaks laskmast. Olukord või suhted on ebarahuldavad, kuid tunneb, et pole võimeline neid muutma, et saavutada ühtekuuluvustunnet, mida igatseb. Püüdes varjata oma solvatus, jätkab vastupanu raskustele, kuid tunneb, et sõltub kiindumusest. See mitte ainult ei rõhu teda, vaid muudab ka ärrituvaks ja kannatamatuks. Rahutu ja rahulolematu. TÕKES-TATUD KARAKTERISTIKUD (= funktsioon: =0 =6, =5 =1): Soov olla emotsionaalselt haaratud ja saavutada rahuldust seksuaalsest aktiivsusest. Tunneb end kõigist isoleerituna ja üksikuna, kuid on liiga ettevaatlik, et lubada endale sügavaid kiindumusi. Egotsentriline ja kergesti solvuv TEGELIK SOOV (+ funktsioon: +3): Aktiivsus suunatud edu saavutamisele või kiindumuse võitmisele, tahab elada täisverelist elu. AKTUAALSED PROBLEEMID (+ — funktsioon: +3 —7 ja +3 —1): Võitleb kitsenduste vastu, püüab vabalt areneda.

Vastuolu nii asjaolude kui rahuldamata emotsionaalsete vajadustega on tekitanud pinge, püüab sellest vabaneda aktiivselt tegutsedes. KOKKUVÕTE: Teovõimeline mees, kes sunnib end visalt tööle. Auahne, rahutu, meeleldi paneb oma oskused ja võimed proovile. LISAINFO: «Töögrupp» on koos. Muutused esimese ja teise valiku vahel näitavad paindlikkust. «Töögrupp» on alguses — suudab töötada püsivalt. Punane on kompensatsioon. Kõrvaleheidetud sinine viitab rahutusele, must kui ärevus seal kõrval toonitab seda joont veelgi. Hall testi esimeses pooles näitab väljalülitamist, siin esineb töögrupi järel — on võimeline kogemusi omandama otseselt oma aktiivsuse läbi. +3 —1 «aktuaalne probleem» viitab kas Don Juani sündroomile või hulljulgele tegevusele. Töögrupi terviklikkus päris rea alguses vihjab ka heale tervisele ja erksale aktiivsele kehale. Väidet toetab pruuni paiknemine ükskõiksuse piirkonnas. Kuigi 1. valikus on ainult üks ! ja teises kaks, on nende vahel väike erinevus: 1. valikus on kolm C-d ja üks A, teises aga on üks C ja kaks A-d. Kaks hüüumärki on umbes keskmine normaalsetel inimestel.

TABEL I: + FUNKTSIOONID

+0. HALL/...

+0 HALL 2,7% Tahaks vältida igasuguseid ärritusi ja stimulatsiooni. Tal on tulnud taluda suurt psühholoogilist koormust. On väga väsinud ja otsib rahu ning võimalust kõigest välja lülituda.

+0 +1 HALL/SININE 0,6% Tülidest ja konfliktidest väga väsinud, püüab end nende eest kaitsta. Vajab rahulikku miljööd jõu taastamiseks.

+0 +2 HALL/ROHELINE 0,4%. Tülidest ja konfliktidest väga väsinud, ümbritsevat miljööd peab vaenulikuks. Kaitstes end selle eest, varjab oma kavatsusi, arvates, et nii on neid kergem teostada. Hoolikalt väldib raskusi teel oma kavatsuste teostamisele.

+0 +3 HALL/PUNANE 0,5%. Nõuab elult palju, kuid püüab neid nõudmisi varjata ettevaatliku läbimõeldud käitumise taha. Tahab teistele muljet avaldada oma saavutustega, kuid maskeerib seda soovi ja püüab olla kinnine.

+0 +4 HALL/KOLLANE 0,3%. Tahab väga vabaneda endal lasuvast murekoormaist, leida väljapääsu teda mitterahuldavast olukorrast, kuid tunneb, et väljapääsu ei ole. Püüab vältida vaidlusi ja konflikte.

+0 +5 HALL/VIOLETNE 0,2%. Tahab saavutada ideaalset kontakti täis õrnust ja vastastikust veetlust. Häbenedes seda avaldada, kasutab eesmärgi saavutamisel ettevaatlikku sondeerivat taktikat selleks, et ühelt poolt, end mitte siduda oma tegude pöördumatute tagajärgedega, ja teisalt, et mitte keegi seda ei arvaks.

+0 +6 HALL/PRUUN 0,6%. Püüab kaitsta end kõige eest, mis väsitab. Otsib ohutust, füüsilise koormuseta, probleemide ja erutuseta elu.

+0 +7 HALL/MUST 0,2%. Arvab, et temaga on käitunud ebaõiglaselt ja teenimatult, tema lootusi on petetud. On halvas meeleolus, pidades olemasolevat olukorda endale solvavaks.

+1 SININE/.

+1 SININE 15,9%. Otsib rahu ja harmooniat, rahuldust ja ühtekuuluvustunnet pakkuvates suhetes.

+1 +0 SININE/HALL 1,2%. Tunneb vajadust pinge maandamise järele. Taotleb rahu, rahunemist ja rahuldustunnet.

+1 +2 SININE/ROHELINE 3,8%. Vajab heasoovlikku miljööd. Tahab vabaneda närvipingest, lahkkelidest ja konfliktidest. Püüab ettevaatlikult olukorda selle probleemidega reguleerida. On väga taktitundeline ja tähelepanelik.

+1 +3 SININE/PUNANE 3,6%. Otsib emotsionaalseid, harmoonilisi ja rahuldustpakkuvaid suhteid. Soovib armastust, eneseohverdust ja vastastikust usaldust pakkuvaid intiimsuhteid.

+1 +4 SININE/KOLLANE 1,4%. Otsib emotsionaalset täiuslikkust ja õnnetunnet töotavaid sooje suhteid. On võimeline eneseohverduseks. Võimeline tugevaks tundmuseks ja valmis kohanema teisega, säilitamaks emotsionaalset kontakti. Vajab omakorda teistepoolset tähelepanu ja mõistmist.

+1 +5 SININE/VIOLETNE 4,4%. Otsib õrnust ja peenetundelisust, milles võiks «ära sulada». Tal on esteetilisi vajadusi ja suhteliselt peen maitse.

+1 +6 SININE/PRUUN. Tugev soov saavutada rahu ja füüsilist mugavust. Vajadus tähelepanu ja hella suhtlemise, armastava hoolitsuse järele. Üksinduse ja tühjuse kartus.

+1 +7 SININE/MUST 0,5%. Vajab tungivalt puhkust ja lõõgastumist, rahunemist ja mõistmist. Tunneb end tähelepanuta jäetuna, selle tulemusena halvas tujus ja erutatud. Peab oma olukorda talumatuks seni, kui pole rahuldatud tema vajadused.

+2. ROHELINE/.

+2 ROHELINE 18,1%. Vaatamata olukorra keerukusele, tahab end maksuma panna ja olla sõltumatu, saavutada seda otsustavuse ja tahte paindlikkusega. Püüab ületada ümbritsevate inimeste vastuseisu ja saavutada tunnustust.

+2 +0 ROHELINE/HALL 0,7%. Vaatamata ebasoodsatele olukordadele ja tunnustuse täielikule puudumisele tahab end maksuma panna.

+2 +1 ROHELINE/SININE 3,5%. Vajab jumaldamist, tundlik ja kergesti solvuv, kui teda ei märgata või kui ta ei saavuta küllaldast tunnustust.

+2 +3 ROHELINE/PUNANE 5,2%. Taotleb edu. Püüab ületada takistusi ja vastu tegutsemist ja viia ellu oma isiklikke otsuseid. Kõrvale kaldumatult ja algatusvõimeliselt järgib oma eesmärki. Ei taha tunda end sõltuvana teiste heast tahtest.

+2 +4 ROHELINE/KOLLANE 2,3%. Vajab tunnustust. Tahab muljet avaldada, tähelepanu köita, olla populaarne ja jumaldatud. Ületada takistusi, mis nagu talle tundub, lahutab teda teistest.

+2 +5 ROHELINE/VIOLETNE 4,2%. Tahab avaldada soodsat muljet ja olla erakordseks isiksuseks peetud, pidevalt jälgib, kuivõrd on ta selles edu saavutanud ja kuidas teised temale reageerivad. Kontrollib end. Kasutab meisterlikku taktikat mõju ja erilise tunnustuse saavutamiseks. Vastuvõtlik ilusale ja originaalsele.

+2 +6 ROHELINE/PRUUN 1,8%. Arvab, et temalt nõutakse liiga palju, tunneb end väsinuna, kuid püüab ületada raskusi ja end maksma panna, mis see ka talle ei maksaks. Uhke, kuid järeleandlik. Vajab tunnustust ja kergemat elu.

+2 +7 ROHELINE/MUST 0,5%. Tahab tõestada endale ja teistele, et miski ei suuda teda riivata, et ta on kõrgemal igasugustest nõrkustest. Seepärast on ta teod karmid, teravad ja ta ise on võimukama ning isemeelse iseloomuga.

+3. PUNANE/.

+3 PUNANE 28,9%. Energiline, elav, aktiivne, leiab rahuldust tegevusest. Aktiivsus on suunatud edu saavutamisele või kellegi kiindumuse võitmiseks, püüab kasutada elu täiel määral.

+3 +0 PUNANE/HALL 0,9%. Järgides tema impulsse, püüab erutuse otsinguil hävitada kõik teel ees seisvat. Nii loodab ta maandada oma konfliktide pinge, kuid impulssiivne käitumine põhjustab riskantseid tegusid.

+3 +1 PUNANE/SININE 4,4%. Tahab aktiivset, täisverelist elu ja lähedasi kontakte, mis annavad seksuaalse ja emotsionaalse laengu.

+3 +2 PUNANE/ROHELINE 6,6%. Energiliselt järgib oma eesmärke ega luba endal neist kõrvale kalduda. Tahab ületada raskusi, millega puutub kokku ning saavutada erilist tunnustust ja asendit oma edusammude eest.

+3 +4 PUNANE/KOLLANE 11,0%. Taotleb edu, erutust ja täisverelist elu. Tahab areneda vabalt, saada võitu kahtlustest, võita ja elada intensiivselt. Armastab suhelda teistega ja on loomult entusiast. Vastuvõtlik kõige uue originaalse ja intri-

geeriva suhtes. Tal on lai huvide ring ja püüab oma tegevus piirkonda laiendada. Suhtub optimistlikult oma tulevikku.

+3 +5 PUNANE/VIOLETNE 3,5%. Äärmiselt erutatud kas erootilisest stimulatsioonist või millestki muust. Püüab näidata end huvitava, erutava, hurmava isiksusena, kes avaldab teistele tugevat muljet. Kasutab meisterlikku taktikat selleks, et säilitada oma šansse edule ja võita teiste usaldust.

+3 +6 PUNANE/PRUUN 2,1%. Varjab oma pretensioone kõrge staatuse (prestiiži) taotlemisel, kuna eelistab saavutada kõike kergesti, pingutusteta, sest tahab rahu ja mugavust.

+3 +7 PUNANE/MUST 0,3%. Elades äärmiselt huvitavat elu, püüab ta tasa teha kaotatud. Arvab, et sel viisil vabaneb ta kõigest, mis teda rõhub.

+4. KOLLANE/

+4 KOLLANE 12,5%. Vajab olukordade või vastastikuste suhete muutmist, mis võimaldaks vabaneda närvipingest, avaks uued suuremad võimalused ja laseks ta soovidel täituda.

+4 +0 KOLLANE/HALL 0,5%. Tahab vabaneda kõigest, mis teda rõhub, kuid ta lootused on ähmased ja illusoorised.

+4 +1 KOLLANE/SININE 1,2%. Loodab, et kiindumus ja seltskondlikus toovad talle kergendust ja rahuldust. Vajadusest teiste tunnustuse ja lootuse järele on alati valmis abi osutama. Vastutasuks nõuab sooja ja mõistvat suhtumist. On vastuvõtlik uute ideede ja võimaluste suhtes, mis talle näivad huvitavad ja paljutootavad.

+4 +2 KOLLANE/ROHELINE 2,2%. Ettevaatlik ja alati valvel. Otsib vahendit, mille abil saavutada suurem vabadus oma tegudes. Püüdleb tunnustust, püüab ületada barjääri, mis tema arvates teda teistest eraldab.

+4 +3 KOLLANE/PUNANE 6,7%. Püüd avaldada suurt mõju sündmuste käigule. Liikuma panevad isiklikud lootused ja soovid. Aktiivsus võib avarduda üleliia laiale tegevusväljale.

+4 +5 KOLLANE/VIOLETNE 1,2%. Rikas fantaasia, unisuslikkus. Otsib erutavaid sündmusi. Tahab, et teda armastataks ta veetluse pärast.

+4 +6 KOLLANE/PRUUN 0,6%. On ahastuses, vajab lohutust. Vajab rahu, mugavust ja probleemivaba miljööd. Otsib võimalust jõudude taastamiseks.

+4 +7 KOLLANE/MUST 0,3%. Püüab põgeneda probleemidest, raskustest ja erutusest teravate, isemeelsete ja läbimõtlemata otsuste abil või tegevuse suuna muutmise teel,

+ 5 VIOLETNE/

+5 VIOLETNE 15,3%. Vajab ühtekuuluvustunnet kelle-giga või millegagi ja tahab tagada endale toetuse oma veetlusega. Sentimentaalne, õrn ja romantiline.

+5 +0 VIOLETNE/HALL. Taotleb tundlikku ja osavõtlikku mõistmist, tahab kaitsta end vaidluste, konfliktide ja närvipinge eest.

+5 +1 VIOLETNE/SININE. Talle meeldivad õrnad ja osavõtlikud suhted ning idealiseeritud harmooniline õhkkond. Tunneb teravat vajadust õrnade ja armastuslike suhete järele, on vastuvõtlik esteetilisele.

+5 +2 VIOLETNE/ROHELINE 4,8%. Tahab avaldada meeldivat muljet ja olla tunnustatud erilise isiksusena, jälgib pidevalt, kuidas ta on selles edu saavutanud ja kuidas teised teda tunnustavad. On vastuvõtlik ilusale ja originaalsele.

+5 +3 VIOLETNE/PUNANE 3,5%. Väga erutatud kas erootilise stimulatsiooni või millegi muu tõttu. Püüab näidata end huvitava isiksusena, veetlevana ja teistele tugevat mõju avaldavana.

+5 +4 VIOLETNE/KOLLANE 1,8%. Otsib erutavaid sündmusi. Kui tahab, võib olla hurmav Rikka fantaasiaga unistaja.

+5 +6 VIOLETNE/PRUUN 0,6%. Taotleb emotsionaalset mugavust.

+5 +7 VIOLETNE/MUST 0,4%. Tunneb vajadust kontakti järele inimesega, kes ühelt poolt tagaks tundmuste realiseerimise, teisalt aga ei satuks vastuollu tema veendumuste ja sündsustundega.

+6. PRUUN/.

+6 PRUUN 4,7%. Otsib vabanemist probleemidest ja füüsilise rahu seisundit, milles saaks lõõgastuda.

+6 +0 PRUUN/HALL 0,6%. Vajadus kaitsta end kahjulike mõjude eest.

+6 +1 PRUUN/SININE 0,7%. Vajab rahu, kuid püüab ka välja rabelda üksindusest.

+6 +2 PRUUN/ROHELINE 1,2%. Hoiab end vaos, et mitte murduda raskuste koorma all. Vajab stabiilset ja vaikset keskkonda.

+6 +3 PRUUN/PUNANE 1,1%. Tugev kalduvus meelelisusele,

+6 +4 PRUUN/KOLLANE 0,5%. Tunneb, et on vähe võimalusi oma lootuste teostamiseks, mistõttu soovib probleemidest ja elamusest vaba elu.

+6 +5 PRUUN/VIOLETNE 0,4%. Otsib luksust, annab järele oma tungidele.

+6 +7 PRUUN/MUST 0,2%. Idealist, eesmärgid illusoorseid. Kibedasti pettunud ja vastikusega elust ära pöördunud. Tahab probleemivaba miljööd.

+ 7 MUST/.

+7 MUST 1,8%. Olemasolevat olukorda peab vaenulikuks ja temalt liiga palju nõudvaks. Lõikab läbi katsed oma seisukohta mõjutada.

+7 +0 MUST/HALL 0,3%. Tunneb, et kõik on lootusetu. Tõrges (vt. — märgiga värvi lahtimõtestust!) Enesessetõmbunu.

+7 +2 MUST/ROHELINE 0,3%. Demonstratiivselt hakkab vastu kitsendustele.

+7 +3 MUST/PUNANE. Vajadus pidevalt alla suruda erutust, põhjustab tugevat rahutust ja ähvardab läbi murda kirgliku puhangu.

+7 +4 MUST/KOLLANE 0,3%. Püüab vabaneda probleemidest järskude ja läbimõtle mata otsustega. Mõtlematus võib viia enesehävitamiseni.

+7 +5 MUST/VIOLETNE 0,2%. Otsib mõtete ja tunnete täiuslikku ühtesulamist ja harmooniat. Ei tagane, keeldub kompromissidest.

+7 +6 MUST/PRUUN 0,1%. Idealist, eesmärgid illusoor sed. Pettunud, elust ära pöördunud. Tahab unustada kõike ja leida end probleemivabas miljöös.

TABEL II: X FUNKTSIOONID

XO. HALL/.

XO HALL. Tähistab piiri hallile eelnevate kompensatoorsete ja ülejäänud värvide vahel.

XO X1 HALL/SININE. Passiivne, kui konfliktid rikuvad hingerahu, ei võta midagi ette. Suhtes ei ole võimeline saavutama soovitud tasemel kiindumust ja vastastikust mõistmist. (+ grupp on katse kompenseerida neid ja teisi konflikte).

XO X2 HALL/ROHELINE. Olukord on tema jaoks raske, kuid ta püüab kaitsta oma eesmäärke. Peab vajalikuks varjata oma kavatsusi. (+ grupp on katse kompenseerida neid ja teisi konflikte).

XO X3 HALL/PUNANE. Raskused segavad edukat arengut. Vaatamata katsetele varjata oma impulssiivsust, tekitab ta oma aktiivsusega endale uusi probleeme ja kahtlusi. (+ grupp on katse).

XO X4 HALL/KOLLANE. Lootuste täitumatus ja julguse puudus on tekitanud pingeseisundi. (+ grupp on katse ..).

XO X5 HALL/VIOLETNE. Hirm ebaõnnestumise ees ja erakordne ettevaatlikkus tekitavad raskusi lähedaste ja sügavate suhete loomisel.

XO X6 HALL/PRUUN. Pole võimeline koondama jõudu eesmärgi saavutamiseks. Tunneb, et pole kellelegi vajalik, otsib rahu, väldib probleeme.

XO X7 HALL/MUST Olukord hoiab tugeva pinge all. Püüab vabaneda kõigest, mis teda piirab või seob.

X1. SININE/.

X1 SININE. Tegutseb rahulikult, püüdes juhtida olemasolevaid suhteid. Lähedaste inimestega vaba ja usaldav

X1 XO SININE/HALL. Tundlik, võimeline teisi mõistma, mõnevõrra pingul; lähedaste hulgas pinge kaob.

X1 X2 SININE/ROHELINE. Tegutseb täpselt, organiseeritult ja vabalt. Vajab mõistmist inimeselt, kellelt ootab tunnustust.

X1 X3 SININE/PUNANE. Koostöö teistega laabub, kipub etendama juhirolli. Vajab täit vastastikust mõistmist ja lahkkelivaba elu.

X1 X4 SININE/KOLLANE. Abivalmis, kohaneb kergesti. Tugev seotus lähedastega.

X1 X5 SININE/VIOLETNE. Tundlik, vajab esteetilist ümbrust ja lähedasi.

X1 X6 SININE/PRUUN. Vältib suuremaid pingutusi, soovib rahu ja ohutust.

X1 X7 SININE/MUST. Vajab lähedastelt erilist tähelepanu, muidu võib eemalduda.

X2. ROHELINE/

X2 ROHELINE. Sihikindel, kohusetundlik, püsiv.

X2 XO ROHELINE/HALL. Kaitsepositsioonil, otsustanud siiski järgida oma eesmäärke, vaatamata vastupanule.

X2 X1 ROHELINE/SININE. Armastab kordaja plaanipärasust, lähedaste austust.

X2 X3 ROHELINE/PUNANE. Pürgib liidriks, kuid arvab, et raskused segavad. Jätkab visalt.

X2 X4 ROHELINE/KOLLANE. Rahulolematu kujunenud olukorraga, püüab muuta.

X2 X5 ROHELINE/VIOLETNE. Püüab end ümbritsevate silmis parandada, et saavutada nende toetust oma pürgimustele.

X2 X6 ROHELINE/PRUUN. Püüab kujundada kindlat alust, mis tagaks talle kindlustatud tuleviku ja teiste lugupidamise.

X2 X7 ROHELINE/MUST. Järgib oma eesmäärke, keeldub kompromissidest.

X 3 ..PUNANE/.

X3 PUNANE. Aktiivne, kuid tunneb, et saavutatud edu ei rahulda.

X3 XO PUNANE/HALL. Impulssiivne ja ärrituv.

X3 X1 PUNANE/SININE. Töö teistega laabub. Vajab head vastastikust mõistmist.

X3 X2 PUNANE/ROHELINE. Algatusvõimeline, pürgib autoriteediks.

X3 X4 PUNANE/KOLLANE. Äge, kuid visa. Vajab tunnet, et kõik laabub, muidu püsima ja kärsitu.

X3 X5 PUNANE/VIOLETNE. Meeleldi osaleb kõiges, mis töötab erutust. Tahab tunda end ikka lõbusa ja reipana.

X3 X6 PUNANE/PRUUN. Püüab vältida ülemääraseid pingutusi (kaasa arvatud keeldumine seksuaalsest aktiivsusest). Mõistlik mugavus.

X3 X7 PUNANE/MUST. Ängistusega tunneb vastupanu oma püüdlustele. (+ grupp on katse...).

X4. KOLLANE/.

X4 KOLLANE. Otsib uut, kaasaegset ja intrigeerivat. Harilik on ära tüüdanud.

X4 XO KOLLANE/HALL. Otsib lahendust, kuid ei leia õiget teed.

X4 X1 KOLLANE/SININE. Otsib suhteid hingelaadilt lähedastega ja tegevust, mis tagaks sellise Suhtlemise.

X4 X2 KOLLANE/ROHELINE. Loodab saavutada seda, milleta on pidanud olema seni.

X4 X3 KOLLANE/PUNANE. Aktiivne, kärsitu, ärrituv, ei jätku visadust.

X4 X5 KOLLANE/VIOLETNE. Tundlikkus, elav fantaasia, huvi kõige ebahariliku vastu.

X4 X6 KOLLANE/PRUUN. Otsib kindlat põhja, stabiilsust ja rahu.

X4 X7 KOLLANE/MUST. Isemeelne, keeldub delikaatset nõu kuulda võtmast, olevas olukorras on ohtlikke elemente (4 grupp on ..).

X5. VIOLETT/.

X5 VIOLETNE. Otsib ilu, õrnust, lähedust. Meeleline.

X5 XO VIOLETNE/HALL. Otsib sõprust ja mõistmist kaitseks konfliktide eest.

X5 X1 VIOLETNE/SININE. Püüdleb hingelist lähedust mõistvas õhkkonnas.

X5 X2 VIOLETNE/ROHELINE. Püüab parandada kujutlust endast teiste silmis, et saavutada tunnustust ja oma soovide mõistmist.

X5 X3 VIOLETNE/PUNANE. Osaleb kõiges, mis töötab erutust ja elu täiuse tunnet.

X5 X4 VIOLETNE/KOLLANE. Elav kujutlusvõime, tundlikkus, otsib kontakte teiste samasugustega, kütkestub kõigest ebaharilikust.

X5 X6 VIOLETNE/PRUUN. Vältib labasusi, vastuvõtlik erutavale ja peenele.

X5 X7 VIOLETNE/MUST. Vajab suhetes lähedust ja vastastikust mõistmist.

X6. PRUUN/

X6 PRUUN. On ärevil ja pidurdatud. Vajab kaitset, väiksemat füüsilist koormust ja head sõna. (+ grupp on katse ..).

X6 XO PRUUN/HALL. Ei ole võimeline suurteks pingutusteks, vajab rahu ja õrnust.

X6 X1 PRUUN/SININE. Vältib pingutusi, vajab kindlust ja hoolitsust (f uus. haige?).

X6 X2 PRUUN/ROHELINE. Tuleb toime, kuid leiab, et koorem on liig suur.

X6 X3 PRUUN/PUNANE. Otsib kergemaid tingimusi: elu on raske ..

X6 X4 PRUUN/KOLLANE. Tunneb end ebakindlana, otsib rahu.

X6 X5 PRUUN/VIOLETNE. Tundlik, väldib maitsetut ja jämedat.

X6 X7 PRUUN/MUST. Füüsiliselt haige, ülepingutus, häiritus. Enesehinnang madal.

X7 MUST/

X7 MUST. Mitmesugused konfliktid ja rahulolematus sunnivad kasutama kompensatsiooni + grupi näol.

X7 XO MUST/HALL. Rahulolematu, vajadus midagi muuta. (+ grupp on katse...).

X7 X1 MUST/SININE. Vajab rahu ja lähedast sõpra.

X7 X2 MUST/ROHELINE. Peab oma nõudmisi paratamatuteks, taotleb visalt.

X7 X3 MUST/PUNANE. Tunnetab vastupanu ja kõrvalekallutamist oma soovidest.

X7 X4 MUST/KOLLANE. Isemeelne, võib toimida arutult, nõu ei kuula. (+ grupp...).

X7 X5 MUST/VIOLETNE. Suhetes vajab vastastikust mõistmist. (4- grupp on...).

X7 X6 MUST/PRUUN. Enesehinnang madaldunud, vajab rahu. Vajab hoolitsust.

TABEL III: = FUNKTSIOONID

=0. HALL/

=0 HALL. Lülitub tegevusse meeleldi, kuid püüab vältida rahutust ja pinget.

=0 =1 HALL/SININE. Südamliku suhtluse tarve rahuldama. Pidevalt arutleb ja kaldub olema emotsionaalselt isoleeritud ja külm.

=0 =2 HALL/ROHELINE. Tunneb et saab vähem, kui on ära teeninud, on sunnitud alluma oludele ja püüab võimalikult paremini toime tulla.

=0 =3 HALL/PUNANE. Apaadne, vaoshoitud ja murelik.

=0 =4 HALL/KOLLANE. Lähedastega nõudlik ja noriv, kuid väldib avalikke konflikte.

=0 =5 HALL/VIOLETNE. Egotsentriline ja solvuv.

=0 =6 HALL/PRUUN. Soov olla haaratud tunnetest ja seksuaalaktiivsusest.

=0 =7 HALL/MUST Tunneb, et oludest tingitult peab minema kompromissile.

= 1 SININE/.

= 1 SININE. Jääb osavõtmatuks isegi siis, kui on intiimsuhetes.

=1 =0 SININE/HALL. On kõrged emotsionaalsed nõudmised ja soov astuda lähedastesse suhetesse, kuid ilma sügavama kaasaelamiseta.

=1 =2 SININE/ROHELINE. Arvab, et ei saa seda, mida väärib, intiimsuhetes külm.

=1 =3 SININE/PUNANE. Üksik ja õnnetu, raske saavutada soovitud lähedust.

=1 =4 SININE/KOLLANE. Nõudlik partneri suhtes, sõltumatusetarve takistab kiinduda.

=1 =5 SININE/VIOLETNE. Egotsentriline, solvuv, sellest eraldatus.

=1 =6 SININE/PRUUN. Võimeline saama füüsilist seksuaalrahuldust, kuid pole võimeline sügavamaks emotsionaalseks kontaktiks.

=1 =7 SININE/MUST. Emotsionaalselt pidurdatud. Püsivaid suhteid õnnestub luua vaid suurte raskustega.

=2... ROHELINE/...

=2 ROHELINE. Tunneb, et tal on raske, kuid peab kasutama kõiki võimalusi.

=2 =0 ROHELINE/HALL. Vältides avalikke konflikte, püüab kasutada kõiki võimalusi.

=2 =1 ROHELINE/SININE. Tunneb, et ei hinnata, et saab väheka intiimsuhteist.

=2 =3 ROHELINE/PUNANE. On nõrkinud takistustest, kipub jääma apaatseks.

=2 =4 ROHELINE/KOLLANE. Püüab raskusi ületada, muutudes paindlikumaks.

=2 =5 ROHELINE/VIOLETNE. Pole kedagi, kes teda mõistab. Vaoshoitud tunded muudavad ta kergesti haavuvaks, püüab siiski lahendusi leida.

=2 =6 ROHELINE/PRUUN. Raske on, peab olemasolevaid võimalusi püüdma kasutada. On võimeline saama rahuldust seksuaalsfääris.

=2 =7 ROHELINE/MUST. Asjaolud pidurdavad soovitud saavutamast.

= 3 PUNANE/.

=3 PUNANE. Püüab lõõgastuda, ärritub, kui seda ei lasta teha.

=3 =0 PUNANE/HALL. Tujutu takistuste tõttu, ei ilmuta aktiivsust, väldib kõike.

=3 =1 PUNANE/SININE. Raske saavutada soovitud harmoonia taset teistega. Üksi.

=3 =2 PUNANE/ROHELINE. On õnnetu, et osutatakse vastupanu ta eneseavaldusis, nõrkinud ja apaatne, siiski püüab erinevaid lahendusi katsetada.

=3 =4 PUNANE/KOLLANE. Tahab avardada oma tegevussfääri, arvab, et ta soovid on teostatavad, kuid kardab takistusi, vajab rahulikku miljööd.

=3 =5 PUNANE/VIOLETNE. Egotsentriline, solvuv, kannatab mõistmise puudusest.

=3 =6 PUNANE/PRUUN. Otsib kergendust, on võimeline seksuaalseks rahulduseks.

=3 =7 PUNANE/MUST. Olukord on kitsendav, sunnib loobuma lõbust ja rahuldusest.

=4. KOLLANE/

=4 KOLLANE. Arvab, et ta lootused ja ideaalid on realistlikud, kuid vajab heakskiitu ja toetust. Partneri valikul esitab kõrgeid nõudmisi ja tahab olla absoluutselt kindel selles, et teda ei ähvarda mingid pettumused.

=4 =0 KOLLANE/HALL. Valmis kiinduma, kuid nõudlik. Vajab usku endasse.

=4 =1 KOLLANE/SININE. Esitab kõrgeid nõudeid intiimsuhtes, sellest konflikt.

=4 =2 KOLLANE/ROHELINE. Probleemid, püüab ületada, muutudes paindlikumaks.

=4 =3 KOLLANE/PUNANE. Usub, et ta lootused on realistlikud, tahab avardada oma tegevusvälja, kardab, et segatakse. Vajab rahu eneseusu taastamiseks.

=4 =5 KOLLANE/VIOLETNE. Visalt arvab, et ta soovid on realistlikud, vajab toetust. Egotsentriline ja solvuv.

=4 =6 KOLLANE/PRUUN. Otsib seksis täiuslikkust, mis vaevalt saavutatav.

=4 =7 KOLLANE/MUST. Visalt usub, et soovid on realistlikud. Partnerile nõudmised kõrged.

=5... VIOLETNE/...

=5 VIOLETNE. Egotsentriline, tundlik, solvuv, kuid varjab seda.

=5 =0 VIOLETNE/HALL. Tahab tugevaid emotsioone, tunneb end üksikuna. Egotsentriline ja kergesti solvuv, kuid püüab vältida avalikke konflikte.

=5 =1 VIOLETNE/SININE. Üksik, liig ettevaatlik, et sügavalt kiinduda. Solvuv, egotsentriline.

=5 =2 VIOLETNE/ROHELINE. Tunneb, et tehakse ülekohtu ja keegi ei tunne kaasa.

=5 =3 VIOLETNE/PUNANE. Tunneb, et pole kellelegi toetuda. Solvuv, egotsentriline.

=5 =4 VIOLETNE/KOLLANE. Usub, et soovid on realistlikud, vajab toetust.

=5 =6 VIOLETNE/PRUUN. Saab seksist rahuldust, tundeilt külm.

=5 =7 VIOLETNE/MUST. Ei luba endal kiinduda enne läbi kaalumata.

=6. PRUUN/.

=6 PRUUN. Võimeline rahulduseks seksuaalsest aktiivsusest.

=6 =0 PRUUN/HALL. Igatseb sügavaid tundeid. Püüd vältida konflikte. Võimeline leidma rahuldust seksuaalsfääris.

=6 =1 PRUUN/SININE. Võimeline seksuaalseks rahulduseks, kuid sügava emotsionaalse kontakti puudumine takistab andumast täielikult. Rahutu.

=6 =2 PRUUN/ROHELINE. Tunneb, et ta ei saa probleeme täielikult lahendada, kuid peab püüdma kasutada kõiki võimalusi. Võimeline seksuaalseks rahulduseks.

=6 =3 PRUUN/PUNANE. Olukord ebamugav. otsib viise pinget maandada. On võimeline rahulduseks seksuaalsfääris, kuid iseloomult mitte kuigi tundeline.

=6 =4 PRUUN/KOLLANE. Väga nõudlik partneri valikul. Otsib mõeldamatut täiust.

=6 =5 PRUUN/VIOLETNE. Võib saada rahuldust seksist, kuid tundekülm. Egotsentriline.

=6 =7 PRUUN/MUST Sunnitud kompromissid. Võimeline seksuaalrahulduseks.

= 7 MUST/.

=7 MUST Tunneb, et takistused sunnivad praegu järeleandmistele.

=7 =0 MUST/HALL. Tunneb, et takistused sunnivad praegu järeleandmistele.

=7 =1 MUST/SININE. Ettevaatlik, sunnitud kompromissid, kiindumusraskused.

=7 =2 MUST/ROHELINE. Asjaolud sunnivad kompromissidele minema.

=7 =3 MUST/PUNANE. Olukord kitsendab ja sunnib peale loobumisi.

=7 =4 MUST/VIOLETNE. Olukorra sunnil ei luba endale sügavat kiindumust.

=7 =5 MUST/KOLLANE. On visalt arvamusel, et ta soovid on realistlikud, kui ka olud sunnivad järeleandmisi tegema. Partneri valikul väga nõudlik.

=7 =6 MUST/PRUUN. Sunnitud kompromissid, võimeline füüsiliseks seksrahulduseks.

TABEL IV· — FUNKTSIOONID

—O HALL/.

—O HALL. Kannatamatu ja erutatud. Tunneb, et elu võib veel paljugi anda, kuid selleks tuleb energiliselt oma sihte järgida. Tunneb, et alles siis, kui on saavutanud oma eesmärgi, võib lõdvestuda. Närvienergia kurnatuse oht.

—O —1 HALL/SININE. Äärmise piirini kurnatud ja masendunud, kuid keeldub lõõgastumast või alla andmast. Vajab väga kiindumust kellegi poolt.

—O —2 HALL/ROHELINE. Närvipinget lämmatamas tahetjõudu; väsinud, ummikus.

—O —3 HALL/PUNANE. Allasurutud ärevus, võimalikud seksuaalneuroosid ja südametegevuse häired.

—0 —4 HALL/KOLLANE. Pettumustest tekkinud närvi-
pinge, kaitsetuse tunne. Kahtleb, kas tulevik head toob, kuid
esitab siiski kõrgeid nõudmisi, ei lepi vähemaga.

—0 —5 HALL/VIOLETNE. Kontrollitud tundlikkus. Vas-
tuvõtlikkus kõige esteetilise, õrna ja delikaatse suhtes, kuid ei
andu kergesti.

—0 —6 HALL/PRUUN. Miljöö ebasoodne. Meeleliste ins-
tinktide kontrollimine piirab ta võimet avaneda. Et vältida
eraldatust, annab siiski järele. Vajab tähelepanu ja austust,
nõuab, et teda peetaks erakordseks isiksuseks.

—0 —7 HALL/MUST. Määrab ise oma sihte, tahab võtta
elult kõik.

—1 SININE/.

—1 SININE. Äärmise piirini masendatud pikaajalisest
aktiivsusest, ent keeldub lõdvestumast. Suhted ja olud mittera-
huldavad, tunneb, et pole suuteline neid muutma. Tunneb, et
kõik sõltub sellest, kas keegi on kiindunud temasse.

—1 —0 SININE/HALL. Rahutu emotsionaalse enesereali-
satsiooni võimatuse tõttu. Keskendumisvõime võib olla häiri-
tud, kaldub virisema, rabeleb siia-sinna.

—1 —2 SININE/ROHELINE. Närvipinge ähvardab murda
tahtejõu, surve talumatu.

—1 —3 SININE/PUNANE. Allasurutud erutus mitterahul-
davaist suhetest, abitus.

—1 —4 SININE/KOLLANE. Närvipinge emotsionaalsest
pettumusest: ühelt poolt tahaks vabaneda suhtest, mis ei
rahulda, teisalt jälle ka mitte.

—1 —5 SININE/VIOLETNE. Närvipinge vastastikuse
mõistmise puudusest, masendus.

—1 —6 SININE/PRUUN. Närvipinge tunnustamatusest ja
emotsionaalne rahulolematus. Tahaks tunda end vabalt ja
muretult, kuid enesevalitsus ei lase.

—1 —7 SININE/MUST Olud ja suhted ei rahulda, ärev ebastabiilsus. Vajab suhteid, kuid samal ajal kardab end siduda. Kõik see sunnib reageerima haiglaselt.

—2 ROHELINE/

—2 ROHELINE. Hinge- ja tahtejõud võitluseks raskustega on nõrgenenud. Tunneb, et on ülekoormatud ja pole midagi saavutanud. Vastumeelsus tegutseda.

—2 —0 ROHELINE/HALL. Raevuka visadusega järgib sihti, väsimus, ummik.

—2 —1 ROHELINE/SININE. Jääb endale kindlaks, kuigi on ummikus. Lahkhelid ja närvipinged. Terav vajadus rahuldavate suhete järele, tahtmine «sellest kõigest» pääseda.

—2 —3 ROHELINE/PUNANE. Närvide kurnatus. Peab ümbrust vaenulikuks. Abitu mässamine. Võimalikud seksuaalneuroosid ja südamekahjustused.

—2 —4 ROHELINE/KOLLANE. Konflikt «tahan» ja «pean» vahel, pettumused lootustes.

—2 —5 ROHELINE/VIOLETNE. Vaimustuse asemel, mida vajab, põrkub mõistmatusele.

—2 —6 ROHELINE/PRUUN. Närvipinged tagasihoidlikkusest, mis takistab püüda võita teiste tähelepanu. Rahuldamatu soov suhelda nendega, kelle normid on sama kõrged kui tal endal. Visa, kuid ebakindel, kompromissitu.

—2 —7 ROHELINE/MUST. Pinge põhjuseks on tegevusvabaduse piiramine, püüab end mitte siduda kohustustega ja vältida kõike, mis võiks teda segada.

—3 PUNANE/

—3 PUNANE. Abitu, närvikurnatuse piiril. Kui on seatud vajaduse ette energilisemalt tegutseda, võib reageerida vihapurskega. Võimalikud seksuaalneuroosid ja südamehaigused.

—3 —0 PUNANE/HALL. Allasurutud erutus tuleneb katsetest vältida tegevuse mistahes täiendavat stimuleerimist.

Kannatamatu, püsimatu ja ärrituv Võimalik hüpertoonia või südamehaigused. Närvikurnatuse piiril.

—3 —1 PUNANE/SININE. Suhted lähedastega ei rahulda, takerdunud ebameeldivas olukorras, millest ei leia väljapääsu. Võimalikud südamevaevused.

—3 —2 PUNANE/ROHELINE. Abitu nõrdimus, nõudeid endale peab põhjendamatuiks.

—3 —4 PUNANE/KOLLANE. Pisimgi ebaedu võimalus tekitab paanikat, tunneb end ohvrina, usub, et ta õnnetustes on süüdi teised, õigustab end.

—3 —5 PUNANE/VIOLETNE. Frustreeritud empaatia. Tahab elus kõike kogeda, praegust olukorda peab aga äärmiselt ebasoodsaks. Abitu. Vajaks tuge.

—3 —6 PUNANE/PRUUN. Oma tunnete valitsemine ei lase end avada ega luua sügavaid emotsionaalseid suhteid, millest rahutu. Vajab ümbritsevate tunnustust. Usub, et vaid nõrkustest üleolek suudab välja aidata.

—3 —7 PUNANE/MUST. Frustratsioon vastuvõetamatust olukorrast o.n tekitanud närvipinged. On vihane ja rahulolematu, närvinõrkuse piiril.

—4 KOLLANE/

—4 KOLLANE. Pettumusest tulenev närvipinged. Täitumatu soovid on tekitanud ebakindluse ja sünged eelaimused. Ärev pessimist.

—4 —0 KOLLANE/HALL. Ebakindlus ja rahutus möödalastud võimaluste pärast. Jälgib pingeliselt, et mitte möödalasta juhust oma soove teostada.

—4 —1 KOLLANE/SININE. Emotsionaalsed suhted ei kulge enam tõrgeteta, mis on toonud kaasa sügava pettumuse. Ühelt poolt tahaks vabaneda sellest kiindumusest, teisalt ei taha ka midagi kaotada, kartus astuda riskantseid samme, sellest tekkinud vastuolulised tunded kurnavad.

—4 —2 KOLLANE/ROHELINE. Närvipinge «tahan» ja «pean» konfliktist. Pettumused ja täitumata soovid on tekitanud erutatud ebakindluse seisundi.

—4 —3 KOLLANE/PUNANE. Närvipinge pettumustest. Tunneb end ohvrina. Ebarealistlik eneseõigustus. Soovib jätta endast head muljet, kahtleb edus.

—4 —5 KOLLANE/VIOLETNE. Pettumused sunnivad sulguma endasse, usaldamatus. Surub ise maha (kartusest pettumuste ees) loomuomast entusiasmi.

—4 —6 KOLLANE/PRUUN. Närvipinge varjamine ükskõiksuse maski taha on tekitanud närvipinget. Olemasolev olukord ebameeldiv. Tunneb end üksikuna. Tahaks suhelda inimestega, kelle normid on sama kõrged, vajab omaksvõttu.

—4 —7 KOLLANE/MUST. Närvipinget pettumustest. Nõutab tegevusvabadust, ei talu mingit kontrolli. Kahtleb, kas muutub midagi paremaks. Ettevaatlik, alalhoidlik.

—5 VIOLETNE/

—5 VIOLETNE. Allasurutud tundlikkus on tekitanud närvipinget. Rahuldust pakub kõik esteetiline, delikaatne ja õrn, kuid säilib kriitiline suhtumine ning oma emotsioonide range kontroll. Eelarvamuslik ettevaatlikkus.

—5 —0 VIOLETNE/HALL. Kannatamatu ja erutuv. Tunneb, et elu võib veel palju anda, kui leiab lähedust ja mõistmist suhtes, kasutab nende loomisel iga võimalust. Sellele vaatamata läheneb ettevaatlikult ja reserveeritult.

—5 —1 VIOLETNE/SININE. Äärmise piirini kurnatud pikaajalisest aktiivsusest, kuid ei lase end lõdvaks. Olukord ei rahulda, kuid pole suuteline seda muutma ilma sõbraliku abita. Rahutus emotsionaalsest rahuldamatusest.

—5 —2 VIOLETNE/ROHELINE. Närvipinget alandatuse- ja mõistmatusetundest.

—5 —3 VIOLETNE/PUNANE. Närvipinget ebaõnnestunud katsetest saavutada rahu ja mõistmist. Kurnatus, võimalikud südamevaevused. Reaktiivne välistele stiimulitele, tahaks elus

kõike kogeda, kuid olemasolevat olukorda peab enda jaoks väga ebaõnnestunuks. Vajab osavõtlikkust ja kindlustunnet.

—5 —4 VIOLETNE/KOLLANE. Hirmust, et võidakse kaasa kiskuda millessegi ohtlikku, surub alla oma vastuvõtlikku loomust. Valvsalt hindab kavatsuste siirust enda suhtes, umbusaldav, peab meeles solvamisi,

—5 —6 VIOLETNE/PRUUN. Närvipinge võimetusest luua soovitud püsivaid suhteid. Otsib inimest, kellega suhted oleksid pilvitult selged, kuid püüdlus demonstreerida oma individuaalsust sunnib teda võtma kriitilise ja nõudliku hoiaku. Taibukas, hea maitsega ja peene otsustusvõimega, meeldib kõik originaalne, vajab teiste imetlust ja austust.

—5 —7 VIOLETNE/MUST. Närvipinge piirangutest. Taotleb selgeid kavaldamiseta suhteid, eeldab vabadust ise kõike otsustada, järgib oma põhimõtteid.

—6 PRUUN/.

—6 PRUUN. Närvipinge seksuaal- ja teiste füüsiliste vajaduste eiramise tulemuseks. Tahab välja paista üldisest massist suheldes inimestega, kelle normid on sama kõrged. Nõuab teistelt austust, kaldub piirama oma instinkte.

—6 —0 PRUUN/HALL. Pinge füüsiliste ja seksuaalvajaduste allasurumisest. Meeleliste instinktide piiramine ei lase avaneda. Tunneb, et ainult enesepiiramise läbi võib saavutada üleolekutunde. Otsib suhteid nendega, kelle normid on sama kõrged. Nõuab, et teda peetaks erakordseks isiksuseks.

—6 —1 PRUUN/SININE. Ematsionaalne rahuldamatuse ja tunnustuse puudumine on tekitanud närvipinge. Tunneb, et olukorra parandamine eeldab koostööd kellegagi. Tunnete valitsemine ei luba end avada, kuid on siiski sunnitud järele andma ja ühinema teistega, mis teeb teda rahutuks.

—6 —2 PRUUN/ROHELINE. Närvipinge tagasihoidlikkusest luua suhteid. Soov suhelda nendega, kelle normid sama kõrged. Visa, kuid viljatu tunnustusesoov.

—6 —3 PRUUN/PUNANE. Pinge füüsiliste ja seksuaalvajaduste allasurumisest. Tunneb end alahinnatuna, olukorda peab ebameeldivaks. Rahutus soojade suhete puudumisest. Tahab suhteid nendega, kelle normid sama kõrged.

—6 —4 PRUUN/KOLLANE. Püüd varjata rahutust enesekindluse ja ükskõiksuse maski taha. Rahuldumata on vajadus suhelda nendega, kelle normid on sama kõrged. Pettumusest põhjustatud teeseldud ükskõiksus.

—6 —5 PRUUN/VIOLETNE. Närvipinge võimetusest luua soovitud püsivaid vastastikuseid suhteid. Tundlik, vastuvõtlik, vajadus erootilise harmoonia järele, millel on tema jaoks müstiline tähendus. See soov rahuldumata sobiva partneri puudumise tõttu. Rafineeritud, esteetiline maitse. Sublimeeritud arstlik tundlikkus.

—6 —7 PRUUN/MUST. Närvipinge ebasoovitavaist piiranguist (oluline ainult siis, kui ärevus 7 ja 8. positsioonil, muidu on see vaid loomulik sõltumatusepüüd.) Tahab vabalt järgida oma veendumusi ja saavutada tunnustust.

—7 ... MUST/ ..

—7 MUST. Tunnete, püüdluste jne. intensiivsusest tulenev pinge. (Eriline tähendus, kui ärevus 8. positsioonil, muidu täiesti normis). Tahab sõltumatust.

—7 —0 MUST/HALL. Tahab üle saada tühjuse ja üksildus-
etundest. Usub, et elu võib veel palju anda, kui ta ise on hakkaja. Tunneb end täiesti kompetentsena kõiges, mida ette võtab, teiste meelest võib olla vahel tüütu.

—7 —1 MUST/SININE. Emotsionaalne rahuldumatus. Tunneb, et ükski ei ole võimeline midagi muutma. Ei näita oma solvumist. Reageerimine haiglaselt rahutu ja vastuoluline.

—7 —2 MUST/ROHELINE. Püüdleb sõltumatust, väldib kohustusi, nõrk.

—7 —3 MUST/PUNANE. Pinge halvast olukorrast, jõuetu ja vihane.

—7 —4 MUST/KOLLANE. Pinge põhjuseks pettumused, ebakindlus, ei talu kontrolli. Ettevaatlik ja alahoidlik. Pessimist. Keeldub kompromissidest.

—7 —5 MUST/VIOLETNE. Pinge, sest otsib idealiseeritud, seni leidmata situatsiooni. Kardab, et teda vaid kasutatakse ära.

—7 —6 MUST/PRUUN. Närvipingetuleb piirangutest. Hakkab vastu igasugusele sundusele. Nõuab sõltumatust ja täiuslikkust.

TABEL V. + — FUNKTSIOONID

+0 —. HALL/.

+ O —O HALL/HALL. Ambivalentne hoiak, mis varieerub ettevaatlikust tagasihoidlikkusest hirmuni, et ta ei saa elult kõike, mida on ära teeninud.

+0 —1 HALL/SININE. Ärevus ja pidev rahulolematus, olud ja suhted ei rahulda. Sunnib end väliselt rahulikuks ega lase millessegi segada.

+0 —2 HALL/ROHELINE. Enese maksmapanemine viisil, mis on kooskõlas kõrge arvamusega endast, on nurjunud, jätkab ponnistusi, võtnud kaitsehoiaku.

+0 —3 HALL/PUNANE. Kurnatud elujõu tõttu ilmutab sallimatust kõige suhtes, mis nõuab pingutusi, jõuetusetundest tulenev rahutus. Ettevaatlik lähenemisviis varjatud otsustavusega talitada lõppkokkuvõttes ikkagi omamoodi.

+0 —4 HALL/KOLLANE. Pettunud täitumata lootuste pärast ja hirm, et uute sihtide seadmine võib viia üksnes eba-meeldivusteni. Sünge, rõhutatud.

+0 —5 HALL/VIOLETNE. Leiab, et teda sageli ei mõisteta ja kasutatakse ainult ära, seetõttu kriitiline ja ebasõbralik.

+0 —6 HALL/PRUUN. Rahuldumata vajadus kaaslaste seas välja paista, seetõttu ei lasegi end kaasa tõmmata.

+0 —7 HALL/MUST. Kardab, et teised piiravad vabadust, hoidub omaette.

+1 — SININE/.

+1 —O SININE/HALL. Püüab saavutada stabiilsust ja rahu, mis võimaldaks tal vabaneda murest, et teda võidakse takistada.

+1 —1 SININE/SININE. Ambivalentne hoiak, mis varieerub lõdvestunud rahulolust kuni kannatamatu rahulolematuseeni.

+1 —2 SININE/ROHELINE. Pinged, mis põhjustatud püüdest toime tulla tingimustega, mis käivad tegelikult üle jõu, on põhjustanud stressi ja alaväärsustunde. Püüab pääseda rahulikumas olukorda.

+1 —3 SININE/PUNANE. Energia on otsakorral, mis põhjustab sallimatust kõige pingutusi nõudva vastu. Jõuetusetunne teeb rahutuks ja vaevab. Otsib rahulikku miljööd, milles võiks taastada oma jõuvarud.

+1 —4 SININE/KOLLANE. Pettumus täitmata lootustest ja hirm, et uute sihtide seadmine viib samuti pettumusteni. Püüab leida rahu.

+1 —5 SININE/VIOLETNE. Leiab, et sageli ei mõisteta ja kasutatakse ära.

+1 —6 SININE/PRUUN. Tahab olla hinnatud ja lugupeetud.

+1 —7 SININE/MUST. Ei taha olla segatud tülidesse, soovib rahu.

+2 —. ROHELINE/.

+2 —0 ROHELINE/HALL. Nõuab oma eesmärkide tunnustamist teiste poolt.

+2 —1 ROHELINE/SININE. Ängistus ja pidev rahulolematuus suhete pärast. Püüab varjata seda petlikult uhke nõude taha olla iseseisev ja sõltumatu.

+2 —3 ROHELINE/PUNANE. Kurnatud elujõud on tekitanud sallimatuse kõige vastu, mis nõuab pingutusi. Püüab sellest üle saada oma seisukohtade kangekaelse rõhutamisega, kuid üldise abitusseisundi tõttu on edutu. Solvub kergesti.

+2 —4 ROHELINE/KOLLANE. Pettumus ja hirm, et pole mõtet seada uusi sihte. Protest kriitika vastu ja vastuseis katsetele teda mõjutada. Püüab oma positsiooni kindlustada sellega, et kontrollib pedantselt üksikasju.

+2 —5 ROHELINE/VIOLETNE. Hindab täpsust ja selgust, kindlustab positsiooni.

+2 —6 ROHELINE/PRUUN. Tahab, et teda hinnatakse kui erilist isiksust.

+2 —7 ROHELINE/MUST Kindlustab oma sõltumatust ja positsiooni.

+ 3 — PUNANE/

+3 —3 PUNANE/PUNANE. Ambivalentne hoiak, mis varieerub soovist käia oma teed kuni nõudmiseni, et teda rahule jäetaks.

+3 —0 PUNANE/HALL. Kartus, et teda võidakse takistada, sunnib tegutsema palavikuliselt.

+3 —1 PUNANE/SININE. Ärevus emotsionaalsest rahuldamatusest. Püüab pääseda stressist intensiivse tegevusega, püüeldes edu ja elamusi.

+3 —2 PUNANE/ROHELINE. Pinge püüdest tulla toime talle tegelikult üle jõu käivate tingimustega. Ärevus ja alaväärsustunne. Püüab lahendust leida aktiivsuse ja sõltumatuse rõhutamise, puudulik enesekontroll võib väljenduda vihapursetes.

+3 —4 PUNANE/KOLLANE. Pettumus ja kartus, et uusi sihte seada pole mõtet. Soovib saada kontakti hingesugulastega ja avardada silmaringi, kuid tunneb et olemasolevad suhted on tühjad. Tegutseb visalt ja aktiivselt.

+3 —5 PUNANE/VIOLETNE. Tahab vabalt tegutseda, seda takistab aga ta enda vajadus vaadata kõike mõistuspäraselt ja kaalutlevalt.

+3 —6 PUNANE/PRUUN. Tunneb rõõmu tegevusest, tahab olla hinnatud.

+3 —7 PUNANE/MUST. Võitleb piirangutega, on kindel, et saab vabalt areneda vaid oma jõupingutuste varal.

+4 — KOLLANE/.

+4 —4 KOLLANE/KOLLANE. Ambivalentne hoiak suu-
rest optimismist sügava pessimismini.

+4 —0 KOLLANE/HALL. Hirm, et võidakse takistada
soovitu saavutamisel, tõukab ta väsimatule rahulduse otsingule
illusoorsetest ja mõttetutest tegevustest.

+4 —1 KOLLANE/SININE. Ärevus ja rahulolematuse eba-
rahuldavate suhete tõttu. Stress. Uute olukordade ja suhete
otsing, lootuses, et need võiksid pakkuda enam.

+4 —2 KOLLANE/ROHELINE. Pinge püüdest toime tulla
tegelikult üle jõu käivate tingimustega on tekitanud ärevuse ja
alaväärsustunde. Kaldub süüdistama teisi. Otsib ärevalt lahen-
dust. Võimalikud sundpidurdused ja sundsoovid.

+4 —3 KOLLANE/PUNANE. Erutuvus, ettenägematu käi-
tumine ja kurnatus ning sallimatus pingutuste suhtes. Tunne, et
keskkond on ohtlik.

+4 —5 KOLLANE/VIOLETNE. Väga kriitiline teiste suh-
tes. Nõuab selgust ja korda.

+4 —6 KOLLANE/PRUUN. Tunneb, et antud juhul hinna-
takse teda ebapiisavalt.

+4 —7 KOLLANE/MUST Tunneb, et edasiareng on takis-
tatud, otsib võimalusi piirangute kõrvaldamiseks.

+5 — VIOLETNE/

+5 —5 VIOLETNE/VIOLETNE. Ambivalentne hoiak, mis
varieerub soovist omada kriitikavabu suhteid teiste halvustami-
seni maitsetuse pärast.

+5 —0 VIOLETNE/HALL. On hirmul, et teda võidakse
takistada. See sunnib teda teistega suhtlema väga võluvalt,
kuna loodab, et see hõlbustab ta eesmärkide saavutamist.

+5 —1 VIOLETNE/SININE. Rahuldatus suhetes on
tekitanud stressi. Püüab sellest pääseda kas sümpaatia ja mõist-
mise idealiseerimisega või ilu ja esteetilisuse asendusmaail-
maga.

+5 —2 VIOLETNE/ROHELINE. Pinge, mis on tekkinud püüdest toime tulla tegelikult üle jõu käivate tingimustega. Sellest teadvustamata alaväärsustunne. Püüab põgeneda asendusmaailma, kus kõik on rohkem meelepärane.

+5 —3 VIOLETNE/PUNANE. Elujõud on otsakorral ja kõik, mis nõuab pingutust, on vastumeelne. Püüab põgeneda illusoorse asendusmaailma.

+5 —4 VIOLETNE/KOLLANE. Pettumus ja hirm, et uute eesmärkide seadmisel pole mõtet. Püüab põgeneda illusoorse asendusmaailma.

+5 —6 VIOLETNE/PRUUN. Tugevasti mõjutatud silmapaistvaist isiksustest, püüab ka ise saada samasuguseks.

+5 —7 VIOLETNE/MUST. Taotleb tegevusvabadust, suhtlemises veetlev.

+6 —. PRUUN/.

+6 —6 PRUUN/PRUUN. Ambivalentne hoiak vajadusest rahu järele kuni soovini olla eriliselt tunnustatud.

+6 —0 PRUUN/HALL. Hirm, et võidakse takistada, otsib stabiilsust.

+6 —1 PRUUN/SININE. Ärevus ebarahuldavate suhete tõttu, vajab lõõgastumist.

+6 —2 PRUUN/ROHELINE. Pinge, mis on tekkinud võimetusest toime tulla üle jõu käivate tingimustega. Püüdleb stabiilsemasse olukorda, et lõõgastuda.

+6 —3 PRUUN/PUNANE. Elujõud on otsakorral, kõik pingutust nõudev väga vastumeelt. Püüd pääseda kaitsvamasse keskkonda, et lõõgastuda.

+6 —4 PRUUN/KOLLANE. Pettumus ja hirm, et pole mõtet seada uusi sihte. Püüd pääseda rahulikumas keskkonda, kus saaks lõõgastuda.

+6 —5 PRUUN/VIOLETNE. Püüab kaitsta end kriitika eest, püüdleb ohutut ja rahulikku olu, kuid kaldub ka teisi kritiseerima, raske talle meele järgi olla.

+6 —7 PRUUN/MUST. Otsib rahu, ei kannata nõudmisi endale.

+7 — MUST/.

+7 —7 MUST/MUST Ambivalentne hoiak normaalsest individualismist kuni iga teistsuguse seisukoha visa halvustamiseni.

+7 —O MUST/HALL. Hirm, et teda võidakse soovitu saavutamisel takistada, sunnib teda läbi proovima kõiki võimalusi, et saaks siis kategooriliselt eitada nende väärtusi. Sellise destruktivse halvustamisega varjab oma lootusetust ja sügavat tühjustunnet.

+7 —1 MUST/SININE. Ärevus ja pidev rahulolematuse kas olude või emotsionaalsete vajaduste rahuldamatusega on tekitanud stressi. Reaktsioonina paneb selle kõik teiste mõistmatuse arvele, võttes väljakutsuva hoiaku.

+7 —2 MUST/ROHELINE. Pinge, mis on tekkinud püüdest toime tulla tegelikult üle jõu käivate tingimustega, on tekitanud ärevuse ja teadvustamata alaväärsustunde. Kangekaelne ja teiste süüdistamine.

+7 —3 MUST/PUNANE. Kurnatud elujõu tõttu sallimatus kõige vastu, mis nõuab pingutusi. Pidades end ohvriks, nõuab nõrdimuse ja väljakutsuva põlgusega õigust toimida nii nagu ise vajalikuks peab.

+7 —4 MUST/KOLLANE. Pettumus ja hirm, et pole mõtetki seada enam uusi sihte. Tühjustunne ja teadvustamata enesepõlgus. Kuna keeldub viimast endale tunnistamast, võtab kangekaelse ja väljakutsuva hoiaku.

+7 —5 MUST/VIOLETNE. Loomupärane kalduvus suhtuda kõigesse kriitiliselt on arenenud äärmusse, kalgiks vastandavaks ja halvustavaks suhtumiseks.

+7 —6 MUST/PRUUN. Vajadus omada mingit väljapaistvat rolli ja saada domineerivaks. Tahab olla tähelepanu keskpunktis.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus

1. Ahonen, A., Kallio, T. (2002). Käsite- ja tekstitutkimuksen metodologian perusteita, näkökulmia ja haasteita johtamis- ja organisaatitutkimuksen kannalta. Turku: Turun Kauppakorkeakoulu.
2. Anastasi, A. (1966). Testing problems in perspective. Washington, D.C.: American Council of Education.
3. Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. Health Promotion International, 11(1), 11-18.
4. Аве-Лаллемант, У (2002). Графический тест "Звезды и Волны" Санкт-Петербург: Издательство "Семантика-С" & "Речь"
5. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: towards the unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84, 191-215.
6. Blaikie, N. (2000). Designing Social Research. The Logic of Anticipation. Cambridge: Polity Press.
7. Charmaz, K. (2000). Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. In Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Eds.), Handbook of Qualitative Research, 2nd edition (pp.509-535). Thousand Oaks, Ca.: Sage.
8. Creswell, J.W (2003). Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. London, New Delhi: Sage Publications.
9. Critical Discourse Analysis: Critical Concepts in Linguistics. (2002). London: Routledge.
10. Deppermann, A. (1999). Gespräche analysieren. Eine Einführung in konversationsanalytische Methoden. Opladen: Leske + Budrich.

11. Discourse Analysis. (2003). Cambridge: Cambridge University Press.
12. Dyer, C. (1995). Beginning Research in Psychology: A Practical Guide to Research Methods and Statistics. Blackwell Publishes, pp.55-85.
13. Fairclough, N. (2001). Language and power. Harlow: Longman.
14. Fontana, A., Frey, J. H. (2000). The Interview: From Structured Questions to Negotiated Text. Handbook of qualitative research. Second Edition. Eds. Denzin, K., Lincoln, Y. S. Sage Publications, pp. 645-659.
15. Gee, J. P. (1999) An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. London: Routledge.
16. Glaser, B. G. (2001). The Grounded Theory Perspective: Conceptualization Contrasted with Description (<http://www.groundedtheory.com/soc14.html>). Mill Valley, Ca.: Sociology Press.
17. Goodwin, C.J. (1995). Research in Psychology. Methods and Design. New York [etc]: John Wiley Sons, inc.
18. Grönholm, P. (2000). Jutustus ja argumentatsioon: diskursianalüüs nõukogude ajalookirjutuse kriitilises lähivaates. Ajaloolise tõe otsinguil. Tallinn. 7-39.
19. Harro, H. (2003). Mis jääb ridade vahele? Haridus, 5. 25-27.
20. Henne, H. (1995). Einführung in die Gesprächsanalyse. Berlin: De Gruyter.
21. Hirsjärvi, S., Huttunen, J. (1991). Sissejuhatus kasvatusteadusesse. Syner Arendusabi AS.
22. Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina.

23. Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2000). Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
24. Jorgensen, M. (2002). Discourse Analysis as Theory and Method. London: Sage.
25. Kidron, A. (2004). Suhtlemine. Tallinn: Mondo.
26. Kidron, A. (2003). Nõustamiskunst. Tallinn: Mondo.
27. KOGNITIIVSE INTERVJUU TREENING (E-KURSUS).
Vaadata: <http://www.ut.ee/272296>
28. Kõnelev ja kõneldav inimene: Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus. Artiklite kogumik. (2000). Tallinn.
29. Куницына, В., Казаринова Н., Погольша, В. (2001). Межличностное общение. М: Питер.
30. Laherand, M.-L. (2008) Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk (eelkirje, raamat ilmumas).
31. Medical Education, 2006, Vol 40, Issue 4, pp. 314- 321. Available <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=102&sid=3b94f274-e778-4ffc-b860-e0279468ab82%40sessionmgr102>
32. Memon, A. et al. A review of the cognitive interview. Psychology, Crime and the Law. 1998, special issue. Kättesaadav: <http://cogprints.org/609/00/biblio47.html>
33. Methods of text and discourse analysis. (2000). London: Sage.
34. Metsämuuronen J. (2006). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 3. laitos. 2. korjattu painos. Tutkijalaitos.
35. Moorhead, G.; Griffin, R. (2001). Research Methods in Organizational Behavior – Organizational Behavior. Managing People and Organizations; Boston, New York; Houghton Mifflin Company; pp 539 – 546.

36. Niglas, K. (2007) Teadusmetodoloogia/uurimismeetodid
sissejuhatavad loengud [Videosalvestis] /, Tallinn : TLÜ Avatud
Ülikooli haridustehnoloogia keskus : TLÜ informaatika osakond.
37. Noelle, E. (1967). Sotsioloogilised küsitlused
Tallinn: Ajakirjanike Liit.
38. Potter, J. (1999). Discourse and Social Psychology: Beyond
Attitudes and Behaviour. London: Sage.
39. Põldsaar, R. (2001). Kriitiline diskursuseanalüüs ja naisekäsitlus
eesti meedias. Ariadne Lõng 1/2. 99-106.
40. Renkema, J. (1993). Discourse Studies: An Introductory Textbook.
Amsterdam: Jon Benjamins.
41. Strauss, A. L., Corbin, J. (1998) Basics of Qualitative Research:
Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory.
Sage Publications Inc.
42. Suoninen, E. (1997). Miten tutkia moniäänistä ihmistä:
diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampere:
Tampereen yliopisto.
43. Tellis, W Introduction to Case Study. The Qualitative Report,
1997, Vol 3, Issue 2. Available
<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR3-2/tellis1.html>
44. The Handbook of Discourse analysis. (2001). Oxford: Blackwell.
45. Theory on Research. Thames Valley University:
Available: <http://brent.tvu.ac.uk/dissguide/hml1/hml1text2.htm>
46. Toim, K. (1973). Diferentsiaalpsüholoogia: õppematerjal
psühholoogiaosakonna üliõpilastele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
47. Toim, K. (1974). Isiksuse psüühilised omadused: õppematerjal
psühholoogiaosakonna üliõpilastele. Tartu: Tartu Riik Ülikool.

48. Toim, K. (1983) Isiksuse psühhodiagnostika: õppevahend Tartu Riikliku Ülikooli psühholoogia ja E. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi koolieelse pedagoogika ja psühholoogia erialal. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
49. Tooding, L.-M. (1998). Andmeanalüüs sotsiaalteadustes.
50. Vainik, E. (2001) Eestlase emotsioonisõnavara. Magistritöö. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
51. Wood, L. & Kroger, R. (2000). Doing discourse analysis: Methods for studying action in talk and text. Thousand Oaks: Sage.
52. Крылов А., Маничев С. (2001). Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии - Спб.: Питер.
53. Фетискин, Н. Козлов, В. Мануйлов, Г (2002). Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М: Изд. Инст. Психотерапии.